

Henri-Pierre CATHALA

ÈPOCA

DEZIN

FOR

MAARI

EPOCA DEZINFORMĂRII

HENRI-PIERRE CATHALA

EPOCA DEZINFORMĂRII

Traducere de
NICOLAE BĂRBULESCU

EDITURA MILITARĂ, BUCUREȘTI, 1991

Coperta : VICTOR ILIE

M.P. Cathala
LE TEMPS DE LA DESINFORMATION
© Stock Editions 1986

ISBN 973-32-0163-4

STIMATE CITITOR,

Parcurearea filelor ce urmează îți va deschide în fața ochilor imaginea unei lumi care, nu cu mult timp în urmă, îți era interzisă.

Am dori însă să-ți atragem atenția asupra unui fapt deosebit de important în înțelegerea cărții lui Henri-Pierre Cathala.

Lucrarea a fost scrisă în anul 1986. Dacă dezinformarea și-a păstrat caracterul nociv și metodele oculte până în zilele noastre fără modificări de substanță, în schimb, unele aprecieri privind evoluțiile politice în perioada ce a urmat anului editării s-au dovedit a fi inexacte. De altfel, toate previziunile politice efectuate înainte de anul 1989 au fost spulberate. 1989 a reprezentat anul în care imaginea pe care Occidentul și-o făcuse cu privire la evoluțiile politice din Estul Europei a fost complet infirmată.

Solicitându-ți înțelegere pentru unele aprecieri pe care le vei găsi în paginile ce urmează referitoare la evoluția, în special a comunismului, pe plan mondial, așa cum era prevăzută în anul 1986, îți urăm o lectură plăcută și, mai ales, instructivă.

Actualul context politico-social din România oferă condiții ideale acțiunilor de dezinformare, împotriva cărora singura posibilitate eficientă de luptă o constituie infor-

marea corectă și rapidă a opiniei publice cu privire la acest flagel care este dezinformarea.

Cea mai eficientă, și se pare singura armă împotriva dezinformării este și va fi conștiința liberă și activă a fiecărui om în parte, iar paginile ce urmează acționează în acest sens.

PREFAȚĂ

În epoca noastră, dezinformarea este o problemă la ordinea zilei.

Acestui fenomen i-au fost consacrate recent mai multe lucrări, atât în Franța cât și în străinătate. Ziarele, revistele, radioul și televiziunea fac tot mai multe referiri la faptul că azi conceptul este folosit alandala și că este greșit calificată, drept dezinformare orice lipsă, alterare sau manipulare a faptelor de către mijloacele de informare în masă.

Această confuzie servește interesele adevăraților manipulatori ai dezinformării, în măsura în care ea camuflează natura reală a unui fenomen ce constituie de fapt o armă cu adevărat redutabilă și eficientă în relațiile internaționale. O armă a cărei întrebuintare nu este limitată la perioada războiului, în conflicte deschise și declarate, și care, folosită zilnic și neîntrerupt în timp de pace lucrează, în ultima instanță, în profitul regimurilor totalitare.

Înțelegerea naturii și efectelor dezinformării se poate realiza cunoscând perspectivele politice și strategice pe termen lung și mediu. Cu atât mai mult cu cât, pentru a fi plasată în aceste perspective, este necesară o reînnoire la trecut și făurirea, pe această bază, a unei concepții despre istoria contemporană. Astfel, vom vedea cum, în cadrul marilor mișcări și luptelor pentru democrație și împotriva totalitarismului, dezinformarea a constituit arma ideală a regimurilor polițienești.

La indemnul lui Lenin, care, fără îndoială, a fost cel mai genial practician al dezinformării, armele psihologice au fost utilizate de către dictatori pentru a submina cele două elemente cheie ale națiunilor libere : opinia publică și voința conducătorilor.

Hitler și Goebbels au știut să manipuleze mulțimile cu o abilitate formidabilă, utilizând propaganda, minciuna și disimularea pentru a promova nazismul expansionist și dominator. Față de democrațiile parlamentare, ei au obținut în anii interbelici rezultate pur și simplu stupeficante. Chiar și azi nu reușim să înțelegem cum au putut acele democrații să se lase într-o atât de mare măsură înșelate.

În ceea ce privește eficacitatea metodelor întrebuintate pentru a ascunde adevărul este de ajuns să menționăm faptul că a trebuit să vină eliberarea Europei de către aliați și capitularea Reichului pentru ca întreaga lume să afle realitatea îngrozitoare a lagărelor morții și holocaustul poporului evreu.

Cunoaștem că susținătorii și moștenitorii lui Lenin au știut mult mai bine decât naziștii să înșele total clasele conducătoare, mijloacele de informare în masă și opinia publică occidentală și aceasta de-a lungul multor decenii. Douăzeci de ani după procesul de la Moscova, Stalin continua să fie considerat unul dintre mari eroi ai umanității și chiar dacă Hrusciov nu și-ar fi expus celebrul său raport, ne punem întrebarea dacă realitatea lumii sovietice nu este și mai voalată astăzi privirii majorității contemporanilor noștri.

Dacă ne îndreptăm acum atenția către perioade mai recente ale istoriei contemporane, vom înregistra amplasarea fenomenului și vom putea observa mai bine ca oricând cât de revelatoare este profunda asimetrie ce caracterizează raporturile dintre democrații și regimurile totalitare, între societatea occidentală și cea sovietică, în special.

În această confruntare lupta este din start dezechilibrată. În timp ce în domeniile armelor strategice, armelor convenționale, resurselor naturale, și economiei se poate proceda la evaluări comparative între Vest și Est, în domeniul opiniei publice dezechilibrul este complet :

— pe de o parte, libertatea informării, pluralismul, lipsa oricărei restricții în apărarea individului și a exprimării opiniilor celor mai diverse, inclusiv a celor extreme ;

— pe de altă parte, o societate riguros încorsetată ținută în mână de către stat de la cel mai înalt nivel pînă la structurile inferioare, din copilărie pînă în ultimii ani ai vieții.

Jocul nu este egal, partida e trucată :

— pe de o parte, spirite deschise oricăror influente, societăți deschise tuturor curentelor, tuturor tendințelor, tuturor ideologiilor, posedînd cele mai numeroase și variate mijloace de informare în masă ;

— pe de altă parte, conștiințe profund impregnate de o doctrină unică, gândiri marcate încă de la naștere de o implacabilă „logică dirijată“ care le fac complet impermeabile la ansamblul informațiilor și logicii ; mijloace de informare în masă în întregime subordonate statului la fel ca și educația, literatura și chiar știința.

Marxism — leninismul a acordat dintotdeauna o importanță principală acestui fenomen. Revoluția vizează conștiințele (dacă nu sufletele) mai mult decît instituțiile ; mai întîi gîndirea și apoi bogățiile și mijloacele de exercitare a puterii. Hitler a spus totul în „Mein Kampf“. Lenin a fost clar ; scrisorile sale sînt revelatoare pentru cine știe să le citească. Și totuși, am fost înșelați !

Naziștii au știut să înflăcăreze tineretul german. Sovieticii, dornici de a avea în țările lumii a treia intrate în sfera de influență comunistă susținători fideli și devotați, învățînd din eșecurile înregistrate cu anumite generații de studenți, n-au ezitat ca, în ultimul timp, să „deporteze“ numeroși copii din aceste țări în U.R.S.S. pentru a le marca pe vecie creierele fragede.

Ne aflăm într-o etapă în care opinia publică a început să deschidă ochii în privința anumitor realități, să reacționeze profund la decalajul dintre fapte și așa cum se desfășoară ele, și imaginile false ce i-au fost prezentate.

Să ne reamintim de comentariile ditirambice ce se făceau pe marginea „revoluției” cambodgiene a khmerilor roșii ai lui Pot Pot și de refuzul deliberat al acestora de a difuza în „presa liberă” informațiile de netăgăduit privind acest nou genocid !

Ni s-au împuiat destul urechile cu așa zisul „sens al dezvoltării istorice” pentru ca, în prezent, să constatăm că a deviat, ca să nu spunem că s-a schimbat cu 180 de grade.

De fapt, ce se observă pe „fronturile” mișcărilor de rezistență și de eliberare națională ? Aceleași mișcări care nu încetau să fie popularizate pe larg în presa est-europeană ca luptind împotriva colonialismului și imperialismului occidental, în prezent, odată cu apariția atacurilor împotriva puterii sovietice în cadrul acestor mișcări, nu mai sînt prezentate decît rar prin cîteva rînduri răstăcite în pagina a treia, a patra. Supraabundența de informații într-un caz, embargo-ul asupra știrilor și refuzul difuzării rarelor reportaje televizate în celălalt. Și exemplele sînt numeroase.

Nu trebuie să credem că această nepotrivire ar fi doar rezultatul acțiunii cîtorva doctrinari sau agenți de influență plasați în punctele sensibile ale rețelei de informații occidentale. Este vorba, de fapt, de un fenomen mult mai profund și cu implicații mult mai largi ; și aceasta pentru că gîndirea, conștiința, spiritul nostru au suportat de-a lungul a zeci de ani o adevărată condiționare care le-a făcut, pe de o parte, oarbe la realități, iar pe de altă, permeabile la o întregă gamă de acțiuni de dezinformare. Însă roata istoriei se învîrtește și, încet, încet, adevărul se impune chiar și în fața celor mai neîncrezători.

Dezinformarea este într-adevăr o armă redutabilă utilizată în sens unic, fără posibilități de replică. Efectele sale ascunse adesea nu pot fi decelate decît odată cu trecerea timpului. Este un fenomen complex care scapă analizei simpliste și se pretează la numeroase interpretări.

În măsura în care dezinformarea reușește să modifice imaginea realității în conștiința adversarului, în rîndul opiniei publice și a diriguitorilor statelor democratice, ca

constituie un remarcabil mijloc de luptă în profitul strategiei indirecte a statelor totalitare.

În acest context, un grup de membri ai Institutului de Înalte Studii pentru Apărarea Națională a consacrat peste patru ani activității de studiere a fenomenului de dezinformării. Acești „nespecialiști“, cum se autodenumesc, au reușit, mulțumită diversității domeniilor de activitate din care provin, să analizeze multiplele fațete ale fenomenului și să demonstreze că eficacitatea apărării noastre naționale va depinde într-o bună măsură de aptitudinile și posibilitățile noastre de a lupta împotriva efectelor de dezinformării.

Cartea pe care v-o propun, în conceperea lui Henri-Pierre Cathala — care a reușit să confere textului unitate de stil și rigoarea unei analize științifice —, va constitui unul dintre punctele de referință, una din lucrările cele mai complete privind limitele, factorii și practicile dezinformării. Ea pune în evidență părțile vulnerabile și particularitățile „șintelor“ reprezentate de anumite persoane sau medii sociale în funcție de structurile temperamentale naționale. Lucrarea evocă totodată posibilitățile de apărare și structurile implicate în luptă. Nici o lucrare nu a tratat pînă în prezent atît de complet și de riguros acest subiect.

Este adevărat că astăzi, mai mult ca oricînd, ne aflăm în plină „epocă a dezinformării“. Este necesar deci ca în această privință societatea noastră să facă o cură de detoxicare; să fie apărute libertățile individuale în cadrul cărora figurează în primele rînduri libertatea de a judeca în deplină cunoștință de cauză faptele și oamenii. Agresorii s-au bazat întotdeauna pe ignoranță și pe frică pentru a-și slăbi adversarul. Înțelegerea clară a obiectivelor, a metodelor și a mijloacelor folosite pentru a manevra opiniile publice ale statelor libere ne va permite să facem față cu calm și încredere tuturor încercărilor de destabilizare.

Amiral PIERRE LACOSTE

INTRODUCERE

Conflictele interumane nu sînt, practic, niciodată limitate numai la confruntarea forțelor materiale. Homer, scribii Vechiului Testament nă-au transmis o întreagă galerie de războinici cu virtuțile, aptitudinile, slăbiciunile și ciudățeniile lor. David, în lupta sa cu Goliat, este un model de folosire judicioasă a inteligenței împotriva forței fizice. Ulise în fața Troici constituie deja recunoașterea faptului că subtilitatea gândirii poate birui puterea militară. O analiză inteligentă a mentalității inamicului conjugată cu o imaginație îndrăzneată depășește ca forță numărul soldaților și tăria fortificațiilor. Viclesuguri, înșelătorii, camuflări și artificii au existat dintotdeauna. Mai evoluată decît mimetismul, arta de a induce în eroare apare la animale cînd specia atinge un anumit nivel cerebral care îi asigură posibilitatea de a-și da seama de situațiile periculoase. Este vorba, în fapt, de a ocoli realitatea neplăcută sau, cu alte cuvinte, de a modifica aparențele.

Dezinformarea aparține acestei „arte a ocolului“. Este întotdeauna deliberată, iar decizia de a recurge la ea relevă o stare de spirit ale cărei resorturi complexe nu pot fi deduse clar. Poate fi dictată de necesitate, avînd în vedere amploarea mizei și pericolul unei confruntări deschise, relevînd astfel slăbiciune sau frică. Poate fi, de asemenea, o acțiune premeditată pentru a obține succesul cu minimum de forțe deoarece agresorul crede, pe bună dreptate sau nu, că influențarea conștiințelor este mai puțin riscantă decît violența fizică. Dezinformarea poate

deveni' însă o obișnuință fatală pentru o societate care se vrea închisă, secretă și care astfel poate pierde pe nesimțite contactul cu realitatea. Dezinformarea punctuală poate oferi un avantaj imediat, uneori decisiv într-o conjunctură favorabilă. Când se desfășoară însă permanent și sistematic constituie o redutabilă forță de distrugere, care nu-l scutește pe cel ce a inițiat-o de efecte nebanuite de retorsiune. Dezinformarea interzice prin natura sa orice schimb interuman, deoarece este un act antisocial.

Cel mai vechi teoretician cunoscut pare să fi fost Sun Tzi care, cu 500 de ani înainte de era noastră, s-a preocupat de „rentabilizarea“ războiului al cărui cost a fost mult timp măsurat în efective de luptători instruiți, foarte greu de înlocuit. O analiză atentă relevă că și revoluționarii moderni au avut, la începuturile mișcărilor lor, probleme cu efectivele. Dezinformarea este în prezent obiectul unei largi dezbateri internaționale, în cadrul căreia pasiunile și reticențele produc tot atîta confuzie ca și recunoașterea subiectului. Noutatea constă în faptul că dezinformarea permite exploatarea haosului din gîndirea umană datorat exploziei informative, ea fiind o mașină de război suficient de eficace și de experimentată pentru a ocoli interdicțiile puse armelor nucleare. Se apreciază că dezinformarea nu ar fi posibilă decît acolo unde există informare în adevăratul înțeles al cuvîntului, adică acolo unde prezentarea faptelor, evenimentelor și ideilor se face prin comentarii libere, prin exprimarea pozițiilor pro și contra și prin discuții lipsite de aserțiuni ideologice sau directive, scutite de presiuni și cenzură. Lucrurile nu stau chiar așa. Există o primă fază sau formă de dezinformare care încearcă să acționeze asupra indivizilor, dar care le mai recunoaște încă posibilitatea de a reflecta și care caută să le învâluie judecata, lăsîndu-le întreaga responsabilitate de acțiune. O formă mai radicală de dezinformare interzice țintelor sale dreptul de gîndire. Bazîndu-se pe pasivitatea lor dobîndită, această formă de dezinformare îi îndoapă cu informații care determină fie o relevare dogmatică, fie o condiționare a individului. Aceasta s-ar traduce prin aceea că dezinformarea neagă, în primul rînd, dreptul sau posibilitatea de a se cunoaște rea-

litatea în afara aparențelor oferite și a normelor impuse. Rezultă că, prin natura ei, dezinformarea are numeroase avantaje pentru cel ce o practică. Dezinformatorul exploatează ceea ce crede că e vulnerabil la adversar, în timp ce el însuși se pune la adăpost beneficiind de maleabilitatea unei opinii publice supuse, lipsită de dreptul la critică.

Dialogul există numai în aparență. Comunicarea are sens unic, de la manipulator la cel manipulat, în scopul de a-l face pe acesta din urmă să acționeze cu docilitate la ordinele primului.

Dezinformarea nu se rezumă numai la falsificarea conștiințelor, ea se dovedește a fi și o puternică pîrghie de acționare psihologică, de conducere a indivizilor, de dirijare a opiniilor și ideilor, a stărilor sufletești și a comportamentelor umane.

Dezinformarea există, nu este nicidecum o fantezie a imaginației. Este de-ajuns, pentru aceasta, să-i ascuți pe protagoniștii dezbaterilor politice, interne sau externe, care nu încetează să se acuze reciproc de minciună și disimulare, de modificare a realității și de manipulare a opiniei publice. Sau ce poate fi mai relevant decât existența unor organisme de stat a căror misiune oficială este aceea de a promova dezinformarea. Amploarea formidabilă a forțelor umane și fondurilor financiare de care dispun aceste organisme demonstrează, dacă mai era nevoie, importanța pe care anumite guverne o acordă acțiunilor de dezinformare.

Constatînd imensa influență și reala eficacitate comercială a publicității, nu este deloc surprinzător că aceste state au dorit punerea procedurii în serviciul politicii; însă ceea ce s-a realizat constituie o denaturare căci propovăduirea unei ideologii sau chiar interpretarea unui fapt real nu este același lucru cu vînzarea unui obiect cu care consumatorul poate avea un contact direct.

„Publicitatea politică“, devenită propagandă, nu va putea să scape perversiunilor care dintotdeauna au însoțit complicatele „intrigi de palat“. Individul uman, contrar aparențelor, este mai puțin ofertant de servicii cît, mai ales, doritor de putere.

Există o multitudine de modalități de abordare a problemelor pe care le pune astăzi dezinformarea. În lucrarea de față ne propunem o tratare (în nici un caz exhaustivă) considerînd dezinformarea ca un fenomen actual al societății noastre și care merită o descriere atentă și totodată o încercare de interpretare a resorturilor sale.

- În primul rînd, vom încerca să trasăm limitele dezinformării separînd-o de alte activități umane, la o primă vedere foarte apropiate. Vom constata că, pe de o parte, modalitățile proprii de intervenție variază în funcție de scopurile pe care și le propune, iar pe de altă parte că delimitările sînt discutabile. Nu întotdeauna ai dreptate cînd îți taxezi interlocutorul drept mincinos, cînd, de fapt, a fost victima unei interpretări greșite sau cînd reproșezi dezinformaților că au fost dopați sau complici ai dezinformatorului.

- Ne vom întreba apoi care sînt factorii favorizanți ai dezinformării și de ce acest fenomen a luat în zilele noastre o amploare atît de mare. Dezinformarea nu este un simplu fenomen trecător, la modă. Circumstanțele oferite de societăți aflate în plină transformare, circumstanțe rezultate din problemele normale ale unei dezvoltări complexe, creează ispititoare ocazii pentru un dezinformator cinic. În același timp, înregistrăm creșterea numărului și a posibilităților mijloacelor de informare în masă paralel cu dezvoltarea psihologiei ca știință, ceea ce a pus la dispoziția dezinformatorului mijloace și metode mai bune de cunoaștere și manipulare a resorturilor psihice umane.

- În continuare ne vom propune o analiză a fenomenului căruia îi vom descrie procesele în etape succesive și căruia îi vom identifica protagoniștii, marcînd rolul și motivele fiecăruia. Dezinformarea pune o dublă problemă: în primul rînd, precizarea vocabularului folosit pentru descrierea sa ca fenomen, iar în al doilea rînd, relevarea conținutului mesajelor dezinformante a căror formă nu este decît în aparență nevinovată și al căror sens a suportat modificări incorecte.

- În cel de-al patrulea capitol, după menționarea faptului că posibilitățile dezinformării depind direct de vulnerabilitatea mai mare sau mai mică a „șintelor”, vom

încerca să precizăm cauzele acestei vulnerabilități, insistînd asupra faptului că nimeni nu poate pretinde a fi invulnerabil. În plus, considerăm că poate fi remarcată o disimetrie clară în folosirea dezinformării în funcție de temperatura națională.

• Nu vom putea să ne continuăm ideile fără a căuta să găsim posibilitățile de apărare. Este subiectul celui de-al cincilea capitol, care urmărește să aprecieze eficacitatea reală a procedeeelor și mijloacelor necesare unei protecții rezonabile. În acest scop, vom schița cîteva linii metodologice de ducere a acestei lupte.

• În sfîrșit în încheierea aceluiași capitol, vom căuta să desprindem cîteva principii ferme de protecție și rolul diferitelor servicii publice în combaterea dezinformării. Dar ținem să atenționăm că, în acest caz, mai mult decît în alte domenii ale securității naționale, succesul depinde înainte de toate de angajarea individuală a fiecărui cetățean ca persoană privată, atentă să-și păstreze libertatea de conștiință.

Devenită fenomen al vieții sociale moderne, dezinformarea oferă spre analiză tablouri polimorfe, cu atît mai mult cu cît ea poate fi analizată din mai multe puncte de vedere. De-a lungul întregului studiu am avut în vedere cîteva întrebări care s-au constituit în teze direcțoare :

— armă sau stare de spirit, dezinformarea poate fi folosită indiferent dacă este pace sau război ?

— nu este oare exagerarea unei înclinații umane, mai mult sau mai puțin de nestăvilit, care îndeamnă la minciuni, din interes sau spre distracție ?

— care este eficacitatea sa reală și dacă poate fi apreciat pericolul în scopul organizării unei apărări ?

— există sisteme politice care, prin natura lor, duc inexorabil la dezinformare, așa cum sugerează Jacques Ellul (1962) ?

Această lucrare este rezultatul unui studiu desfășurat constant timp de patru ani de către un grup de nespecialiști membri ai Institutului de Înalte Studii pentru Apărarea Națională, preocupați de amenințarea dezinformării ce planează asupra patriei noastre și asupra societăților libere. Se bazează pe audierile unor personalități avizate în acest domeniu, precum și pe studiul unor documente

și lucrări pe care le veți găsi în bibliografia anexată, care nu are în nici un caz pretenția de exhaustivitate, în special în ceea ce privește literatura străină. Nu a fost folosită decât documentație publicată.

Ar fi fost dificil să se procedeze la un studiu critic al „cazurilor” ce sînt amintite ; de fiecare dată, s-a indicat sursa de unde a fost extrasă informația. Nu este deci vorba de o analiză istorică. Am ales exemple care să ne permită să susținem ideile în ceea ce privește metodele folosite și împrejurările specifice, clarificînd astfel fapte care au fost publicate și care sînt accesibile publicului larg. Noi le-am propus în lucrarea de față ca modele tuturor aceluia care se vor a fi cetățeni responsabili într-o țară respectată. (...).

I

SFERA DEZINFORMĂRII

1. O PRIMĂ INCERCARE DE A-I DA O DEFINIȚIE.

Nu este deloc simplū de a defini dezinformarea, termen nu întotdeauna folosit corect și cu discernămint. Dezinformarea este o armă cu tehnici și metode specifice, însă și o stare de spirit rezultată din adăugarea dimensiunii ideologice noțiunii de „război total“, pe care Ludendorff o definea ca fiind extinderea luptei la nivelul întregii activități sociale, atât militare cît și economice. Se pot da o multitudine de exemple de adevărate operațiuni de război derulate exclusiv prin mijlocirea informațiilor, însă nu există nici măcar un singur conflict politic, social, economic sau militar care să nu fi făcut apel la propagandă în mod deschis sau pe ascuns, la intoxicarea sau la **TENTATIVE DE INFLUENȚARE A MORALULUI ȘI DECIZIILOR ADVERSARULUI** prin înșelăciune, amăgire, diversione sau intimidare. Și într-un caz și în celălalt este, bineînțeles, vorba de luptă.

— **Mărxism — leninismul**, abolind vechea distincție ce se făcea între „starea de pace“ și „starea de război“, a instaurat conflictul permanent, comportînd mai multă sau mai puțină violență fizică și propagandă, asociate sau alternante. Există un refuz formal de a stabili cîmpul disputei, scopul final rămînînd în orice caz înfrîngerea totală a adversarului și aceasta numai datorită concepțiilor deosebite pe care acesta le susține. Ducînd lupta pe un teren care îi convine de minune, marxism-leninismul face ca în cadrul națiunilor liberale, prin natura lor deschise oricăror dezbateri de idei, să apară o adevărată confuzie între diriguitori, confuzie inspirată atât din exteriorul cît și din in-

teriorul națiunii respective. Atunci cînd Uniunea Sovietică solicită Europei să nu se înarmeze pentru a se apăra împotriva propriilor amenințări, nimeni nu se lasă înșelat, în afara acelor care o doresc. Dar cînd un partid comunist sau o altă organizație internă legal constituită lansează o campanie în favoarea păcii și dezarmării, liderii democrați vor fi puși în dificultate în încercarea de a demonstra că marile principii enunțate maschează de fapt cîrdășia cu forțe externe. Se vor găsi astfel în situația de a fi obligați la o dezbatere la nivel național în cadrul căreia adversarul profită de ambiguitatea termenilor și ascunderea scopului final.

Dezinformarea este considerată în prezent ca fiind un fel de mesaj, mai mult sau mai puțin explicit, un fel de comunicare de un tip special între dezinformator și ținta sa. Poate lua forma unei declarații, a unui gest semnificativ sau a adoptării unei anumite atitudini. Dintr-o dată, personalitatea dezinformatului devine o problemă, nu numai pentru sine însuși ci, aceasta în primul rînd, și pentru dezinformator; care poate fi un inamic, un neutru cu anumită putere de influențare, un prieten cu convingeri șovinice sau, pur și simplu, însăși propria-i persoană, avînd în vedere posibilitatea autodezinformării. Este oare chiar același lucru în fiecare dintre cazuri? Vom fi uneori obligați să schimbăm realitatea cu bune intenții, care de cele mai multe ori nu sînt de nemărturisit; aceasta nu poate fi însă definită ca dezinformare în sensul real al cuvîntului, întrucît, de cele mai multe ori, ea urmărește scopul respectabil de a proteja un secret necesar. Pentru a se numi dezinformare, trebuie să existe alegerea deliberată, intenția de manipulare sau de exercitare a influenței. Mesajul falsificat nu este decît unealta cu care se caută ca un subiect selecționat să acționeze în sensul dorit. Se dezinformează mai puțin pentru a convinge, cît pentru a conduce către un țel care, de regulă, este ascuns. Se acționează pentru a forța alegerea unei anumite direcții de către o persoană morală sau fizică, fără însă să-i se permită liberă apreciere.

Dezinformarea este forma psihologică a subversiunii. Ea vizează destabilizarea unui stat sau a unei societăți, subminarea capacității sale de rezistență, fără a fi necesară punerea în acțiune a forțelor armate; cel mult pregătirea condițiilor pentru intrarea acestora în acțiune și aceasta numai dacă acțiunea militară se dovedește absolut necesară. Căci cele două forme de luptă, cea fizică și cea psihică, se completează reciproc ceea ce permite o anumită variație a nivelului de violență în funcție de condițiile concrete.

Armă sau stare psihică, dezinformarea este obiectul unor discuții partizane în care este implicată subiectivitatea fiecăruia. Uneori, cei care sînt cu precădere informați pot avea interesul de a minimaliza fenomenul dezinformării pentru a putea dispune apoi de el și a-l întrebuința ca armă.

Mulți îi neagă existența sau originalitatea, susținînd că omul nu a așteptat epoca modernă pentru a pune în practică metode necinstite de înșelare a adversarului sau rivalului. Și de exemple nu duc lipsă: Sun Tzi, Homer, Biblia oferă o mulțime, chiar înainte de Machiavelli sau de Goebbels. Alții o descoperă pretutindeni, dezvăluind toată ziua-bună-ziua mașinațiuni, comploturi și rea voință cu riscul de a scoate din minți bietele vicine. Și o extremă și cealaltă fac jocul dezinformatorului.

Termenul în sine este de dată recentă. Și-a început fulgurantă carieră pe care i-o cunoaștem în mediul sovietic încă din anii '20. *Dezinformarea* desemna un arsenal de mijloace cunoscute sau oculte destinate influențării guvernelor străine, discreditării opozanților politici, în special emigranți, subminării încrederii între aliații ostili Uniunii Sovietice, falsificării aprecierilor adversarilor privind realitatea Sovieticii, care au desfășurat și desfășoară dezinformarea în mod intensiv (chiar dacă nu întotdeauna cu un sfîrșit fericit) sînt în prezent posesorii unei bogate experiențe și sînt considerați, în majoritatea situațiilor, cei care conduc jocul. De fapt în Rusia activitatea era mai veche. Înainte de „CEKA”, i se dedicase, „Ohrana” țaristă. Poate fi citată, printre altele, fabricarea „Învățăturilor înțelepților din Sion” ce releva o pretinsă conspirație evreiască la nivel mondial și care a cunoscut un succes

mult prelungit în timp. Era vorba deja de a acțiune psihologică de intoxicare.

Însă Lenin a dat un impuls nou procedeului. Djerzinski, fixînd misiunile și metodele „CEKA”, definea fără greutate un veritabil sistem de arme destinat compensării inferiorității forțelor armate sovietice. Încă din 1917 el scria : „Comuniștii trebuie să fie pregătiți să folosească la nevoie tot felul de șiretlicuri, planuri și stratageme ilegale, să nege și să ascundă adevărul. Politica comunistă vizează în mod concret învrăjbirea în rîndurile inamicilor (...) Cuvintele mele erau alese în așa fel încît să provoace ura și confuzia, nu pentru a convinge adversarul, ci pentru a-l disloca ; nu pentru a-i îndrepta greșelile, ci pentru a-l distruge măturîndu-i structurile de pe suprafața globului.” (J. Barron, „KGB”, 1975).

În lucrarea sa „*Anchetă asupra KGB*” John Barron definește dezinformarea ca fiind „propagarea conștientă și deliberată a faptelor și opiniilor eronate”.

G. Veraldi, în prefața lucrării lui Pierre Nord „*Intoxicarea*” îi indică scopul într-o frază de o superbă conciziune : „Crearea unei realități false atît de convingătoare încît adversarul să o considere justă”.

Începînd cu anii '60 sovieticii folosesc cu precădere termenul de „măsuri active”. L. Bitman, specialist ceh în dezinformare pe timpul deceniului șapte, înainte de a cere azil în Occident, arată că dezinformarea constituie unul din aspectele măsurilor active și cuprinde : „scăparea” organizată a informațiilor false ; propaganda neagră (aceea care își ascunde originea) ; acțiuni de influență desfășurate pentru slăbirea inamicului din interior. Accentul este pus pe ansamblul mijloacelor utilizate însă cu predilecție pe ascundere, disimulare și acțiune din interior.

Nu trebuie să se creadă că dacă sovieticii și-au făcut din dezinformare un mijloc privilegiat de acțiune politică, dețin și exclusivitatea. Cu siguranță că ne mai amintim încă de violentele dezinformări ale propagandei naziste ; însă și cei din tabără opusă și-au încercat șansa în acest domeniu. Pentru a rămîne în domeniul istoriei relativ recente, afăcerea scrisorii din Ems, din 1870, reprezintă deja

o acțiune de dezinformare. Pe timpul celor două războaie mondiale, francezii, englezii și americanii și-au pus la punct servicii specializate acestui scop. Și probabil că dacă unele state, cunoscute pentru eficiența serviciilor lor secrete, pun mai puțin accent pe acțiunile de dezinformare, aceasta se datorează faptului că își iau cele mai stricte precauțiuni pentru a-și ascunde acțiunile dezinformante și, așa după cum vom vedea în continuare, cred mai mult în eficacitatea propagandei deschise.

Originalitatea dezinformării moderne constă, se pare, astăzi, din trei elemente :

— apariția unei metodologii împrumutate, de la publicitate, însă fondată pe descoperirile psihosociologiei ;

— influența considerabilă și marea diversitate a mijloacelor de informare în masă ;

— întrebuintarea dezinformării ca pe un adevărat sistem de arme, ivindu-se necesitatea creării de organisme specializate care au cunoscut, cel puțin în unele state, o extindere fantastică.

Se recurge la dezinformare deoarece se crede în puterea cuvântului de a „disloca” inamicul. Se încearcă, cu mai mult sau mai puțin succes, manipularea prin intermediul imaginilor. Și nu este imposibil să asistăm cit de curînd la o nouă evoluție, dezinformatorul căutînd să perturbeze judecățile adversarului chiar la sursă, urmărind să introducă, pe ascuns, informații false în băncile de date informative. În aceste condiții, anonimatul este aproape asigurat, dezinformatorul putînd să falsifice încă din start analizele victimei sale, cu o mare probabilitate ca acțiunea să rămînă nedescoperită.

Există o diferență importantă între a încerca să înșeli o persoană izolată sau un mic grup decizional și a destabiliza o mare parte a populației. În primul caz se uzează de psihologia individului sau de dinamica subgrupurilor ; în cel de-al doilea se va recurge la opinia publică sau la psihologia maselor. Vom vedea că nu este deloc același lucru.

Să mai notăm că dacă dezinformatorul poate să-și fixeze ca scop admiterea unui anumit mesaj într-o confruntare localizată în timp și spațiu, el are totuși ca misiune

permanentă influențarea moralului „șintelor” desemnate și pe care le are de manipulat.

Toate acestea introduc nuanțe și variante în definirea obiectului nostru de studiu chiar cu riscul de a crea o anumită confuzie. Contează însă păstrarea spiritului națiunii care constă în omniprezență și polimorfism, ceea ce determină, de altfel, pericolul pe care îl reprezintă dezinformarea.

În mod incontestabil, dezinformarea este o problemă a epocii noastre. Ca probă poate fi prezentat faptul că Academia franceză a introdus-o ca termen în dicționarul său propunând următoarea definiție: „Acțiune intermitentă sau continuă — prin folosirea oricărui mijloc — ce constă în inducerea în eroare a unui adversar sau în favorizarea subversiunii în rândurile acestuia în scopul de a-l slăbi”. („Le Figaro”, 24.02.1984)

Noi propunem următoarea definiție: „Dezinformarea reprezintă ansamblul procedeele dialectice puse în joc în mod intenționat pentru a reuși „manipularea” perfidă a persoanelor, grupurilor sau a unei întregi societăți; în scopul de a le devia conduitele politice, de a le domina gândirea sau chiar de a le subjugă. Presupune disimularea surselor și scopurilor reale, precum și intenția de a face rău, printr-o reprezentare deformată sau printr-o interpretare tendențioasă a realității. Este o formă de agresiune care caută să treacă neobservată. Se înscrie în rândul acțiunilor psihologice subversive”.

2. ACȚIUNI DE DEZINFORMARE

Care sînt circumstanțele în care intervin procedeele de dezinformare? Răspunsul este departe de a fi simplu, căci, dacă uneori este vorba de luarea unei decizii îndelung analizată, de cele mai multe ori acțiunile de dezinformare sînt declanșate în funcție de condițiile generale sau ocaziile ivite pe neașteptate. Deasemenea, chiar și atunci cînd acțiunea dezinformantă a fost cu mult timp înainte planificată, se constată, pe de o parte, tendința de modificare a planului inițial pe timpul derulării acțiunii, iar, pe de altă parte, sînt foarte frecvente cazurile în care apare un al

treilea, ce caută să profite de operația lansată și să o de-
turneze în profitul său.

De asemenea, trebuie luată în considerare tendința
naturală a oricărei puteri (în special când ea se simte în
dificultate) de a-și ascunde greșelile, de a-și masca inten-
țiile și posibilitățile reale. Abaterea atenției de la o dez-
batere politică deschisă, care însă nu se desfășoară conform
prevederilor, constituie o reacție spontană, normală. Poate
fi totuși decelat modul în care dezinformatorul își exer-
cită acțiunea asupra străinilor, inamici, prieteni sau neutri,
și asupra concetățenilor săi ? Limitele sînt foarte apropiate
și riscă ușor să fie depășite, ceea ce se și întîmplă cînd de-
zinformatorul este în slujba unei puteri dominante sau
slujește o politică de inspirație externă.

În situația unei confruntări între formațiuni politice
aparținînd aceleiași colectivități umane, pot fi acceptate
unele nuanțe, fără a scuza însă minciuna. Cu ocazia campa-
niilor electorale, de exemplu, partidele rivale caută să-și
mascheze eșecurile și înfrîngerile, prezentîndu-și plăfor-
mele electorale sub o lumină favorabilă, contestînd tot-
odată imaginea adversarului. Există numeroase tertipuri,
însă pot fi făcute două remarci : într-un astfel de caz sub-
stratul manevrei nu este cu adevărat disimulat chiar și
atunci cînd autorii afirmă că își bazează spusele pe analize
cu pretenții de obiectivitate. Printre altele, scopul este de
a găsi scuze, de a convinge, a ademini și ralia electoratul,
fără însă a se pune problema individualizării țintei ; în
opoziție, dezinformarea ca armă își ascunde cu grijă ori-
ginea și își camuflează intenția de transformare a țintei
într-un obiect manipulat, refuzîndu-i dreptul la trăsături
specifice.

În acest fel conceptul de dezinformare poate fi inca-
drat, fără a-și pierde însă valoarea operațională, în rîndul
ideilor referitoare la conflictele moderne.

Ne vom strădui ca în cadrul acestei lucrări să dăm
exemple precise, caracterizîndu-le circumstanțele, fără însă
a ascunde că această opțiune analitică rămîne schematică
și poate trece drept artificială căci, de cele mai multe ori,
o aceeași acțiune relevă diferite categorii de dezinformare.

A. ASCUNDEREA UNEI ACȚIUNI (MILITARE, DIPLOMATICE SAU ECONOMICE)

Este situația cea mai comună : se încearcă păstrarea secretului unui proiect pe cale de realizare. Atunci cînd păstrarea secretului se dovedește dificilă, se caută deturnarea atenției către o acțiune falsă sau se încearcă derutarea adversarului făcîndu-l să tragă concluzii greșite privind scopul proiectului sau domeniul de aplicare. Este vorba deci de a oferi o falsă percepere a realității sau de a crea în cele mai mici amănunte o realitate falsă. Acest mod de folosire a dezinformării, „deception game“ cum îl numesc anglo-saxonii, se înrudește cu camuflajul și diversiunea prin punerea în joc a unei diversități de mijloace cuprinzînd obiecte false, deplasări false, trafic radio fals, informații false. Există o multitudine de exemple de acest fel de acțiuni, mai ales în timp de război.

Una este foarte bine cunoscută : acțiunea „*Mince Meat*“ apărută și sub numele de „*Omul care nu a existat niciodată*“ (Anthony Cave-Bown, 1981, vol. I). Scopul acestei acțiuni a fost de a ascunde zona prevăzută pentru debarcarea aliaților în Europa, după recucerirea Africii de Nord, în iulie 1943. Se pare că a fost inspirată de o acțiune britanică similară desfășurată în 1917, în Palestina, în folosul lui Allenby, pe timpul ofensivei asupra Ierusalimului.

Acțiunea prevedeă deturnarea atenției germanilor de la Sicilia, furnizîndu-le, prin mijlocirea unui canal credibil, informații eronate care să-i facă să tragă concluzia că viitoarea debarcare se va efectua în Sardinia sau în Grecia.

Serviciile secrete britanice au abandonat în largul coastelor spaniole cadavrul unui fals ofițer de stat-major care avea prinsă cu un lanț de încheietura mîinii o mapă conținînd documente false, sau mai bine zis fanteziste, întrucît însă în mod autentic de înalte personalități militare, care acceptaseră complicitatea la mistificare. După cum se cunoaște, acțiunea a înregistrat un succes deplin.

Remarcabilă în această operațiune a fost minuțiozitatea pregătirii făcută pînă la ultimul detaliu, însă și ambiția psihologică în cadrul căreia s-a desfășurat. După ocu-

parea insulei Pantellaria, debarcarea aliaților în Sicilia părea evidentă ; și se desfășurau acțiuni pentru a o face „prea evidentă“ în scopul creării unui început de îndoială în cadrul comandamentului german. În plus, se știa că Hitler era foarte îngrijorat de eventualitatea unei debarcări în Grecia în timp ce pregătea bătălia de la Kursk, de pe frontul de est. Posibilitatea era deci discutată în tabăra inamicului în momentul în care i-au fost oferite argumente aparent determinante. Pe de altă parte, cadavrul a fost abandonat nu din întâmplare în apropierea portului spaniol Huelva, unde fusese reperat un agent al Abwehrului, bine introdus pe lângă autoritățile locale, care nu au întârziat să-i comunice ceea ce le adusese marea. Totuși, exista o problemă : cu puțin timp înainte, un ofițer francez fusese ucis, având asupra sa documente importante în a căror autenticitate germanii n-au crezut. Un factor neprevăzut a ușurat însă operațiunea : o profundă remaniere desfășurată în acea perioadă în cadrul conducerii Abwehrului a împiedicat de bună seamă a analiză critică a documentelor falsificate.

Se observă subtilitățile și incertitudinile acțiunilor de dezinformare, care, în cele mai numeroase cazuri, rămân sub semnul neprevăzutului, fapt ce poate fi cauza unor efecte dezastruoase nebanuite.

Uneori, operațiuni de acest gen iau o amploare considerabilă și se derulează de-a lungul unei mari perioade de timp, asociind mai multe acțiuni care se suprapun și se întrepătrund. Adeseori, aceste operațiuni prea complexe și prea prelungite au avut un bilanț nefavorabil.

În 1940, Winston Churchill a creat în cadrul statului său major (Joint Planning Staff) un nou compartiment „London Controlling Section“ (L.C.S.) strict secret și atotputernic, care i se subordona direct și care era însărcinat cu conceperea și coordonarea planurilor strategice de acoperire și disimulare de pe toate teatrele de război.

Acest compartiment a elaborat toate stratagemele destinate înșelării germanilor în privința adevăratelor acțiuni desfășurate de aliați. Astfel a fost pus la punct planul „Jael“,

ulterior denumit „Bodyguard“, care reunez toate acțiunile destinate disimulării manevrelor aliate din nord-vestul Europei în perioada 1943 — 1944. Un plan special denumit „Fortitude“ asigură secretul acțiunilor de pregătire a debarcării din Normandia. Acest plan a constituit punctul de plecare a numeroase operațiuni de război secret dintre care unele au mers pînă la a da pe mîna germanilor, în mod intenționat, agenți britanici sau aliați căpușiți cu informații false. Un număr important de acțiuni s-au desfășurat în cadrul a ceea ce s-a numit „jocul radio“. Planul se baza pe faptul că, în caz de arestare, operatorul avea posibilitatea să declare că acceptă să lucreze sub controlul inamic. Apoi își alarma corespondentul englez prin mijlocirea erorilor de transmitere sau a semnalelor convenite anterior. Subtilitatea consta în a-l face pe inamic să creadă că nu știe că operatorul se află sub control. Puteau fi astfel trimise informații false cărora inamicul le acorda un important coeficient de credibilitate. Un asemenea machiavelism a avut adeseori consecințe tragice pentru executanți nu întotdeauna preveniți că erau trimiși în mod conștient către un destin cel puțin incert, abandonîndu-i uneori pe ei și onoarea lor în tenebrele răfuielilor. Pentru a-l convinge pe inamic de veridicitatea informațiilor false ce-i erau transmise era nevoie de furnizarea de probe, cele mai bune fiind întotdeauna datele privind loviturile pe care se aștepta să le primească. Se pare că serviciile secrete britanice, dînd dovadă de un determinism crîncen, n-au ezitat să ofere germanilor pe tavă agenți de la care nu se așteptau la mare lucru. Prințesa Noor Inayat, voluntară, însă considerată ca fiind inaptă pentru acțiunile secrete, parașutată în Franța și arestată după cîteva săptămîni, va muri în mod eroic împreună cu alți camarazi în cadrul operațiunii „Starkey“.

Aliații, supuși unor presiuni continue de către Stalin, erau la acea dată în incapacitate de a încerca o debarcare în Franța. Cu toate acestea, au decis ca în cadrul planului „Fortitude“ să fie lansat zvonul unui asalt iminent în zona

Pas-de-Calais în scopul de a obliga aviația germană (Luftwaffe) să reacționeze și să angajeze lupta aeriană. Planul „Starkey” prevedea o întreagă aris de mișcări de trupe și de acțiuni de difuzare a unor zvonuri false. După cîtva timp, unul dintre serviciile britanice, S.O.E. (Special Operations Executive), însărcinat cu acțiuni de diversiune și sabotaj pe continent, a format un mare număr de rețele în cadrul Rezistenței franceze. Autorii planului considerau că mobilizarea acestor rețele va contribui la întărirea convingerii germanilor privind iminența atacului. B.B.C.-ul, difuzînd mesajele de alarmă, a provocat o adevărată eferescență în rîndurile Rezistenței ceea ce a permis inamicului reperarea a numeroși luptători.

Se pare că principalii responsabili din cadrul I.C.S. au utilizat SOE și BBC fără a-i informa, cel puțin la început, cu privire la adevăratele scopuri ale acțiunii. În plus, ei au manipulat un agent francez, Dericourt, ce aparținea SOE, cerîndu-i să ia contact direct cu S.D. (serviciul german de securitate) în scopul de a face să treacă prin intermediul său către inamic informații ce păreau adevărate atît pentru germani cît și pentru Rezistență. Probabil că aceasta a fost cauza căderii prințesei Noor Inayat cumulată și cu născotirea de către aceasta a unor precauții pe care trebuia să și le ia.

Operațiunea „Starkey” a fost un eșec. Germanii n-au crezut în amenințarea unei debarcări, însă au procedat la o largă reprimare a rețelelor franceze denunciate în mod imprudent. Imediat după război, Dericourt a fost nevoit să apară în fața tribunalelor britanice și franceze care însă l-au achitat după o detenție destul de lungă și după ce au fost aduse dovezi conform cărora acuzatul îndeplînise ordine venite de foarte de sus.

Astfel de acțiuni scot în evidență problema limitelor morale pînă la care poate fi dusă duplicitatea. Ele mai demonstrează că protejarea cu orice preț a unui secret conduce la apariția unor situații practic fără ieșire, avînd în vedere că majoritatea participanților la acțiune nu sînt decît unelte în necunoștință de cauză.

B. DISCREDITAREA UNEI PERSONALITĂȚI-

Dezinformatorul poate fi tentat să acționeze pentru discreditarea unei persoane, a unei organizații sau a unui grup opozant. Ne imaginăm diversitatea mijloacelor posibile, însă trebuie să precizăm că, într-un astfel de caz, obiectivul este foarte bine delimitat : zvonurile, insinuirile, chiar o campanie de denigrare bazată pe câteva interpretări tendențioase ori pe documente falsificate, pot fi păstrate relativ ușor sub control. Agresorul beneficiază de o pseudoînțelepciune populară care afirmă că „de unde nu e foc nu iese fum“. Este destul de simplu să infiltrezi un agent într-un grup de imigranți și să provoci un scandal cu implicații mondiale.

Totuși, uneori, dezinformatorul este luat de valul propriilor manevre care îi scapă de sub control ; este momentul în care, de regulă, un nou actor intră în scenă încercând să deturneze acțiunea în beneficiul său.

Un exemplu revelator îl constituie *afacerea Tukacevski* (1937) în ceea ce privește complexitatea anumitor acțiuni, duplicitatea actorilor și incertitudinile conștințelor chiar și în cadrul unor acțiuni organizate în cele mai mici amănunte. Astăzi este destul de dificil să ne facem o idee clară asupra tuturor faptelor așa cum s-au petrecut : principalii protagoniști și aproape toți martorii sînt morți : multe din documentele avute la dispoziție ar putea foarte bine să fie falsuri. Tragi-comedia s-a petrecut acum aproape o jumătate de secol însă istoricii continuă să-și reproșeze reciproc numeroase erori sau... dezinformări.

Inițiativa acțiunii se pare că a aparținut sovieticilor. În perioada aceea Stalin își consolida încă puterea eliminându-și posibiii rivali. Troțki, încă în viață, se refugiase în Norvegia. Secretarul general al partidului comunist a trebuit însă să facă față unui nou pericol, de această dată extern, ivit odată cu venirea la putere a lui Hitler. Alegerea politicii viitoare deveni foarte dificilă, necesitînd fie deturnarea agresivității naziste către democrațiile occidentale, promovînd neutralitatea, ca apoi să se profite de epuizarea adversarilor pentru a exporta revoluția, fie încheierea unei alianțe cu statele democratice

și, la nevoie, pregătirea în comun a unui război preventiv împotriva Germaniei. Stalin a organizat o întâlnire între Radek, membru al C.C. al P.C.U.S. și colonelul Nikolai, din cadrul serviciului de informații german, pentru a explora eventualitatea unei apropieri sovieto-germane; în același timp, l-a însărcinat pe mareșalul Tukacevski, fost ofițer țarist trecut de partea revoluției, comandant prestigios, cu o mare influență în rândurile Armatei Roșii, să ssondeze guvernele polonez, ceh, britanic și francez în vederea unei cooperări antinaziste.

În final, Stalin va alege neutralitatea, însă va utiliza negocierile împotriva propriilor negociatori în cadrul marilor epurări ce începuseră : asasinarea lui Kirov (decembrie 1934), procesul Zinoviev — Kamenev (1936).

Într-o primă etapă, Radek, aflat deja în dizgrație, este arestat și, în cursul procesului, va arunca o umbră de îndoială asupra loialității lui Tukacevski, probabil pentru a aduce un ultim serviciu cauzei.

În etapa a doua, agenții N.K.D.V.-ului introduc pe scenă un rus refugiat la Paris, ambițios și intrigant, generalul Skobîlin, controlat prin intermediul soției sale. Pe trei, căi diferite (serviciile secrete cehe, contraspionajul francez și un diplomat german) fac să parvină la Praga, pînă la președintele Beneș, informații și zvonuri ce făceau legătura între Tukacevski, Radek, troțkiști și anumite cercuri militare germane. Beneș, convins, cu atât mai mult cu cît informațiile păreau că se completează, îl alarmează pe Stalin.

În cea de-a treia etapă a afacerii, cel care preia inițiativa este Skobîlin. El speră că o invazie germană în U.R.S.S. va determina prăbușirea regimului sovietic. Scopul său este de a împiedica o apropiere germano-sovietică și de a distruge în fașă proiectul paneuropean al unui atac preventiv asupra Germaniei. De altfel, Skobîlin avea legături foarte strînse cu S.D.-ul nazist. El va fi acela care îi sugerează lui Heydrich să îl compromită pe mareșalul Tukacevski prin intermediul unor documente falsificate.

Etapa a patra. Heydrich nu pierde ocazia oferită și, cu acordul lui Hitler, dă un nou impuls operațiunii, întoc-

mind un voluminos dosar despre existența unui pretins complot al generalilor ruși și germani și care îl prezenta pe Tukacevski ca fiind un vechi agent al serviciilor secrete ale Reichswehrului. Heydrich, fără a se încurca în subtilități inutile, vinde, pur și simplu, rușilor documentele. Este greu de apreciat pînă la ce punct a fost Stalin înșelat. În orice caz, acest dosar a constituit punctul de plecare al mării epurări din cadrul Armatei Roșii (1937-1938) care va afecta (într-adevăr incredibil) 90% din generali, 80% din colonei și aproape 50% din ofițerii cu pregătire militară sau tehnică superioară.

Cei trei protagoniști ai afacerii, Stalin, Heydrich și Skobîlin sînt, toți trei, profesioniști ai secretului, bănuitori, ambițioși, cruzi și fără scrupule. De remarcat că ar fi imposibil ca toți trei să nu fi simțit că sînt manipulați de adversar, însă au acceptat jocul, urmărind să exploateze aceeași acțiune de dezinformare, însă fiecare în interes propriu.

O altă remarcă este aceea că fiecare a urmărit simultan mai multe obiective, la dezinformarea inamicului exterior adăugîndu-se intrigile interne. Stalin trebuia să-și decidă politica față de Germania și, totodată, să-și elimine rivalii interni (existenți sau potențiali). S-ar putea admite că a căzut în propria-i capcană. Documentele falsificate ale lui Heydrich veneau să-i confirme bănuielele proprii și probabil că a sfîrșit prin a le considera fondate. Aceste documente însă au amplificat considerabil aria epurărilor, generalizîndu-le la toate nivelurile ierarhice ale armatei sovietice, care se va trezi decapitată cu trei ani înainte de declanșarea agresiunii germane pe care Stalin o aștepta mult mai tîrziu.

Lui Skobîlin i-au fost plătite serviciile aduse prin eliminarea fizică a șefului și rivalului său, generalul Miller. Cu toate că i-a reușit perfect acțiunea de dezinformare, Skobîlin nu a putut împiedica compromiterea sa prin implicarea în dispariția lui Miller. A fost obligat să părăsească în mare grabă Franța și să fugă în Spania, aflată la acea dată în plin război civil. Acolo a dispărut, după toate probabilitățile, asasinat.

Heydrich, principalul beneficiar al afacerii, a reușit dintr-un foc să cîștige întreaga încredere a lui Hitler și să afecteze deosebit de grav capacitatea de apărare sovietică. Totodată, va începe să clocească dosarul conflictului intern ce va opune în perioada imediat următoare partidul nazist Wermachtului.

Să mai remarcăm că Skobilin, fost ofițer al armatei țariste a fost fericit că i s-a ivit posibilitatea să-și pedepsească foștii camarazi trecuți în tabăra revoluției și că Heydrich, fost ofițer, dat afară din marina germană, a fost deosebit de bucuros să se poată răzbuna pe Reichswehr. Atît la Stalin cît și la Heydrich și Skobilin, motivele personale s-au împletit strîns cu obiectivele politice.

C. CREAREA NEÎNȚELEGERILOR DINTRE NAȚIUNI

Uneori este vorba de a împiedica o apropiere, alteori de a dizolva o alianță și sînt bine cunoscute eforturile depuse de guvernul sovietic pentru a-i dezbină pe americani și (vest) europeni sau ale lui Hitler de a împiedica o apropiere sovieto-occidentală în 1939.

Dezinformatorul își propune să anihileze influența pe care o mare putere o exercită într-un stat oarecare. Se străduiește să creeze o situație în care ruptura devine ireversibilă, ceea ce implică a anumită manieră de acțiune, ivindu-se foarte neplăcutul risc al ucenicului vrăjitor.

Bitman, fost adjunct al șefului serviciului de dezinformare ceh în anii '60 a scos la lumină o operație care a constituit un remarcabil succes pe plan tehnic însă cu consecințe finale catastrofale, Este vorba de *afacerea Palmer din Indonezia* (1964).

Terenul fusese foarte bine ales. Indonezia era pe atunci condusă de președintele Sukarno, care se voia unul dintre cei mai înflăcărați purtători de cuvînt ai lumii a treia împotriva imperialismului și neocolonialismului. Totodată, era în conflict cu statul vecin Malaysia, pe care îl acuza de a se fi subordonat puterilor occidentale. Indonezia traversa în acea perioadă o gravă criză economică, iar cîrțitorii,

foarte numeroși, își exprimau nemulțumirea față de administrația de stat pe care o considerau principala vinovată pentru starea de lucruri existentă. Totodată, serviciile secrete cehe, inițiatoarele afacerii, reușiseră să recruteze agenții în cadrul cercurilor diplomatice și de presă indoneziene.

Inițial, a fost concepută ca o operație de rutină vizînd perturbarea relațiilor americano-indoneziene. Astfel, a fost creat un comitet local de acțiune pentru boicotarea filmelor americane, decizîndu-se aruncarea anatemei asupra lui William Palmer, care asigura de peste 20 de ani importul de filme americane în Indonezia. Fără nici cea mai mică probă, Palmer a fost acuzat de a fi agent al C.I.A. Campania a debutat în septembrie 1964 cu publicarea unor documente falsificate care insinuuau că Palmer ar fi fost un responsabil de înalt rang în cadrul C.I.A., ce acționa împotriva guvernului Sukarno și în favoarea Malaysiei. Căile de transmitere a acestor informații false au fost : ambasadorul indonezian în Olanda, care lucra pentru cehi în schimbul augmentării periodice a averii personale ; scrisori adresate personalităților politice, organizațiilor influente și ziariștilor indonezieni ; articole cuprinzînd acuzații împotriva lui Palmer apărute în ziarele din Ceylon și Singapore. Incepînd cu luna decembrie a anului 1964, această campanie se intensifică în Indonezia prin diversificarea acțiunilor antiamericane, printre care se numără atacurile studenților împotriva instituțiilor culturale americane, boicotarea de către personalul poștei a vînzării publicațiilor editate de U.S.I.A. (US Information Agency) și organizarea de manifestații în fața Ambasadei S.U.A. de la Djakarta. În primăvara anului următor, președintele Sukarno ia asupra sa toate alegațiile dezinformatorilor, fără a se putea cunoaște dacă a fost înșelat sau complice.

În aprilie 1965 apare un element nou : ca șef al serviciilor de dezinformare sovietice este numit generalul Agaiant. El îi felicită pe inițiatorii afacerii și decide să-i dea o amploare mai mare. Nivelul relațiilor dintre Indonezia și S.U.A. va atinge în vara anului 1965 punctul lor minim : ambasadorul american este retras ; Palmer își părăsește postul ; indonezienii preiau controlul firmelor americane

din țară. Dintr-o altă inițiativă, ies la iveală noi documente false relevând faptul că Palmer ar fi făcut să eșueze o operație îndreptată împotriva Malaysiei și că acesta ar fi fost dispus să sprijine o agresiune împotriva Indoneziei. Unele posturi de radio est-europene (din URSS și Cehoslovacia) se fac ecoul unor zvonuri prezentate ca fapte dovedite. Agitația antioccidentală se transformă în isterie și afacerea începe să scape de sub control. Comuniștii chinezi intervin la rîndul lor și, în septembrie 1965, împing partidul comunist indonezian la insurecție. Reprimarea va fi teribilă : nu mai puțin de 500.000 de comuniști și simpatizanți sînt masacrați. Abia peste douăzeci de ani partidul comunist indonezian își va regăsi o mică parte din influența sa de altădată.

D. CAPTAREA ÎNCREDERII UNUI FACTOR DE DECIZIE

Există cel puțin două modalități de a acționa asupra unei personalități sau asupra unui mic grup decizional prin intermediul liderului său. Se poate încerca, adesea după o pregătire care durează ani, infiltrarea unui agent în anturajul unui factor de decizie sau instalarea lui într-un post ce incumbă o mare responsabilitate pentru ca apoi influența acestuia să servească la orientarea deciziilor. Dispunem de numeroase exemple reliefînd această metodă care îi întrebunțează pe „taupes” *, unele de dată chiar foarte recentă. Cităm, în continuare, cîteva dintre cele mai celebre :

Afacerea Guillaume. Serviciile secrete ale R. D. Germane au reușit, cu prețul unei îndelungi așteptări, să infiltreze pe unul dintre agenții lor în rîndurile celor mai apropiați colaboratori ai cancelarului R. F. Germania. În momentul în care a fost demăscat, cancelarul Brandt s-a văzut nevoit să demisioneze. Nu se știe dacă sovieticii au ieșit în cîștig din această acțiune, avînd în vedere că noul

* cîrțițe — termen întrebunțat în literatura de specialitate franceză pentru a-i numi pe agenții acoperiți ai serviciilor de informații (n.t.).

cancelar, H. Kohl, s-a dovedit mult mai ferm în relațiile cu R.D. Germană.

Asemănătoare sînt afacerile *Harry D. White* și *Alger Hiss* din S.U.A din perioada imediat următoare încheierii celui de-al doilea război mondial. Primul a fost unul dintre foarte apropiații colaboratori ai ministrului american de finanțe, Edgar Hoover. În pofida atenționărilor F.B.I.-ului, H.White a fost numit reprezentant al S.U.A. în cadrul Fondului Monetar Internațional, devenind chiar președintele acestuia și înconjurîndu-se de persoane de el alese. Cel de-al doilea, era un înalt funcționar al Departamentului de Stat, fost asistent al președintelui Roosevelt pe timpul Conferinței de la Yalta, apoi reprezentant al S.U.A. la O.N.U. Și unul și celălalt au fost recrutați de către același agent al sovieticilor, Whittaker Chambers, care i-a denunțat zece ani după ce rupsese legătura cu serviciile secrete ce-i foloseau. Hiss a fost condamnat la cinci ani închisoare ; White a murit, la momentul oportun, în urma unui atac de cord. Ceea ce se poate remarca este faptul că Administrația americană a reacționat foarte lent, în ciuda avertismentelor propriilor servicii de securitate. (J.R.D. Boucart, 1962).

De asemenea, poate fi exploatată o anumită predispoziție psihologică ca element de vulnerabilitate la o personalitate reperată anterior (și metoda este mult mai subtilă și mai rapidă). Așa s-a întîmplat în *afacerea Hess* (Richard Deacon, 1976).

Ne-ar fi greu să garantăm exactitatea analizei pe care v-o propunem privind această afacere. Să remarcăm totuși că vîlul de incertitudini, ambiguități, sugestii hazarde și reticente, menținut cu obstinație de-a lungul anilor, constituie caracteristica acțiunilor desfășurate de britanici.

Odiseea lui Rudolf Hess este demnă de subiectul unui captivant roman de aventuri. Se pare că Ian Fleming, părintele lui James Bond, s-ar fi inspirat, în crearea personajului său, din această afacere, lucru ce-ar fi, totuși, dificil de apreciat.

Inițial, ideea ar fi constat în aducerea unui important conducător nazist în Anglia, făcându-l să întrevadă posibilitatea de a iniția negocieri de pace cu cercuri influente britanice. Să ne reamintim că acțiunea se petrece în vara anului 1940, perioada în care Anglia înfrunta de una singură Axa Berlin — Roma și când luau naștere o întreagă serie de servicii britanice a căror activitate, încă sovăielnică și de o mare diversitate, nu avea drept factori comuni decât voința de a se bate și secretul. Mai întâi a fost necesar să se inventeze un grup progerman suficient de credibil și atractiv. Însă originalitatea acțiunii apărură atunci când a trebuit să fie aleasă țintă, personalitatea germană care trebuia intoxicată. A fost ales Hess pentru că era cunoscut ca fiind foarte interesat în prezicerile astrologice. Așa s-a născut ideea de a-l influența fabricând horoscoape care să-i sugereze acțiunea proiectată de serviciile secrete britanice și momentul optim de trecere la îndeplinirea ei. S-a făcut apoi în așa fel încât aceste horoscoape să parvină la țintă prin intermediul unui prieten al astrologului consultat în mod frecvent de Hess. Bineînțeles că aceste horoscoape trebuiau să reziste unei examinări profesioniste.

Dacă povestea este adevărată, zborul lui Hess în Anglia, la 10 mai 1941, a fost rezultatul unei minuțioase strategeme, care a utilizat cu subtilitate resorturile psihologice ale țintei. De asemenea, se remarcă faptul că, în pofida strălucitorului succes înregistrat prin acțiunea de aducere a lui Hess în Anglia, exploatarea condițiilor astfel create se pare că a fost extrem de redusă. Este posibil ca inițiativa acțiunii să fie fost luată de câțiva executanți care, pentru a obține succesul, au fost obligați să lucreze în cel mai strict secret, fiind probabil neîncrezători ei înșiși în succesul acțiunii până în ultimul moment. Acest lucru a făcut foarte delicată, dacă nu imposibilă, coordonarea acțiunii cu politica generală britanică. Se pare că guvernul englez a fost surprins de acțiunea propriilor servicii secrete și a considerat normal refuzul de a se lăsa manipulat de către acestea. Și astfel, acțiunea nu a putut fi exploatată decât pe plan propagandistic, nepermițându-se nici o deschidere politică practicabilă.

E. MANIPULAREA OPINIEI PUBLICE. PACIFISMUL

Avem de-a face, aici, cu un exemplu interesant însă adesea prost înțeles căci, dacă pacifismul actual european face în mod clar jocul politicii sovietice, el reprezintă o veche mișcare de idei cu adânci rădăcini socialiste și anglo-saxone, a cărei evoluție naturală nu s-a putut desfășura fără pervertirea unora din ideile inițiale, pe care Uniunea Sovietică a știut să le exploateze în mod oportun în beneficiul politicii sale. Sau, altfel spus, inițial a existat o auto-dezinformare pentru ca apoi să fim martorii unei infiltrări și manipulări sovietice. Actualele campanii vizează opiniile publice ale tuturor țărilor care nu aparțin blocului comunist și, mai ales, se dezvoltă având slăbiri sau creșteri în funcție de politica aleatoare a diplomației U.R.S.S.

Reușita sovieticilor de a masca supraînarmarea lor și de a prezenta lupta lor ideologică crâncenă ca fiind luptă pentru pace constituie unul din marile succese ale Uniunii Sovietice. Un asemenea succes a fost determinat de terenul propice avut la dispoziție, de aptitudinea lor de a impune un vocabular belicos când se vorbește despre pace, de faptul că au știut întotdeauna să-și păstreze o viziune clară a adevăratelor obiective (dezarmarea adversarului, concomitent cu insuflarea în rîndurile acestuia a unui sentiment de culpabilitate) și de crearea unor organisme internaționale deosebit de eficace cum ar fi, de exemplu: Consiliul Mondial al Păcii. În ceea ce privește acest pacifism cu sens unic, dezinformarea sovietică nu rezidă numai în conținutul mesajelor de pace pe care le difuzează într-un mod agresiv cît mai ales în posibilitatea pe care acestea le oferă, datorită tonului lor polemic, de a denunța belicismul celor care îi rezistă și a considera existența imperialismului american ca un fapt axiomatic, cunoscut de toată lumea.

a) Evoluție istorică

După încheierea celui de-al doilea război mondial am fost martori la trei mari ofensive sovietice pe tema pacifismului : împotriva N.A.T.O. ; împotriva războiului din Vietnam ; împotriva instalării rachetelor „Pershing 2” în

Europa. Principalele momente ale acestor ofensive au fost următoarele :

— 1947 : lansarea „Planului Marshall“ de ajut3rare a tuturor statelor europene afectate de r3zboi, plan respins de țările aflate sub control sovietic.

— 1948 : semnarea Tratatului de la Bruxelles (Marea Britanie, Franța, Benelux), care amorsează procesul de realizare a unei apărări (vest) europene față de recrudescența amenințării sovietice.

— 1949 : ratificarea tratatului de la Washington creîndu-se Alianța Nord-Atlantică (N.A.T.O.) și în același an crearea Consiliului Mondial al Păcii, care va deveni coordonatorul și pirghia principală a tuturor campaniilor pacifiste.

— 1950 : apelul de la Stockholm împotriva bombei nucleare, inițiat de organizațiile pacifiste.

— 1955 : aderarea Germaniei de Vest la NATO. URSS ripostează prin semnarea Pactului de la Varșovia.

— 1957 : propunerea Rapacki de denuclearizare a Europei Centrale.

— 1958 : socialiștii germani de stînga organizează „Kampf gegen den Atomtod“ (Lupta împotriva morții nucleare).

— 1966 : propunerea Kekkonen de desființare a NATO și denuclearizare a Europei.

— 1968 : conferința de la Stockholm privind Vietnamul.

— 1972 : „SALT-I“ (Strategic Arms Limitations Talks) primul acord sovieto-american privind limitarea rachetelor nucleare intercontinentale.

— 1973 : instituirea comisiei internaționale de anchetă asupra crimelor americane în Vietnam, așa numitul „Tribunal B. Russell“.

— 1977 : săptămîna de acțiune împotriva bombei cu neutroni.

— 1979 : „SALT-II“ (neratificat datorită invadării Afganistanului).

— 1980 : „Apelul de la Krefeld“ inițiat de Partidul Comunist German, semnat de un milion de persoane.

— 1981 : debutul convorbirilor INF (Intermediate Range Nuclear Forces), conferință internațională consacrată armelor nucleare cu rază intermediară de acțiune (de ordinul a 3 000 km) dislocate pe teatrul european.

— 1981 : conferința de la Stockholm împotriva cursei înarmărilor. Manifestația de la Bonn cu participarea a 300 000 de oameni.

— 1982 : negocierile „START” (Strategic Arms Reduction Talks) și începerea la Geneva, din inițiativa ONU, a negocierilor asupra reducerii armelor convenționale din Europa.

— 1982—1983 : marea campanie, în special din statele europene, împotriva instalării rachetelor americane „Pershing 2”.

b) Acțiunea pe un teren favorizant

Pacifismul pare să găsească un ecou mai larg în statele din nordul Europei decât în cele mediteraneene. Și aceasta în pofida faptului că statele mediteraneene au partide comuniste destul de puternice, capabile să mobilizeze o bună parte din fracțiunea revoluționară a națiunilor respective. De cele mai multe ori însă, aceste partide țin să mențină imaginea fictivă a unei relative independențe față de Uniunea Sovietică pentru a nu-și pierde corpul electoral.

Nu este deloc surprinzător că pacifismul găsește în R.F. Germania o rezonanță specifică. J. Rovan, în raportul său prezentat în 1982 în fața AFCA, demonstrează pertinent că pentru tineretul german, la care se constată un puternic sentiment de culpabilitate produs de propriile noastre campanii împotriva militarismului nazist, nedreptatea și violarea drepturilor omului au fost scoase în evidență în special de războiul din Vietnam și de lupta poporului palestinian. La aceasta trebuie adăugată repulsia logică față de orice formă de război între Est și Vest care, în mod fatal, s-ar desfășura pe teritoriul lor, antrenând înfruntarea germanilor aflați de o parte și de alta a cortinei de fier. De asemenea, sîntem obligați să admitem într-un anumit mod, că înfrîngerea militară nu mai este atît de neacceptat, dacă se ia în considerație, că cei doi mari în-

vinși al ultimului război, Germania și Japonia, se numără în prezent printre marile puteri economice mondiale.

În opoziție, cum să ne mirăm de amărăciunea britanicilor ? Victoria cu atîta jertfe obținută nu i-a pus deloc la adăpost, de criza social-economică gravă ce i-a urmat. În mod normal, ei își pun nădejdea în solidaritatea anglo-saxonă pentru a le asigura protecția, cu atît mai mult cu cît, temperamental, britanicii apreciază că adevărata putere este mai mult de natură economică decît militară. Și în plus, Anglia trăiește drama nesfîrșită a conflictului din Irlanda de Nord cu sentimentul justificat că nici o soluție nu va putea satisface pe deplin taberele opuse.

În Țările de Jos, pînă la invazia hitleristă, tradiția era de neutralitate. Însă consecințele războiului au fost deosebit de dure pentru aceste state ce se mîndreau cu contribuția adusă la civilizația occidentală și cu reușita lor socială și economică. Deci, cum să nu apară convingerea că vor fi devansate într-un eventual conflict între marile puteri, fără a avea posibilitatea practică de a-și susține interesele legitime ?

c) Teme și cuvinte de ordine

Campaniile pacifiste pun accentul pe anumite teme, reluate fără încetare :

— cheltuielile mondiale pentru înarmare sînt mult superioare celor consacrate luptei împotriva foametei ;

— orice protecție împotriva amenințării nucleare este iluzorie (cînd, de fapt, nimeni nu prea știe precis ce se va întîmpla în acele condiții) ;

— cursa înarmărilor va sfîrși în mod fatal prin a declanșa un nou război în cadrul căruia confruntarea nucleară nu va putea fi evitată ;

— SUA nu se vor sinucide pentru a-și proteja aliații.

Aceste teme determină punerea în valoare a anumitor mituri și fantasme :

— mitul „nonviolentei” cunoscut prin reputația sa de a dezarma orice agresor ;

— „voința” de eliberare de fatalitatea războiului (?) ;

— necesitatea de a proteja „natura” împotriva acțiunilor distructive ale oamenilor.

Apare astfel o legătură pseudologică care propovăduiește ca, în cadrul luptei pentru pace, să se treacă la neutralism și apoi pur și simplu la dezarmare totală, evident în mod unilateral.

Complicitatea dintre anumiți lideri ai mișcării pacifiste și conducătorii sovietici devenind prea izbitoare, în 1983 a fost inițiată o subtilă manevră de dezinformare pasivă. Iuri Jukov, președinte al Comitetului sovietic pentru Apărarea Păcii, trimite mesaje anumitor grupuri pacifiste europene în care se plînge de antisovietismul lor. Mesajele au fost imediat date publicității, scăpînd astfel aceste grupuri de reproșul că nu ar fi decît curele de transmisie ale politicii sovietice (Roland Jacquard, 1984).

Este adevărat, campania sovietică a întîlnit uneori obstacole, cum ar fi cele din timpul intervențiilor militare din Ungaria și Cehoslovacia sau din Afganistan. Cu excepția unor personalități relativ puțin numeroase, protestele împotriva acestor agresiuni repetate nu au luat decît în mod foarte lent o anumită amploare, ceea ce demonstrează profunzimea demoralizării occidentale. Asimetria revendicărilor SUA și URSS nu este luată în calcul. Aceasta ține probabil de faptul că, dincolo de argumentele oferite de propagandă sau de prezentarea tendențioasă a evenimentelor, marile acțiuni pacifiste utilizează în mod constant o importantă pîrghie și anume aceea a fricii : frica de moarte, frica de a ucide, frica de a distruge și, ceea ce este mult mai de înțeles, frica de un adversar mai puternic și fără scrupule.

Acste campanii pacifiste au avut și o consecință neașteptată, însă de o mare importanță, prin aceea că au arătat existența unei profunde diferențe între „opinia publică”, întotdeauna puternic influențată de subiectivitate și afectivitate, și „voința populară”, mult mai realistă și mai fermă. Țările în care s-a dezvoltat o mișcare pacifistă importantă sînt aceleași în care populația și-a afirmat, în cadrul unor sondaje, voința cea mai puternică de a se bate în cazul unei invazii și de a rămîne fidele alianțelor încheiate.

Numeroase organizații confesionale sau caritabile n-au putut să nu se asocieze la cuvintele de ordine ale pacifiștilor, care, în concepția lor, păreau să fie întru totul de

acord cu principiile pe care le slujeau. Ca urmare, chiar dacă au avut anumite reticente față de exploatarea participării lor la mișcarea pacifistă, n-au întrerupt această participare pentru a apăra ceea ce li se părea a fi un aspect pozitiv mult mai important : posibilitatea de a-și face auzite mesajele dincolo de cortina de fier, menținând un contact frățesc cu credincioșii din lumea comunistă. Refuzau să ia în considerare ambiguitățile, care totuși serveau unui imperialism ateu și unei tiranii cu atât mai inflexibilă. Aceste organizații confesionale erau mai mult dopate decât dezinformate. Este de ajuns să ne amintim că, alături de „idioti utili” se vorbește și de „fraierii perfecți”.

În prezent a început să se dezvolte o a patra campanie pacifistă îndreptată împotriva Inițiativei de Apărare Strategică a președintelui Reagan. În concepția americană, SDI are scopul de a explora posibilitățile tehnologice în neutralizarea amenințării nucleare. Presa occidentală, întotdeauna grijulie în a trage concluzii, a oferit sovieticilor, îngrijorați de neputința de a pune la punct un program asemănător, o excelentă temă de ripostă lansând cu o ușurință condamnabilă termenul de „război al stelelor”. Criticarea de către sovietici a acțiunii de militarizare a spațiului cosmic (URSS dispunând deja de o stație orbitală cu echipaj uman) caută să mascheze teama lor de a-și vedea redusă la neputință superforța de atac nucleară.

F. DEZINFORMAREA CA MIJLOC DE APĂRARE. AFACEREA KRAVCENKO, 1947 (C.HENKINE, 1984)

În 1944, Kravcenko, membru al unei comisii comerciale sovietice, cere azil politic în SUA. În acea perioadă, înainte de încheierea războiului, pentru URSS America mai are încă ochii Himenei. Rușii cer extrădarea lui Kravcenko pentru a fi judecat ca dezertor, extrădare refuzată deoarece acesta nu era militar.

La sfârșitul războiului, în 1946, Kravcenko publică cartea „*Am ales libertatea*”, care are un răsunet considerabil. Lucrarea reprezenta o descriere a nemiloasei tiranii stali-

niste, a incapacității sale economice, a încălcării drepturilor omului în profitul privilegiatilor regimului. Ea denunță arbitrariul puterii sovietice, disprețul față de popor, atmosfera de delațiune generalizată și multiplele intrigi personale care au influențat întotdeauna în mod negativ interesul general, chiar și în cele mai grele momente ale invaziei germane. În același timp, cartea îi pune în gardă pe occidentali față de ipocrizia și prefăcătoria conducătorilor comuniști.

Sovieticii reacționează violent inițiind o acțiune de dezinformare tipică : în atmosfera tulbure a societății franceze postbelice, găsesc, fără prea mare bătaie de cap, câteva publicații gata să susțină că orice atentat la valorile morale sovietice reprezintă o lovitură mortală dată mișcării muncitorești organizate.

„*Les Lettres francaises*“, periodic, dirijat de comuniști și foarte citit în cercurile intelectuale franceze, publică o serie de articole care, citind surse americane niciodată precizate, susține că lucrarea lui Kravcenko ar fi fost, nici mai mult nici mai puțin decât opera serviciilor secrete ale SUA. Cotidianul comunist „*Ce soir*“ explica chiar că textul n-ar fi fost altceva decât reluarea ad litteram a unui document al propagandei naziste. Presa sovietică publică apoi foarte aceste articole, citind ca sursă ziarele franceze.

Kravcenko intentează proces publicațiilor franceze acuzându-le de defăimare. Claude Morgan, directorul periodicei „*Les Lettres francaises*“, nici măcar nu răspunde citației și declară că atacul asupra ziarului și persoanei sale reprezintă o ofensă adusă spiritului și eroilor Rezistenței. Alt inculpat, André Wurmser pretextează că atunci când aperi o cauză nobilă, respectiv „viața și viitorul copiilor lumii“, nu stai să-ți alegi cuvintele. Martorii sovietici citați au afirmat că Kravcenko era o persoană nesigură, însă au refuzat să comenteze în ce consta această nesiguranță sau să vorbească despre situația din Rusia. Kravcenko câștigă procesul însă se va sinucide câțiva ani mai târziu, după ce va mai publica o carte primită cu mult mai puțină căldură.

Această afacere reprezintă un model de tehnică a dezinformării din perioada imediat postbelică. Totul a plecat de la un „fals“ : un document scris de un așa-zis ziarist

american (a cărei identitate nici măcar nu a fost stabilită) care, la rîndul său, s-ar fi bazat pe „informații” obținute de la serviciile secrete americane. Publicarea s-a efectuat într-o altă țară, cu ajutorul unor intermediari interesați, declanșîndu-se astfel cercul vicios al mijloacelor de informare în masă care se citează unul pe altul în loc să procedeze la autentificarea informației. Urmează apoi faza de **exploatare, în cadrul căreia agenții de influență și interpușii, neaducînd nici un element probator, încearcă justificarea dreptului de a spune orice și chiar de a minți, folosindu-se de notorietatea de care se bucură și de „noblețea” cauzei ce o susțin.** După condamnarea defăimătorilor este întreținută îndoiala asupra justei sentinței, subliniindu-se modicitatea daunelor stabilite de judecată și, mascîndu-se printr-un vîl de incertitudini și întrebări, se deschide calea spre uitare.

Cartea lui Kravcenko nu a fost singulară în tratarea acestui subiect în perioada respectivă. În același timp, Arthur Koestler publica „Zero și Infinit”; iar „El Campesino” își edita romanul autobiografic „Viața și Moartea în URSS”. Ceva mai tîrziu va apare „Mărturisirea” lui Artur London. În pofida preciziei faptelor și a unei analize fundamentale pe care o făceau fenomenului sovietic, toate aceste lucrări se pare că nu au deschis imediat ochii publicului occidental și nu au zguduit în mod serios sistemul stalinist, decît atunci cînd întreaga lume îl va denunța, cîțiva ani mai tîrziu. Credem că această situație s-a datorat următoarelor două cauze :

— în primul moment dezbaterea a luat foarte repede un caracter pasional, trecînd faptele în umbră (cert, aici este vorba de tehnica dezinformatorilor dar și de ambianța psihologică specifică a dezinformațiilor) ;

— pe de altă parte, lupta dusă împotriva minciunii nu se confundă cu aceea dusă împotriva mincinoșilor. A doua este aceea care contează în politică iar progresele nu pot fi decît lente, avînd în vedere că dezinformatorul este puternic și că poate să-și multiplice intermediarii.

Țintele relativ izolate, cum a fost cazul lui Kravcenko, sînt apărute cu dificultate, iar atunci cînd primesc un ajutor eficaç, acest ajutor devine compromișător.

3. PROXIMITĂȚI

A. DEZINFORMAREA ÎN CADRUL GENERAL AL INFORMĂRII

Așa cum este concepută în statele democratice, informarea oferă, prin ea însăși, căi ascunse de pătrundere pentru dezinformare. Relația între știrea difuzată și efectele sale asupra moralului publicului este adesea de neînțeles. Relevarea unui eveniment este urmată de o interpretare sumară, foarte generală și de cele mai multe ori lipsită de adevăratele sale sensuri. Aceasta nu se datorează faptului că vestita înțelepciune populară este întotdeauna înșelătoare, ci faptului că nu se bazează niciodată pe o argumentație riguroasă ; este mai curînd intuitivă. Mesajul informativ este întotdeauna mai mult sau mai puțin deformat de către receptor, din neglijență sau prin adausuri inutile, mai ales cînd receptorul este constituit dintr-o vastă masă umană animată permanent de opinii, judecăți, dorințe și pasiuni. Sensul mesajului se modifică în mare parte în funcție de context, foarte larg în societățile moderne, fiecare individ perceptîndu-l în felul său.

Dacă putem înțelege că o aceeași informație este receptată uneori în moduri diferite, imprevizibile — și la aceasta trebuie să se aștepte și dezinformatorul — devine greu de explicat adeziunea publicului la unele concluzii incorecte, care pot lua forma unor adevărate dogme, admise fără dubii, fără a fi puse în discuție și chiar contrazicînd realitatea.

Informarea răspunde curiozității umane, dorinței de cunoaștere, de a fi la curent. Mai trebuie remarcat faptul că această curiozitate umană se manifestă cu precădere în ceea ce privește evenimentele și personalitățile, și mai puțin în ceea ce privește ideile. Însă un eveniment este ales dintre altele, este prezentat, este comentat și de fiecare dată există o inevitabilă reducere de date și deci o distanțare tot mai mare de realitate. Văzută din acest unghi, dezinformarea n-ar fi decît o problemă de cantitate dacă n-ar exista intenția de a înșela, care o delimitează de informare ; trebuie însă să reținem că la originea quasitotalității marilor cazuri de dezinformare a preexis-

tat o dezinformare naturală ce a fost exploatată și a în-
tărit acțiunea deliberată a dezinformatorului.

Multiplicarea temelor și canalelor de difuzare mai
mult a exacerbat decât a satisfăcut dorința de a fi in-
format ; informarea a devenit o necesitate mai mult sau
mai puțin acută. Poate că, mai mult chiar decât satisfa-
cerea setei de cunoaștere, informarea răspunde tendinței
fiecărui individ de conformism față de grupul social că-
ruia îi aparține — el caută să fie în miezul actualității și să
împărtășească opinia majoritară sau cea mai avansată —
și, pe de altă parte, propune o legătură intimă, aproape
rituală, cu aparatul suport, devenit și mai mult un obiect
de manipulare cotidiană decât purtătorul mesajelor, în afa-
ra situației cînd problema îl privește în mod direct.

Circulația informației constituie pentru societate o func-
ție de dirijare a influxului nervos în sensul fiziologic al
termenului. Comparația sugerează posibilitatea existenței
unor boli de informare asemănătoare disfuncționalităților
senzitivo-motorii cum ar fi paralizile sau anesteziile. De-
zinformarea este otrava care se răspîndește în circuitele
noastre de cunoaștere. Ea seamănă confuzie pentru a face
cunoștințele inutilizabile. O eroare singulară de apreciere
poate determina apariția unor consecințe neplăcute, însă
dezinformarea permanentă slăbește în mod insidios po-
sibilitatea individului de a gândi corect. Încet, încet, de-
zinformarea face lumea, realitatea să devină incoerentă,
confuză, nemaleabilă. Individul își pierde încrederea, se
obișnuiește să trăiască în eroare și abdică în fața dezor-
dinii pe care nu reușește să o depășească ; el se abando-
nează iraționalului și impulsivității. În final, năpădit de
contradicții specioase și repetate, chiar și individul care
încearcă în modul cel mai atent să rămînă critic se tre-
zește, fără să vrea, deposedat de autonomia de gândire,
de libertatea de apreciere. Dezinformarea, în sine, cons-
tituie un adevărat atentat la integritatea psihică a vic-
timelor sale. Intenția dezinformatorului este clară : de ce
să nu te substitui zeilor pentru a-l înnebuni pe cel pe care
vrei să-l pierzi ?

Am putea fi tentați să credem că anumiți subiecți sînt
mai puțin expuși decât alții la această deteriorare nevă-

zută a conștiinței. Nimic nu e mai puțin adevărat ! Chiar persoane foarte bine formate pe plan intelectual și care se cred la adăpost sînt foarte vulnerabile la dezinformare, constituind un important contingent de înșelați, mult mai mare decît aceia care știu mai puțin și care, datorită indiferenței, nu sînt în miezul dezbatărilor de idei. Înțelepciunea naște îndoiala, care devine regulă de gîndire, dar permite, totodată, existența posibilității ca partenerul să aibe dreptate.

Cetățeanul responsabil, deținător al părții din putere conferită prin dreptul la vot, riscă să devină un element gregar, supus dorințelor și capriciilor „lupului cel rău”. Dezinformarea pe termen lung tinde să determine reculul societății, a acestui sistem organizat, acționat de legi sistematice și apt pentru funcții diferențiate, către o stare de agregare inertă acționînd, dacă putem spune așa, doar la gravitație și depinzînd total de influențele externe. Nu trebuie subestimat marea pericol care amenință o societate umană prejudiciată pe timp îndelungat de dinamica funcțională proprie. Intenția de a dezinforma, atunci cînd ea este durabilă și vizează ansamblul unei populații, îmbracă aspectul unei crime deoarece, în afara dorinței de a înșela sau de a manipula, reprezintă o agresiune împotriva unei funcții fundamentale a sistemului social. Informarea nu se reduce numai la a aduce la cunoștință noutățile ; ea este, de asemenea, și se pare că în primul rînd, un proces de structurare a grupurilor umane.

Să remarcăm totodată faptul că nu se poate rămîne indiferent la mișcarea de idei care însoțește dezvoltarea a ceea ce se numește „inteligenta artificială”. Scopul acesteia îl constituie crearea de mașini apte să acționeze nu doar asupra energiei, așa cum a fost cazul de-a lungul epocii industriale, ci și să acționeze asupra informației pentru a crea cunoștințe noi. Reluînd o imagine a lui Feigenbaum și McCorduk (1984), mașina va prelua o parte din munca intelectualilor așa cum a făcut-o pînă acum pentru țărani, muncitori și funcționari. Această presupune, conform proiectelor actuale, vaste rețele de intercomunicații pentru a lega între ele numeroasele ordinatoare,

Nu vor fi oare aceste rețele mai dificil de protejat împotriva datelor false ? Sau, dimpotrivă, vor constitui, prin disponibilitatea lor critică, nepasională, adevărata pavază împotriva dezinformării ?

B. DEZINFORMAREA ȘI PROPAGANDA

Propaganda rămâne și în prezent o noțiune ambivalentă: unele persoane fac o distincție clară între propaganda ideologică și politică și prozelitismul religios. Distincția este justificată doar de stările de spirit deosebite ce le presupun. De fapt, cea mai mare parte a sistemelor filozofice (probabil datorită faptului că se adresau numai unei părți limitate din cadrul populației) n-au dat naștere unei acțiuni de propagandă specifice, excepție făcând marxismul, devenit leninism, cu pretenții de „Praxis Universalis”. Același lucru se poate spune că tinde să devină și integrismul musulman, care se prezintă ca o religie combatantă ce nu se sfiește să folosească procedeele de propagandă pentru a face să-i fie acceptate regulile practice de viață și pentru a mobiliza masele la purtarea „războiului sfânt”.

Există numeroase puncte comune între propagandă și dezinformare. J. Ellul (1962) înglobează în termenul de „propagande”, (de remarcat folosirea pluralului) : acțiunea psihologică îndreptată în special asupra cetățenilor într-un scop educativ ; războiul psihologic dus împotriva inamicului exterior pentru a-l face să se îndoiască în privința valorilor pe care le susține ; „reeducarea” și spălarea creierelor destinate corijării devierilor de la linie ; dar și „*public and human relations*”. Pe scurt, toate acțiunile desfășurate în scopul „conformizării” țintei.

Toată lumea este astăzi de acord în privința distincției ce se face între propaganda deschisă — aceea care se vrea explicită, neascunzându-și nici obiectivele și nici originea — și așa-zisa propagandă „neagră” care își disimulează sursa, înșeală în privința intențiilor și, la nevoie, face negoț ilicit cu mesajele sale. Aceasta din urmă nu este altceva decât dezinformarea în acțiune. Și mai există o diferență fundamentală între propaganda deschisă și

dezinformare : în timp ce prima caută să convingă, să-și ralieze conștiințele, chiar dacă uneori modul său de exprimare este la limita licitului, cea de-a doua își propune destructurarea grupărilor de idei, dezorganizarea gândirii și manipularea indivizilor.

Ambele își selecționează țintele : prima are în vedere subiecte pregătite într-un fel să o primească, dispuse să înțeleagă un mesaj a cărui sursă le este cunoscută și de sub a cărui influență au posibilitatea, cel puțin teoretică, să se sustragă ; cea de-a doua, dezinformarea, atacă indivizi neavizați și de la care se așteaptă o anumită reacție.

În principiu, propaganda se adresează opiniilor ; ea încearcă să valorifice anumite idei în detrimentul altora, să înfrumusețeze evenimentele dându-le o prezentare favorabilă. Însă o cît de mică înclinare determină începerea imperceptibilă a alunecării spre dezinformare. „Comunicatele de război“ oferă multiple exemple. Napoleon nu se dădea înapoi de la distorsionarea rezultatelor campaniilor sale ; este de ajuns să se citească faimoasele „*Buletine ale Marii Armate*“. Britanicii însă (de altfel, posesorii unei rare îndrăzneli în materie de dezinformare) au considerat că este mai indicat să se rămînă în limitele convenite ale obiectivității în ceea ce privește comunicatele oficiale.

Începînd cu Lenin, Goebbels, Mao și discipolii lor, mai mult agități decît seducători ai popoarelor, s-a luat la cunoștință de caracterul puternic irațional al procesului de formare al opiniilor și de faptul că, în pofidă unor idei clar formulate, există întotdeauna mari zone de umbră, locuri propice devierilor, tendințelor, prejudecăților și pasiunilor. Acest fapt a dus la adaptarea regulilor propagandei, la nevoie, dezinformării : formulări sumare și frapante, sloganuri agresive, fabricarea miturilor colective, repetarea la nesfîrșit a temelor, antrenarea indivizilor la manifestații colective însoțite de un ceremonial spectaculos, etc.

Pot fi distinse mai ales trei forme de propagandă :
— cea exercitată cu ocazia întrunirilor de masă, a mitingurilor și a marilor acțiuni audio-vizuale. Mulțimea este tratată ca un tot unitar, ceea ce permite antrenarea

tuturor, inclusiv a ezitanților (de cele mai multe ori în potrivă voinței lor) ;

— cea pe care am putea-o califica „evangelică” vehiculată de către preoți și misionari sau de către colportorii de zvonuri tendențioase. Această formă de propagandă înregistrează în prezent un oarecare succes prin intermediul tehnicilor „mailing”*, transmițerii orale sau telefonului ;

— cea denumită „autopropaganda”, mai deosebită și pe care o datorăm în cea mai mare parte lui Mao Zedong pe plan politic. Se practică în grupuri restrânse în care fiecare participant este invitat să se exprime cu toată spontaneitatea. În realitate, în cadrul grupului respectiv sînt prezenți observatori discreți care dirijează dezbaterea către o temă niciodată pierdută din vedere. Concluziile ce se degajă în final sînt cu atît mai ferme cu cît par a fi fost elaborate în deplină libertate de gîndire.

Considerăm că este suficientă dezvoltarea pe care am dat-o conceptului de propagandă pentru a evita confuziile și o anumită diluare a sensurilor. Totuși, am dori să mai dăm un exemplu. J. Ellul (1962) stabilește o distincție clară între propaganda politică, a cărei definiție este lămurită, și propaganda sociologică, care ar consta în totalitatea manipulărilor prin care o societate încearcă să-și integreze cît mai mulți indivizi posibil și să le uniformizeze comportamentul conform unui model unic. Admiterea acestui punct de vedere ar însemna să asimilăm propagandei întregul proces de culturalizare sau de educare. Nu credem totuși că a recomanda anturajului un mod de viață ce vă satisface sau a transmite copiilor tradițiile istorice constituie acțiuni de propagandă.

C. DEZINFORMAREA ȘI PUBLICITATEA

Publicitatea nu-și ascunde nici originea și nici scopurile. Se poate întîmpla ca, inițial, să se ascundă sub un anumit anonim, exact timpul necesar suscitării curio-

* Transmiterea unor mesaje (propagandistice) individuale prin poștă — în engleză, în original (n. t.).

zităţii, însă foarte repede va beneficia de efectul revelaţiei, care este, de altfel, principalul moment al acţiunii sale. Profesioniştilor le place să afirme că nu pot face să fie vândute decât produsele de calitate. Pe termen lung probabil că au dreptate. Nu-i mai puțin adevărat că produsul căruia ei îi asigură publicitatea are o viaţă a sa, reală, şi publicul, mai devreme sau mai târziu, va putea să-i judece destul de obiectiv calităţile sau defectele.

Publicitatea este unul dintre instrumentele competiţiei comerciale, iar concurenţa îi justifică întrebuinţarea. Un fabricant nu rămâne niciodată prea mult timp singur pe piaţă. Rivalii se vor zbate să-i răpească înfrîntarea şi, totodată, să ofere publicului elemente sau cel puțin dorinţa de comparaţie, ceea ce determină o participare personală la apreciere şi alegere. În plus, există un mijloc de a măsura foarte simplu eficacitatea unei campanii publicitare comparînd preţul ei cu profiturile înregistrate din vânzările pe care le provoacă. Dezinformarea, mult mai complexă în meandrele sale, nu se pretează la o măsurare precisă. Spre deosebire de publicitate, care, fără a lua în considerare exagerările, este dirijată în direcţia declanşării unei acţiuni de achiziţie, a unui schimb între părţi, dezinformarea ascunde sub o falsă aparenţă de obiectivitate dorinţa sa de a obţine un profit unilateral, obligînd la o adeziune care este preludiul aservirii.

Prin volumul său, publicitatea poate însă genera o acţiune nefastă asupra publicului. Individul zilnic solicitat se autoprotejează prin intermediul refuzului împotriva a ceea ce a devenit o agresiune obsesivă; el se „închide”, se izolează, devine impermeabil la mesaj. Nu este însă o apărare în adevăratul înţeles al cuvîntului, căci îi rămîne un fel de percepţie automată, inconştientă a mesajelor, condiţionată, totuşi, din cînd în cînd, de stimuli care îl influenţează fără să ştie. O asemenea pasivitate resemnată devine o obișnuinţă şi creează o adevărată vulnerabilitate de care ceilalţi vor şti să profite. Din fericire, publicitatea nu face afaceri al căror scop este incert, își dozează presiunea și își reînnoiește continuu formele de prezentare. În acest fel contribuie, într-un anumit mod și într-o oarecare măsură, la o educare a gustului public.

În ceea ce privește protecția maselor împotriva dezinformării, nu poate decât să fie dezvăluit caracterul fragil al publicității în comparație cu dezinformarea în ceea ce privește afirmarea virtuților pedagogice de transformare a oamenilor. Să remarcăm totuși că, spre deosebire de propaganda deschisă, dar în conformitate cu dezinformarea, publicitatea este preocupată mai mult de impactul asupra maselor decât de valoarea mesajului pe care îl transmite și că își fixează ca obiectiv crearea unui comportament. Din acest punct de vedere se poate vorbi mai mult de o manipulare decât de o argumentare.

D. DEZINFORMARE, INTOXICARE, ÎNȘELARE, PROVOCARE

Numeroși autori, printre care C. Melnik (1984), în scopul de a păstra originalitatea conceptului de dezinformare, recomandă să se facă distincție între dezinformare și *intoxicare*, considerată a fi „difuzarea, prin intermediul serviciilor speciale, a unor informații alterate sau false, care au drept țintă principală serviciile de informații adverse”. Într-adevăr, acest mod de informare rămâne, în principiu, secret, autorul propunând păstrarea termenului „deception”^{*} pentru propagarea unor informații eronate prin intermediul unui fals trafic radio, machete reprezentând concentrări de trupe sau tehnică de luptă sau prin intermediul agenților dubli, informații a căror analiză să conducă statele majore inamice la erori de interpretare a situației militare reale și a planurilor de acțiune.

Aceste precizări sînt făcute în scopul de a marca diferența dintre dezinformarea din timp de război (preponderent militară) și dezinformarea din timp de pace. Prima aparține domeniului vicleniilor de luptă tradiționale admise, în timp ce a doua relevă un caracter complet nou: voința de „distrugere a întregului sistem de cunoaștere obiectivă a realității într-o societate dată” (C. Melnik, 1984) și această în mod permanent.

Aprecierea întărește în mod incontestabil și delimitează mai bine un anumit aspect al conceptului de dez-

^{*} înșelătorie — în engleză, în original (n.t.)

formare. Ea se sprijină; de asemenea, pe fapte, însă credem că nu este decît o problemă de vocabular.

Din punctul nostru de vedere, nu vom lua în considerare o astfel de delimitare deoarece ea presupune o separare netă între pace și război, ceea ce, în condițiile actuale, nu reflectă realitatea. În plus, această delimitare tinde să excludă folosirea mijloacelor militare în conflictele actuale, în timp ce noi considerăm că una din caracteristicile confruntărilor din epoca ce o parcurgem este aceea că ele sînt globale, mobilizînd, în intensități variabile, toate mijloacele și resursele de care dispun adversarii la un moment dat.

Din același registru cu înșelarea și intoxicarea este și metoda în cadrul căreia dezinformarea se împletește cu serviciul „Acțiune” pentru a depăși simpla difuzare a știrilor false sau publicarea unor documente contrafăcute. De exemplu, punerea la punct a unei mașinațiuni conștînd în executarea unei acțiuni mai mult sau mai puțin spectaculoase dar care, înfăptuită la ordinul dezinformatorului, se așteaptă să aibă un important răsunset în cadrul opiniei publice și care ar putea fi imputată adversarului pentru a-l discredita sau să fie utilizată ca pretext pentru o intervenție care altfel nu și-ar găsi justificarea în situația concretă a momentului. Există numeroase exemple de astfel de provocări. Din provocare, naștii și-au făcut o specialitate, fără însă ca ei să fi fost inventatorii sau unici utilizatori. Așa a fost cazul incendierii Reichstagului de către acoliții lui Hitler în noaptea de 27 februarie 1933, la numai o lună de la instalarea acestuia în funcția de cancelar. În cadrul unei parodii de anchetă și a unui simulacru de proces s-a încercat atribuirea incendierii Reichstagului comuniștilor. Acțiunea i-a permis lui Hitler să facă apel la poporul german și să triumfe în alegerile care au urmat dizolvării Parlamentului.

E. EDUCAȚIE ȘI CULTURĂ

Ne place să credem că educația și cultura scapă oricăror acțiuni de dezinformare, deoarece titlul de onoare al dascălului constă în a fi cît mai obiectiv cu putință,

în a furniza sursele și punctele sale de referință, în a stimula spiritul critic al elevilor săi și, înainte de toate, în a urmări dezvoltarea sensibilității și talentelor individuale; deoarece cultura este, în primul rînd, un efort personal de îmbogățire a patrimoniului comun existent, cerînd o anumită diminuare a vitezei, un timp de gîndire, de reflectare, ea ar trebui să favorizeze o judecare corectă a situației și să reducă caracterul pasional al luărilor de poziție. A educa înseamnă a transmite ceea ce se consideră adevărat și necesar dezvoltării celui educat. A te cultiva înseamnă pentru fiecare a stabili și a îmbogăți continuu propriul sistem de valori. Că se vrea sau nu, relația dascăl — elev este o relație preponderent autoritară; funcția de învățător incumbă o responsabilitate imensă deoarece implică un delicat echilibru între o anumită constrîngere și respectul față de personalitatea care se naște. Etapa de învățare ia sfîrșit atunci cînd tînărul „inițiat” și-a văzut trezit curiozitatea și cînd a devenit capabil să-și dirijeze căutările și să-și manifeste libertatea în apreciere.

Cea mai mare parte a corpului profesoral se ghidează după aceste principii, însă deținerea unei foarte mari puteri asupra conștiințelor tinere, în plină formare; este imposibil să nu trezească cupiditatea. Informarea, educarea și cultura sînt, în cadrul societății, cele trei structuri de transmitere a cunoștințelor, a căror cucerire a fost dintotdeauna un scop al luptei politice. Gramsci (1977) a apreciat că drumul spre putere trece prin controlul asupra culturii și ralierea intelectualității. Aceasta, mai mult decît alte grupuri sociale, este tentată să se considere la adăpost de greșeli sau de minciună. În realitate, agerimea de minte și înmulțirea cunoștințelor deschid drum tentațiilor perfide dacă nu sînt însoțite de o disciplină riguroasă, care se manifestă, în primul rînd, printr-o luptă permanentă împotriva orgoliului, a sentimentului născut din ideea atotcunoașterii și a credinței de a fi posesor numai de certitudini.

Dezinformatorul se va strădui ca, printr-o înaintare lentă, să-și facă din dascăli intermediarii săi, adesea fără ca aceștia să-și dea seama. Acțiunea îi este facilitată de faptul că educația și cultura sînt prin excelență domenii

de dezbateri a ideilor și că cei care au calitatea să participe la aceste dezbateri se transformă cu ușurință în militanți convinși, pierzându-și prudența și obiectivitatea și, din păcate, uneori sensul datoriei lor de a fi.

Dezinformarea acționează asupra educației până la a-i depatura scopurile. Contradicțiile ideologice au apărut când mediul destinat învățămîntului a fost încătușat în dilema : trebuie deschis spiritul către lumea înconjurătoare sau trebuie formati buni cetățeni ? Este evident că prima soluție valorifică posibilitățile și gustul individual, în timp ce a doua trimite în mod inevitabil la un model, la un tipar, în scopul uniformizării. Trecînd de la prima la a doua se înlătură posibilitatea luării în calcul a destinului individual al copilului, pentru a se consacra fabricării unui produs final (personalitatea) conform interesului și nevoilor unei societăți a cărei organizare și evoluție nu mai este lăsată în voia acomodării pragmatice la istorie, ci încredințată ideologilor, considerați ca fiind deținătorii adevărului. De aici vine pericolul, căci a edifica personalități în numele unei ideologii, oricît de respectabilă ar fi ea, înseamnă, într-o bună măsură, a fi în contradicție cu realitatea. În Franța, și nu numai aici, în domeniul educativ se continuă în dauna copiilor eterna confruntare dintre utopiști și realiști.

În unele țări, de exemplu China lui Mao, educația și propaganda nu mai sînt separate. J. Ellul (1962) notează că obiectivul educației a devenit formarea, prin orice mijloc, a comunistului ideal imaginat de conducătorii țării. Fără a o exprima direct, se introduce ideea potrivit căreia cel care nu gîndește ca ceilalți este un ignorant, un anormal. Și astfel se autorizează tratarea nonconformismului ca fiind o expresie a alienării.

Ne este teamă, din păcate, că un astfel de concept a pătruns mai mult sau mai puțin în societatea noastră. Unii dascăli, sinceri și de bună credință, și-au asumat o dublă misiune : să transmită adevărul considerat științific (dar care, de fapt, se relevă a fi cel pe care îl consideră ei științific) și să remedieze, în felul lor, inegalitățile sociale care îi afectează pe copii prin naștere. Nu se pune problema dezvoltării posibilităților copiilor ci, dimpotrivă, de a le diminua pentru a nu-i handicapa pe cei privați de

asemenea posibilități. Într-o asemenea acțiune este convenabilă mascarea erorilor și căutarea de explicații pentru eșecuri.

Pentru a pune în practică astfel de acțiuni s-a ajuns până și la rescrierea istoriei, fără a se șovăi. În prezent, în Franța, unele manuale școlare sînt incredibil de tendențioase (B. Bonilauri, 1983). Ca mod de răspuns la unele întrebări critice ale elevilor mai perspicace nu rămîne decît argumentul autorității și trimiterea la textele selecționate de autorii manualelor, ridicate la rangul de unică sursă a adevărului... Însă și dașcălii devin victime, sfîrșind prin a crede ineptiile pe care le predau. Nivelul învătămîntului s-a diminuat pe nesimțite. Și în prezent constatăm cu amărăciune: atîta timp pierdut pentru a forma ignoranți fără nici un fel de apărare intelectuală! Dezinformatorul își mai trece astfel o victorie în cont. În afara fanaticilor angajați, Lenin a descoperit marile servicii pe care le pot aduce „idiotii utili“.

Să mai adăugăm faptul că unii editori de manuale școlare refuză rescrierea, chiar și parțială, a lucrărilor ascunzîndu-se în spatele Legii din 11 martie 1957 privind dreptul de reproducere, sustrăgîndu-se astfel tuturor discuțiilor critice. (B. Bonilauri, 1983).

Dezinformarea școlară este suficient de subtilă pentru a se adapta vîrstei elevilor. Vom reține, din multitudinea cazurilor, trei exemple:

— adresîndu-se copiilor, o lucrare de „Inițiere economică și socială“ (Fernand Nathan) prezintă marina militară prin intermediul unui fragment de bandă desenată, foarte orientată de altfel, care precizează că un crucișător costă cît trei creșe și un spital luate la un loc. Valorile indicate sînt aproximativ exacte, însă echivalența este net tendențioasă. Ofițerii, pe de altă parte, sînt prezentați ca niște adevărate brute. Alegerea benzii desenate ca suport influențează și mai puternic gîndirea copiilor;

— într-o carte de istorie pentru elevii din ultimul an de liceu „Lumea contemporană, 1914—1945 (Bordas) descrierile oferite pentru SUA și URSS sînt analizate în moduri și din puncte de vedere diferite. Sînt date cifre exacte însă modul de viață din SUA este caracterizat prin fil-

mele erotice, magazinele „sexy” și divorțuri, în timp ce pentru URSS sînt subliniate sacrificiile ultimului război, nefăcîndu-se nici o remarcă în privința dificultăților economice sau constrîngerilor sociale. SUA sînt prezentate ca o societate coruptă și imorală, iar URSS ca o societate a curajului și demnității ;

— o carte de matematică (Godement și Conrad) propune studenților un exemplu de analiză logică : considerînd aserțiunea „Toți locuitorii unui sat din Algeria au fost torturați în 1957” ca fiind falsă nu înseamnă că aserțiunea „Nici un locuitor al satului algerian n-a fost torturat în 1957” este adevărată. O trimitere la subsolul paginii informează cititorul care vrea să știe mai mult despre războiul din Algeria că va găsi documentația necesară în cartea lui Pierre Vidal — Naquet „*La Raison d'Etat*” editura Minuit. Alegerea exemplului de formulare logică suscită surpriza și interesul studentului și, în mod insidios, îl invită să abordeze el însuși sursa de informare indicată.

Nu se poate nega că această formă de dezinformare, fals imparțială și îndelung desfășurată, nu și-a atins, cel puțin parțial, scopurile. Prea adesea francezii, dezorientați într-o lume în continuă transformare, își pleacă urechea la spusele „stăpînilor ideilor” care trădează cu aroganță tradiția națională în numele materialismului istoric. Doparea creierelor de către pseudo-intelectuali sau chiar de către adevărați intelectuali, din păcate (aceștia din urmă cu atît mai mult de neiertat), este mult facilitată de cursa după senzațional și de vedetism. Este de ajuns să fie analizate numele petiționarilor* și vor fi găsiți, alături de cîțiva histrioni de serviciu, savanți, artiști și sportivi.

Educația și cultura sînt în mod imprudent deschise ideologiilor expansiioniste și dezinformării. A contrario, această deschidere demonstrează că atît educația cît și cultura ar putea constitui adevărate bastioane de apărare în calea subversiunii și pe care o societate sănătoasă n-ar trebui să le trateze cu superficialitate. Există două categorii de factori care favorizează dezinformarea : pe de o parte, voința agresorului de a slăbi și, dacă e posibil,

* Aici în sensul de persoană care prezintă drept adevăr fr. auzi subiectul discuției (n. t.)

de a distruge structurile de gândire ale grupurilor care îl jenează sau i se opun; pe de altă parte, plictisul unei societăți decadente care se abandonează (mai mult sau mai puțin conștient) acțiunilor dușmanului.

Nu este vorba de fatalitate istorică ci numai de docilitate care frizează lașitatea. Zinoviev, citat de Bonilauri (1983), califică perfect situația: „Uneori ai impresia că în cadrul opiniei publice occidentale, în cercurile literare și științifice, au fost instalați cenzori sovietici, special instruiți pentru a da direcțiile care se impun. Această situație nu este atât fructul activității agenturii sovietice (neexcluzînd-o totuși) cît a caracterului intern al societății occidentale”.

F. METODE DE INDOCTRINARE

Există etape diferite ale intenției de a indoctrina prin constrîngere însă toate tind să ajungă foarte rapid la abjecția desăvîrșită.

Indoctrinarea, așa cum o înțelegem în lucrarea de față, diferă foarte mult de dezinformare: sursa și scopul nu sînt deloc sau foarte puțin disimulate. Cel mai adesea, doctrinarul a fost el însuși indoctrinat prin metode foarte apropiate de cele pe care le utilizează, făcînd astfel dovada unei relative sincerități; el crede cu adevărat în realitatea falsificată pe care caută să o impună, precum și în valabilitatea procedeeleor pe care le folosește. Doctrinarul aplică rețete mai mult sau mai puțin verificate de acțiune psihologică și acestea impun, prin natura lor, eludarea unor părți din adevăr. Atît din necesitate operatorie, cît și din convingere, este nevoit să practice minciuna prin omitere. Însă ceea ce este mai grav este nu atît conținutul mesajului pe care îl transmite, cît metodele folosite pentru aservirea naivilor sau constrîngerea recalcitranților. Scopul pe care îl urmărește este de a obține deplina supunere comportamentală a „infidelilor” în lipsa unei adeziuni depline consimțite. Crima constă în faptul că, în afara convingerilor ce sînt impuse, se recurge la folosirea organizată, continuă și fără reținere a forței cvasi-absolute asupra slăbiciunii totale.

a) Spălarea creierului

Nu este însoțită în mod necesar de violență fizică, rezervată obținerii rapide a unor mărturisiri, însă aproape întotdeauna ea determină degradarea organismului prin „tortură morală”, concept pe care comunitatea internațională va trebui să-l definească precis pentru a-l putea denunța cu și mai multă eficiență. De altfel, tortionarii preferă să o numească „reeducare”. Atunci când acest procedeu îngrozitor nu vizează un singur individ ci este aplicat unei colectivități, de exemplu unui grup de prizonieri, devine terifiant. Viet — Minh-ul *, prin comportamentul față de combatanții inamici căzuți în mâinile lor, a oferit un trist exemplu pe care lumea civilizată nu poate și nu trebuie să-l uite.

Indiferent dacă este rezultată dintr-o teorie prealabilă sau este îmbogățită permanent prin experiență, metoda presupune o apropiere progresivă de victimă.

Inițial, se proceda la punerea în situație a prizonierului, alternînd brutalitatea cu seducția, întotdeauna îmbrăcată în milă, pentru a sublinia încă o dată starea de dependență a victimei ; și aceasta în scopul de a o determina să-și piardă întreaga speranță și să caute o anumită logică în atitudinile contradictorii și în aparență imprevizibile ale temnicherilor săi. În primul rînd, se urmărea epuizarea fizică prin muncă forțată, sistematic inutilă pentru a-i slăbi rezistența, aceasta fiind urmată de epuizare morală : prizonierul își pierde orice speranță într-o cît de mică atenuare a durității condiției sale mizerabile în afara deciziilor neașteptate și atotputernice ale „reeducatorului”. Concomitent, victima este adusă la starea de înjosire prin procedee pe cît de simple, pe atît de eficace : nuditate, imposibilitatea în a-și păstra o igienă elementară, privare de somn, restricții alimentare, corvezi degradante, etc. Imaginația călăilor întrece orice închipuire.

* Termen folosit pentru denumirea forțelor armate ale Vietnamului de Nord, spre deosebire de Viet-Cong care era folosit ca denumire pentru forțele de gușerilă din Vietnamul de Sud pe timpul intervenției SUA în Vietnam (n. t.)

Într-o a doua etapă se va acționa pentru destrămarea solidarității de grup a prizonierilor. Sînt compromiși unii față de alții. Opoziția celor mai rezistenți antrenează represalii asupra camarazilor lor mai slabi. Pentru a-i disocia, tortionarul nu se dă înapoi nici de la șantaj, nici de la privarea bolnavilor de cea mai elementară îngrijire, nici de la aplicarea pedepselor colective. Față de cei la care se observă tendința de cedare se pune în mișcare un adevărat angrenaj de compromisuri a cărui progres este cu atenție dozată : sînt obținute inițial concesii minore, fără consecințe aparente, încet, încet ajungîndu-se la o anumită formă de colaborare. De fiecare dată cînd o neîngorocire (provocată sau nu) lovește colectivitatea, reeducatorul se grăbește să desemneze un „vinovat” din cadrul acesteia, care devine astfel țapul ispășitor.

Mai tîrziu se va trece la o condiționare comportamentală de tip pavlovian, asociind reacții stereotipe la stimuli preciși și repetați. În același timp, este impus un nou limbaj. Atunci se va ivi posibilitatea de a „convinge” victimele să poarte discuții pseudologice, cu accente autocritice, care întotdeauna dau dreptate ideologiei tortionarului, fiind utilizată „limba de lemn” a acestuia.

Nu se știe dacă cei ce au rezistat unui asemenea tratament și-au datorat rezistența „forței” lor spirituale, simplului fapt că martiriul a avut un sfîrșit sau neîndemînării tortionarilor. De fapt, fiecare individ, aflat izolat în cadrul unei turme mizerabile, nu poate decît să se supună și să accepte înjosirea și complicitatea ori să se revolte... și să moară. Cei în cauză au avut cel puțin dreptul de a alege între aceste două posibilități.

Atunci cînd este posibil, rezistența la spălarea creierului ia forma menținerii unei anumite solidarități între victime. Cu alte cuvinte, această rezistență trebuie să se manifeste înainte de toate împotriva „reeducatorului”, devenit, prin natura situației, un membru privilegiat al comunității aflate în mizerie, în mod special interesat de „progresele” reeducării ; iar lupta împotriva acestuia trebuie dusă cu propriile-i arme :

— toate acceptările și concesiile trebuie însoțite de înșinuarea că ele sînt făcute în scopul satisfacerii sale

personale. Se va încerca integrarea cât mai completă a „educatorului” în colectivitatea aflată în pericol și asocierea sa la problemele grupului, pentru a-l face un purtător de cuvânt către exterior, în scopul compromiterii sale în ochii șefilor ce-l conduc ;

— toate nenorocirile din cadrul colectivității vor fi prezentate manipulatorului ca fiind un eșec sau o eroare a acțiunilor sale, neîncetînd nici un moment să fie compătimit în ceea ce privește soarta propriei persoane ;

— fiecare violență sau decizie arbitrară din partea sa va trebui să determine o închistare, un fel de pasivitate animalică resemnată. În opoziție, orice gest umanitar va fi urmat de o comportare care să-i lase impresia că a progresat către țelul urmărit.

— umorul poate deveni o armă redutabilă în mâinile celui slab. Însă niciodată nu se va încerca ridiculizarea reeducatorului mai ales în public, căci această acțiune va prejudicia posibilitatea de a-i obține complicitatea. Totuși, se poate face haz de necaz împreună cu alți prizonieri, ceea ce reprezintă o modalitate de renaștere a personalității, pusă pe seama unei aparente naivități sau pe caracterul bizar al reacțiilor determinate de acțiunea de spălare a creierului. Prizonierii vor face totul pentru a deveni imprevizibili ;

— în general, se poate încerca sufocarea reeducatorului cu întrebări (cu condiția să fi fost dinainte pregătite) pentru a face să apară, ca de la sine, contradicțiile care însă niciodată nu vor fi subliniate : ulterior, fiind posibilă demonstrarea bunelor intenții ale prizonierilor și imposibilitatea depășirii acestor contradicții.

Sîntem convinși că toate acestea sînt pure teorii care pot să pară puerile celor ce au îndurat pe pielea lor asemenea încercări. Totuși, considerăm că este posibil ca un individ să fie pregătit pentru astfel de situații și că, în orice caz, comunitatea internațională trebuie să denunțe asemenea procedee ca fiind „crime împotriva umanității”, incluzînd și perspectiva unor sancțiuni imprescriptibile.

b) Îndoctrinarea copiilor

Realitatea ne obligă să abordăm aceste practici care, prin amploarea lor, dezonorează epoca noastră saturată de ideologie : tineretul hitlerist, comsomoliștii, copiii greci deportați sub pretextul punerii la adăpost în fața războiului civil, copiii utilizați de către khmerii roșii ca agenți ai unei tiranii dintre cele mai sângeroase, „infanteriștii“ iranieni sau „teroriștii“ adolescenți educați în spiritul sacrificiului suprem înainte de a împlini 20 de ani și lista este departe de a fi completă.

Îndoctrinarea copiilor urmărește cel puțin două obiective : „fabricarea“ unor buni mici ideologi, complet dezrădăcinați de trecutul istoric și deci total ruși de generațiile anterioare. În acest mod, „revoluționarii“ doritori să dispună de viitoare cadre devotate trup și suflet țării lor în curs de dezvoltare, și decepționați de rezultatele slabe obținute prin metoda acordării de burse de studii adulților, au decis, sub pretextul imposibilității educării copiilor în țările de origine, o adevărată deportare către Cuba a copiilor etiopieni și angolezi. Astfel, separați de la început de mediul lor familial și etnic, se speră ca acești copii să devină mai maleabili decât adulții față de îndoctrinare și mai durabili aserviți conformismului doctrinar.

Mai gravă însă (dacă poate fi considerat ceva mai grav decât deportarea unor copii nevinovați) ni se pare exploatarea nerușinată a spontaneității infantile pentru a-i transforma pe copii în delatori ai adulților (în special a părinților lor) sau pentru cenzurarea tuturor atitudinilor apreciate ca greșite sau conservatoare. Auxiliari inconștienți ai „revoluției“, copiii devin astfel agenți ai securității puterii.

Ca și în cazul spălării creierului, prima etapă o reprezintă separarea copilului, cât mai devreme cu putință, de mediul său familial, devenind proprietate a statului în același sens ca al termenului aplicat obiectelor.

Va urma implantarea copilului, într-o colectivitate de aceeași vîrstă, care, în aparență, îi facilitează exprimarea spontană, dar care este atent supravegheată și dirijată. Două resorturi fundamentale permit animarea acestor „clase de vîrstă“ : jocul, condus într-un sens politic pre-

cis, mascat în spatele risetelor și asocierea entuziasmului și cruzimii naturale a copiilor exploatați în mod odios și orientate fără scrupule împotriva tuturor persoanelor sau familiilor care manifestă rezistență sau reticențe în ceea ce privește noul regim.

Foarte repede se va trece la condiționarea comportamentală, care pune grupul de copii la discreția manipulatorului. Se urmărește foarte atent *înlăturarea oricărei reminiscențe de spirit critic și înăbușirea acestuia* ori de câte ori își face apariția. Pentru aceasta se pedalează pe vanitatea tinerilor, decizi să se coalizeze pentru a reprima personalitățile în curs de formare prea vivace. Supravegherea și denunțul constituie reguli de bază în aceste subgrupuri.

Însă astfel de orori par să nu prea intereseze diplomația internațională și nici să suscite reprobarea revoltată a organismelor neguvernamentale ale O.N.U. sau ale asociațiilor de caritate preocupate, se pare în totalitate, de foametea din lume, de drepturile omului, de pace și dezarmare.

c) Sectele religioase

Constituie un alt aspect sub care se poate deghiza indoctrinarea. Uneori, sînt amestecate și în dezinformare.

Reprezintă o problemă delicată și deosebit de gravă deoarece fenomenul, foarte vechi în Orient, cunoaște în ultimii 20 de ani în Occident o dezvoltare de o extremă ambiguitate : renașterea spiritului religios dar și răspîndirea obscurantismului ; proclamarea unei etici exigente dar și exploatarea fără scrupule a naivilor ; inițierea în meditația transcendențială dar și recurgerea la manipularrea psihologică a spiritelor slabe. În cadrul sectelor sînt înțilniți laolaltă oameni onești și escroci, naivi și vicleni, sinceri și dezinformatori.

Colonelul Morin (1982), însărcinat să facă o sinteză a anchetelor și plîngerilor ce au avut ca subiect sectele religioase, apreciază că numărul acestora se ridică la circa 5 000 în lume, din care 240 acționează pe teritoriul Franței, exercitînd o influență mai mult sau mai puțin accentuată asupra a peste 400 000 de persoane.

Se constată o mare diversitate atât în ceea ce privește doctrinele și practicile folosite de secte cât și în privința răspândirii lor în lume, în importanța resurselor financiare de care dispun și numărul de membri.

Unele au înregistrat o dezvoltare extraordinară și prezintă un dublu aspect : pe de o parte, o „Biserică“ puternic ierarhizată, care impune fidelilor săi (cel puțin celor de rang inferior) o disciplină ascetică, uneori însoțită de pedepse severe ; pe de altă parte, o antrepriză industrial-comercială, de regulă cu caracter transnațional, cu numeroase ramificații, care constituie atât sursa unei bogății considerabile cât și mijloc, deloc neglijabil, de influențare politico-economică. Biserica și antrepriza se servesc în mod reciproc de elementul de respectabilitate. Nu puține sînt sectele care urmăresc astfel un dublu scop : subordonarea totală a membrilor lor și îmbogățirea, uneori fabuloasă, a conducătorilor. Întotdeauna preocupate de păstrarea unei aparențe de onorabilitate, unele secte mai importante au creat fundații și au organizat colocvii cu caracter cultural, ceea ce le-a permis să facă caz de prezența unor personalități din lumea artistică și științifică.

Pe plan doctrinar, aproape toate propun experimente mistice „noi“. Prescriu exerciții spiritualizate prezentate ca fiind capabile să determine seninătate spirituală și o înțelepciune superioară, susținute într-o limbă păsărească moralizatoare și metafizică împrumutată mai mult sau mai puțin din marile religii tradiționale și puternic marcată de ecologism și anarhism.

Sectele propovăduiesc ruperea legăturilor familiale, supunere necondiționată față de „guru“, neîncredere față de orice act rațional, prozelitism. Impun surmenajul fizic și intelectual, regim alimentar sărăcăcios, adesea lungi posturi negre, privare de somn și uneori, întrebuițarea drogurilor. Unele secte încurajează depravarea sexuală.

Totodată, cea mai mare parte dintre ele solicită membrilor lor imputernicire sub semnătură, ceea ce oferă sectei puteri depline asupra bunurilor membrilor săi. Se înțelege că nu prea suportă „fugarii“, care caută să rupă orice legătură cu secta.

Centrul de Documentare, Educare și de Acțiune, împotriva Manipulării Mentale — CCMM —, condus de Roger Ikor, și Asociația de Apărare a Familiei și Individului, reprezentată de colonelul Morin, au studiat în detaliu caracteristicile principalelor secte care acționează în Franța. Noi nu vom face decât să le trecem în revistă :

— Secta „Moon“ sau „Asociația pentru Unificarea Creștinismului Mondial“, care reunește circa 3 milioane de adepți în întreaga lume.

— „Asociația Internațională pentru Credința în Krishna“, care pare să facă mulți prozeliti în mediul liceal și al narcomanilor. A fost implicată în afaceri grave de trafic de droguri și arme în S.U.A. și R.F.G.

— „Asociația Internațională de Meditație Transcendentală“, care a reușit în mod abil să-și asigure un procent din beneficiul patronal pentru „formare intelectuală continuă“.

— „Universitatea Păcii — Ecouvie“, organizatoare a Marșurilor pentru Pace și care a împărțit o anumită perioadă sediul său social cu cel al Federației Mondiale a Orașelor Înfrățite (!)

Pentru a arăta pînă unde poate duce o asemenea mișcare să ne amintim de „Templul poporului lui Dumnezeu“, de masacrul colectiv al celor 95 din adepții săi în Guyana și de asasinarea senatorului de California trimis la fața locului pentru anchetă.

4. NATURA DEZINFORMĂRII

A. DEZINFORMAREA CA STARE DE SPIRIT A AGRESORULUI ȘI VICTIMEI

Marea amploare luată de dezinformare și omniprezența sa se datoresc faptului că în prezent se poate folosi de o întreagă panoplie de mijloace a căror tehnicitate exercită o atracție irezistibilă. Omul iubește tehnica în special cînd aceasta îi satisface, pe de o parte, dorința de a avea o unealtă capabilă să-i mărească capacitatea de acțiune, iar pe de altă parte plăcerea de a se juca, stimulînd

du-i imaginația. Această tehnică este exact ceea ce numim cu un titlu generic mijloacele de informare în masă.

Dezinformarea transpune în practică plăcerea pentru disimulare și secret, dorința de a exercita o putere ocultă asupra unui adversar pe care îl disprețuiești și încerci să-l înșeli. Cu toate acestea, dezinformarea relevă o anumită slăbiciune, o lipsă de încredere în valoarea propriilor argumente. Este exact comportamentul unui copil care caută să-și ocolească responsabilitățile. Machiavelli revine la modă ori de câte ori dezbaterile politice degenerază în confruntare, așa cum este cazul în timpurile noastre. Aflat în imposibilitate de a convinge, dezinformatorul își ascunde impotența argumentativă și consideră că liniștește spiritele atribuindu-și calități abile și puterea de a manipula. Acest tip de agresiune vizează atât ținte candidе, cît mai ales pe cele inconstiente și neavertizate. Informarea a devenit pentru omul modern, în special cel din Occident, o necesitate fără de care nu mai poate trăi, așa cum îi este necesar drogul unui narcoman. Prezentarea instrumentală a mijloacelor de informare în masă, aspectul lor de jucării sofisticate creează sentimentul că informarea este o formă de produs industrial destinată consumului, dependentă mai mult de mașini decît de oameni. Cu toate acestea, informarea nu este o simplă sumă de stimuli complecși pe care creierul fiecăruia îi filtrează, îi organizează și îi ordonează; ea trebuie, într-o formă sau alta, să fie însoțită de dialog. Dialogul nu poate avea loc însă prin intermediul radioului sau televiziunii decît într-o măsură foarte redusă. Așa cum a remarcat J.Ellul (1962) privitor la propagandă, se consideră că aceasta ar fi un dialog care, de fapt, nu există. Occidentalii au fost dintotdeauna mari amatori de concepte generale, însă s-au împotmolit adesea deoarece nu le-au aprofundat și nu le-au circumscris evenimentelor. Ei apără libertatea de exprimare pe care o consideră un drept inalienabil, însă nu îndrăznesc să limiteze excesele. Este ca și cum, în numele liberei circulații a ideilor, (preluare abuzivă a conceptului de liberă circulație a mărfurilor) s-ar renunța la denunțarea erorilor, timpeniilor sau minciunilor.

Dezinformarea pleacă de la voința de a acționa, de a modifica cursul normal al evenimentelor, remodelînd psihologia adversarului mai ales în condițiile în care căile diplomatice, economice sau militare au devenit inoperante sau excesiv de costisitoare. Recurgerea la dezinformare constituie, în mod cert, o recunoaștere a limitelor puterii, însă, în același timp, reprezintă afirmarea existenței conflictului și a determinismului luptei. În aceasta constă esența dezinformării : a uză de dezinformare înseamnă a considera interlocutorul ca inamic, rezultînd, implicit, că dezinformarea reprezintă o formă de agresiune, un act de război. Nu este o simplă amenințare, ci o acțiune de luptă. Forței materiale i se substituie sau asociază violența psihologică. Această politică pusă în slujba puterii este mult mai dăunătoare decît cea a tunurilor. Nu se pune problema de a convinge prin anumite argumente sau avertismente ci, de a distruge voința adversarului prin orice mijloace, punînd în joc o formă particulară și insidioasă de constrîngere și aservire. Statele mai slabe sînt înclinate să accepte confruntarea pe acest teren minat sperînd să obțină o reechilibrare a forțelor ; însă aceasta este o iluzie periculoasă întrucît este compromis schimbul pe bază de încredere de care au mai multă nevoie decît puternicii lor interlocutori.

Relația ce se stabilește între dezinformator și dezinformat (în mod clar perversă pentru primul) nu este total nevinovată pentru cel de-al doilea, asemănătoare unui cuplu sodomo-masochist descris de psihanaliști. Dezinformatul nu este o simplă victimă a setei sale pentru cunoaștere, sete potolită cu o băutură otrăvită pe ascuns : în multe cazuri, el este primul care proclamă neîncrederea față de toate informațiile, uneori cunoscîndu-și chiar dezinformatorul.

Publicul ascultă cu plăcere numai ceea ce-i place să audă. Cu excepția perioadelor de exaltare, va fi mai atent la un discurs despre pace decît la unul belicos. La ieșirea dintr-o criză, ușurarea imediată este mult mai puternic resimțită decît pericolul unei alte crize ce planează la orizont. În 1933 acordul de la Munchen, victorie încon-

testabilă pentru Hitler, care a obținut fără luptă prăbușirea Cehoslovaciei, a fost primit de opinia publică democratică ca o victorie a păcii asupra războiului, spre stupearea chiar a conducătorilor lor.

Vom avea să revenim asupra situației paradoxale, a neîncrezătorului înșelat, situație născută din faptul că opiniile și judecățile noastre nu sînt formate decît parțial în mod rațional ; că există, în general, o diferență între convingerile pe care le proclamă și deciziile practice luate ; că dezinformarea se interesează mai mult de ceea ce facem decît de ceea ce gîndim.

S-a ajuns la punctul în care informarea și dezinformarea sînt atît de interpătrunse încît nu poate fi garantată nici un fel de obiectivitate. Publicul nu se mai poate mulțumi să primească pe bază de încredere produsul informativ destinat consumului ; trebuie să învețe să devină activ, exigent, critic. Lui îi revine sarcina de a-și forma opiniile, incluzînd și responsabilitatea asupra acestor opinii. Nu trebuie să accepte pe nimeni ca stăpîn al gîndirii sale fără o îndelungată practică și numeroase verificări. Din păcate, se pare însă că modul de viață occidental nu prea îi predispune pe cetățeni la o asemenea perspicacitate. O anumită trîndăvie intelectuală îi face să treacă cu ușurință de la încredere la candoare și naivitate. Aceasta este poziția de pe care reacționează.

B. VALORI MORALE

A analiza dezinformarea înseamnă a pătrunde într-o lume ambiguă și plină de contradicții. Ne vom pune întrebări asupra eficacității uneia sau alteia dintre metode, însă nu vom putea să nu exprimăm condamnarea morală privind așa-zisul caracter licit sau reprehensibil în sine al dezinformării. Întotdeauna este periculos în a te erija în moralist. O condamnare care nu este urmată de sancțiuni constituie o formă confortabilă de renunțare. Dacă ea devine efectivă, deschide calea reacțiilor pasionale ce vor ridica probleme cu atît mai greu de depășit.

Condamnarea morală a dezinformării ar putea să se bazeze pe două tipuri de argumente :

— primul tip va pune în evidență faptul că dezinformarea se caracterizează prin înșelăciune, minciună, disimulare, dorință de a face rău, toate acțiuni, evident, reprobabile ;

— cel de-al doilea tip de argumente este mai indirect. Teoria informării ne sugerează că ea este creatoare de „neguentropie“, adică de ordine și organizare, opunându-se într-o oarecare măsură la degradarea progresivă a sistemelor. Aceasta, cu câteva adaflări, poate că s-ar putea aplica și sistemelor sociale pentru care câștigul prin informare constituie o condiție de supraviețuire și progres. Teoria nu se pronunță asupra veridicității informației utile, însă, în măsura în care aceasta introduce un factor de îndoială sau de incertitudine, creează o nouă necesitate, care, la rândul ei, poate constitui ea singură o nouă informație. Dezinformarea pe termen lung are posibilitatea să introducă un mecanism letal de distrugere în interiorul societății. Prin permanența sa, dezinformarea constituie un pericol de moarte, un adevărat cancer, cum plastic a denumit-o generalul Delaunay (1984).

Pe de altă parte însă, unii moralști mai pragmatici nu se sfiesc să afirme că dezinformarea ar avea meritul de a plasa confruntarea în domeniul ideilor, transformînd-o într-o luptă de idei, de inteligențe, mult mai acceptabilă decît un război nuclear. Argumentul ar putea să convingă deoarece constituie un summum al încrederii în înțelepciunea umană ; totuși, nu satisface deloc deoarece atît din punct de vedere politic cît și moral, nu poate fi considerată acceptabilă o soluție care te lasă să alegi între sugrumare și otrăvire. Acest tip de argument operează o distincție normală, pe care însă nu o considerăm corectă, între folosirea forței fizice și intimidare. Atît într-un caz cît și în celălalt este vorba de constrîngere, aplicată corporal sau psihic. Numai că ambianța hedonistă și materialistă din cadrul societății noastre occidentale i-a făcut pe cetățeni să considere că violența fizică este mult mai de neîndurat decît cea psihologică.

Foarte des este prezentat și un alt argument. Se afirmă că toate statele au practicat într-o anumită perioadă dezinformarea, sugerându-se că aceasta ar fi legală în timp de război și condamnată pe timp de pace. Această clasificare în funcție de condiții reduce dezinformarea la o formă de șiretenie militară. Într-adevăr, o anumită apropiere este posibilă, însă înșelarea sau păcăleala sînt, în general, *mult mai focalizate ; ele pot avea consecințe decisive* însă autorii lor acceptă ideea că, mai devreme sau mai târziu, adevărul este dat la iveală, în timp ce dezinformatorul, în afara cazului cînd schimbă tabăra sau este constrîns de propriile-i greșeli, nu-și va recunoaște niciodată minciuna deliberată. Înșelarea, pentru a avea succes, implică dezvoltarea stratagemei într-un anumit moment al derulării acțiunii. Cu anumite limite, regula poate fi aplicată și în domeniul dezinformării : o formă perfectă de dezinformare este de a spune adevărul făcîndu-se să se creadă că se minte.

Diferența între starea de război și de pace, care altădată părea suficient de netă, și-a pierdut mult din precizie, iar definițiile juridice tradiționale nu mai sînt deloc operaționale, cu atît mai mult cu cît sovieticii nu ezită să afirme că pentru ei această diferențiere nu are nici o semnificație. Ei proclamă deschis că atît timp cît vor exista regimuri nesocialist — marxiste va exista și conflictul, larvar sau deschis, și că nici o înțelegere nu este posibilă decît în mod tranzitoriu, pentru oportunități pur tactice ; și aceasta este o lege obiectivă pe care nici o decizie umană nu o poate schimba.

Se poate remarca că ceea ce determină condamnarea morală a dezinformării este folosirea perfidă și fără rezerve a minciunii. Or, minciuna este, de cele mai multe ori, subiectivă și relativă. Ea este diferită de eroare, care, în principiu, poate fi denunțată de logică. A corija însă o minciună înseamnă a stabili adevărul, despre care filosofia modernă afirmă că nu este decît o aserțiune valabilă în anumite limite. Într-adevăr, politica nu se prea încurcă cu asemenea subtilități filosofice. Va trebui însă să înțeleagă că denunțarea minciunii dezinformatorului este necesară dar nu și suficientă. Va trebui, printre altele, să

accepte purtarea dezbatărilor pe terenul ales de adversar, fără a avea acces la sursele de informare. Dacă se va ajunge la situația de a confunda agresorul, acesta din urmă va putea nestingherit să acuze eroarea și să-și atribuie sentimentul unei pseudoloialități surprinzătoare și rolul unui ipocrit căit, în timp ce obiectivele sale vor fi fost deja atinse. Impuritatea, cel puțin relativă, atunci când este vorba de intenția precisă de a face rău, se adaugă la condamnarea morală a procedeului, dar nu micșorează cu nimic (ba, chiar dimpotrivă) dorința pe care o poate avea vinovatul de a se folosi de ea.

Nu trebuie ascuns faptul că denunțarea dezinformării trebuie făcută în practică cu foarte mare prudență. Este necesar, și aceasta constituie un imperativ de prim ordin, să ne păzim de orice situație care ar putea conduce la o „vinătoare de vrăjitoare“, întotdeauna mai mult dăunătoare decât utilă deoarece atentează la încrederea în sine a societății; văzînd infiltrare și pericol peste tot, populația intră în panică și își pierde întregul spirit critic.

Nu numai prin condamnare morală, oricît de justificată ar fi ea, se poate lupta în mod eficace împotriva dezinformării. Modalitatea de abordare este aceea a unui raport de forțe. Moralizarea este o tentativă la care cu greu rezistă politicienii. Ea oferă o poziție intelectuală confortabilă permițînd o prezentare maniheistă * a evenimentelor. Însă în acest mod se ajunge la utopie, care este domeniul tuturor erorilor și tuturor violențelor. Stabilirea a ceea ce este bine sau rău nu este de domeniul politicii. Aceasta trebuie să decidă asupra utilității și posibilului, asupra pericolului și inaccesibilului, pe o perioadă scurtă de timp și într-un mod foarte pragmatic. La atît se limitează rolul politicii; dincolo de aceste limite începe tirania.

Trebuie insistat asupra adevăratului pericol pe care îl prezintă dezinformarea: acesta nu constă atît în faptul că ea ascunde sau disimulează adevărul (valoare, după cum am văzut, relativă) cît mai ales în travestirea realității. Conceptul de realitate poate fi dezbătut la infinit (spre fericirea filosofilor și necazul oamenilor de știință)

* Doctrină fondată pe un gnosticism dualist. Aici se folosește în sens figurat (n. t.)

Însă în practica sociologică rămîne un excelent domeniu de referință operatorie. Real este orice fapt, obiect sau fenomen la care poate face referință, independent de ideologie și în condițiile existenței unui acord general, orice persoană de bună credință. Atenția principală deci va fi acordată stabilirii unor criterii general-valabile și nu prinderii în flagrant delict. A deforma realitatea înseamnă a priva victima de o judecată onestă. Este exact ceea ce caută să realizeze dezinformatorul a cărui artă constă în înlocuirea realității cu o iluzie.

II

FACTORI ACTUALI FAVORIZANȚI AI DEZINFORMĂRII

Dezinformarea nu se lasă cu ușurință definită. Poate fi considerată, pe rînd, ca o meserie cu finalități și reguli proprii, ca o încercare a spiritului de a învinge reticențele sau ca un fenomen general amplificat de condițiile epocii noastre. Aceste diferite puncte de vedere, de altfel perfect legitime, exprimă reflectarea unei alunecări insidioase de la o imagine la alta și introduc în dezbatere o anumită confuzie pe care o scot în evidență sofistii ca sprijin al argumentației lor.

Cu toate acestea, majoritatea specialiștilor sînt de comun acord că dezinformarea reprezintă un ansamblu de acțiuni și procedee conduse de servicii specializate și instituționalizate. Anumiți lideri o consideră ca un mijloc eficient de a-și atinge scopurile. Apariția unei metodologii psihosociologice a furnizat baza teoretică unor astfel de întreprinderi. Extinderea mijloacelor de informare în masă a oferit pînghii de acționare cu o putere mereu crescîndă. O întreagă serie de procedee, mergînd de la distorsionarea faptelor și pînă la condiționarea comportamentală, pot fi înregistrate și asociate în proporții convenabile.

Însă dezinformarea nu este numai o meserie a unor profesioniști cu funcții mai mult sau mai puțin oficializate; ea reprezintă o continuă tentativă pentru orice putere de îndată ce aceasta se hotărăște să treacă la mobilizarea tuturor resurselor (chiar și a celor îndoielnice) politice. Este o situație valabilă pentru guverne însă și pentru partide, sindicate, mari asociații sau întreprinderi comerciale ori industriale de îndată ce trec printr-o situație dificilă.

Dezinformarea constituie o tentație și pentru indivizii promotori ai unor idei, aflați în dificultate datorită lipsei de argumente. Trăim în permanență într-o lume a informației, în special indirecte, iar adevărata dezinformare este de a accepta acest fel de informare ca regulă constantă.

În forma sa primitivă, dezinformarea se limitează la minciuna mitomaniacului, la enunțarea de simple contra-adevăruri, la câteva mici falsificări ale unei realități neplăcute; uneori însă, ea se aventurează în manevre mai întortocheate aparținând domeniului manipulării conștiințelor. Disimularea și înșelarea nu sînt un apanaj al ființei umane (le întîlnim în structura biologică și în instinctul animal) însă omul a știut să facă din ele resorturi de manevrare a societății. Dacă acțiunea este imorală nu înseamnă că este și împotriva naturii.

1. ACTUALUL CLIMAT GENERAL DE „CRIZĂ”

În etapa actuală, ca urmare a unei dezvoltări istorice neregulate, caracterizată în general prin progresul organizării sociale, Occidentul este nevoit să procedeze (nu pentru prima și nici pentru ultima oară) la o anumită restructurare a valorilor intelectuale și morale care constituie sistemul său de referință. Din acest punct de vedere, epoca prezentă poate fi comparată cu alte epoci din istoria umanității: „miracolul” grec, înflorirea creștinismului, Renașterea, care au marcat etape dificile, periculoase, pasionale, în cadrul cărora, alături de principii solide, stabile, și-au făcut loc concepte noi, încă incerte dar promițătoare, de schimbări pline de exaltare. Fiecare dintre aceste mutații au constituit prilejul unor conflicte între „conservatori” și „moderniști” și au creat condițiile apariției unor pericole mortale pentru societate. Totodată, fiecare mutație a reprezentat punctul de plecare al unui dinamism revitalizat.

Analiza acestor epoci de asimilare, de gîndire și creație nu poate fi decît schematică și deci contestabilă. Totuși ni se pare necesară pentru a sesiza condițiile speciale în care fenomenul pe care îl studiem, dezinformarea, a înregistrat o amploare fără precedent. Inconvenientul (însă și

avantajul) unei asemenea analize constă în faptul că ne obligă să repunem în discuție idei și principii pe care le considerăm sacre, pentru care am luptat și cărora ne-am supus. Am devenit iconoclaști fără a cunoaște templul în care ne vom ruga mâine. Însă nu spiritul nostru critic este cel care zdruncină din temelii obișnuințele lumii în care trăim, ci tocmai această lume, preaplină de încredere și de reușită, care își caută spații noi de gândire.

A. UNIVERSALIZAREA SURSELOR DE CUNOAȘTERE ȘI DEMOGRAFIA

Epoca contemporană este marcată de numeroase deschideri către informație. Din ce în ce mai mult individul își poate satisface dorința de a ști, fiecare beneficiind de o mai bună apropiere de surse pînă de curind puțin sau slab cunoscute. În țările occidentale toți cetățenii au posibilitatea să se informeze deoarece dispun de mijloace de informare adecvate, dar și datorită faptului că primesc o educație care, fără a fi perfectă, îi pregătește să obțină o mare cantitate și varietate de cunoștințe. Pe de altă parte însă, concentrările urbane intensifică izolarea individului deoarece acesta nu are la dispoziția sa imediată un grup vicinal stabil în cadrul căruia să poată discuta și să-și confrunte ideile într-o atmosferă de deplină încredere, așa cum este cazul într-o societate rurală. În fața imensului val de informații de tot felul individul este lăsat de capul lui, fiind astfel mult mai expus în a urma tendințele de masă.

În plus, cetățeanul occidental, pus în contact cu societăți diferite de a sa, este nevoit să aleagă între valori adesea divergente. Acest aport, oricît ar îmbogăți informația, contribuie foarte mult la punerea în discuție a ceea ce considera pînă atunci definitiv și solid statuat. Volumul său este atît de mare, încît se pare că solicită mai mult temperamentul decît gândirea, asimilarea rațională cerînd un efort intelectual considerabil. Nu ne mai mulțumim cu valorile locale. Ne trebuie valori universale, dar acțiunile de confruntare se produc într-o lume impregnată de o neîncredere reciprocă. Totodată, „freamătul” ideilor

nu poate ascunde o anumită evoluție caracterizată prin schimbări optionale, care, în final, par să conducă spre o anumită unificare planetară a modurilor de viață și gândire. Știința, tehnica și comerțul au impus reguli și obiceiuri admise aproape pretutindeni. Au început să aibă caracter universal : îmbrăcămintea, alimentația, mijloacele de transport, sportul, cinematografia, locurile de muncă, și lista exemplelor poate fi continuată.

Această întrepătrundere a culturilor, pînă la un anumit moment dat de sine stătătoare, constituie în mod cert un semn al progresului umanității, chiar dacă acest proces nu se desfășoară fără reticențe și fără confruntări. În orice caz, această întrepătrundere este încă departe de a fi terminată și reprezintă o „ocazie“ de intervenție pentru dezinformator. Prezentarea, comentarea sau interpretarea unui eveniment survenit într-un colț îndepărtat al lumii nu mai lasă indiferentă populația de la antipodi, care se simte în prezent mai implicată, fără însă a dispune de mijloace reale de verificare. Demonstrațiile în Soweto, atentatul din Filipine, ocuparea Afganistanului sau gherila din Nicaragua constituie evenimente pentru opinia publică franceză. Protejat de absența posibilităților de verificare, dezinformatorul acționează pe tema analogiilor forțate : indienii brazilieni și metalurgiștii loreni — aceeași luptă ; separatiștii corsicani sau basci și Rezistența din cel de-al doilea război mondial — același scop. O informare rapidă și superficială imprimă în conștiință (fără a se băga de seamă măcar) aceste apropieri abuzive.

Nivelul de cunoștințe al cetățeanului mediu a crescut apreciabil, ceea ce, în mod paradoxal, face ca la cetățenii mai inteligenți să apară o adevărată teamă de informație, deoarece intuiesc că cea mai mare parte a faptelor le rămîne necunoscută, iar la cei mai puțin inteligenți, să apară prezența falsă de a considera valabilă orice informație. O mare parte a populației care acum este în contact permanent cu mediile de informare, dar nu poate întotdeauna exercita o critică constructivă, se află în mod periculos expusă greșelilor de interpretare. Există (mai mulți decît altădată) indivizi convinși că pot aprecia liber, dar care pot fi cu ușurință determinați să facă erori de apre-

ciere uzind de întreaga lor bună credință. De asemenea, sporirea influenței feminine în cristalizarea judecăților colective asupra evenimentelor favorizează tendința spre reacții personale și afective, reducând întrucîtva registrul masculin, mult mai retoric.

B. INFLUENȚA TEHNICO-ȘTIINȚIFICĂ

Impactul tehnico-științific se exercită cu putere asupra mediului cultural care îl poate stăpîni. Cu toate acestea, elita intelectuală este stingherită în a-și juca din plin rolul său de ghid și moderator, confruntată fiind cu puternicele schimbări din gîndirea științifică. Această a trecut, într-un secol, de la siguranță orgolioasă în posibilitățile pozitivismului clasic la o prudență reverențioasă față de îndoială și incertitudine. O asemenea manieră de gîndire a atins succesiv toate disciplinele și a antrenat specialiștii într-o profundă punere în discuție a metodelor și concluziilor admise pînă atunci, fără ca publicul să fie deplin conștient de acest lucru. Oamenii de știință au devenit mai puțin tranșanți și mai puțin siguri de ei. Îndoiala a devenit regulă de căpătîi. Această umilință regăsită a omului de știință nu împiedică însă deloc continuarea declinului autorității ecleziastice și filosofice, preoții și filosofi fiind considerați în epocile anterioare celebranți tradiționali ai misterelor colectivității. Poporul, privat astfel de conducătorii săi tradiționali, a devenit o pradă ușoară pentru magicieni, guru și alți stăpîni ai spiritelor, propagatori ai revelațiilor, în cel mai bun caz, a unor ideologii socio-metafizice, iar în cel mai rău, a unor adevărate deliruri colective, intensificate uneori prin recomandarea folosirii drogurilor psihotrope. Mulți oameni, inclusiv din medii cultivate, departe de a accepta ineluctabilitatea progresului științific, văd în știință o aventură neliniștitoare, de neînțeles pentru neinițiați, sursă a unei noi puteri amenințătoare rezervată unor aleși.

Este adevărat că au de ce să le fie teamă. O întreagă generație se naște cu convingerile larg împărtășite ale unui creștinism pacificator și moralizator, cu o încredere aproape

absolută în înțelepciune și dreptate, cu certitudinea că progresul tehnic va edifica fericirea oamenilor, cu orgoliul unei culturi literare artistice în plină înflorire, cu ambiția sinceră de a construi o societate justiciară și solidară. Aceeași generație află data de naștere a universului, află că timpul nu este continuu omogen, că materia este energie, că viața nu este decît o dispunere fericită a materiei, că pot exista logici diferite și multivalente. Ea descoperă arta abstractă și muzica atonală. Aceeași generație, însă, asistă la cele mai sîngeroase masacre din istorie, vede cu ochii ei omul mergînd pe Lună și descoperă că planeta ce o locuiește, puțin mai mare decît cea a Micului Prinț, se află la dispoziția capriciului său.

Este o problemă ce bulversează tiparele noastre de gîndire, chiar dacă se încadrează în evoluția normală a civilizației umane. Nu este vorba de problema încrederii sau de dezbateri filosofice. Bulversarea spirituală este însoțită de o dezvoltare tehnologică fără precedent, ridicînd probleme de o deosebită stringență.

În fața pericolului nuclear, popoarele iau cunoștință de faptul că miza nu mai este reprezentată numai de libertate și independență ci și de propria supraviețuire, fiind îngrozite de posibilitatea ca viitorul lor să fie hotărît de un oarecare ucenic vrăjitor. O asemenea putere, monstruoasă prin dimensiunile ei, depășește orice posibilitate de combatere umană. Oricît de mare le-ar fi curajul și indiferent cît de intens și-ar manifesta opoziția, popoarele se simt neputincioase și deposedate de posibilitatea de a-și hotărî singure destinul.

Un război nuclear ar atinge, probabil, dimensiuni atît de catastrofale, încît nici cei mai cinici oameni de stat nu-l pot admite ca eventualitate. Spectrul său a fost pînă în prezent principalul factor de echilibru între marile puteri. Dintr-o dată, ambițioșii doritori de hegemonie s-au trezit în situația de a căuta în alte domenii decît cel militar posibilități de a-și înfrînge adversarul. Într-o epocă în care armele au principala menire de a descuraja, nici una dintre părți, nefîndrăznind să le folosească decît pe fronturi secundare și cu foarte multă precauție, un conflict deschis

nu mai este posibil decât conferindu-i dimensiunea holocaustului reciproc. Violența devine mai insidioasă, mai indirectă ; războiul epocii noastre a devenit, din necesitate, subversiunea, cu toată panopia sa specifică de mijloace : propaganda, terorismul, ierarhiile paralele, gherila și dezinformarea. Armele fixează și descurajează. Subversiunea mai permite încă manevra. La acest joc periculos, care amenință mai mult conștiința națiunilor decât puterea lor economică și militară, se pot preta și cei slabi din punct de vedere economico-militar. Subversiunea este o modalitate de luptă a celui slab împotriva celui puternic, modalitate care egalizează șansele și care pe deasupra, îmbină machiavelismul cu misterul romantic. Lupta vizează atât masele de oameni cât și statul ca instituție, dar necesită efective reduse ; aproape că este o formă elitistă de ducere a războiului, asemănătoare asalturilor cavaleriste din turnire. Este de-ajuns să vezi prestigiul de care se bucură teroriștii în anumite cercuri, unde sînt glorificați pentru pretinsul lor eroism și li se atribuie o glorie nejustificată.

Războiul clasic sau nuclear constituie, înainte de toate, o probă de forță, de constrângere prin violență fizică, spre deosebire de subversiune care constituie, în primul rînd, o acțiune psihologică și de manipulare a unor simboluri aparent nevinovate. Componentele ideologice ale confruntării păstrează un caracter preponderent ; victoria este impusă în adîncul conștiinței taberei adverse ; nu se ucide de amorul artei, ci pentru a emite un mesaj. În timp ce în cadrul războiului tradițional în afara violenței nu există alt contact cu „cei din față“, pe timpul desfășurării acțiunilor subversive nu se încetează nici un moment să se discute cu inamicul, lăsîndu-i acestuia speranța că s-ar putea ajunge la un compromis în cadrul dialogului, drumul spre victorie fiind astfel jalonat de concesiile obținute.

Acțiunea psihologică, ca și alte forme de subversiune, constituie totuși, înainte de toate, o modalitate de acțiune, indiferent de ce state sau ideologii se află în conflict. Totodată, ea poate fi transformată într-o formă de violență fizică de către fanatici incapabili să convingă și care caută

să constrângă, iar, la nevoie, să distrugă. Este legată de terorism, așa cum demonstrează actuala recrudescență a atentatelor determinate de renașterea integrismului islamic (R. Jacquard, 1985).

C. DEMOCRAȚIA

Zilnic se constată că regimurile politice autoritariste sînt acelea care utilizează cel mai mult dezinformarea de o manieră care a devenit aproape sistematică, angajîndu-se astfel într-un proces care cîștigă pe zi ce trece în răspîndire și intensitate. Nefiind, în general, obligate să se justifice în ochii propriei populații, ele caută să profite de handicapul adversarului constrins să dea socoteală celor pe care îi administrează de politica desfășurată.

Acesta este un element fundamental care explică într-o mare măsură decalajele de eficacitate ale dezinformării atunci cînd ea se adresează unei societăți totalitare sau uneia liberale căci informația este o condiție necesară a practicii democrației. Cetățeanul, responsabil, în principiu, și ultim factor de decizie, prin intermediul alegerilor sau referendumurilor, se vrea informat. Aceasta implică să-i fie facilitat accesul la știri, iar atunci cînd nu i se poate garanta obiectivitatea acestora, să-i fie puse la dispoziție diferite surse și tot felul de comentarii, lăsîndu-i posibilitatea să concluzioneze în cunoștință de cauză. În practică, un asemenea obiectiv rămîne destul de departe de perfecțiune, iar cetățeanul, izolat, măcinat de contradicții, alege (adesea mai mult din rațiuni afective decît raționale) alăturarea la un anumit curent de idei sau devine discipolul unei anumite viziuni politico-filosofice. Regimurile democratice, în marea lor diversitate de forme sub care se pot prezenta, au trei caracteristici de bază care determină comportamentul lor față de dezinformare: sufragiul universal, libertatea presei și faptul că este vorba de un regim ales și nu impus.

Sufragiul universal are imensul avantaj de a fundamenta puterea pe consensul majorității, deci de a-i conferi, în principiu, o autoritate indiscutabilă, însărcinată

să verifice prin mijloace constituționale dacă această încredere îi este acordată în continuare.

Această consultare frecventă a poporului, însoțită de fiecare dată de largi dezbateri, implică o evidentă sporire a participării publice la actul de conducere, însă oferă posibilitatea exprimării tuturor curentelor de idei, inclusiv a celor antidemocratice. Puterea democratică trebuie, în același timp, să acționeze în direcția binelui public ținând seama de situația internațională și să-și convingă electoratul de justetea politicii desfășurate ; or, această activitate nu se poate desfășura fără apariția unor antinomii. Acțiunea va trebui desfășurată în aceste două direcții divergente și, în același timp, să se reziste tentației facilității demagogice. Vom reveni în cele ce urmează asupra acestui concept fundamental pe care însă opinia publică îl discerne cu dificultate. De fapt, ce este această opinie publică ? Cum se formează ? Care îi sînt modalitățile de exprimare ?

Intr-o dezbatere care se vrea deschisă și adresîndu-se unor persoane care nu sînt decît parțial în problemă (tocmai pentru că dau delegație altora în această problemă), pătrunderea dezinformării este inevitabilă. Totuși, poate fi subliniată ideea că franchisea și loialitatea sînt mai acceptate decît demagogia, deoarece ele pun la adăpost de contradicții pe reprezentantul puterii, care va cîștiga întotdeauna dacă va rămîne în afara supralicitărilor polemice. Pentru un stat democratic este mai important să-și cîștige și să-și merite încrederea cetățenilor decît să-i seducă travestind realitatea. Desconsiderarea nu poate fi un principiu de guvernare. Această poziție reprezintă însă o slăbiciune față de dezinformare care poate să se mulțumească cu rezultate temporare și să-și reia acțiunile plecînd de la alte surse.

Democrația este un *regim ales* și nu unul *impus* ceea ce vrea să însemne că cetățeanul de rînd trebuie să-și asume responsabilitatea alegerii. În ultimă instanță, el este responsabil de ceea ce i se întîmplă și atunci cînd își alege reprezentantul și atunci cînd aprobă o politică. Nu se poate dezinteresa de viața publică rămînînd simplu spectator.

Frecvent, o operație de dezinformare este precedată de o campanie de denigrare a unei funcții politice, pentru a-l asmuți pe alegători împotriva celor pe care i-au ales. Aceștia din urmă, acuzați de a fi profitat în mod abuziv de privilegiile acordate, sînt prezentați ca fiind deținătorii unei puteri exorbitante și oculte, încercînd în același timp să se facă uitat faptul că au fost aleși de către popor și că sînt, în mod regulat, supuși verdictului său. Cetățeanul joacă un rol activ. Obligația lui constă în a decide în mod individual. Are posibilitatea să se informeze personal cît mai bine asupra proceselor de gestiune ale statului în scopul de a-și forma în mod liber o opinie clară. Această acțiune de autoinformare reprezintă un efort real și, în același timp, constituie o obligație inalienabilă. Libertatea democratică începe cu voința de a înțelege, de a măsura riscurile și de a alege în deplină cunoștință de cauză. Ea se sprijină pe căutarea elementelor care să permită consensul în cadrul convingerilor individuale. Această acceptare a unei influențe personale active asupra problemelor colective, indispensabilă prealabil în uzul dreptului de vot, ar putea fi considerată o cerință puțin utopică. Este însă o analiză superficială deoarece în domeniul apărării împotriva dezinformării constituie condiția fundamentală.

D. O SOCIETATE A VIOLENȚEI

Dezinformarea și-a găsit în actualele condiții ale polemologiei un fel de justificare morală simplistă : pentru a învinge este preferabil să înșeli decît să ucizi. Într-un fel, jucînd rolul de auxiliar fidel al diversiunii, dezinformarea contribuie la menținerea unei posibilități de „ultima ratio” pe care pericolul unui război nuclear nimicitor pare să o excludă și reduce astfel războiul la un nivel acceptabil de confruntare.

Teoria dezinformării are o istorie îndelungată însă prin Lenin și-a găsit un nou inspirator, care a făcut-o să

înregistreze progrese uimitoare. Clausewitz susținea ca regula de bază în ducerea războiului căutarea luptei decisive în scopul distrugerii forțelor armate inamice. Apoi a început să se înțeleagă că distrugerea sau blocarea resurselor materiale permite o scădere considerabilă a numărului de bătălii. Și astfel s-a ajuns la atacarea „forței morale”, psihicul combatanților — și prin ei al popoarelor — devenind obiectiv principal deoarece scopul consta mai puțin în a cucerii provincii pentru a rotunji domeniul principilor, și mai mult în a-l determina pe învins să se supună voinței învingătorului.

Războiul se „psihologizează” rapid. Conflagrația nucleară sau bombardamentul chimic masiv pe care nimeni (în afara unei greșeli sau datorită unui psihopat) nu dorește să le declanșeze, acționează pe timpul perioadei de pace în maniera „*fleets in being*” * din epoca războaielor clasice. Aceasta permite reluarea celei mai psihologice dintre vechile metode de luptă cunoscută sub numele de intimidare (numită astăzi descurajare), atât în scop de apărare cât și de atac. Întrebuințarea mijloacelor de nimicire în masă (părînd a fi interzisă sau cel puțin aleatorie), războiul rămîne permis la toate nivelurile inferioare : confruntări „convenționale” locale și, cu o răspîndire mai largă, terorismul, care reprezintă punerea violenței în slujba psihologiei (existînd o mare suplețe în dozaje subtile). Atentatul nu măi constituie un scop în sine al terorismului, ci o modalitate de a obliga presa să reacționeze și să facă cunoscută existența asasinilor și a revendicărilor lor. Metoda s-a vulgarizat, simpla amenințare nemaifiînd destul de mobilizatoare pentru mijloacele de informare în masă ; a devenit astfel „necesară” trecerea la fapte pentru a le face cunoscute printre concurenți, care, de altfel, nu ezită să uzurpe paternitatea acțiunii. Terorismul urmează o cale ce oscilează între violență efectivă și amenințare difuză.

---

* Expresie engleză arătînd că simpla existență a flotei este suficientă pentru a opri inamicul de la acțiuni. Se folosește în sensul de „teamă”, „descurajare” a inamicului (n. t.)

2. DEZVOLTAREA EXPLOZIVĂ A MIJLOACELOR DE INFORMARE ÎN MASĂ

A. CARACTERISTICI GENERALE

Posibilitatea de a transmite informația în rîndul maselor a crescut fantastic în ultima sută de ani. Totodată, regimurile democratice moderne au cîștigat tot mai mulți sprijinitori. În condițiile în care poziția opiniei publice este expusă prin intermediul sufragiului universal, se constată și o adevărată proliferare a mijloacelor de adresare către această opinie publică (a se citi de manipulare). Este de remarcat faptul că nu par să existe relații cauzale între cele două fenomene. Doctrina democratică modernă era deja constituită cînd posibilitățile tehnice au permis dezvoltarea mijloacelor de informare în masă. Există totuși o anumită concomitență în apariție și o influențare reciprocă în etapele ulterioare, ceea ce explică neîncrederea regimurilor totalitare în orice formă necontrolată de informare. De altfel, aceste mijloace nu ating în întregul lor masa de cetățeni. În practică există o anumită „demasificare” în măsura în care mijloacele de informare se îndreaptă în prezent către multitudine, căutînd astfel să atingă conștiința fiecărui cetățean. Toți cetățenii sînt relativ identici în fața fluxului de informații și, cel puțin teoretic, liberi de a-l accepta sau refuza. Însă au trecut timpurile cînd poporul era adunat în piața cetății pentru a-l face să asculte vocea puterii și pentru a-l ține la curent cu evenimentele. Acestea le parvin fiecărui individ direct acasă, cu două consecințe notabile :

— cetățeanul nu mai trebuie să se zbată pentru a cunoaște noutățile care îi sînt „servite calde”. Dacă vrea să-și formeze o opinie va trebui să facă un efort de căutare și triere a informațiilor, însă comoditatea practică a sistemului nu-l incită să depună nici măcar acest efort. Se pare că situația este caracteristică numai etapci actuale căci tehnica se dezvoltă rapid și accesul direct la banca de date va putea trezi în cetățean gustul de a pune întrebări ;

— regimurile totalitare, evident amenințate de multiplicarea surselor de informare stimulatoare a spiritului

critic, sînt constrinse să se opună liberei circulații a informațiilor. În mare furios, au încercat să frîneze eficacitatea tehnică a mijloacelor de informare prin reglementări (acorduri internaționale privind limitele propagandei, interdicția de ascultare a posturilor de radio străine) sau prin acțiuni administrative primitive (receptoare publice, audiții colective obligatorii, bruierea emisiunilor neconforme, retransmisie prin rețele interne cablate). Încet, încet, realizînd faptul că toate aceste măsuri nu vor avea ca efect decît o încetinire a unei evoluții inevitabile, au înțeles că ar fi mult mai eficace dacă s-ar acționa asupra informației în sine, deformînd-o și remodelînd-o. Dezinformarea a apărut deci ca o armă de supraviețuire îndreptată în primul rînd împotriva propriilor supuși, mult mai eficace decît dezbaterile ideologice și interdicțiile doctrinare. Ca urmare, dezinformarea a devenit o tentativă permanentă și pentru regimurile mai liberale însă aflate în dificultate.

Mijloacele de informare în masă moderne permit nu numai influențarea unui mare număr de indivizi ci și difuzarea unor știri proaspete din cele mai diferite domenii și arii geografice. Această rapiditate este un extraordinar mijloc de seducție, iar celor care s-au obișnuit cu ea le vine adesea greu în absența ei. Totodată, rapiditatea plătește tribut superficialității în materie de control a surselor și ușurinței în aprecierile făcute asupra evenimentelor. În plus, ea produce creșterea considerabilă a numărului de informații fie și numai pentru a satisface cererile unui public devenit exigent, antrenînd astfel riscul suprainformării. Publicul pare că a devenit sensibil la plăcerea simultană pe care i-o produce un anumit ritual al informării și caracterul surprinzător al știrii care i se transmite. Veridicitatea și importanța faptelor trec (în afara unor excepții) pe plan secundar, în timp ce o anumită dramatizare a subiectului, oricare ar fi acesta, focalizează imediat atenția.

Occidentul de astăzi percepe lumea înconjurătoare ca fiind un proces cu o dezvoltare rapidă, acceptabil de anarhică. Mijloacele de informare au contribuit într-o măsură

deloc neglijabilă la instaurarea acestui sentiment de accelerare a istoriei. În același timp, procesul de informare *a creat impresia (inexactă) că numărul accidentelor și catastrofelor a crescut deoarece relevă caracterul lor general din punct de vedere al domeniilor de activitate și al zonelor geografice.* Acum o sută de ani cât timp ar fi fost necesar pentru a se afla la Paris că un transport coreean a fost distrus în largul Kamciatkăi ? Probabil că niciodată, sau, dacă totuși s-ar fi aflat, publicul ar fi rămas indiferent. Explozia vulcanului Krakatau din 1883, ale cărei efecte au fost comparabile cu ale unui bombardament nuclear, n-a marcat în nici un fel opinia publică europeană. În prezent, lucrurile s-au schimbat complet. Comandantul sovietic care a hotărît doborîrea avionului de pasageri (sud) coreean în 1983 știa dinainte că acțiunea sa va fi cunoscută în decurs de câteva ore în întreaga lume. Este una din datele problemei care este imposibil să nu fi fost luată în considerare. Nu a ignorat, desigur, nici faptul că un alt avion de pasageri (sud) coreean, cîțiva ani mai înainte, în urma unei erori de navigație, a fost obligat să aterizeze forțat pe un lac înghețat din Siberia, în timp ce echipajul făcea apeluri repetate la avioanele de vînătoare sovietice pe frecvența internațională de alarmă. Or, avioanele de luptă sovietice nu dispuneau de o asemenea frecvență de lucru pentru a fi limitate tentativele de dezeretare. (Fouad Benhalla, 1983). Probabil că un sondaj ce s-ar efectua astăzi în rîndul publicului european sau american ar arăta că marea majoritate a oamenilor au uitat acest incident neplăcut. Oamenii au două memorii : una care menține anumite evenimente într-o actualitate durabilă și, o alta, memoria faptelor sau ideilor la care se poate face apel într-o anumită situație, însă care nu ținește spontan din conștiință. În prezent, toți actorii de pe scena puterii iau în considerare (înainte de a acționa) repercusiunile acțiunii lor, ce va fi cunoscută imediat și peste tot, dar care, tot atît de repede va fi uitată dacă nu se decide menținerea ei în atenție, fie prin reamintire periodică, fie prin amplificarea propagandei.

B. DIVERSITATEA SUPORTURILOR

A devenit banală sublinierea creșterii numărului de aparate și procedee tehnice de informare posibile, precum și a ariei performanțelor pe care le ating. Primele trei locuri în ceea ce privește informarea sînt deținute în prezent de radio, televiziune și presa scrisă, caracterizate prin aparatura specifică avută în dotare.

Aceste suporturi ale informației se diferențiază între ele prin mai multe elemente. Condiționările tehnice nu sînt aceleași. Clientela nu este comună decît în parte. Modul de prezentare a știrilor este foarte diferit. Cu toate acestea se constată o concurență acerbă între ele deoarece toate își asumă aceeași sarcină în slujba servirii publicului : a distra, a cultiva și a informa. Aceste sarcini sînt abordate cu aceeași stare de spirit de către toate trei, stare de spirit care dorește mai mult să placă decît să dea informații. Competiția este intensificată și de dependența comună față de resursele financiare furnizate de publicitate. Nici politica nu duce lipsă de mijloace de presiune asupra profesioniștilor informării. Pe de altă parte, aceștia din urmă se lasă antrenați de valorificarea prezentării și comentării în detrimentul faptului.

a) **Radioul**, care a fost unul din primele suporturi de masă pentru propagandă și dezinformare, a înregistrat o creștere considerabilă în importanță o dată cu apariția receptoarelor portative, performante și ușoare. În acest fel, publicul a putut fi influențat permanent, la orice oră și în orice loc. A fost deja subliniată importanța acestui mijloc de informare în perioadele de criză (publicul algerian, conflictele sociale din 1968). Cel care controlează postul de emisie este stăpîn pe prezentarea evenimentelor și poate în orice moment să-și facă simțită poziția față de acestea.

Transmiterea ambianței sonore are mult mai puțin efect decît tonul vocii folosit de crainici. Uneori, aceștia au chiar tendința de a abuza de procedeu (ascultați numai transmisiile sportive), excesele diminuînd importanța me-

sajului, iar publicul, obișnuindu-se, nu mai reacționează normal.

În acest caz, ceea ce suscită cel mai mult atenția și oferă aparența celei mai mari obiectivități este linearitatea textului, cu condiția să fie bine conceput și bine spus. Poate că va capta atenția unui număr mai mic de persoane căci i se va reproșa seriozitatea („crimă“ de neiertat în zilele noastre) dar va mișca mai puternic psihicul. De exemplu, emisiunile în cadrul cărora o personalitate este supusă întrebărilor unui conclave de ziariști permit o transmitere apropiată de real a unui anumit mesaj, ascultătorului nefiindu-i sustrasă atenția nici de jocul fizionomiilor nici de cel al gesturilor, ceea ce minimalizează reacțiile afective. Transmisia ar putea fi ameliorată printr-o disciplinare a luărilor de cuvânt, ceea ce ar facilita ascultătorului identificarea celor ce intervin, precum și prin deviza ziariștilor de a renunța la prima lor pornire de a-și prinde interlocutorul „cu cioara vopsită“, aducând în prim plan propria judecată.

Radioul ridică delicata problemă a difuzării emisiunilor la mare distanță pe unde scurte. Astfel este creată posibilitatea de a se adresa unor populații îndepărtate de locul de transmisie. Pe de altă parte însă, împărțirea echitabilă a frecvențelor de emisie utilizabile rămâne încă un obiect de controversă. Nu există soluții satisfăcătoare deoarece situațiile sînt deosebit de complexe, adesea conflictuale și foarte des schimbătoare. F. Benhalla (1983), care a realizat un studiu foarte documentat în această privință, relevă ambiguitatea chiar a principiilor de bază din cadrul dreptului internațional în materie de propagandă: „Înșelarea este permisă, perfidia este interzisă“. Este veche problema de a ști dacă preocuparea de a moraliza (oricît de respectabilă ar fi ea) permite eludarea unor realități internaționale.

La nivel local se pare că autoritățile sînt neputincioase în a evita aglomerarea emisiunilor în frecvență modulată. Or, unele din aceste emisiuni sînt puternic marcate de propagandă și ideologie, mai bine zis de pură dezinformare. Ceea ce limitează efectele nefaste ale acestor emisiuni este raza lor scurtă de acțiune și faptul că se bruiază reciproc.

b) Televiziunea este, de departe, cel mai popular mijloc de informare în masă, deși se pare că este apreciată mai mult ca sursă de distracții și de cultură decât ca vector informațional. Principala sa deficiență constă în volumul și greutatea relativ mare a mijloacelor de înregistrare. Imaginile nu sînt decât puncte de vedere parțiale a evenimentelor, care adesea nu pot fi „prinse” decât cu condiția ca evenimentul respectiv să fi fost prevăzut. Textul permite reconstituirea mai mult sau mai puțin exactă a ceea ce s-a întîmplat, în orice caz mult mai bine decât imaginea, care nu fixează decât prezentul. Televiziunea este, fie retrospectivă (pentru evenimentele neașteptate pe care mai mult le evocă decât ni le arată), fie orientativă asupra unui eveniment prevăzut sau a unui obiectiv în prealabil ales. Conștientă sau nu de acest inevitabil decalaj între produsul său finit și realitate, televiziunea nu se poate lipsi de comentariul verbal, exprimat prea adesea fără o preocupare deosebită pentru sintaxă, aproape întotdeauna paralel cu imaginea și nu integrat în aceasta cum este cazul cinematografului. Chipul și vocea prezentatorului acoperă golurile de imagine și această prezență tot mai frecventă între prea scurtele fragmente ale „actualității” antrenează apariția vedetismului sau, mai rău, un insuportabil histrionism. Toate imaginile și comentariile sînt pregătite și „montate” *d u p ă* ce se petrec faptele. Atunci cînd televiziunii i se oferă șansa unei „transmisii în direct” a unui eveniment neașteptat, așa cum a fost cazul finalei unei cupe de fotbal la Bruxelles, transmisia suferă adesea de sărăcia comentariului spontan. Televiziunea se mîndrește cu suportul său tehnic care însă, pînă în prezent (și aceasta este valabil pentru toate statele în materie de informare), furnizează mai puțin mărturii și mai mult ilustrări prea ades tendențioase.

Pînă de curînd, emisiunile televiziunii erau limitate din punctul de vedere al arlei de transmisie, fiind necesare relee. Se așteaptă de la retransmisia prin satelit o extindere a zonelor de accesibilitate a televiziunii, apărînd o nouă posibilitate de concurență și o diversificare a posibilităților de comparare. Pe de altă parte însă, recepția emisiunilor prin satelit necesită antene speciale (în-

tr-adevăr, cam împovărătoare), încă relativ dificil de mascat, pe care o putere autoritară le poate interzice sau cel puțin limita folosirea individuală. O altă direcție de dezvoltare a televiziunii o constituie transmisia prin cablu de la un centru ușor controlabil. Tehnica permite liberalizarea (prin multiplicarea surselor), însă decizia în ceea ce privește folosința rămâne încă de domeniul politicii.

Finanțarea televiziunii nu și-a găsit încă o soluție cu adevărat satisfăcătoare. Nu i se cunosc decît trei surse de venituri : alocațiile bugetare, subvențiile publice și publicitatea. Încercările de abonare, formă mai liberă decît alocațiile de stat, nu vor determina liberalizarea televiziunii decît în condițiile multiplicării societăților de televiziune. În acest sens se constată o evoluție neliniștitoare a procesului de informare : pentru a deveni de bună calitate și a oferi o reală libertate de apreciere, televiziunea devine din ce în ce mai scumpă pentru particular.

Alocația de la buget, dacă este prea mare, limitează volumul clientelei ; subvențiile conduc la un control din partea statului ; publicitatea devine copleșitoare și împiedică o gîndire logică. Situația se poate constata la posturile de radio regionale franceze sau la televiziunea americană, unde publicitatea nu este o pauză, așa cum afirmă speakerii, ci un fenomen deranjant. Va trebui găsită calea de a renunța în mod deliberat la încercarea de comunicare către întregul public și să se caute modalități de adresare către grupuri de auditori relativ bine tipizate. Cei care se ocupă de publicitate cunosc foarte bine faptul că se cîștigă în eficacitatea campaniilor lor atunci cînd acestea sînt direcționate către grupuri sociale cu specific bine definit. Presa profesionistă o demonstrează cotidian. Amestecul țintelor dăunează efectului percutant al mesajului. Ascultătorul este agasat de publicitatea care nu se referă la nevoile sale personale. Oare s-ar putea asocia unele tipuri de emisiuni cu unele tipuri de publicitate ? Se prea poate deoarece există în acest caz o marjă de acțiune deloc neglijabilă. Specializarea ar putea să se extindă prin înmulțirea canalelor de transmisie, neaducînd astfel nici un neajuns acțiunii de informare a publicului. Unele din

ele, vor oferi emisiuni culturale de înalt nivel, care își vor găsi suportul material în prețul relativ ridicat al abonamentelor la care va subscrie un public mai restrâns însă doritor de calitate. Rețelele cablate, locale sau regionale, vor putea pune în practică acest proiect cu condiția să iasă de sub tutela acelor monștri inventați de societatea noastră modernă : ministerele culturii.

Influența televiziunii este recunoscută de către toată lumea, chiar și în materie de informare cotidiană, cu toate că este dezavantajată și adesea deformantă. Este cazul să ne reamintim că procedeul tehnic de recepționare prin baleiaj succesiv al ecranului TV și care se înrudește cu „stimularea luminoasă intermitentă” din domeniul neuropsihologiei, are probabil un anumit efect asupra activității cerebrale. Neurologii admit că la anumiți subiecți cu o sensibilitate mai mare, activitatea de vizionare a emisiunilor televizate este responsabilă de crizele epileptice. Nu s-a stabilit încă (dar nici nu este imposibil) dacă nu cumva activitatea cerebrală pe timpul vizionărilor TV este la unii indivizi (dacă nu la toți) parțial modificată într-un sens care nu favorizează deloc spiritul critic.

Oricum ar fi, toți cei ce doresc să transmită un mesaj recunosc și apreciază condițiile excelente oferite de canalul audiovizual. Și printre aceștia se numără cei care se ocupă de publicitate, politicienii (care au învățat să se pregătească cu foarte mare grijă pentru această încercare) și, în general, toți aceia care duc o lipsă de notorietate. În afara profesionaliștilor care, normal, doresc utilizarea unui mijloc perfect în scopul de a se face văzuți și auziți, mai există și o altă categorie de indivizi și anume aceia care ar dori să obțină controlul asupra televiziunii pentru ca, într-un fel sau altul, să reducă la tăcere criticile concurenței. Pe bună dreptate s-au denunțat încercările anumitor guverne de a-și păstra exclusivitatea asupra televiziunii. De asemenea, sînt condamnabile pretențiile unor grupuri interesate, partide politice, sindicate, care merg pînă la a-și aroga dreptul de a face presiuni privind interzicerea sau cel puțin orientarea unor emisiuni ce nu le convin. Redactorii televiziunii, care se pare că nu sînt în posesia unor mijloace eficiente de apărare în-

potrivă solicitărilor puterii politice, nu se tem totuși să se constituie câteodată în grupuri de presiune. Niciodată nu s-a vorbit atât de mult de libertatea gândirii, însă exprimarea anumitor idei continuă să fie interzisă prin lege. Recent, într-o țară „liberă” a fost luată în discuție într-un mod foarte serios intenția de a interzice învățătura lui Darwin.

Televiziunea, formidabil mijloc de difuzare a mesajelor, cu toate că încă imperfect stăpinit, a devenit deja terenul unei tenace și perfide lupte de influență, care nu pare să se sfârșească prea curînd.

c) **Presa scrisă**, în prezent aflată într-o perioadă de criză, pare totuși să fi păstrat serioase avantaje. Cotidienele au înregistrat în Franța un puternic declin scăzînd în perioada 1946—1982 de la 370 la 170 ziare vîndute zilnic la mia de locuitori (Francis Balle, 1980). Ni se pare abuzivă incriminarea televiziunii ca fiind singura responsabilă de această situație. În Suedia și Japonia televiziunea n-a influențat în nici un fel progresul mijloacelor de informare tradiționale.

Diversitatea reprezintă atuul principal al presei scrise și, să nu uităm, foarte des ilustrate. Cotidienele, publicațiile săptămînale, lunare sau trimestriale, chiar și atunci cînd tratează subiecte asemănătoare o fac în moduri diferite. Mai multe decît concurentul lor audiovizual, publicațiile au o posibilitate de retragere și deci de critică mai serioasă, mai bine argumentată. În același ziar sînt întîlnite modalități diferite de prezentare: scurte informații de actualitate, reportaje aprofundate, cronici mai mult sau mai puțin specializate, editoriale, comentarii, articole de popularizare, care sînt oferite împreună cititorului, lăsîndu-i posibilitatea de a alege ceea ce-l interesează și, mai mult, momentul cînd vrea să citească, avînd oricînd posibilitatea de a face pauze pentru a reflecta. Publicitatea necesară echilibrului financiar își pierde puțin din agresivitate însă pare să cîștige în eficacitate. Televiziunea și radioul încearcă să facă același lucru însă prezentarea nu mai este o paletă de propuneri deoarece este în mod necesar diacronică: ascultătorul acceptă sau refuză însă nu are posibilitatea alegerii subiectului după gustul

și dispoziția în care se află. Înregistrările video personale și programate nu remediază decât imperfect această deficiență ; sînt scumpe și nu permit organizarea individuală a programelor în timp scurt.

Chiar și în domeniul imaginii, presa scrisă păstrează un anumit avantaj. O fotografie în mod inteligent selecționată se impune mai bine decât un film ; adesea ea transmite fizionomii și atitudini mai revelatoare decât o mimică completă.

Presa rămîne mai ales un domeniu în care predomină scrisul, mult mai exigent decât imaginea, în special cînd este vorba de o relatare sau de o analiză. Este mult mai ușor de a vorbi și a convinge decât de a scrie și a convinge. Rigoarea devine necesară în prezentarea scrisă deoarece gîndirea este mai mult de domeniul argumentației decât al seducției prin timbrul vocii, gest sau imagine. Scrisul este mai intelectual ; audiovizualul mai afectiv. Primul presupune mai multă ponderație, cel de-al doilea mai multă emoție.

d) Una din caracteristicile actualelor mijloace de expresie o constituie **extrema diversitate a suporturilor** și genurilor ce pot fi asociate în mii de combinații. Este imposibil de a da o listă exhaustivă, cu atît mai mult cu cît cei ce emit mesaje dau dovadă de o imaginație mereu reînnoită.

Printre aceste suporturi nu vom cita decât cartea, manifestul, afișul, filmul, casetele de toate tipurile, insignele, ajungînd chiar pînă la felul de a se îmbrăca sau tunde. Freemantle (1986), referindu-se la un raport C.I.A., insistă asupra faptului că o carte adecvată poate ea singură să modifice notabil o opinie sau un comportament, ceea ce face din ea un instrument deosebit de eficace pentru propaganda pe termen lung. Imamul Khomeiny vorbea mulțimilor prin intermediul casetelor înregistrate în Franța și care erau difuzate în moscheele din Iran ; după instalarea la putere, a știut să impună femeilor reîntoarcerea la o modă vestimentară ancestrală.

Printre căile cele mai folosite să reținem romanul mai mult sau mai puțin istoric, eseu sau pamfletul, banda desenată, cîntecul, toate formele de teatru, varietelul, desenul,

pictura, caricatura etc. Această varietate demonstrează că publicul modern este destul de permeabil la ficțiunea politică, propaganda îmbrăcînd forma diferitelor distracții.

Ceea ce uimește este o întrepătrundere a suporturilor și genurilor, determinînd o multiplicare a modurilor de exprimare. Totuși, să remarcăm că această mare varietate de expresie nu este întotdeauna înțeleasă de marele public, ci numai de mici grupuri de inițiați. Pentru a influența masele, aceste mesaje cu forme multiple și originale trebuie, de regulă, explicate și comentate, apărînd astfel iarăși dificultatea de a influența direct mulțimea, fără a fi nevoie de intermediari.

C. SUPRAINFORMAREA

Multiplicarea surselor și intermediarilor determină o suprainformare de care se plînge toată lumea, fără însă a i se putea găsi remediul. Unii afirmă că este mai bine să cunoști cît mai mult ; alții susțin sus și tare că nu trebuie cu tot dinadinsul să știi totul. Nici măcar înțelepciunea populară nu dă un răspuns clar acestei dileme. În realitate, faptele sînt departe de a fi simple și cu greu poate fi evitată necesitatea unei reflecții teoretice. Cercetătorii japonezi din domeniul inteligenței artificiale (ordinatoare din a cincea generație) par să infirme aserțiunea lui Montaigne potrivit căreia sînt de preferat capetele bine făcute celor bine umplute.

Informația, după cum ne-au învățat Shannon și Waewer, pionieri în domeniu, este cuantificabilă : știrea cea mai „informantă” este aceea a cărei probabilitate este cea mai mică. A anunța venirea nopții în cîteva ore, aflîndu-te la amiaza zilei este prea puțin informant. „Știrea” este reprezentată de anunțarea neașteptatului sau confirmarea incertului. Există deci niveluri ale informației care pot necesita o luare de poziție a celor cărora ea se adresează.

Să încercăm să fixăm această idee. Anunțarea intervenției în Afganistan este o *informație brută*, imediată, ce se referă la un eveniment. Publicarea oficială a ceea ce gîndește președintele Statelor Unite despre această știre

este deja o *informație* următoare, secundară. Atunci când un purtător de cuvânt oficial declară că el consideră că președintele SUA gîndește de fapt cutare și cutare lucru despre amintita intervenție, aceasta devine o *presumție de informație*, iar atunci când un ziarist sugerează, conform unei „surse autorizate”, posibilul gînd al președintelui, apare un *indice de informație*. Fiecare intermediar micșorează greutatea specifică a informației deoarece se depărtează tot mai mult de sursă. Prima știre, dacă este confirmată prin canale diferite, este ușor credibilă. Cea de a doua la fel, dacă este vorba de un comunicat oficial. Cea de-a treia te incită deja să-ți pui întrebarea dacă nu cumva declarația făcută de un „purtător de cuvânt” nu reprezintă un demers legat de un proiect politic ce va fi dezvoltat mai târziu. Cel de-al patrulea „anunț”, dacă rămîne izolat sau dacă nu este confirmat decît de surse legate între ele, și cu atît mai mult dacă pare să sosească exact la timp, va trebui să trezească scepticismul și nu va fi reținut ca definitiv decît după confirmări din surse valabile. Pentru fiecare informație va trebui întotdeauna să se încerce a aprecia faptul brut, comentariile în legătură cu acest fapt și confirmările avute la dispoziție, dar și valoarea sa cantitativă, adică probabilitatea de a fi noutate.

Informarea, înțelesă ca o publicare a unor evenimente, fapte și idei, este întotdeauna într-o oarecare măsură creatoare a unei anumite ordini în cadrul sistemului socio-istoric în care acționează. Un asemenea sistem se dezvoltă la cel mai înalt nivel de organizare al materiei și este un proces aflat de-abia la început. Rezultă că degeaba se încearcă a i se stabili o descriere și legi definitive. Regulile de funcționare temporar admise nu sînt încă descoperite, fiind, prin forța lucrurilor, încă într-o mare măsură voluntariste, rezultate din determinările anumitor grupuri hotărîte să facă să prevaleze un proiect anterior deliberat. Întreaga informare, întregul aport de cunoștințe noi este judecat deci, în mod necesar, în raport cu diferitele programe ideologice admise. Datorită acestei situații trebuie să ne așteptăm la apariția unor contradicții perturbatoare ale coerenței sistemului social în curs de edificare. Acesta cedează locul său de referință reală sistemelor ideologice

antagoniste și astfel veridicitatea unei informații va fi apreciată în funcție de corespondența ei cu doctrina pe care o preferă fiecare. Pentru numeroși indivizi, puțin angajați în dezbaterile ideologice, o parte a informațiilor păstrează un anumit caracter de incertitudine în ceea ce privește valoarea pe care o au. Michel Crozier și Erhard Friedberg (1977) remarcă, și nu fără temel, că „ceea ce constituie incertitudine din punct de vedere problematic reprezintă putere din punctul de vedere al celor care acționează. În politică, cel care acționează este întotdeauna partizan și se înțelege că nu va accepta sub nici un preț să renunțe la folosirea informației, indiferent dacă îi condiționează succesul sau eșecul acțiunilor. Cum să nu faci zarvă, într-adevăr penibilă pentru confortul nostru și deranjantă pentru ordinea socială, inevitabilă, deoarece în mod normal și la urma urmei, gălăgia este mai puțin dăunătoare decât tăcerea care ar înconjura fie și numai un singur cuvânt.”

Dezinformarea vine de la sursă. Nu se pune problema de a o justifica, ci de a o accepta ca pe un rău mai mic decât noninformarea. Este necesară o calmare a discursurilor turbulente, cel mai adesea contradictorii și uneori înșelătoare. Or, ceea ce marchează pînă la urmă societatea este ceea ce rămîne de pe urma acestui val de informații în conștiința fiecărui om. Este important deci de a le insufla indivizilor nu scepticismul care îi izolează și-i pregătește pentru pasivitate, ci posibilitatea de a-și forma, în ultimă instanță, părerea cea mai acceptabilă și cea mai bine fundamentată la momentul considerat. Este necesar ca toți cetățenii să învețe a primi activ orice informație. Toți aceia ce vor refuza, fie că sînt dulăii ciobanului ideologic sau oi conformiste, nu vor scăpa gregarismului; în plus (neexistînd totuși certitudinea), aceștia vor încerca să-și caute o turmă. În orice caz, rămîn destinați abatorului.

Situația s-a complicat semnificativ odată cu transformarea căilor de informare în masă. Mult timp această informare a mulțimii a fost un privilegiu al conducătorilor politici și preoților, care convocau poporul în forum sau templu; rezistența la indoctrinare nu putea să se exercite, sau se exercita foarte slab prin canale orale. Mijloacele moderne de informare permit influențarea fiecăruia acasă

la el. Ele au făcut să crească considerabil numărul celor care își exprimă poziția și au făcut să se nască o nouă funcție, aproape sacerdotală, aceea de intermediar între vorbitor și auditor. Cantitatea informațiilor a avut un rol însemnat, dar și cerințele tehnice au necesitat profesioniști ai informării, nu întotdeauna experți, însă, în orice caz, abili în manipularea mijloacelor de informare. Intermediarii și artiștii își dispută microfoanele și tribunele. Și aceasta nu fără a spori confuzia. Se află în situația evocată de Prevert și Kosma : „...ei vorbesc, vorbesc, vorbesc... fără ca muzica să mai fie auzită“.

În afara unor tentative timide, publicul larg nu are dreptul la cuvînt. Într-adevăr, se efectuează sondaje de opinii, însă publicul nu are inițiativa întrebărilor puse sau acces la redactarea lor. Presa scrisă amputează în mod necesar corespondențele expediate pe adresa „curierului cititorilor“; iar „întrebările ascultătorilor“ sînt inevitabil rezultatul unei selecții și sinteze de prezentare hotărîte de intermediar. În principiu, publicul se poate sustrage informării, însă este oare posibilă cu adevărat această sustragere, cel puțin pentru aceia care vor sau trebuie să participe la viața colectivității sau care doresc să-și satisfacă multiplele nevoi ale vieții cotidiene ? De asemenea, publicul este, în principiu, liber în a-și alege intermediarul sau să-l schimbe sau să-i asculte pe mai mulți. În domeniul „informației cotidiene“ atît în ziare cît și la radio și televiziune nu se poate să nu se constate o uimitoare similitudine a titlurilor, a temelor și, adesea, chiar a comentariilor ; există, dacă nu conformitate cel puțin conformismul unui cerc de specialiști. În ce privește stabilirea unui contact direct cu vorbitorul sau intermediarul, problema nici nu se pune. Atît primul cît și al doilea nu prea sînt accesibili maselor. Apar astfel noi intermediari care se însărcinează cu darea răspunsurilor sau punerea întrebărilor în numele asociațiilor pe care le conduc, însă pe care nu le reprezintă. Contactul direct este deci imposibil. Trebuie să fim foarte atenți la acest aspect : procesul informativ scapă aproape complet de sub controlul informațiilor. Este o constatare care precizează cît de mari sînt responsabilitățile protagoniștilor. Este clar că informarea nu este nici un moment un dialog.

3. PSIHOSOCIOLOGIE ȘI DEZINFORMARE

Psihosociologia se ocupă de comportamentele și motivațiile individului în societate, precum și de interacțiunile dintre grupurile sociale, indiferent de dimensiunile acestora.

Se dispune de un număr mare de observații, adesea foarte amănunțite; în cursul ultimelor decenii au fost studiate numeroase teste experimentale, adesea de manieră încă parțiară. Cercetările, bazându-se pe crearea unei anumite situații sau pe chestionare privitoare la poziția adoptată de cei chestionați față de evenimente foarte concrete, generalizările rămân încă riscante. Psihosociologii încearcă totuși să interpreteze observațiile și să stabilească reguli plecând de la rezultatele experimentelor. Această activitate permite desprinderea unor concepte operaționale, sugerarea unor mecanisme, însă, dacă o anumită metodologie a început să se întrevadă, nici una dintre teoriile de ansamblu nu este perfect satisfăcătoare.

Dezinformatorii și cei ce se opun acțiunilor desfășurate de către aceștia, fac greșeala de a se aștepta la rețete infailibile de la aceste studii. Însă ele nu fac altceva decât să delimiteze mai mult sau mai puțin cadrul de referință, marcând numai capcanele și erorile ce trebuie evitate. În acest domeniu, probabil mai mult decât în oricare altul referitor la organizarea biologică, elementul caracteristic îl constituie complexitatea: interacțiunile producătoare de evenimente au aproape întotdeauna un dublu aspect — pozitiv și negativ. Pe de altă parte, relațiile deterministe n-au fost niciodată simple: o aceeași cauză va avea efecte diferite, uneori contradictorii, în funcție de circumstanțe. Un același efect poate fi rezultatul unor cauze diverse, împletite în proporții diferite. Analiza are deci în mod necesar un caracter probabilistic și multifactorial.

Nu e de mirare dacă expozeul nostru rămâne foarte incomplet și simplificator. Nu pretindem că am explorat total un domeniu deosebit de vast. Nu am reținut decât anumite elemente utile studiului nostru.

De la început se pune o întrebare: dezinformarea se adresează individului sau grupului?

Răspunsul nu poate fi decît ambiguu. Un individ total izolat de societate și total stăpîn pe reacțiile sale reprezintă un concept pur teoretic. Dacă ar exista, n-ar reprezenta nici un interes pentru dezinformator, care vizează direct sau indirect, efectul de masă. Omul a fost dintotdeauna și în diferite feluri membru al unor grupuri sociale mai mult sau mai puțin numeroase. Poate fi lansată ideea că progresul societății depinde de numărul subgrupurilor cărora le aparține fiecare individ. În momentul în care dezinformatorul alege influențarea unui factor de decizie, acesta va avea întotdeauna un anturaj mai mult sau mai puțin numeros, care constituie calea preferată de acces spre țintă a dezinformatorului. Pe de altă parte, nu există grupuri, oricît de structurate ar fi ele, care să nu reprezinte, prin definiție, o sumă de componente, sociologii insistînd asupra faptului că, în ultimă analiză, mentalitatea individuală este aceea care creează suportul comportamentului colectiv. Ei au fondat un „principiu al individualismului metodologic”. Raymond Bouden (1979) scria : „Sociologul trebuie să-și facă o regulă din a considera indivizii ca participanți individuali incluși într-un sistem de interacțiuni, fiind elementul primordial al analizei sale... Asimilarea unui grup cu un individ nu este legitimă decît în cazul în care grupul este organizat și dotat cu organisme care îi permit să ia decizii colective. Orice analiză va trebui să cuprindă, în mod obligatoriu, o etapă în care sociologul își va pune întrebări asupra acțiunilor (sau reacțiilor) indivizilor”.

Pe de altă parte, în marea lor majoritate, grupurile, în special cele bine structurate și care reprezintă ținte preferite pentru dezinformator, permit o ierarhie de influențare și se supun, mai mult sau mai puțin, autorității unui „gînditor”, a unui lider, sau, cel puțin, a unui subgrup restrîns de conducere.

Deci, în practică, aprecierea unei acțiuni de dezinformare și a rezultatelor sale va trebui să se facă fie în termeni statistici — procentajul indivizilor manipulați în mod eficace — fie în nivelul de „implicare” a unei personalități sau a unui lider de grup.

A. ASPECTE ALE PSIHOLOGIEI INDIVIDUALE

Ceea ce îndreptățește alegerea individului ca element primar logic al analizei sociologice este faptul că întreaga activitate din cadrul societății (spre deosebire de masele amorfe de oameni) se desfășoară, în mod obligatoriu, prin intermediul sistemului nervos, sistem fundamental — caracteristic al individualității. Receptorii senzitivi, efectorii* motori, rețelele modulare ale căilor nervoase asociative delimitează mult mai bine decât morfologia somatică un sistem funcțional autonom, foarte structurat în intimitatea sa, net diferențiat în raport cu mediul înconjurător și perfect organizat pentru a interacționa cu semenii săi și cu lumea înconjurătoare în conformitate cu trei niveluri asociate în proporții variabile : 1) Ceea ce subiectul acceptă ca informație mai mult sau mai puțin selecționată, provenind din mediul ambiant dar și din experiențele memorizate anterior. Acestea sînt receptate în mod diferit, în funcție de vigilență sau atenție. 2) Ceea ce subiectul desfășoară ca acțiune, înțelegînd prin aceasta că el poate acționa intenționat asupra informației primite, dar că actul efectiv dus la bun sfîrșit este rațional în totalitate numai în cazuri foarte rare ; această situație introduce noțiuni cum ar fi automatismul și liberul arbitru. 3) Modul în care subiectul ia în considerare informațiile propuse la realizarea efectivă a acțiunilor sale, ceea ce ne face să vorbim de sentimente, emoții, stare psihică, dispoziție.

a) Dispoziții și atitudini

Organizarea sistemului nervos caracterizează perfect noțiunea de individ, bine delimitat, ca un ansamblu cu funcționare proprie, intimă, care poate totuși „comunica” cu lumea înconjurătoare. Formarea individului ca persoană socială este supusă unor numeroase influențe de natură genetică, educațională, culturală, unele dintre ele, cum sînt cele genetice, acționînd chiar înainte de naștere. Copilul,

* Organe aflate la originea reacțiilor individului la stimuli primari de organele receptoare (n. t.)

atunci, cînd devine cetățean, nu reprezintă o personalitate virgină ; el acționează sub impulsul dispoziției psihice de moment, a presiunilor afective sau emoționale, într-un anumit cadru de cunoștințe și experiențe ; toate acestea îl fac să fie diferit de alții, îi întăresc individualitatea însă, în cele mai multe cazuri, copilul nu este autorizat să aleagă. Transpusă în schemă, situația se prezintă astfel : relația cu evenimentele, persoanele sau obiectele înconjurătoare depinde nu atît de hazard cît mai ales de sentimentul atracție-repulsie. Apare astfel un concept foarte important al sociologiei : atitudinea.

Pentru Jean Stoetzel atitudinea desemnează în psihosociologie „modul în care o persoană se situează în raport cu obiectivele valorice“ (J. Maisonneuve, 1980). Este un fel de dispoziție prealabilă pentru a face față unei situații date. Ea va apare ca o probabilitate de intenție, „nede-curgînd nici din logică formală, nici dintr-o simplă condiționare și exprimînd o orientare selectivă, proprie subiectului“ (J. Maisonneuve, 1980). Diversele atitudini ale unui subiect sînt, cel puțin în parte, comandate de determinanți genetici, însă experiența dobîndită joacă un rol principal ca, de altfel, și concordanța cu un exemplu furnizat de un model.

Atitudinea comportă teoretic trei elemente : componenta cognitivă, răspunzînd unei informări asimilate într-o formă sau alta ; componenta afectivă, ieșind într-o oarecare măsură de sub incidența aprecierii raționale ; componenta genetică sau dispoziția spre acțiune reflectă cel mai mult temperamentul subiectului în cauză. Atitudinile sînt adesea rezultatul unei formații lente și repetate. Atitudinile au bunul obicei de a fi relativ stabile, rămînd mai mult sau mai puțin accesibile la acțiunea psihologică în fiecare din cele trei componente (Jean-Noël Kapferer, 1978). Cunoașterea atitudinilor unui individ se face fie prin analiza răspunsurilor date la un chestionar pregătit în prealabil, fie printr-un raționament ulterior asupra unui comportament observat. Să semnalăm totuși că atitudinile, a căror apreciere cantitativă a dat naștere la o mare diversitate de opinii (Raymond Thomas și Daniel Alaphilippe, 1983) nu permit o prevedere certă a comportamentului individului

respectiv. Într-o foarte mare diversitate de condiții, se constată un decalaj între atitudine și comportament. Nu mai puțin adevărat este faptul că atitudinile, atât individuale cât și cele de grup, rămân un domeniu posibil de intervenție pentru un dezinformator care își pregătește terenul pentru viitoare operații.

b) Comportamente și conduite

Termenul de „comportament” desemnează manifestările obiective și observabile din activitatea unui individ. A fost introdus în Franța ca traducere a termenului englez „behaviour”. La început, preocuparea principală a constat în a nu descrie decât ceea ce se vedea, adică activitatea motrică, fără a se face considerații asupra proceselor nervoase care au determinat-o și care erau lăsate voite în „cutia neagră”, considerată tabu. Psihologii nu s-au împăcat cu această situație deoarece simpla descriere a comportamentelor punea o serie de întrebări :

— Comportamentul observat se datorește unui stimul sau este spontan, deliberat ?

— Este vorba de o activitate ineluctabilă, stereotipă sau de una adaptabilă unui scop, unei finalități ?

— Comportamentele se traduc, în principiu, în practică printr-o activitate „efectoare”, motrică : gest, mimică, cuvânt, etc. Însă ce este un „nonrăspuns” la un stimul ? Nu este cumva un comportament de refuz ?

— Gestul, mimica, cuvântul sînt manifestări simbolice; căror reguli li se supune alegerea uneia sau altelea dintre acestea ?

— Comportamentele complexe și elaborate pe care le observăm se supun toate acelorași reguli generale ?

Numeroși autori, avînd grijă să respecte nuanțele, fac deosebire între comportament și conduită. Primul ar reprezenta mai mult un răspuns la stimuli și ar cuprinde toate reacțiile globale ale organismului, atât cele comune întregii specii, cât și cele proprii individului. Conduita ar corespunde mai mult activității desfășurate pentru îndeplinirea unui proiect, determinată de o motivație ; ea ar rezulta dintr-o decizie luată în funcție de un stimul viitor,

comportînd în același timp ideea controlului și adaptării pe parcursul întregii acțiuni... Uneori, este definită prin formula : conduita este un comportament nestereotip.

Nu este lipsit de interes să ne punem întrebări asupra acestor activități complexe, în condițiile în care ele sînt mai mult sau mai puțin deliberate : există conduite intenționate sau comportamente automatizate ? Trebuie reținută ideea că o parte a comportamentelor automatizate sînt rezultatul învățării, proces al cărui scop îl constituie ajungerea la efectuarea unui program adaptat unui scop, fără a mai exista necesitatea controlului atent, adică programul respectiv este automatizat, disponibil și fiabil.

Amiațați-vă de învățarea mersului, a cititului, a conducerii unei biciclete sau a automobilului ! Veți aprecia mai bine eforturile inițial infructuoase, stîngăcia primelor gesturi, randamentul foarte mic al rezultatelor obținute pînă în momentul în care aceste activități au devenit automatisme, adică inconștiente, eficiente, fără a fi obositoare. Există, bineînțeles, diferențe considerabile, în funcție de circumstanțe și aptitudinile fiecăruia. În general, se poate afirma că marea majoritate a comportamentelor umane sînt, din fericire, foarte puternic automatizate. Nici un individ n-ar putea îndeplini mult timp o activitate propusă dacă activitatea respectivă nu ar avea o finalitate cunoscută sau cel puțin prevăzută ; astfel de conduite incomode, neadaptate, care folosesc o gamă largă de „încercări și greșeli“ devin repede epuizante.

Chiar și în cazul unor conduite foarte complexe și care necesită o alegere judecată acestea folosesc la maximum asocieri de automatisme dobîndite în prealabil, atît pentru analiză și decizie, cît și pentru realizarea efectivă a acțiunilor. Acest mod de înlănțuire a comportamentelor antedobîndite, rezultate din vechi experiențe personale, reprezintă locul în care dezinformatorul va încerca să acționeze. Schematic, etapele acțiunii sale ar fi următoarele :

— punerea subiectului într-o situație stimulatorie, pe care acesta o interpretează folosind o metodă învățată, automatizată ;

— punerea în acțiune a răspunsurilor efectorii conform unor scheme prestabilite, conservate în memoria subiectului (și acestea foarte automatizate) ;

— controlul îndeplinirii acțiunii conform procedurilor dobândite și deja experimentate, automatizate, de asemenea.

În final, reacția individului, solicitat de o prezentare dezinformantă sau nu, va fi aproape inexistentă, neintrând în calcul nici un fel de decizie de ordin volițional. Aceasta nu trebuie însă să ne determine să considerăm că întregul ansamblu al acțiunilor noastre ar fi irațional, deoarece educația ne-a dotat cu numeroase înlanțuiri perfect logice care nu mai au nevoie să fie deliberate.

c) Judecăți și opinii

O opinie reprezintă o judecată exprimată în legătură cu un anumit subiect, care însă nu este în mod obligatoriu obiectivă. Opiniile, ca și atitudinile, acționează puternic asupra orientării conduitelor și comportamentelor. De altfel, există o strânsă corelație între ele. J. Stoetzel și Girard (1979) scriau : „La originea conduitelor concrete sau a comportamentelor individuale, luate în mod izolat sau în cadrul maselor, observarea poate descoperi anumite forme de pregătire a acțiunii așa-numitele „atitudini“, a căror expresie verbală nu este altceva decât opinia. Un ansamblu de valori, o reprezentare generală a lucrurilor și a lumii, receptate în cadrul unui mediu social definit (acceptată sau respinsă), îl face pe fiecare individ să reacționeze de o manieră specifică față de un eveniment, să emită despre acesta o opinie conformă atitudinii sale“. Și mai departe : „O persoană este definită prin atitudinile sale ; nimic nu este deci mai înrădăcinat în conștiință decât atitudinea, ceea ce lasă să se întrevadă marea dificultate a încercărilor de modificare a opiniilor.“ Vom vedea mai departe ce unește opiniile personale cu opinia publică. În practică, s-a constatat că atitudinile, care corespund în parte trăsăturilor personale de caracter, sînt mai puțin maleabile decât opiniile, mai dependente de forma de exprimare.

O judecată poate fi intuitivă, puternic influențată de afectivitate sau de subiectivism. De asemenea, judecata poate fi rodul unei argumentații raționale. Ceea ce conțenează este faptul că o judecată nu este posibilă decât în măsura în care individul dispune în prealabil de puncte de referință. Acestea, într-un fel sau altul, sînt întotdeauna organizate într-un sistem de valori exprimînd, mai mult sau mai puțin, adeziunea sau refuzul. Totodată, va trebui ca evenimentul sau ideea să fie exprimat într-un limbaj pe care subiectul îl stăpînește într-un mod satisfăcător, presupunînd că oricine dispune de un limbaj (pentru unii verbal, pentru alții vizual sau gestic, etc.). Ca și pentru comportamente sau conduite, argumentația nu este decât rareori deliberată. Subiectul include în raționamentul său fragmente de judecăți studiate și verificate anterior, însă, uneori, și prejudecăți, în sensul peiorativ al termenului.

În domeniul vieții politice sau sociale, subiectul nu-și va putea valida propriile-i judecăți și opinii sau respinge pe ale altora decât după ce acestea au fost exprimate, foarte rare fiind cazurile cînd are o modalitate de experimentare prealabilă. În situația propriei aprecieri a judecăților emise (și mai ales cînd individul este exigent) rămîne totuși o oarecare incertitudine în ceea ce privește valoarea propriilor idei. Acesta este punctul în care intervine influența, foarte importantă, a anturajului, a mediului și a... dezinformatorului.

Pentru a cunoaște opiniile celui de lîngă tine va trebui să nu te bazezi prea mult pe posibilitatea de a le deduce din observarea comportamentului său. În marea majoritate a cazurilor, sub diferite influențe, indivizii acționează împotriva voinței lor. Cea mai bună metodă de a cunoaște o opinie rămîne tot chestionarea directă a subiectului. E drept, poate că ar fi bine ca înainte de a accepta răspunsul ca atare să-l supunem criticii, dar trebuie bine înțeles: răspunsul obținut nu este în totalitate valabil decât dacă se ține cont de momentul în care a fost dat și de condițiile existente în acel moment.

Pentru dezinformator se pune deci problema foarte importantă a forței de convingere, a caracterului persuasiv

durabil al argumentelor. Numeroase lucrări ale sociologilor, adesea ca urmare a unor foarte subtile experimente, tind să demonstreze că un individ este departe de a fi liber atunci când își apără o convingere sau înfruntă o opinie contrară.

Unii sofști ne indică modalitățile de a face să triumfe ideile false. O aceeași persoană va folosi argumente diferite : una va spune în cursul unei întâlniri între patru ochi și alte argumente va folosi când va fi pus față în față cu publicul, situație care marchează o considerabilă creștere a competitivității. Astfel, chiar dacă subiectul și-a format opiniile prin analiză personală, mai devreme sau mai târziu se va ajunge într-o dezbatere, cel mai adesea în cadrul unui grup care își impune punctele de vedere. Vom vedea mai departe pînă la ce punct vor fi modificate condițiile raționamentului. Conștient sau nu de fragilitatea convingerilor sale, subiectul va adopta în mod spontan măsuri de protecție ; s-a remarcat adesea că subiectul nu se „expune” niciodată în mod voluntar informațiilor pe care nu vrea să le audă sau că refuză o dezbatere asupra unei probleme pe care nu se simte stăpîn.

O altă problemă este aceea a puterii de înțelegere a opiniilor exprimate de către altcineva, oricare ar fi concluziile ce le vom trage referitor la aceste opinii. A fost demonstrat faptul că o istorioară transmisă din om în om este puternic deformată de-a lungul șirului de indivizi transmițători. Și aceasta datorită faptului că orice eveniment, orice idee, nu este însușită de o persoană dată decît cu condiția de a găsi o corespondență adecvată în registrul propriu de gîndire. Acest registru reprezintă o colecție de imagini, cuvinte, programe motorii, etc., ca niște repertoare în care sînt înmagazinate toate cunoștințele de care dispune un individ. Or, bogăția acestor repertoare și corespondențele dintre ele variază mult, în funcție de persoană. Se ajunge astfel la simbolistica conceptelor, care au dobîndit putere operatorie și sens, fiind astfel folosite în mod curent, fără însă a fi definite în mod științific.

Din toate acestea trebuie reținut faptul că liberul arbitru nu există decît în limite foarte restrînse și necesită

condiții care nu sînt decît rareori satisfăcute. Sîntem mult mai mult decît vrem să credem expuși manipulării psihologice, cea mai bună apărare rămînînd tot modestia și prudența. Insistăm mereu asupra faptului că opinia reprezintă totuși o problemă personală. Dezinformatorul caută să atenueze încrederea în sine a indivizilor sau a grupurilor și să le determine deciziile. Ceea ce înseamnă că vizează, în primul rînd, o atitudine și un comportament. Acestea sînt, de altfel, cele două obiective ale acțiunii psihologice, mult mai importante decît modificarea spuselor unui individ (ceea ce contează foarte puțin).

B. INDIVIDUL ÎN CADRUL GRUPULUI

Extrapolarea directă (fără corecții) a psihologiei individuale la cea de grup este nerațională deoarece, îndată ce un grup este efectiv constituit, adică din momentul în care dobîndește o structură și reguli de funcționare interumane proprii, ia naștere un soi de influențare reciprocă între indivizi și colectivitatea ce o formează.

Pe de altă parte, omul a fost dintotdeauna o ființă socială. Singuraticul constituie aproape întotdeauna o excepție. Decizia de a abandona grupul în care a trăit pînă atunci și în care s-a dezvoltat (pozitiv sau negativ) este luată într-o perioadă ulterioară a vieții. Chiar și cei de la marginea societății caută să se regroupeze în noi asociații, cum ar fi federațiile anarhiste, cluburile toxicomanilor sau colectivitățile ecologiste. Apartenența la unul sau mai multe grupuri este o situație normală. Individul găsește în această apartenență multiplă un răspuns la preocuparea sa de a se particulariza. Problema care se pune este nu altă înțelegerea motivelor adeziunii unei persoane la un anumit grup social, cît mai ales de a ști ce o determină, în anumite condiții, să se răzvrătească.

a) Locul individului în cadrul grupului

— *Noțiunile de rol și de statut.* Grupul nu este niciodată o sumă de constituenți echivalenți ; indivizii care îl formează își împart sarcinile ; fiecare se specializează mai

mult sau mai puțin, încredințând altora „funcțiile” pe care nu le îndeplinește el însuși. Această repartitie se face în conformitate cu aptitudinile fiecăruia deoarece ceea ce îi interesează pe toți este ca sarcinile grupului să fie în mod convenabil asigurate. Într-o mare măsură, satisfacerea nevoilor grupului se reflectă în satisfacția produsă de lucrul bine făcut al fiecărui individ. În mod necesar, grupul se organizează, stabilindu-se, în majoritatea cazurilor, o ierarhizare a competențelor, a responsabilităților și, bineînțeles, a puterii. Practic, aceasta înseamnă posibilitatea de a impune ascultare unui număr convenabil de membri.

Adesea, sociologii aseamuează individul social cu un actor, diversele funcții corespunzând cu tot atâtea roluri, supunându-se la norme sau modele de comportamente implicite, care influențează conduitele tipice și care se așteaptă de la fiecare individ (Alex Macchielli, 1983).

Totalitatea rolurilor îi conferă fiecărui individ un statut în cadrul grupului și o personalitate socială. De asemenea, aceste roluri reprezintă un ansamblu de acorduri și dezacorduri față de parteneri, fasonate prin experiență, dispoziții de urmat, modele și sisteme de interacțiune, care s-au impus încetul cu încetul, pentru unii încă din copilărie. De altfel, povestea vieții unui om nu este altceva decât povestea reușitelor și eșecurilor sale în raport cu partenerii ce au răspuns așteptărilor sale și care i-au permis să se desfășoare în rolul său preferat.

Viața socială apare ca un model al unui vast sistem de simboluri, în cadrul căruia fiecare subiect ocupă un loc bine stabilit. Activitatea, prestigiul, averea și puterea definesc funcția și rangul individului pe scara socială, determinate în mare măsură astăzi de nivelul de instruire și de mediul familial din care provine. Statutul este relativ stabil căci obținerea sa depinde mai mult de factori cum ar fi vîrsta, sexul, originea familială decît de meritele personale. Spre deosebire de statut, rolul social este continuu supus modificărilor în funcție de situație și de interacțiunile permanente dintre nevoile subiectului, actele sale și imaginea ce o are despre sine și despre ceilalți.

În societățile moderne, grupurile reunesc adesea un foarte mare număr de indivizi. Aceste mari structuri își

păstrează eficacitatea funcțională numai printr-o divizare în substructuri, la rîndul lor, divizibile. Societatea apare astfel ca un ansamblu de subansambluri de diferite ordine. Individul, ca element social, beneficiind încă de o anumită mobilitate, se află în situația de a aparține concomitent mai multor grupuri diferite, în unele cazuri chiar antagoniste ; astfel, creștinii francezi și germani, musulmanii suniți și šiiti, comuniștii ruși și chinezi s-au înfruntat de multe ori. Să remarcăm totuși că, atunci cînd grupurile sînt puternic ideologizate, membrii lor par-a fi mai sensibili la ceea ce îi separă decît la ceea ce îi unește. Individul se găsește plasat în cadrul unor ierarhii, uneori divergente, trebuind să-și stabilească în funcție de interesele personale o ordine de preferință a sentimentelor de apartenență.

Se constată cu ușurință că dinamica grupurilor constituie pentru membrii acestora o permanentă sursă de probleme care le solicită atît gîndirea cît și afectivitatea. Așa se explică faptul că în afara personalităților foarte puternice, cel care modelează în mod durabil individul este mediul social, și nu invers. Se întîmplă ca individul, aparținînd unor grupuri antagoniste, să ezite să rupă relațiile cu vreunul din grupuri, căutînd să rezolve contradicțiile apărute în intimitatea sa în sensul care să-i asigure menținerea în grupul cel mai important. În mod normal, va alege acțiunile de sprijinire a coeziunii grupului și va lupta împotriva tendințelor secesioniste. Acest fapt explică unele unanimități, uneori neașteptate, care apar atunci cînd grupul se simte în mod grav amenințat.

— Sentimentul de apartenență constituie un resort important al coeziunii societăților umane. Acest sentiment este înțeles destul de bine în raport de apartenență la o anumită asociație la care individul a ales să adere ; nu se pune însă problema pentru grupurile sociale foarte importante, cum ar fi națiunea sau familia, cărora individul le aparține *de facto*.

Se remarcă faptul că sentimentul de apartenență la un grup mai restrîns se manifestă cu atît mai multă intensitate cu cît individul se află într-o criză personală mai

acută. Ca un corolar, poate fi considerat faptul că societatea, în ansamblul ei, va fi pusă în cauză de către propriii săi membri în situații care necesită cea mai mare securitate.

Sociologii fac o diferențiere netă între grupurile de apartenență și grupurile de referință, care nu coincid în mod obligatoriu, ultimele putând să se țină la distanță de primele, cum este cazul crizei de originalitate juvenilă. În această situație se observă conturarea dialecticii exigențelor reciproce între grup și individ. Probabil însă că trebuie făcută distincție între apartenență și participare.

Se poate arăta că un grup de presiune suficient de important, care lucrează în favoarea unui interes colectiv, nu va obține niciodată ajutorul unanim al membrilor interesați în acțiunea sa, chiar dacă se iau în considerare în mod rezonabil interesele lor personale. Individul înțelege că o contribuție izolată este slab determinantă și că în orice caz, chiar dacă se abține de la participare, efortul celorlalți îi va aduce partea ce i se cuvine din avantajul colectiv obținut (M. Olson, 1978).

Grupul este considerat de către fiecare dintre membrii săi, în special, ca un mediu care oferă securitate. Individul are sentimentul libertății deoarece deciziile colective sau individuale nu sînt decît în mod excepțional clar determinante, totul rămînînd la aprecierea sa. În general, se menține o marjă de incertitudine care asigură fiecărui individ un fel de liberă opțiune, deci un sentiment de libertate relativă (M. Crozier și E. Friedberg, 1977).

— *Influența grupului asupra indivizilor.*

Experimentele lui Sherif din 1948 (J. Maisonneuve, 1980) demonstrează că simpla punere într-o situație colectivă determină apariția, cel mai adesea inconștientă, a unor norme comune de percepție, care persistă ulterior în situații de singurătate, chiar dacă normele individuale inițiale rămîn modificate durabil. Această transformare nu rezultă dintr-o reflectare personală abstractă, ci mai mult din măsurile practice luate de colectivitatea respectivă. De altfel, se pare că la același individ există un anumit decalaj între opiniile sale „publice”, adesea conservatoare și conformiste și opiniile „private”, mai radicale.

Pentru a se realiza schimbarea normelor unui grup (și acesta este lucrul ce-l interesează pe dezinformator) va trebui să se acționeze din interior pentru a-l slăbi și nu să se exercite presiuni exterioare care se vor lovi de coeziunea grupului. În orice caz, se pare că este mai ușor de a schimba obișnuințele unui grup decât pe cele ale indivizilor izolați.

Experimentele lui Stanley Milgram (R. Thomas și D. Alphonse, 1933), repetate de numeroase ori, sînt impresionante. Este creată o situație de învățare a unei activități. Erorile sînt sancționate printr-un șoc electric (în realitate inoperant) declanșat de un individ care este, de fapt, adevăratul obiect de studiu. Fie sub presiunea autorității științifice care dirijează experimentul, fie a grupului care îl înconjoară, individul însărcinat cu declanșarea șocurilor electrice acceptă sporirea intensității presupusului curent pînă la o limită care i-a fost indicată anterior ca fiind periculoasă, în pofida strigătelor și protestelor celui pe care se efectuează experimentul. Subiectul, care se lasă astfel transformat în torționar, nu manifestă nici un sentiment de remușcare sau de vinovăție, întreaga responsabilitate fiind aruncată asupra instituției și, în special, asupra cercetătorului care conduce experimentul. Trebuie spus că această formă de subordonare la autoritate sau la îndemnul grupului dispare în momentul în care acestea nu mai sînt considerate ca dispunînd de legitimitate.

b) Conflictul individ-grup

Sentimentele care declanșează revolta individului împotriva grupului său de apartenență sînt mai ales decepția și frustrarea și mai puțin dezașul de idei sau luările de poziție. S-a remarcat că „creșterea rapidă a nivelului de trai colectiv poate antrena o sporire corelativă a sentimentului de frustrare a individului” (R. Boudon, 1979). Tot așa, atunci cînd apare laxismul*, cînd normele sociale devin incerte, dorințele individului se îndreaptă către niveluri inaccesibile, de unde rezultă și frustrarea : aceasta este *anomia lui Durkheim*. Pentru a-și manifesta decepția,

* Tendința excesivă de conciliere (n. t.)

individul are posibilitatea fie să abandoneze cauza, fie să protesteze.

Abandonarea cauzei nu este întotdeauna o soluție simplă și ușoară. În calitate de act îndeplinit și proclamat ca atare, reprezintă o sfidare a grupului, greu acceptată de către acesta; ieșirea din grup nu înseamnă în mod obligatoriu și ieșirea de sub incidența acțiunilor acestuia. Adesea, individul preferă metodele pasive, căutînd să se facă exclus dintr-un alt motiv decît acela pentru care vrea să părăsească grupul, sau încearcă să se distanțeze și să se facă uitat. În orice caz, el va părăsi cu atît mai ușor un grup cu cît mai rapid va fi primit într-altul.

Protestul, care apare la prima vedere mult mai agresiv, este în fapt mai bine suportat de către grup (nu însă și de conducătorii acestuia) căci menține o formă de schimbare, nepunîndu-se problema apartenenței. Protestul va fi privit de către ceilalți asemenea unui spectacol și ca o testare a autorității diriguitoare, iar neutralitatea majorității va fi cu atît mai accentuată cu cît supraviețuirea și coeziunea grupului vor fi mai puțin periclitate. Dezinformatorul cunoaște foarte bine avantajele pe care le poate trage de pe urma acestor contestatari și dizidenți. În afara perioadelor critice sau de pericol iminent, opoziția la ordinea prestabilită, în special dacă se evită recurgerea la forță, este privită cu o anumită simpatie complice de către publicul larg.

C. DINAMICA GRUPURILOR

Conceptul a fost creat de Lewin în 1944, referindu-se la o vastă arie de cercetări asupra grupurilor sociale, cu accent pe gradul lor de organizare și legile de funcționare, pornind de la interrelațiile dintre indivizii care le constituie, precum și pe interacțiunile între diferitele grupuri.

Din acest punct de vedere, Sherif a demonstrat că „atunci cînd două grupuri, avînd fiecare o puternică coeziune, sînt menținute simultan într-o stare de segregare și vecinătate, ele tind să dezvolte relații de ostilitate

crescîndă... Totul se petrece ca și cum creșterea coeziunii intragrupale determină sporirea riscului apariției tensiunilor intergrupale (J. Maisonneuve, 1981). Astfel de constatări par a indica limitele ce nu trebuie depășite în cadrul structurărilor partidelor politice, a sindicatelor și a minorităților etnice, dacă nu se vrăa compromiterea unității naționale.

a) Formarea și dezvoltarea grupurilor

Grupurile sociale pot lua naștere pornind de la o intenție : un anumit număr de indivizi se reunesc într-un scop precis sau pentru a răspunde unei necesități comune. Aceasta este situația cea mai des întâlnită în prezent. Trebuie cunoscut însă că atunci cînd oamenii se reunesc chiar și fără o intenție formală, simpla lor întrunire tinde să creeze o organizație mai mult sau mai puțin spontană subordonată următoarelor două principii de bază : specializarea indivizilor în anumite roluri (activi sau figuranți) și apariția unei distribuiri ierarhice a autorității între diferiții membri ai grupării constituite. Se constată deci formarea unui sistem, adică a unui ansamblu dispus în conformitate cu o anumită structură, avînd pentru fiecare dintre constituanți funcții de interrelații și de îndeplinire a diverselor roluri.

Foarte repede, grupurile — sistem de o anumită importanță — devin mai complexe datorită mobilității lor interne și dorinței de a se adapta condițiilor mediului înconjurător. În aceasta constă, de altfel, deosebirea între grupul social și simplul conglomerat prin alăturare. Atunci cînd organizarea și mobilizarea individuală rămîn la un nivel elementar se vorbește despre „mulțime” sau „adunătură”, iar cînd atinge o anumită complexitate vom vorbi de societate. Trebuie bine înțeles că dincolo de rolul și statutul individului, fiecare este mobilizat de către grup la desfășurarea unor acțiuni de ansamblu; dar reacționează la dinamica colectivă și nu numai la interacțiunile dintre indivizi. Dimensiunile și complexitatea grupurilor sînt factori primordiali ai coeziunii și supraviețuirii acestora. Se pune întrebarea care sînt totuși limitele posibile ale

complexității unui grup dat, deoarece supradimensionarea determină fragilitatea sistemului, atentînd la coeziune datorită marii dificultăți de a conduce un asemenea grup. Sporirea peste o anumită limită a complexității funcționale și a numărului de membri nu este posibilă decît prin asocierea cu unul sau mai multe sisteme de același ordin pentru a forma un supersistem. Apare astfel un proces de trecere de la un nivel la altul, foarte frecvent în evoluția biologică și a grupurilor sociale, care însă pentru a se realiza, necesită o asimilare între sistemele de același ordin asociate; ceea ce duce în mod necesar la pierderi ale autonomiei și personalității lor inițiale.

b) „Leadership”-ul și influența socială

Problema puterii și a autorității este fundamentală în materie de grupuri. Autoritatea se exercită în proiecte care pun adesea în cauză grupurile vecine dar și componenții grupului respectiv aflați în postura de executanți sau transmițători ai puterii.

J. Maisonneuve (1981) a prezentat foarte bine tripla perspectivă a liderului în cadrul unui grup social: cea a funcției autoritare asupra proiectelor grupului; cea a modalităților relaționale dintre conducător și conduși; în fine, cea a autorității ca aptitudine individuală. Pot apărea diferențe, șeful efectiv al unei acțiuni neidentificîndu-se întotdeauna cu liderul de opinie. Dezinformatorul poate căuta influențarea comportamentului grupului utilizînd ca intermediari pe liderii acestuia, fie că sînt conștienți de manipulare sau nu. De asemenea, el poate încerca subminarea autorității liderilor ceea ce are întotdeauna o influență inhibitoare asupra activității grupului.

Rolul de lider este într-adevăr unul de prim rang în cadrul grupului, însă mai există și altele care trebuie remarcate și în special cel de „șap ispășitor”, care permite, în anumite condiții de criză, protejarea supraviețuirii și păstrării coeziunii unui grup amenințat. În momentul în care un grup este pe punctul de a-și schimba politica (acesta fiind un moment de interes prioritar pentru dezinformator) se va obține un efect superior de adeziune colec-

tivă dacă poate fi denunțat un „conservator răuvoitor” acuzat de a se opune mișcării. Nu este altceva decât redescoperirea vechii reguli conform căreia grupurile sociale sînt mobilizate mai mult de către oamenii-vedetă decît prin declarații de intenții și programe.

c) Transformarea valorilor

Viața grupului social se bazează pe o anumită comunitate de atitudini, determinînd totodată modificări în ideile și comportamentele indivizilor membri. S-a arătat că persoanele care au emis o judecată asupra unui fapt pe timpul unei întrevederi particulare, și-o vor modifica atunci cînd li se va cere părerea în fața unui grup, determinat, în prealabil, să susțină o opinie diferită. Ceea ce se remarcă este schimbarea opiniei. Aceasta, în funcție de personalitatea individului în cauză, se va realiza conform opiniei majoritare sau în discordanță cu ea, foarte rar menținîndu-se opinia inițială.

Am văzut deja că autoritatea sau prestigiul liderului (persoană sau subgrup) poate impune individului, prizonier al propriului său rol, renunțări, uneori exorbitante, în ceea ce privește propriul său sistem de valori (experimentul Milgram). Bineînțeles că nu toți indivizii sînt la fel de influențabili, datorită nivelului diferit de participare la viața unui grup structurat, însă, în orice caz, există o tendință generală de a minimaliza valorile personale în profitul conformismului, capabil să asigure adeziunea grupului. Individul devine mai puțin exigent în ceea ce privește criteriul adevărului unei informații, raliindu-și ideile la cele ale grupului și adoptă mode sau obișnuințe în contradicție cu gustul propriu. Pe de altă parte, o anumită simbolistică, considerată pînă atunci ca o simplă temă de reflecție, va dobîndi o valoare de dogmă, neacceptîndu-se nici un compromis.

Individul rămîne marcat de grupul căruia i-a aparținut. Astfel, se remarcă faptul că mare parte din refugiații politici din U.R.S.S., foști opozanți atît de convinși încît acceptau riscul represiunii sau al exilului, continuă, în Occident, să-și manifeste opoziția față de guvernul so-

vietic însă, totodată, își exprimă credința în binefacerile unui comunism „adevărat”. Încă neintegrați plenar în grupul care li primește, ei caută să mai mențină o legătură, chiar dacă pur teoretică, cu grupul de origine. În acest caz se regăsește diferența existentă între grupul de apartenență și grupul de referință, acestea favorizând mobilitatea spiritului. Abandonarea grupului de apartenență nu se face fără reticențe și remușcări ; într-un fel, el devine un grup de referință al trecutului.

d) Importanța culturii

Nu numai scopul comun și nici autoritatea trecătoare a unui lider sînt factorii care unesc indivizii. Trecutul comun determină în bună parte sentimentul de apartenență. Grupurile au, în general, o istorie cu referiri la evenimente și „eroi” considerați a fi un bun comun la fel ca și practicile „rituale”, un simbolism particular și ceremonii speciale.

Explozia mediatică și noile posibilități de deplasare au pus în contact civilizații pînă nu demult relativ izolate, ale căror căi de dezvoltare au fost mai mult sau mai puțin autonome. Se cunoaște încă de mult timp (și Gramsci a insistat din partea socialiștilor asupra acestei probleme) că obținerea puterii politice se realizează numai prin asigurarea controlului asupra culturii. În prezent, contactul direct dintre culturi este un fenomen unanim acceptat și aceasta nu pentru că fenomenul ar fi de noutate absolută, ci datorită amplitudinii pe care o înregistrează. Or, dacă o societate poate găsi anumite avantaje însușindu-și unele elemente aparținînd culturilor exterioare ei, nu va exista niciodată o societate multiculturală durabilă. Austro-Ungaria, ieri, și Libanul, astăzi, constituie exemple elocvente. Alăturarea culturală creează probleme de vecinătate și segregare. Acestea constituie, așa după cum am văzut (experimentul Sherif), focare inevitabile de tensiune în cadrul grupurilor. Numai asimilarea culturală, atunci cînd nu există diferențe culturale importante și cînd se efectuează asupra unei populații minoritare, avînd la dis-

poziție un timp suficient, asigură supraviețuirea unei societăți.

Antropologii francezi desemnează conceptul de aculturație* ca semnificând modificările culturale care se produc ca urmare a relațiilor între două societăți diferite. Jean Servier (1932) descrie într-un stil percutant înlocuirea unei societăți tradiționale, teocratice, elitiste și idealiste de către o societate burgheză, materialistă : „O observare atentă ne arată că fenomenele care înconjoară și însoțesc contactul a două civilizații sînt întotdeauna aceleași, din cele mai vechi timpuri și pînă în prezent. Ca și în cazul abordajului dintre două nave în largul mării, criteriile cele mai fragile sînt și cele mai amenințate. Astfel, valorile spirituale, credințele, tradițiile, riturile, interdicțiile morale sînt repuse în discuție, devenind apreciate, solide și dezirabile numai bunurile și faptele noi lumii. O clasă socială se detașează. Este clasa formată din indivizi care în cadrul civilizației învinse (civilizația aculturată) aveau cel mai scăzut statut. Ei vor primi cu brațele deschise bunurile și ideile aduse de civilizația cea nouă (aculturantă), adoptînd valori noi pe care le vor traduce, uneori, în termeni proprii culturii lor originare, sau, renegîndu-și trecutul și valorile tradiționale, vor deveni „progresiști“. Ei sînt animați de dorința de a-și croi un loc prestigios, neavînd nimic de pierdut prin lăsarea în urmă a vechilor erori, respingînd, uneori cu violență, moștenirile grupului lor de origine. Individul neștiutor, dezorientat, ia locul inițiatului, care însă mai păstrează valorile spirituale considerate eterne“.

Devine astfel de înțeles că islamismul sau comunismul, care nu fac nici un secret din voința lor de expansiune, indiferent de valoarea sistemelor pe care le propun, apar ca o posibilitate, ca o nouă ocazie de afirmare pentru cei care se consideră ca dezmoșteniți în cadrul societății lor de origine. Și aceasta cu atît mai mult cu cît prima acțiune care li se cere să o înfăptuiască este de a alunga și distruge ceea ce se afla deasupra lor în cadrul ierarhiei sociale proprii. Pe de altă parte, este pe deplin explicabil

* Fenomen prin care un grup de indivizi cu o cultură definită intră în contact cu o cultură diferită: (n. t.)

refuzul categoric al nomenclaturii și al ayatollahului de a efectua schimburi culturale reale.

Totodată, nu trebuie ascuns faptul că societatea occidentală (despre care s-a spus că extraordinara sa bogăție se datorește capacității de a surmonta crizele repetate) se găsește în situația de a-și revizui propriul sistem de valori. Într-o altă zonă geografică, societatea chineză trece prin încercări asemănătoare. Remarcabila dezvoltare științifică din acest secol reprezintă pentru noi atât putere tehnologică cât și elementul care determină necesitatea unei puneri în discuție, cât mai repede, a valorilor sociale proprii.

Vom lua acum în considerare un alt aspect al organizării grupurilor și anume *munca în echipă*. Ceea ce se întâmplă în cercurile cercetătorilor științifici oferă un bun exemplu. Până nu de mult, majoritatea grupurilor de cercetare reuneau un număr relativ restrâns de indivizi conduși de un director ce indica direcțiile de acțiune în funcție de propria-i inspirație. Discutarea ipotezelor și a rezultatelor obținute de diferitele echipe de cercetători avea loc cu ocazia congreselor mai mult sau mai puțin specializate, foarte rar pluridisciplinare, în cadrul cărora se întruneau cercetătorii. În prezent, lucrurile sînt pe cale de a se schimba. Grupurile de cercetare sînt constituite în funcție de un proiect, ai cărui inițiatori sînt, adesea, exteriori acestor grupuri. Ele sînt mai bogate în personal și mijloace de lucru, de experimentare și de analiză. Mai multe grupuri, din țări diferite, participă la același proiect. Ele tind să devină multidisciplinare, nu numai în ceea ce privește executanții (mult mai adînc implicați în discutarea proiectelor), ci și din punct de vedere al deciziilor, care tind să devină colective.

Asistăm la un proces tipic de dezvoltare și mărire a complexității grupelor, cu numeroase consecințe, care pot fi favorabile sau nefavorabile :

— individul component al unui astfel de grup (cu condiția să facă proba eficacității sale) se simte valorificat prin apartenență în comparație cu situația de izolare ;

— finanțarea cercetării (care a devenit considerabilă) pune în mod obligatoriu grupurile sub influența celor care

mînuiesc fondurile, publice sau particulare, ale căror motive nu sînt niciodată dezinteresate ;

— complexitatea și mobilitatea structurilor creează o indiscutabilă fragilitate, dă naștere la conflicte interne și intergrupale, practic inevitabile, în condițiile unei concurențe înverșunate ;

— competența și eficacitatea acestor grupuri determină instituirea unei anumite forme de imperialism normativ asupra societății care le susține, suscitînd, totodată, invidii și contestații, care riscă să le rigidizeze ideile ;

— necesitatea protejării coeziunii și originalității grupului conduce la măsuri de apărare : secretul, dogmatismul, căutarea continuă de noi creditori, autoadmirația, propaganda constituie acțiuni puțin compatibile cu adevăratul spirit științific, cel puțin așa cum era înțeles acesta pînă în prezent.

Această problemă merită o atenție specială deoarece marile grupuri de cercetare, puternice și influente, sînt angajate în luptă pentru o anumită formă de putere, care le poate face redutabile. Datorită acestui fapt, ele constituie obiective de primă mărime pentru dezinformare, în tentativa ei de a-i manipula pe cercetători împotriva societății în cadrul căreia funcționează.

Poate fi evitată abundența necontrolată de produse de consum nou apărute, existentă în lumea occidentală sau trebuie inventate noi modalități de funcționare ? Nimeni nu știe care ar fi soluția optimă, însă, oricare vor fi soluțiile adoptate, acestea vor avea o influență determinantă asupra evoluției viitoare a societății occidentale.

În plus, nu sînt deloc greu de observat, încă de pe acum, semnele unei adevărate confruntări pentru supremația științifică mondială, în care sînt angajate atît marile institute de cercetări, cît și națiunile, unele împotriva altora. Nu este lipsit de interes să amintim faptul că un manual de engleză destinat uzului oamenilor de știință, editat acum cîțiva ani, era intitulat „Science is Power” *. Prea adesea însă este observată tratarea rezultatelor rivalilor cu denigrări sistematice, prin conspirația tăcerii sau ridicîndu-le obstacole în calea publicării. Morala ști-

* „Știința înseamnă putere” (n. t.)

inșifică se deteriorează. Trebuie să fim foarte atenți la această tentativă capabilă să compromită dezvoltarea tehnologică, care determină astăzi, și cu atât mai mult în viitor, puterea Occidentului.

Această descriere a grupurilor oamenilor de știință este valabilă și pentru alte grupări umane.

D. CONCEPTE SPECIFICE DEZINFORMĂRII

a) **Opinia publică.**

Reprezintă un concept cu o largă răspîndire, prezentat de enciclopedia „Omnis” a editurii Larousse ca „principal obiect al psihologiei sociale”, și a cărui definire este, de altfel, controversată. Într-o primă accepțiune a termenului, opinia publică reprezintă totalitatea ideilor care se emit de către o societate în problemele ce o privesc. Într-o a doua accepție, ar reprezenta adeziunea la anumite atitudini, adeziune care poate fi evaluată cantitativ prin sondaje și votări.

Însă, așa cum subliniază J. Stoetzel (1963), ar fi o eroare personalizarea fie a „opinie publice”, fie a „publicului”, considerîndu-le ca avînd aceeași psihologie. În același timp, o personalitate politică de prim rang, cum este Valéry Giscard d'Estaing (1984), a exprimat foarte bine preocuparea politicianilor în această privință: „Opinia, așa cum este, cum constrînge și cum acționează, constituie un cîmp de forțe pe care orice conducător trebuie să știe să le compună”. Practic, opinia publică nu este cunoscută (fiind, de altfel, schimbătoare) decît atunci cînd se pun întrebări, fie cu ocazia unor consultări electorale, fie prin metoda sondajelor.

Există o opinie publică în fiecare moment, pentru fiecare problemă. S-ar putea considera că este util să se facă mai mult caz de atitudinea publicului sau de atitudinea generală, care reprezintă cel mai bine marile curente de opinie într-o societate. Însă acestea sînt foarte dificil de evidențiat. Un interesant studiu a fost publicat de J. Stoetzel (1933), răspunzînd, în parte, acestor probleme.

O altă greșeală ar fi aceea de a crede că opinia publică se identifică cu aprecierile mass-mediei sau ale purtătorilor de cuvânt, cu toate că acestea contribuie la formarea și orientarea ei.

Opinia publică, atunci când se dispune de mijloace adecvate de a o cunoaște, corespunde repartizării avizelor în ceea ce privește o anumită problemă. Ea nu trebuie confundată cu opinia majorității. Opinia publică este rezultatul judecăților, uneori divergente, cărora fiecare individ le dă o greutate specifică și a căror influență se face simțită mai mult sau mai puțin asupra deciziilor politice. Bineînțeles, cu condiția ca problema să fie pusă în termeni clari, ca publicul să accepte să răspundă și să i se ofere posibilitatea de a se exprima printr-o gamă largă de răspunsuri, de la aprobare la respingere.

Metoda sondajului este în prezent foarte fiabilă și sensibilă, sub rezerva satisfacerii unor precauții, însă rezultatele dau naștere întotdeauna la interpretări. Și aceasta datorită faptului că o parte a experimentului rămâne totuși subiectivă. Asta înseamnă că metoda, pentru a fi acceptabilă, trebuie să intre pe mîna unui bun analist, cu o bogată experiență în domeniu. Totodată, ea are și implicații: publicul larg nu dispune niciodată de toate informațiile care însoțesc sondajul, informații necesare aprecierii obiectivității rezultatelor publicate; neîncrederea sa este deci legitimă și chiar recomandabilă. Pe de altă parte, un conducător dispunînd de un bun aparat de efectuare a sondajelor și care n-ar ține cont de rezultatele obținute, s-ar expune unor grave erori de apreciere.

Pe lângă aceasta, una este să afirmi că „asta este opinia publică în cutare zi în ceea ce privește o cutare problemă” și cu totul altceva prevederea evoluției opiniei publice. Într-adevăr, se poate încerca discernerea tendințelor evolutive în ceea ce privește un anumit subiect, însă opinia publică, în special în domeniul electoral, este extrem de fluctuantă și modificabilă în funcție de numeroase evenimente petrecute între timp. În ceea ce privește sistemele de valori sau așa-numitul domeniu al „faptului social”,

opinia publică evoluează mult mai lent, surprizele putînd să apară în situația în care nu s-a menținut un contact suficient. Unul din scopurile dezinformării îl constituie încercarea de a înșela publicul asupra propriilor opinii.

În sfîrșit, nu este nicidecum lipsit de interes să insistăm mai mult asupra deosebirilor, uneori incredibile, ce pot să apară între o opinie exprimată și cîmpportamentele corespondente. Opinia, chiar dacă nu este în majoritatea cazurilor decît parțial rațională, reprezintă totuși un act de conștiință, în timp ce cîmpportamentul, care se bazează foarte mult pe scheme automatizate, este adesea declanșat la individ de un „semnal“, de un „stimul“, care nu împiedică aproape deloc conștiința ; pentru un grup, ea reprezintă adesea efectul obișnuinței sau al spiritului de imitație. Factorii afectiv-emoționalii sînt mult mai determinanți decît analiza logică. Adesea, acești factori pot chiar înăbuși spiritul de conservare.

Dezinformatorul nu încetează nici un moment în a se interesa de *propagarea zvonurilor*, al căror mecanism răspunde la dorința imediată a individului de a difuza mai departe o informație nouă, abia primită. În fapt, conținutul zvonului nu este deloc neglijabil, în pofida impreciziei sale voite, care oferă cîmp liber de acțiune intermediarilor succesivi. Unii indivizi, din convingere, vor încerca să împiedice difuzarea unui zvon care îi deranjează ; zvonul însă, își va face totuși drum, în special în rîndul neutrilor și indecișilor ; și tocmai ponderea lor va fi determinantă atunci cînd va fi necesară o opțiune.

Probabil că nu ar fi inutil să reamintim diferența dintre opinia publică și mulțime. Ambele sînt reuniuni sociale, a căror psihologie însă, nu este identică. Mulțimea reunește într-un loc relativ redus, la un anumit moment, indivizi care au depus fiecare efortul de a veni ; este, de fapt, ceea ce dă valoare reuniunii respective. Opinia publică se formează în orice moment și în orice loc. În acest caz informația este aceea care caută individul și nu invers. Iar acesta, în mijlocul anturajului său, este mult mai dificil de influențat, de convins și de antrenat.

Conceptul de opinie publică nu se confundă nici cu acela, mai politic, de majoritate. Primul reflectă ansamblul părerilor posibile, care, în anumite cazuri, se neutralizează reciproc, reducându-și și anulându-și astfel orice influență asupra factorului de decizie. Cel de-al doilea reprezintă grupul cel mai important de persoane cu aceeași opinie la un moment dat. Majoritatea are, de asemenea, în raport cu opoziții minoritari, o pondere relativ importantă, care poate înclina decizia. Una reprezintă rezultatul unei împărțiri, cealaltă al unei scăderi. Relațiile între majoritate și minoritate nu sînt în mod obligatoriu de natură conflictuală, deoarece, atît una cît și cealaltă au contururi schimbătoare. Apare astfel noțiunea, foarte importantă pentru dinamica grupurilor, de compromis, indice moderator, însă totodată teren de germinare a neputinței.

Interacțiunile dintre majoritate și minoritate constring pe aceasta din urmă la o prezentare mai dinamică a punctelor sale de vedere. S-a constatat că moderația și atitudinea rezonabilă nu sînt niciodată eficace cînd sînt folosite de către minoritate. Principalul său mijloc de convingere rămîne ceea ce se cheamă „efectul demonstrativ“, care urmărește să dovedească eficiența acțiunilor sale, atunci cînd poate face uz de un compromis la care s-a ajuns cu unul din membrii influenți ai majorității sau de o dezertare răsunătoare din tabăra adversă. Pentru minoritatea care desfășoară acțiuni de propagandă va fi de preferat acțiunii îndrjite de a căuta sprijin prin argumentarea ideilor emise, găsirea în cadrul majorității a unei personalități susceptibile să treacă în tabăra sa, și aceasta prin desfășurarea unui atent studiu psihologic.

b) Psihologia grupului-țintă

Nu toate grupurile sînt la fel de accesibile și vulnerabile la dezinformare. Nu se poate afirma că dezinformarea a ajuns la deținerea unei tehnici perfecte. În mod normal, apare legitimă întrebarea : care sînt cauzele care fac ca o minciună, prezentată chiar într-un mod grosolan, să aibă șansa de a fi totuși crezută ? Nu cumva ținta este aceea care își așteaptă dezinformatorul precum

Frumoasa din Pădurea Adormită prințul ? Asupra acestei probleme toți sociologii sînt de acord : omul nu se expune decît informațiilor pe care dorește să le audă și le refuză pe cele care vin împotriva prejudecăților sale. Cu urmare, sîntem determinați să considerăm că reușita dezinformării se datorează faptului că ținta, conștient sau nu, era aptă să fie dezinformată.

Este de la sine înțeles că un grup foarte unit, fondat pe un sistem de valori unanim acceptat și încrezător în liderii săi va fi mult mai puțin accesibil acțiunilor de dezinformare. De unde rezultă faptul că dezinformatorul trebuie să-și aleagă țintele pe baza unei cunoașteri amănunțite, exploatînd în mod oportun atitudinile naturale favorabile, pe care nu le creează, ci le găsește în cadrul grupului respectiv, pregătite de reacție. O țintă bine protejată, asupra căreia împrejurările îi impun să acționeze dezinformativ, va necesita o pregătire îndelungată, care poate face actul dezinformatic fără obiect atunci cînd acțiunea devine posibilă. Dezinformarea, nedispunînd de o tehnică total eficace, este, cel puțin în anumite țări, încredințată unor organisme apte în permanență de intervenție. Aceste organisme explorează și pregătesc din timp, mai mult sau mai puțin sistematic, terenul pe care li se va cere să acționeze, detectînd toate oportunitățile posibile.

În spatele unui paravan de logică seducătoare prin simplitatea ei, dezinformarea acționează înainte de toate asupra reacțiilor afective și emotive. Pe de altă parte însă, dezinformatorul nu-și poate abandona masca de logician. Aceasta îi permite să exploateze la maximum consecințele născute din abuzul de pseudorigoare aplicat definițiilor : astfel, libertatea devine libertinaj, egalitatea devine nivelare, iar fraternitatea constrîngere. Pasiunea și impulsivitatea au asigurate astfel cîmp liber de afirmare. Aparent, sistemul de valori rămîne neschimbat ; de fapt, el este dezechilibrat, determinînd luarea unor măsuri greșite. Este de remarcat faptul că, frecvent, personalitățile sau grupurile conducătoare, puse la curent cu o acțiune dezinformativă, se abțin să i se opună, nu atît datorită complicității, cît mai ales din neglijență și din necunoașterea pericolului acestei acțiuni.

În realitate, ceea ce provoacă scandalurile în afacerile de dezinformare este descoperirea faptului că spiritele sînt manipulabile și că ele sînt foarte rar scutite de influențe. Ideea nu este nouă, însă astăzi ea se impune. Or, libertatea spiritului nu este asigurată de nimeni altcineva decît de individul însuși.

Totuși, ne putem liniști, constatînd că tehnicile sînt încă neîndeminate, că multe din operațiile de dezinformare au fost eșecuri și că, dacă au existat și succese, civilizația noastră occidentală, obișnuită să trăiască în criză, nu dă încă semne de decadență. Ce va fi însă mîine ? Și cum vom recunoaște o acțiune de dezinformare a cărei reușită ar consta în chiar faptul de a nu fi recunoscută ca atare ?

c) Convingerea

După Gustave Le Bon (1984) se pot recunoaște patru factori principali de convingere, pe care îi prezintă ca pe un fel de „gramatică a persuasiunii” :

- prestigiul, care sugestionază și impune ;
- afirmația fără probe, care elimină discuția ;
- repetarea, care face să fie acceptată ca certă o anumită afirmație ;
- influențarea mentală, care întărește rapid convingerile individuale cele mai slabe.

El adaugă : „Dacă profesorul de logică vă asigură că un adevăr trebuie exprimat așa și nu altminteri, lăsați-l să o spună, dar nu-l credeți”.

Există bănuiala că orice prezentare a unui mesaj (și cu atât mai mult a unei probleme) opiniei publice, nu este efectuată niciodată fără o intenție cît de cît vinovată.

Într-un experiment rămas celebru, au fost încredințate la două echipe de psihologi două grupe de cobai în vederea învățării de către aceștia a unor acțiuni prestabilite. Cobaii erau din punct de vedere genetic identici, însă prima echipă de psihologi a fost anunțată că este vorba de animale puțin dotate și recalcitrante, iar cea de-a

două, că vor avea de-a face cu animale foarte ușor educabile. Cea de-a doua echipă a obținut în mod constant rezultate superioare celor obținute de prima echipă, când, de fapt, ar fi trebuit ca rezultatele obținute de cele două echipe să fie comparabile.

J.-N. Kapferer (1978) descrie astfel *experimentul lui Asch*: li se cere la două grupuri de persoane să facă o apreciere generală asupra unui individ descris primului grup ca fiind „inteligent, muncitor, impulsiv, critic, limitat și invidios”, în timp ce aceleași calificative sînt prezentate celui de-al doilea grup în ordine inversă. Rezultatul: aprecierea primului grup este pozitivă iar a celui de-al doilea, negativă. Ordinea așezării calificativelor a fost determinantă în orientarea opiniei celor două grupuri.

J.-N. Kapferer s-a ocupat în special de efectele comunicării asupra individului. Convingerea necesită o serie de etape: prezentarea, comunicării, conceptualizarea sa perceptivă și acceptarea comunicării în funcție de atitudinile anterioare ale subiectului. În acest moment survine sau nu schimbarea atitudinii generale a subiectului: fie că apare o saturație determinată de repetare, fie că apare incompatibilitatea, fie că apare superioritatea reacțiilor emotive determinînd adeziunea sau respingerea ideii prezentate. Întregul proces necesită o programare delicată și s-a remarcat că mesajele cele mai bine primite sînt acelea care furnizează în același timp o motivație și instrucțiuni cu privire la punerea lor în practică. S-a observat, de asemenea, că rezistența la acțiunea de convingere este adesea rezultatul priorității acordate efortului de stăpînire a emoțiilor prea puternice, pe cînd permeabilitatea crește o dată cu preocuparea de a înțelege, care facilitează în mod insidios operațiunile de asimilare a mesajelor. În stadiul final, efectul convingerii va fi apreciat prin observarea comportamentului subiectului sau subiecților.

O lungă perioadă de timp s-a dezbătut problema aflării dacă atitudinea mentală este aceea care antrenează schimbările comportamentale sau invers. Rezultatele experimentale avute în prezent la dispoziție par a arăta că ambele mecanisme sînt posibile, în orice caz însă individul pare a fi foarte atașat ideii de menținere cel puțin a unei apa-

reațe de concordanță între comportamentul și atitudinile sale ; și pentru aceasta este capabil de foarte multă ipocrizie.

Experimentul lui Cohen (R. Thomas și D. Ajaphilippe, 1983) este foarte relevant în această privință. În 1959, ca urmare a confruntărilor violente dintre poliția americană și studenții de la Universitatea Yale, confruntări care au determinat apariția unei reacții unanime de ostilitate în mediul studentesc față de polițiști, unui grup de studenți aleși la întâmplare, i s-a cerut să scrie, cu titlul de exercițiu, un text referitor la justificarea acțiunilor polițienești. Studenții aleși au fost repartizați în patru subgrupuri departajate de nivelul remunerării primite pentru scrierea articolului. Pe de altă parte, după ce acestea au fost redactate, fiecărui student i s-a cerut să-și precizeze opinia reală asupra poliției, prin intermediul unui chestionar. S-a constatat că studenții bine plătiți și-au păstrat atitudinea ostilă, în timp ce aceia mai slab retribuiți au devenit mai înțelegători în ceea ce privește poliția. Aceste rezultate confirmă teoria „disonanței cognitive” a lui Festinger, conform căreia, un comportament incompatibil cu opiniile sau atitudinile creează o stare de inconfort pe care subiectul caută să-l reducă. În cazul studenților lui Cohen, o retribuie bună a fost suficientă pentru a redacta articolele, fără a mai fi necesar un alt motiv. Studenții prost plătiți au fost nevoiți să-și modifice opiniile prelabile pentru a-și putea păstra concordanța cu comportamentul afectiv.

Mediul și circumstanțele care însoțesc comunicarea mesajului au o influență decisivă asupra modului în care acesta este primit. Se admite faptul că este mai ușor să se acționeze asupra mediului decât asupra individului. În cadrul unor diverse experimente au fost reușiți subiecți care își exprimaseră o aceeași apreciere asupra unei idei sau eveniment. Pe de altă parte, în cadrul grupului respectiv a fost introdus un „complice” a cărui misiune era de a susține (fără a se demasca) o apreciere contrară. Rezultatul : cel mai adesea, se înregistrează o revenire treptată a celorlalți subiecți asupra opiniei lor inițiale, modificându-și-o. Este adevărat că personalitatea și dibăcia „complicelui” sînt hotărîtoare, căci un exces de zel

În exprimarea opiniei sale poate determina un efect contrar, de respingere.

Importanța mediului ridică o problemă fundamentală în materie de schimbare socială, și anume aceea a alegerii între două strategii : una activă, pentru a convinge direct publicul să-și modifice el însuși comportamentul, și o alta, pasivă, ce se sprijină pe manipularea mediului. Or, de când există teme de interes general pentru societate, strategia activă s-a dovedit ca fiind infructuoasă, cel puțin pe termen scurt și mediu. Pe de altă parte, strategia pasivă duce la multiplicarea presiunilor exterioare individului, deci la limitarea libertății de alegere, obținând astfel o adeziune mai puțin fermă. În practică, trebuie adaptată metoda în funcție de mesajul ce se dorește a fi transmis : pozitiv sau negativ ; căci este mai ușor să faci pe cineva să se abțină decât să-l convingi să acționeze.

Atunci când este vorba de manipularea agenților de influență, de infiltrarea grupurilor țintă, de informații false sau tentative de control ale opiniei publice, atât agresorul cît și cel ce se apără nu mai pot fi amatori în materie, oricît de subtili ar fi. „Măsurile active“ capătă un caracter „profesionalist“. O mare parte a eficacității agresiunii dezinformative se datorează permanenței sale, ceea ce impune celui care se apără manifestarea unei vigilențe constante. Însă, aceasta, atunci când ia o anunită amploare, face să apară, mai mult decît ne închipuim, efecte colaterale negative.

Trebuie să recunoaștem, pe baza studierii operațiunilor de dezinformare din trecut, că există deosebiri majore între principiile teoretice, care par să se impună, la un moment dat, și aplicarea lor în practică, efectuată uneori în mod incoerent sau neîndemînat. Se pare că pentru a fundamenta astăzi o metodologie de acțiune psihologică și mai ales de dezinformare este necesar să se țină cont de aportul studiilor experimentale de comportament și să se depășească studiul empirismului, fruct al inspirației sau convingerilor insuficient fundamentate. Bitman (1981), care a fost unul din experții în materie de dezinformare de acum 20 de ani, afirmă că, după cît știe el, serviciul

În cadrul căruia lucra* nu părea preocupat de aportul pe care l-ar fi putut avea psihosociologia modernă, profesionalismul limitându-se la problemele materiale și tehnice imediate.

Aceasta ne determină să apreciem că, cel puțin pînă de curînd, a persistat o dublă ignoranță în materie de psihologie : cea a dezinformatorilor compensată, în parte, de cea a victimelor dezinformării.

---

* Serviciul de informații cehoslovac (n. t.)

III

PRACTICA DEZINFORMĂRII

1. NOȚIUNI GENERALE

Analizarea operațiunilor de dezinformare cunoscute ne dezvăluie, în general, minuțiozitatea pregătirii documentelor false, mergînd pînă la cel mai neînsemnat detaliu de execuție în contrast cu acceptarea dezinvoltă a riscurilor de ordin psihologic, ale căror consecințe par adesea neluate suficient în considerare. Totuși, este surprinzătoare uneori slaba calitate a unor falsuri puse în circulație, coroborată cu mizarea excesivă pe credulitatea persoanelor-țintă, cărora nu li se creditează nici cel mai mic nivel de perspicacitate. Dezinformatorii sînt înclinați să-și disprețuiască viitoarele victime și aceasta constituie o mare greșală. Chiar o execuție, desfășurată spectaculos la începutul operațiunilor (ca să aibă un efect mobilizator), dă naștere frecvent la derapaje în cursa spre obiectivele de atins, ceea ce antrenează redutabile „efecte de bum-rang“.

S-ar putea ridica problema legitimității și utilității dezinformării, însă, dacă se acceptă recurgerea la astfel de acțiuni, este necesară o mare grijă pentru ca acestea să nu devină o formă de minciună facilă și neglijentă. Ar fi pueril și, mai ales, dăunător să înșeli din slăbiciune sau din plăcere.

Excesul de acțiuni de dezinformare se plătește pe termen lung cu pierderea oricărei credibilități. Și această problemă merită o atenție specială. Puterea sovietică uzează și abuzează de mult timp de dezinformare atît în ceea ce-i privește pe adversari cît și pe aliați și chiar propria populație. Exceptîndu-i pe cei care se consideră obligați

să-și susțină fără încetare propriile afirmații, nimeni nu acordă credit unor declarații fără o confirmare exterioară. Aceasta explică depunerea unor intense eforturi de recrutare a renegaților occidentali destinați să servească drept cauțiune și pentru a da o tentă de autenticitate alegațiilor comuniste. Până la urmă însă, ceea ce se petrece constituie o deteriorare progresivă a schimburilor informaționale, un recul al înțelegerii între națiuni, mai precis o izolare a puterii sovietice și a populației ruse într-un fel de surdmutism zgomotos. U.R.S.S. a obținut cu mari eforturi deschiderea câtorva forumuri de negocieri, însă discuțiile trenează, iar rezultatele nu se întrevăd. Puterile occidentale au început să părăsească marile organisme internaționale, mult prea infiltrate cu agenți manipulați. Încetul cu încetul, dialogul diplomatic se deteriorează. Dacă la nevoie este de înțeles dorința de izolare a unui sistem social pentru a împiedica pervertirea prin intermediul unor căi de comunicare deschise, nu poate fi înțeleasă din partea unei puteri ce caută să propage o ideologie, reducerea deliberată a eficienței propriilor mijloace de exprimare deschisă. Este vorba de un gust excesiv pentru secret ? Este recunoașterea unei slăbiciuni dialectice confuz resimțită ? Este disprețuirea perspicacității adversarului ? Sau nu este decît rezultatul dificultăților unui sistem care nu poate interveni într-un proces declanșat și care se dezvoltă și funcționează autonom ? Această deteriorare progresivă a comunicării internaționale are, probabil, mai multe cauze, dar nu este în mod obligatoriu rezultatul unei politici deliberate de ruptură, asemenea celei a soțului care își înșală soția fără însă a o părăsi. Mai mult sau mai puțin conștient, sistemul comunist s-a închis într-o carapace, punîndu-se la adăpost de o dezbatere prea deschisă ce ar putea să-i amenințe structurile și să zguduie convingerile popoarelor componente, ca și cum marii săi preoți ar fi încetat să creadă în dogmele pe care le proclamă. Nefiind convinși de virtuțile credinței lor, comuniștii sînt nevoiți să atribuie dezinformării, devenită prin natura împrejurărilor corp pretorian*, nu numai rolul de manipuloare

* gardă a împăraților romani (n. t.)

psihologică a celor exteriori aristocrației comuniste și care constituie o amenințare permanentă, ci și misiunea de ascundere a realităților sovietice, a dificultăților sociale, economice și doctrinare ale unei societăți care își pierde, încetul cu încetul, încrederea în sine, fără ca diriguitorii săi să accepte renunțarea la înțietatea și privilegiile lor. Folosită fără prudență, dezinformarea riscă să devină o acțiune în sine cu finalitate ineluctabilă.

Dacă totuși este întrebuințată, dezinformarea nu trebuie să constituie decît un mijloc, printre altele, pus în slujba unui proiect politic. Totalitatea acțiunilor sale reprezintă un proces complex, mai mult sau mai puțin întins în timp, punînd în mișcare vectori, mijloace mediatice de tot felul, încredințînd unor numeroși actori roluri precise în conformitate cu un scenariu amănunțit pus la punct. Toate aceste elemente merită o analiză aprofundată și precizări terminologice.

A. SCOPUL ȘI OBIECTIVELE

Scopul îl constituie finalizarea acțiunii ce vizează realizarea unui proiect politic hotărît de conducerea superioară, care determină în special repartizarea diferitelor mijloace avute la dispoziție : contacte prin negociatori, demonstrații de forță militare, presiuni economice, campanii de presă sau manipularea conștiințelor. Aportul ce va reveni dezinformării va fi decis în cadrul general al acțiunii și printr-o preocupare foarte atentă acordată unei coordonări perfecte a acțiunilor complementare întreprinse. În cadrul ansamblului, dezinformarea are o structură proprie permanentă sau temporară, cu responsabili, mijloace și misiuni proprii însă întotdeauna subordonate scopului fixat.

Conducerea superioară a operațiunilor (guvern, comitet de conducere sau stat-major) stabilește dezinformării *obiectivele*, respectiv opiniile, atitudinile sau comportamentele pe care ea este însărcinată să le determine la țintele cu foarte mare grijă alese. În cadrul general, chiar dacă sînt reunite procedee diferite avînd și obiective

intermediare, concepția și conducerea acțiunilor de dezinformare trebuie să rămână centralizate. Nu poate fi lăsat la îndemâna oricărui executant dreptul de a decide independent în domeniul său, deoarece acest fapt poate antrena efecte contrare celor urmărite. Este necesar să se dispună de un organism specializat, subordonat conducerii superioare, singurul care să fixeze obiectivele dezinformării cuprinse în cadrul unui plan de ansamblu și detaliile de cooperare între diferitele mijloace avute la dispoziție. Nici un fel de inițiative nu pot fi tolerate în acest domeniu fără obținerea acceptului celor mai înalte autorități, cărora le revine armonizarea măsurilor de protecție indispensabile păstrării secretului acțiunii, cu minimum necesar de informații ce trebuie transmise executanților. Obiectivele sînt relativ clare atunci cînd corespund nevoilor unei manevre a cărei derulare a fost cu foarte mare precizie planificată în timp. Însă ele pot deveni nesigure și chiar periculoase în momentul în care, fie că autoritatea superioară menține în continuare directive imuabile, fie că executanții caută să se adapteze în mod independent la ocaziile pe care la întîlnesc. În acest caz, este foarte dificil de a controla inițiativele intempestive și de a evita suprapunerile de atribuțiuni. Majoritatea eșecurilor cu repercusiuni grave, care au putut fi constatate, s-au datorat schimbării obiectivului unei acțiuni aflată în curs de derulare sau unor inițiative intempestive luate de serviciile doritoare să-și justifice existența.

O acțiune de dezinformare cere timp atît pentru pregătirea cît și pentru execuția sa. Virajul brusc pe timpul rulaajului înseamnă dezechilibru și poate determina răsturnarea. Inițierea unui comportament, determinarea unei atitudini sau modificarea unei opinii presupune existența unui teren receptiv, care necesită o pregătire prealabilă. Dacă adesea este dificil să se prevadă exact efectele unei acțiuni prudente și desfășurate progresiv, în schimb este sigur că nu există cineva care să poată prezice consecințele favorabile, inoperante sau catastrofale ale unui eveniment informativ neașteptat sau improvizat.

Ceea ce justifică existența unei structuri permanente a dezinformării este antrenamentul personalului și îmbunătățirea continuă a metodelor folosite, precum și căutarea

și cercetarea țințelor accesibile. Trebuie evitată însă acționarea în orice condiții și cu orice preț, dacă se vrea păstrarea unei anumite credibilități și a unei discreții indispensabile. Atunci când se decide o intervenție dezinformantă, imaginea rezultatelor ce se așteaptă trebuie să fie foarte clar conturată, iar interdicțiile formale să fie bine precizate. După care se poate acționa după planul întocmit, evitându-se orice adaptare improvizată la circumstanțe. Această rigiditate, această relativă întârziere în transpunerea în practică a planului explică de ce anumite organisme responsabile cu dezinformarea se zbat să mențină un nivel permanent de pregătire pentru a fi în măsură să răspundă fără întârziere la comandă : întreținerea de laboratoare pentru fabricarea documentelor false, menținerea disponibilității canalelor de transmisiuni, o documentație la zi în ceea ce privește țintele posibile. Tentația de a pune în mișcare acest angrenaj avut la dispoziție este mare, chiar și numai pentru a justifica volumul uriaș de muncă depus anterior. Mai ales că unul din principalele neajunsuri îl reprezintă decalajul temporal dintre dezinformare și acțiunile politice sau militare, a căror derulare necesită o anumită rapiditate.

B. ȚINTELE

Denumim ținte persoanele sau grupurile sociale asupra cărora se propune exercitarea influenței sau asigurarea controlului lor, fie în mod direct, fie prin intermediari. Deosebit de importantă este alegerea convenabilă a țintei căreia se dorește să i se transmită un mesaj, deoarece ea va deveni elementul motor al acțiunii. De accesibilitatea și maleabilitatea țintei depinde realizarea obiectivului propus. Consilier al unui factor de decizie, grup de presiune sau o masă mai mare de oameni, ținta este întotdeauna de natură umană, exceptând poate (și acesta este un element cu totul nou de luat în considerare) posibilitatea introducerii unei informații false în banca de date utilizată de ordina-toare de analiză sau decizie.

Metodele cele mai indicate pentru a atinge ținta variază în funcție de dimensiunile acesteia : poate fi punctuală (o

personalitate sau un mic grup influent) sau generală (publicul larg sau o alianță interțări).

De la un individ se așteaptă o luare de poziție sau un anumit comportament într-o situație dată. În practică, ținutele individualizate ale dezinformării nu sînt niciodată complet izolate. Ele sînt în permanență supuse unor influențe variate, uneori antagonice. Reacțiile le sînt relativ imprevizibile dacă nu se dispune de o documentare la zi în ceea ce le privește și de metode de presiune eficace, care sînt întotdeauna, într-un fel sau altul, forme de compromitere și șantaj. Există puține șanse de a face să fie acceptat un document fals de către un conducător situat la un nivel înalt, acesta avînd posibilitatea să-l dea spre analiză și expertiză unor servicii specializate. În principiu, protejarea unor astfel de persoane este destul de bine asigurată, cu toate că mai există și surprize. De aceea, este necesar ca acțiunea să se desfășoare prin mijlocirea unui intermediar sigur, format într-o lungă perioadă de timp și introdus în anturajul factorului de decizie pentru a-i câștiga încrederea, capabil să acționeze asupra resorturilor psihologice ale unui om pe care a învățat să-l cunoască perfect.

Dezinformarea unui grup de presiune face apel la metode care relevă o dinamică specifică. De la o astfel de țință se așteaptă să joace rolul de releu destinat difuzării unui mesaj ales pentru orientarea unei decizii. În general, un asemenea releu este pus în funcțiune printr-un intermediar aparținînd grupului, care poate acționa fie ca lider, fie ca opozant, atît una cît și cealaltă poziție permițîndu-i desfășurarea unei acțiuni mobilizatoare sau inhibatoare.

Manipularea unui public mai numeros sau chiar a întregii populații va face, de preferință, apel la metodele publicității sau ale propagandei, cu atît mai mult cu cît difuzarea știrilor false este mult ușurată. Se va căuta provocarea schimbării atitudinii sau a comportamentului de masă fie din motive emoționale, fie din conformism. Nu trebuie niciodată neglijat faptul că indivizii, reuniți într-un același eșantion uman, au, în mod necesar, ceva în comun care reprezintă un factor considerabil de coeziune. Pentru dezinformator poate fi necesară uneori slăbirea acestui

factor însă, în alte condiții, poate avea interesul de a-l întări pentru a obține un efect de antrenare.

Oricare ar fi dimensiunile țintei alese, dezinformatorul nu se poate dispensa de cunoașterea profundă a acesteia, iar această cunoaștere nu este o activitate ce se poate improviza. Vom vedea mai departe că unele ținte sînt mai vulnerabile decît altele. Însă ne punem întrebarea : există ținte invulnerabile la dezinformare ? Răspunsul este categoric nu. Datorită faptului că țintele sînt de natură umană, există oricînd posibilitatea, dacă se dispune de mijloace și de timp și dacă nu se comit erori, de a le atinge, chiar și pe cele mai bine protejate de îndată ce acestea își slăbesc vigilența. Nimeni nu are dreptul de a se considera total pus la adăpost.

C. RELEE ȘI INTERMEDIARI

Releele și intermediarii corespund unor concepte în parte diferite ; intermediarul este întotdeauna o persoană mai mult sau mai puțin informată de rolul pe care trebuie să-l joace, în timp ce releul este un element de propagare și amplificare al unui mesaj a cărui influență reală o ignoră.

Operațiunile de dezinformare se desfășoară aproape întotdeauna în cadrul unei confruntări. Pentru a reuși ele trebuie să rămînă cît mai secrete posibil. Specialiștii sînt obișnuiți să aprecieze o informație în funcție de sursa reală, în timp ce publicul larg trebuie să se mulțumească cu o sursă aparentă. Dezinformarea se preocupă, în primul rînd, de ascunderea originii sale, acțiune prioritară chiar și răspîndirii unor teme tendențioase. Este necesar ca dezinformatorul să se folosească de intermediari, care vor crea paravanul necesar, apărînd ei ca autori ai informației.

Teoretic, există două mari grupe de intermediari : cei care sînt perfect la curent cu rolul real pe care îl joacă și cei parțial înșelați. Primul tip este cel al *agenților* de influență, recrutați uneori cu foarte mult timp înainte și care trebuie, bineînțeles, să-și asigure o aparență onorabilă și să dispună de audiență suficientă. Se constată adesea că eficacitatea a necesitat o anumită pregătire care

să le permită să ajungă în posturi importante și să cucerească o reputație de spirit critic și obiectiv. Astfel de agenți pot să nu se demaște decît după mulți ani de la recrutare, iar anchetele desfășurate asupra antecedentelor lor vor fi pline de mărturii elogioase.

Recrutarea *intermediarului „de bună credință”* necesită o abilită manipulare pentru a nu-l speria și, adesea, alți intermediari pentru a-l îndepărta de sursa reală. În realitate, acest tip de intermediar nu este niciodată complet înșelat ; pur și simplu, preferă să nu-și pună prea multe întrebări. El se autosugestionează că informația pe care trebuie să o facă cunoscută nu prezintă nici un pericol, căutînd astfel să se dezvinovățească apriori. Atunci cînd mesajul i se pare că are o anumită origine, el îl recepționează în funcție de atitudinile și opiniile personale și îl folosește în acord cu simpatiile sau pasiunile sale. Altfel spus, el nu privește lucrurile prea de aproape. Intermediarul ideal de acest tip oferă imaginea unui ins care, rămînînd neutru sau indiferent în cadrul confruntării aflată în curs de desfășurare, caută, înainte de toate, să-și consolideze propria reputație de persoană bine informată, nesfiindu-se totuși să șocheze atunci cînd convingerile sale sînt în joc. Gustul pentru paradox sau dorința de a se face prețuit determină adesea indivizi onești, însă insuficient de exigenți cu ei înșiși, să devină complici semi-conștienți ai dezinformatorilor. Și aceasta cu atît mai ușor cu cît nu sînt în măsură să evalueze importanța conținutului declarațiilor pe care le fac. Ei acceptă să devină verigile unui lanț fără ca să îi intereseze încotro se îndreaptă și în acest fel se implică într-un conflict care nu îi interesea cel puțin în faza inițială. Nefiind nici complet înșelați și nici total complici, vanitatea și dorința de parvenire a acestor indivizi sînt suficiente pentru a-i transforma în „nătărăi utili”. O anumită slăbiciune de caracter îl leagă pe intermediar de dezinformator, chiar și după ce primul și-a pierdut toate iluziile. Decît să facă mărturisiri publice, ceea ce i-ar distruge pe cei ce-l utilizează, intermediarul înșelat preferă să se refugieze în tăcere și uitare temporară. În cel mai rău caz (din păcate acestea nu sînt cazuri de excepție), el va sări peste cal, acceptînd să-și pună de acord convingerile cu trădarea.

Multiplicarea intermediarilor înseamnă protejarea anonimatului sursei dezinformative ; înseamnă, de asemenea, declanșarea unui curent de opinie, încercarea de a face să se creadă că sursele sînt independente și deci că informația falsă este verificată, devenind astfel credibilă. Pe de altă parte, creșterea numărului de indici va trezi atenția celor care protejează ținta. Ei cunosc caracterul fals al informației difuzate și nu pot decît să se alarmeze văzînd-o ivindu-se din mai multe părți. Dintr-o dată, le sînt furnizate elementele necesare unei anchete pe care servicii antrenate și răbdătoare vor putea să le interpreteze ajungînd pînă la urmă la sursa reală a falsului. Chiar dacă nu vor fi capabili să adune probe de netăgăduit, vor fi în măsură să furnizeze prezumții puternic fundamentate, suficiente pentru a autoriza o contraacțiune.

D. MESAJE ȘI TEME

Între cele două concepte există o importantă deosebire : *m e s a j u l* îl reprezintă informația brută, falsă sau deformată, care trebuie răspîndită, iar pentru aceasta este necesară grefarea informației respective pe o *t e m ă*. Tema reprezintă, deci, suportul mesajului, furnizîndu-i un domeniu de acțiune. Aproape întotdeauna tema preexistă printre atitudinile și opiniile țintei, dezinformatorul mulțumindu-se să o pună aparent de acord cu ideologia acesteia. Într-o mare măsură, tocmai această schimbare succesivă a înfățișării exterioare a aceleiași teme constituie indice de demascare a manevrei dezinformative, deoarece dezinformatorul este obligat să folosească în permanență aceleași teme pentru a păstra o aparentă coeziune acțiunilor sale. Introducerea unei teme noi comportă întotdeauna un mare factor de risc.

Atunci cînd este vorba de o țintă punctuală (individ sau grup mic), dezinformatorul caută, în general, să o inducă în eroare. Va face totul pentru ca informația falsă sau stratagema să pară credibilă, nevinovată și să se înscrie în mod logic în realitate. Aceasta implică o justă apreciere nu numai a informațiilor de care dispune ținta, ci, mai

ales, a informațiilor la care ea se așteaptă. Prezentarea și formularea mesajului falsificat vor fi făcute cu foarte multă atenție și, de asemenea, vor fi alese cu foarte mare grijă momentul, condițiile și modalitățile de difuzare.

Atunci când este vorba de atacarea unei ținte de o anumită mărime, de exemplu un popor, obiectivul va fi foarte rar acceptarea unei opinii noi, ci mai curînd, exploatînd condițiile existente, provocarea comportamentului dorit sau modificarea în mod progresiv a unei anumite atitudini. Și în acest caz condițiile sînt determinante, iar mesajul, în loc să se adreseze conștiinței țintei, va trebui să suscite o reacție pasională. Un mesaj surprinzător, puțin ambiguu, denunțînd un abuz referitor la o victimă nu va avea nevoie de nici o justificare pentru a avea efect. O publicare rapidă, oricît de incredibilă ar fi, însă făcută la momentul oportun și reluată de către intermediari pe un ton indignat care să desemneze un vinovat prezumtiv, va avea toate șansele să fie acceptată fără nici un control. Ea nu invită la dezbateri, la discuții argumentate, ci amorsează un conflict, o ceartă. Masele se vor mobiliza și vor lua parte din rațiuni afective, fără a se preocupa de realitatea faptelor pe care, de altfel, nu are nici o posibilitate de a le verifica. Este momentul de a-și asigura complicitatea unui lider de opinie, care va reuși să mobilizeze mai mult prin gestică și comportament decît prin vorbe.

În orice caz, pentru a întări credibilitatea mesajului și a-i masca caracterul mincinos, publicarea informației false va fi însoțită de o punere în scenă ce va ține cont, în primul rînd, de starea de spirit a mediilor susceptibile a o recepta și a o amplifica. Denunțarea „din greșeală” (însă cu detalii precise, bineînțelese, inventate) a unor măsuri de reprimare (mesajul) și va mobiliza imediat pe toți aceia care, de bună credință, vor crede că luptă împotriva tiraniei (tema). Protejarea ființelor slabe, solidaritatea cu cei aflați în mizerie și cu cei infometați, lupta pentru apărarea păcii sau a libertății, antifascismul, salvagardarea mediului înconjurător și, în general, toate atitudinile care pot să se prevaleze de o morală intransigentă, însă cu limite incerte, reprezintă excelente teme pentru implantarea unui mesaj dezinformator. Se începe prin aprobarea zgomotoasă a gestului caritabil făcut de un lider oarecare, nemaifiind

decît o simplă formalitate ca în fața mulțimii strînsă cu această ocazie să fie denunțat cutare individ sau cutare partid ca vinovat de răul care a determinat gestul respectiv.

Nu numai că aceste acțiuni nu-i pot lăsa indiferenți pe oamenii onești, însă, mai ales ele oferă motive celor pe jumătate înșelați pentru a susține o campanie pe care o bănuiesc a nu fi total dezinteresată ; în astfel de circumstanțe cum să refuze dacă nu concursul cel puțin aprobarea ? Iar dezinformatorul nici nu cere mai mult. Acest mecanism permanent eficace al scuzării morale și al restricțiilor mentale constituie un angrenaj fundamental al manipulării conștiințelor. Tema de însoțire ce va fi oferită naivilor va trebui aleasă cu atenție, încercîndu-se să fie lăsată să se subînțeleagă, oferind țintei satisfacția de a crede că ea a descoperit-o și a-i potoli astfel „dorința de a face bine“. În acest scop sînt sugerate analogii, sînt răscolite vechi amintiri, fără însă a fi prea explicite, căci descoperirea unei generalizări ce pare să vină de la sine, reprezintă pentru țintă primul gest de angajare, cel care, foarte adesea, îl antrenează în procesul de dezinformare.

Tema va cîștiga întotdeauna în penetrabilitate atunci cînd se va sprijini pe personalități a căror onorabilitate și succes la public sînt garantate.

Adesea, se solicită acestor personalități compromise să semneze, cu sau fără voie, o cerere cu caracter general, însă, de fapt, cu o direcționare foarte precisă. Compoziția grupului petiționar necesită o mare atenție. Este nevoie de personalități cu renume, garante pentru moralitatea cauzei, de reprezentanți ai diverselor medii socio-profesionale capabili să faciliteze adeziunea celor apropiați lor, de necunoscuți insignifianți, care să-i antreneze pe ezitanții modești și, bineînțeles, de adevărații agenți de influență, care vor manipula întreaga afacere. Vor trebui cu grijă evitați acela care, semnînd orice, și-au pierdut întreaga credibilitate.

Semnarea manifestelor servește întotdeauna declanșării companiilor de propagandă. Este, de altfel, un procedeu perfect legal, atît timp cît propaganda nu-și ascunde originea. Din păcate, este foarte ușor să i se dea un aspect de sinceritate și spontaneitate, chiar dacă, în realitate, este amestecată în manipulările cele mai evidente.

2. „PERSONAJELE” DEZINFORMĂRII

Dezinformarea este o tragi-comedie. Obiectivele, mesajele, temele și canalele de comunicare sînt elemente asemănătoare cu cele întîlnite în teatru și, precum în comedia de l'arte, se regăsesc întotdeauna aceleași personaje distribuite în roluri bine stabilite. Atunci cînd acestea încearcă să iasă din cadru, cel mai adesea, mecanismul se gripează. Se poate chiar spune că dacă analiza relevă existența mai multor protagoniști într-o acțiune, cu siguranță că este vorba despre o operațiune de dezinformare.

A. COMANDITARI

Aceștia fac parte din două mari categorii : *factorii de decizie* — guverne, state-majoare militare sau socio-profesionale — care conduc operațiunile de dezinformare în cadrul unei strategii precise, și *grupurile de presiune*, care caută să orienteze conform propriilor puncte de vedere fie o tendință politică generală, fie o decizie în ceea ce privește o anumită problemă. În practică, diferențierea între cele două categorii este destul de mică și se referă la faptul că prima categorie dispune în general de servicii specializate, în timp ce a doua trebuie să-și constituie echipe ad-hoc sau să angajeze profesioniști. Mai sînt încă observate unele tentative de folosire a amatorilor, care însă, cel mai adesea produc confuzie. Nu este întîmplător faptul că factorii de decizie manifestă frecvent o anumită neîncredere în consilierii lor în materie de dezinformare, fapt datorat fie neînțelegerii constrîngerilor metodologice, fie temerii că s-ar putea dezvolta o forță paralelă al cărei control ar putea să le scape. Politicienii admit foarte greu colaboratori ai căror competențe nu le stăpînesc. Grupurile de presiune manifestă mult mai puține reticențe deoarece, în majoritatea cazurilor, se constituie tocmai pentru a exercita o acțiune psihologică și înțeleg foarte repede avantajele profesionalismului în acest domeniu.

Comanditarii sînt adevăratele surse ale dezinformării, în care se angajează uneori fără a cîntări posibilele con-

secințe. Au intersul de a se înconjura de specialiști în materie pentru a le utiliza cunoștințele, însă, am mai spus-o, nu trebuie sub nici un motiv să-i lase să ia ei inițiativa. Tocmai de aceea este necesară structurarea acțiunii psihologice, stabilindu-i un loc precis în cadrul repartiției mijloacelor și a responsabilităților. Atunci când se vrea adoptarea unor măsuri eficiente de apărare împotriva dezinformării, este deosebit de important să se reușească reconstituirea sistemului de subordonare ierarhică din tabăra inamicului. Te poți opune local, cu mai mult sau mai puțin succes, însă securitatea informației nu va putea fi obținută decît la cel mai înalt nivel.

Probabil că nu este inutil dacă remarcăm că politica actuală se preocupă în egală măsură atît de mascarea obiectivelor urmărite și a manevrelor concepute cît și de decelarea riscurilor la care se expune prin această acțiune. Dacă un stat este bănuît că procedează la o agresiune psihologică, confirmarea va fi căutată în declarațiile membrilor guvernului său pentru a fi folosite ca dovezi. Teamă de conflict, devenit catastrofal atît pentru cel atacat cît și pentru agresor, obligă la stăpînirea crizelor și la menținerea unei posibilități de legătură permanentă cu tabăra adversă. Nu există nici o contradicție în faptul că în confruntările actuale se urmărește înșelarea și dezorientarea adversarului avînd grijă, în același timp, ca acesta să nu facă erori de apreciere susceptibile să-l conducă la acte ireversibile. Și această situație va continua să existe atît timp cît va rămîne valabil conceptul „distrugerii reciproce asigurate”.

Ambiguitatea acțiunilor de dezinformare i-a determinat pe analiști să propună o diferențiere amănunțită a motivelor care îi determină pe comanditari să recurgă la asemenea metode. Astfel, se face cîteodată diferențiere între operațiunile ofensive și cele defensive. Acestea din urmă nu trebuie confundate cu preocuparea uneia din părțile aflate în conflict de a contra o tentativă de dezinformare folosind aceleași procedee. Scopul operației dezinformative defensive este de a-l înșela pe adversar ascunzîndu-i succesele înregistrate și mascînd propriile

eșecuri. Nu este exclus ca în cursa înarmărilor care opune marile puteri, tocmai astfel de procedee să fi fost folosite. Importanța cunoașterii acestora rezidă în faptul că descoperirea lor oportună și aprecierea corectă constituie adesea indici că, în ciuda aparențelor, cel mai slab caută să obțină o negociere la care să se prezinte, fără să-și descopere prea mult slăbiciunile. Pe de altă parte, atât în S.U.A. cât și în U.R.S.S., militarii, în scopul de a obține creditele necesare proiectelor lor, nu se dau înapoi de la a exagera amenințarea din partea inamicului. Pe timpul confruntărilor se observă, atât într-o tabără cât și în cealaltă, publicarea unor lucrări denunțând superioritatea taberei adverse sau, dimpotrivă, gravele carențe ale apărării proprii. Un guvern trebuie să poată reconstitui condițiile exacte de apariție a unor astfel de lucrări dacă dorește să-și păstreze o justă apreciere asupra valorii lor reale. De exemplu, autoritățile israeliene au grijă întotdeauna să prezinte lumii o aparență de unanimitate chiar și atunci când viața politică a țării este confruntată cu serioase divergențe interne.

C. Melnik (1984) afirmă că nu există dezinformare propriu-zisă în statele democratice, deoarece „nimeni nu nutrește ambiția bolnavă de a distruge cunoștințele obiective ale întregii societăți”. El propune să fie calificată drept „noninformare” minciuna, într-un fel oportunistă, care apare într-o serie de dezbateri politice. Diferența este interesantă căci se subliniază faptul că, în anumite cazuri, dezinformarea nu constituie numai un mijloc, ci și o componentă obligatorie a unei ideologii care trebuie în mod necesar să se opună viziunii adverse asupra lumii, pentru a-și putea impune concepția sa la nivel global, teoretic infailibilă, atunci când realitatea altora va fi distrusă. Și același reproș este valabil pentru toate sistemele sociale totalitare fondate pe o realitate sociopolitică cunoscută.

B. SPECIALIȘTII

Nici o operație de dezinformare nu trebuie să fie declanșată fără o pregătire atentă și amănunțită. Sînt necesare : formularea precisă a obiectivelor urmărite ; cunoaș-

terea aprofundată a ținutelor ; alegerea căilor de apropiere și a canalelor de difuzare ; redactarea atentă a mesajelor ; simularea sau, la nevoie, experimentarea prealabilă a acțiunii. Toate aceste măsuri sînt de domeniul planificării.

a) **Planificatorii** trebuie să se asigure că operațiunea de dezinformare se încadrează corect, fără contradicții, în planul politic de ansamblu. Această acțiune necesită contactarea altor servicii și va fi uneori dificil de a împăca nevoia de păstrare a secretului, indispensabilă acțiunii de dezinformare, cu cooperarea pe bază de încredere cu serviciile respective.

Este evident că acțiunea va fi cu atît mai repede gata de declanșare și va fi cu atît mai eficientă cu cît se va dispune dinainte de materialul necesar (documente false contrafăcute sau documente originale subtilizate), de un personal sigur și familiarizat cu metodele psihosociologice moderne, de canale de transmitere menținute în stare de funcționare și de informații detaliate în ceea ce privește ținta. Pentru a satisface aceste exigențe, anumite regimuri au creat servicii specializate, avînd ierarhie, administrație și buget proprii. Ministerul Propagandei al dr. Goebbels sau Departamentul „A” din cadrul Primei Direcții Generale a KGB, au depus eforturi susținute pentru a da dezinformării actuala sa imagine și anume aceea a unui vast mecanism omniprezent, ocult și nemilos. Acest mod de organizare se pare că nu este lipsit de inconveniente. Un serviciu oficial este cu ușurință reperabil, iar personalul său constituie o țintă predilectă pentru agenții de informații inamici. În plus, profesionalizarea este însoțită de o anumită birocratizare a responsabililor în detrimentul specializării competenței. De asemenea, există riscul de a se naște un spirit de castă necritic, a cărui menținere devine un scop în sine. Alte state se pare că preferă să constituie echipe operative temporare, fără însă a se lipsi de ajutorul unor specialiști de la instituții subvenționate, cu sarcini în domeniile cercetării și informațiilor. Această modalitate are avantajul de a permite întrebuințarea unei experiențe mai obiective în ceea ce privește datele psihosociologice, putînd astfel să explice

unele diferențe neașteptate ce apar între scopurile propuse și rezultatele obținute.

S-ar putea să fim considerați severi, însă avem sentimentul că, cel puțin în Franța, este foarte dificil să-i determini pe factorii de decizie să-și revizuiască ideile preconceptuate sau deciziile luate în mod intuitiv. Există teama că profesionalismul politic tradițional, bazat pe talentul retoric cu tentă juridică sau istorică și mai ales, practica electorală, nu asigură decât o slabă pregătire unor personalități destinate să conducă procesele complexe ale unei societăți moderne.

Este de la sine înțeles că misiunea de a controla buna desfășurare a operațiunilor de dezinformare și de a preveni derapajele sau greșelile, aparține planificatorilor. Totodată, ei sînt cei care vor aprecia efectele obținute și le vor compara cu obiectivele stabilite inițial, de asemenea, vor încerca să înțeleagă erorile săvîrșite.

b) Pe teren, transpunerea în practică a acțiunii dezinformative este încredințată executanților: controlorii și agenții de influență.

Controlorul este echivalentul „ofițerului coordonator” sau al „ofițerului operativ” din cadrul serviciilor secrete. Rolul său este determinant deoarece el este acela care constituie rețelele de transmisiuni și prin el trec mesajele. Controlorul reprezintă legătura indispensabilă între organismul de conducere al operațiunii și agenții de influență.

Ca și în cazul serviciilor secrete, există două feluri de controlori: cei care, aflați la post în străinătate, nu-și ascund naționalitatea și care, cel mai adesea, acționează sub acoperire oficială sau beneficiază de imunitate diplomatică și cei care își ascund identitatea de origine, așa-numiții „ilegali”, uneori plantați cu foarte mult timp înainte pe terenul viitoarelor lor acțiuni în scopul de a-și crea o perfectă „legendă de acoperire”.

În marea majoritate a cazurilor, controlorii aparțin serviciilor secrete. Ei își ascund natura exactă a funcției pe care o îndeplinesc și, mai ales, sursa informațiilor pe care le răspîndesc. Controlorii au de recrutat și de întreținut o rețea de corespondenți. Aici se găsește veriga cea

mai vulnerabilă a lanțului dezinformării, deoarece este cea mai expusă investigațiilor serviciului de securitate. Activitatea principală a controlorului o reprezintă identificarea, apropierea și compromiterea celor care vor deveni agenții săi de influență. Adesea, recrutarea are loc la început, cu ajutorul unor personaje insignifiante, puțin remarcate, apte să joace rolul de cercetași și hăitași.

Controlorul unei rețele de dezinformare comite (cel puțin în Franța) un delict care, pentru a fi condamnat, trebuie să fie însoțit de diverse precizări a căror apreciere este lăsată, în fapt, magistraților: răspîndirea unor știri false, susceptibile de a tulbura ordinea publică. Înțelegerea cu agenții unei puteri străine în vederea lezării intereselor superioare ale statului, nu este, în principiu, opozabilă decât agenților autohtoni recrutați.

Destul de frecvent, controlorul, conformîndu-se unor ordine superioare, va cere unui același agent să difuzeze anumite informații și să culeagă date secrete. Această amestecare a rolurilor este cu certitudine o greșeală, deoarece ea solicită agentului comportamente contradictorii ce îi pot compromite securitatea, cu atît mai mult cu cît riscurile sînt diferite. Așa a fost cazul lui H. Hambleton (J. Baron, 1984 și L. Heaps, 1984), un canadian recrutat de către sovietici. Inițial, a fost agent de informații în cadrul NATO, apoi furnizor al unor raporturi tendențioase către Canadian International Development Agency. Arestat după o perioadă lungă de timp a fost acuzat și condamnat în Anglia doar pentru primul delict.

În ceea ce le privește, puterile occidentale par sensibile, mai ales, la pericolul spionajului și ciudat de nepăsătoare la acțiunile de dezinformare. Astfel, pînă în prezent, în Franța nu există decât o singură afacere de dezinformare judecată de tribunale. Rezultă că, în stadiul actual, ar fi o serioasă greșeală pentru inamicii acestor state dacă ar lăsa să se stabilească o confuzie între cele două forme de agresiune secretă.

c) Agenții de influență sînt persoane recrutate de către serviciile de dezinformare, adesea din rîndul cetățenilor țării vizate. Ei sînt colaboratori cîteodată conștienți

de toate implicațiile rolului lor și întotdeauna la curent cu faptul că sînt în legătură cu un controlor.

Relația între agent și controlorul său este foarte strictă, însă, de cele mai multe ori, ușor ambiguă, mergînd de la prietenia bazată pe încredere și ajungînd pînă la subordonarea pe bază de șantaj și teroare. În orice caz, ei au în mod necesar contacte concretizate fie în întîlniri personale (în special la începutul relațiilor), fie prin metodele aparținînd sistemului de legături directe folosit în cadrul serviciilor secrete (după ce relațiile au devenit stabile). La nivelul acestor legături se situează zona de contact între cele două tabere, punct de trecere obligată care, în principiu, poate fi supravegheată. Dar să nu ne facem iluzii! Numărul mare al agenților face ca supravegherea să aibă un caracter aleator. În plus, întîlnirile pot fi organizate în străinătate, la adăpost de investigațiile serviciilor de securitate ale țării țintă. Apărarea împotriva dezinformării în cadrul unei alianțe va trebui să fie, așa cum ar trebui să fie împotriva terorismului, multinațională, bazată pe o cooperare fundamentată pe încredere reciprocă.

În mod paradoxal, preocuparea excesivă pentru păstrarea secretului și aplicarea scrupuloasă a complicatelor reguli ale muncii conspirative, fac din aceste manevre un joc puțin cam copilăresc, căruia însă trebuie să-i recunoaștem puterea de seducție asupra agenților recrutați. Pe de altă parte însă, toate aceste acțiuni îi expun pe agenții respectivi la gafe pasibile să atragă atenția observatorilor avertizați.

Agentul de influență trebuie să se bucure de o anumită audiență în mediul vizat. Credibilitatea sa depinde de prestigiul și onorabilitatea ce i se recunoaște în cadrul grupului pe care îl are de dezinformat. Foarte rare sînt cazurile în care agentul de influență este o epavă umană gata să facă orice compromis. În majoritatea cazurilor, acesta este o inteligență scilpitoare, subtil, deschis, amical, care nu trece neobservat.

O metodă care a dat roade în trecut, cu toate că în prezent se pare că s-a banalizat, este metoda transfugului călăt. După ce și-a cucerit un anumit prestigiu în țara sa de origine, personajul cere, într-o bună zi, azil politic într-o altă țară. El își întărește aici reputația de spirit

liber și obiectiv, mai ales reușește să-și asigure o notorietate reală. După câțiva ani, beneficiind de respectabilitate și audiență, se reîntoarce de unde a venit și denunță vehement tarele pe care pretinde că le-a observat în țara ce-l primise. Și astfel se câștigă pe toate fronturile : „go-goșile“ devin credibile ; indivizii cei mai avizați nu mai știu ce să creadă ; refugiații autentici își pierd întregul credit.

Pot fi distinse mai multe forme de influențare :

— Așa este cazul *liderului de opinie*, a cărui autoritate este recunoscută și care la poziție deschisă cu titlu personal. Efectul gestului său este aproape întotdeauna considerabil. Chiar dacă nu obține o aprobare unanimă, creează îndoiala în rîndul multor indivizi onești și îi incomodează vădit pe cei care îi resping părerea. Însă este un agent dificil de recrutat și controlat ; reușita îl îndeamnă la independență. Pe de altă parte însă, complicitatea cu controlorii săi va fi foarte dificil de stabilit. Sînt cunoscute personalități de prim rang care au acceptat, și după toate aparențele cu bună știință, să se preteze la acțiuni de dezinformare. Curios este faptul că nu toate aceste personalități aparțin cercurilor politice sau celui jurnalistice, ci, adeseori, mediilor științifice, literare sau filozofice. Astfel de compromisuri ridică neliniștitoare probleme în ceea ce privește psihicul autorilor lor. În general, acceptarea are la bază o anumită simpatie ideologică, însă această explicație nu este suficientă pentru a clarifica comportamentul, aparent de neînțeles, al unui intelectual antrenat în decelarea și denunțarea erorilor. Poate fi avansată și ideea unei dorințe, în general nu prea luată în considerare, existentă la individul de concepție de a deveni și factor de acțiune. În mod îndeminatic prezentată, acțiunea de dezinformare poate împrumuta imaginea unei aventuri, cu atît mai meritorie și cu atît mai temerară, cu cît agentul de influență nu este înșelat în ceea ce privește mașinațiunea ; este gata de acțiune în deplină cunoștință de cauză și cu titlu de mîndrie, considerînd această poziție ca o dovadă a curajului, independenței în gîndire și a capacității sale de renunțare. Aceasta este problema angajării politice a intelectualilor, problemă care a făcut să curgă multă cerneală și care a determinat pervertirea unor

inteligențe schipitoare. Ambiguitatea situației (de altfel, deosebit de favorabilă pentru dezinformator) rezultă din aceea că publicul crede că luarea de poziție a agentului reprezintă fructul unei analize originale, când, de fapt, nu este decît rezultatul unei obscure nevoi personale de acțiune. Este vorba aici de o reacție pasională de aceeași forță și dînd aceleași ameteți ca și aceea care îi determină pe unii bărbați la o totală devoțiune față de o femeie. Mai rămîne să ne întrebăm dacă această „nebunie“ este frecventă sau dacă nu sînt atinși decît anumiți intelectuali, în mod particular înclinați spre teatralizare.

— Un alt caz este acela în care se încearcă infiltrarea unui *confident* pe lîngă un factor de decizie. Va trebui fie a-l găsi în cercul respectiv și a căuta posibilitatea de a exercita asupra lui un control eficace, aproape întotdeauna sub forma unui șantaj, fie a-l forma cu răbdare, mizînd pe fidelitatea sa față de cei ce-l mînuiesc și ușurîndu-i, fără a se atrage atenția, parcurgerca etapelor care sînt necesare pentru a se apropia de poziția de unde va putea să-și exercite influența asupra țintei. În prima situație, agentul este ales în funcție de poziția sa socială, făcîndu-se totul pentru a-l compromite. În cea de-a doua, decizia se ia în funcție de psihologia individului respectiv. Pregătirea agentului poate dura ani, în special dacă factorul de decizie luat ca țintă este atent, neîncrezător și... bine protejat. Un asemenea agent trebuie bine ținut în frîu deoarece timpul poate să-i tocească motivația inițială, iar reușita socio-profesională poate să-i inspire veleități de independență.

O atenție deosebită se cere cunoașterii psihologiei țintei. Factorul de decizie politico-economică dispune de putere veritabilă; acesta, în special, în cadrul regimurilor noastre liberale moderne, este foarte puternic personalizat, ceea ce face ca intermediarii săi să fie izolați. Președinții americani sau francezi, primul ministru britanic, cancelarul federal, cu toate că sînt înconjurați de consilieri, adunări și colaboratori, în ultima instanță, decid singuri, iar anturajul lor apropiat ridică o barieră protectoare și filtrantă în jurul acestor înalte personalități ce îi separă de lumea înconjurătoare și le limitează mai mult decît se

crede capacitatea de apreciere a situațiilor și a oamenilor. A dispune de un agent în acest anturaj prezintă avantaje incalculabile. Accesul la aceste posturi înalte nu se înfăptuiește într-o zi, candidații serioși sînt foarte puțin numeroși. Totuși, recrutarea în timp util și prinderea acestora în capcană nu este chiar atît de dificilă. Autoritatea șefilor politici și siguranța lor, imbinată, în majoritatea cazurilor, cu o incredibilă ignoranță în ceea ce privește psihologia și procedeele ei, îi fac, fără să bănuiește, ținte relativ accesibile.

— Dezvoltarea *vieții asociative*, considerată ca o necesitate a societăților democratice, prezintă, de asemenea, perspective interesante dezinformării.

Există asociații fondate de dezinformator și care sînt în serviciul său. Acesta nu trebuie decît să le asigure o fațadă de onorabilitate și mijloacele materiale necesare pentru a avea o anumită rază de acțiune. Asemenea asociații își propun o gamă largă de obiective recunoscute și au uneori, încă de la început, un caracter internațional. Ele reprezintă adevărate capcane pentru neghiobi, dispunînd de o președinție și de un comitet onorific plin de importanță, care însă, în fapt, sînt dirijați de către un singur om sau de o mînă de secretari, toți foarte modești, retrași și devotați patronului lor ocult. În cadrul organigramelor stufoase ale acestor asociații trebuie să știi să cauți mica „oaie neagră”, care își ascunde eficacitatea reală prin încadrarea sa într-un post în aparență subaltern.

Un alt caz este acela în care dezinformatorul își introduce agenții de influență în asociații deja existente în scopul de a le orienta după cum dorește. În general, este mai simplu de a recruta direct din rîndurile asociațiilor respective. Prin termenul de asociație înțelegem nu numai organisme publice sau private care recrutează aderenți, ci și întreprinderile și societățile de tip economic sau cultural care dispun de o putere mediatică. Alegerea se va opri asupra unor agenți de influență care se bucură de o anumită audiență în mediul vizat. Acesta nu va putea fi menținut într-o situație de necunoaștere totală a obiectivelor acțiunii. Cel puțin se va ști în relații cu controlorul său și va accepta această situație. Este un element impor-

tant dacă într-o zi se va ajunge să-i fie judecată vina: „Pentru a lua masa cu diavolul îți trebuie o lingură lungă...” dar și să-l fi acceptat invitația la masă. Să remarcăm totuși că poziția agentului de influență poate prezenta unele neajunsuri. Ele derivă din obligația ca prin întregul său comportament și prin ideile expuse să-și asigure menținerea prestigiului și respectului în cadrul grupului pe care trebuie să-l dezinformeze. Această duplicitate, inițial poate fi stimulată datorită plăcerii pe care o oferă controlul unei situații paradoxale, însă, pe termen lung, riscă să devină apăsătoare. Un intelectual pune întrebări, în primul rând lui însuși, apoi celor apropiați lui și, dacă găsește o ureche atentă, poate constitui un pericol pentru controlorul său.

Un agent de influență, având în vedere că trebuie să se adreseze unui public destul de larg, va putea să-și sporească ascendentul dacă, la rândul său, va întrebuința relațiile pe care le are, bincînțele, după obținerea acordului controlorului său. Făcînd aceasta, el își întărește influența și îndepărtează sursa de informații false. Astfel, el își va constitui o orchestră dezinformativă cu *instrumentiști și cantautori proprii*, menținuți într-o totală ignoranță în ceea ce privește adevărata mașinațiune. Se profită de admirația lor pentru agentul de influență sau de orice altă legătură ce-i unește cu acesta, dar sînt tratați drept ceea ce sînt și anume „nătărăi utili”. Profilul acestor indivizi, trasat prin cîteva linii, se constituie din absența spiritului critic, competență limitată, cultură conformistă, slăbiciune de caracter și, în același timp, pretenții și snobism. Tipul este înregimentat și poate fi întrebuințat în mai multe rînduri, deoarece este insensibil la experiențele nefericite.

Agentul de influență ideal este un om de renume care poate fi manipulat și a cărui notorietate îl pune la adăpost de investigațiile poliției, în timp ce candoarea sau vanitatea sa îl garantează docilitatea față de cel ce-l șan-

tajează. Fie că este vorba de agenți infiltrați, fie de agenți recrutați, asupra problemei admiterii de către aceștia a controlului merită să ne oprim, în speranța de a găsi modalități de protecție. Ce îi obligă totuși pe agenți să-și accepte situația ? căci, o repetăm, nu sînt în mod obligatoriu instruiți în acest scop. Putem lua în considerare cel puțin patru moduri de control :

— *Adeziunea ideologică* permite exploatarea unei voințe militante, asigurînd în același timp un fel de alibi moral pentru trădare, adesea invocat, de cînd puterile occidentale suferă de diminuirea sentimentului național. Cine adoptă un sistem de gîndire cu pretenții de a furniza o viziune globală asupra lumii are dreptul să înlăture sistemele de valori demodate. Pericolul vine din aceea că, așa cum îi cere rolul, agentul de influență este chemat să ia parte și, ca urmare, se expune la polemică. El reprezintă partea de sub apă a icebergului, avînd dubla funcție de a sprijini ideologia pe care o servește și de a rămîne un element luat în considerare și ascultat în cadrul grupului pe care îl dezinformează. În mod inevitabil, devine o persoană cu dublu limbaj și această ambiguitate poate deveni periculoasă, căci intelectualul se obișnuiește greu cu disimularea și cu reticențele.

— *Constrîngerea prin șantaj* solicită realizarea, în prealabil, a condițiilor necesare pentru ca subiectul să cedeze fără a avertiza serviciile de securitate ale țării sale. Este de remarcat că acest mod de control se utilizează mai mult sau mai puțin pe față chiar și în cazul celor care se angajează din motive ideologice. În orice caz, un individ bine compromis este mult mai ușor controlabil. Totuși, această metodă nu este cea mai bună (decît cu titlu de suplimentare), deoarece creează condițiile necesare fabricării unui agent dublu. De altfel, aceasta constituie singura cale deschisă unui pocăit pentru a neutraliza șantajul, dînd impresia că-și servește în continuare șantajistul, rămînînd, în același timp, în bună regulă cu legile țării sale. Dezinformatorul va înlătura mult riscul ca agentul să devină dublu numai dacă va aplica fără nici o abatere regula de a nu utiliza niciodată un agent de influență pentru culegera de informații. Dar, se pare că regula res-

pectivă nu este aproape niciodată respectată.

— *Interesul material* presupune o investiție pentru un profit cu termen incert. Cu toate acestea, dacă ne raportăm la cazurile cunoscute, vom fi foarte surprinși constatând modicitatea ofertelor și modestia pretențiilor. Acordarea unor „onorarii” servește mai mult acțiunii de compromitere a agentului decât pentru a-i oferi o cale de ieșire din încurcături financiare. Se pare că există alte resorturi de natură psihologică, mai adânci, respectiv un fel de atracție morbidă față de puterile oculte, sau compensarea unor frustrări oarecare, sau o anumită imagine despre sine pe care și-o formează într-o epocă în care eroii clandestini sînt divinizați. Probabil că s-ar putea descrie existența unui adevărat „complex Faust”, foarte răspîndit în rîndul contemporanilor noștri.

Sînt de reținut anumite motivații particulare în situația agenților „ilegali”, cetățeni ai statului dezinformator, strecurăți în mod clandestin în țara ce se urmărește a o dezinforma. Pentru cei ce aparțin statelor din Est, această posibilitate reprezintă o modalitate de a ieși din țara lor și de a trăi într-o societate în care le place, însă pe care trebuie să o combată pentru a putea rămîne acolo ; ei sînt la discreția controlorilor care îi dirijează și care cunosc debilitatea motivelor angajării lor.

— *Slăbiciunile de caracter.* Recrutarea agenților de influență se realizează frecvent prin înlănțuirea unor acțiuni care trec de la curtoazia primitoare la imprudențele amicale, urmînd să se ajungă la compromitere prin intermediul unor servicii făcute și acceptate. Serviabilitatea și curtoazia sînt resorturi pe care, un controlor competent, va ști să le acționeze. Acțiunea va începe prin folosirea ocaziilor mondene, ajungînd la un fel de amicitie, apoi prietenie și, în final, dependență. Jonglarea cu sentimentele frumoase este inegală și chiar respingătoare atunci cînd unul oferă o prietenie, iar celălalt solicită o complicitate. Este exact ca și cum s-ar furniza, fără scrupule, un partener îndrăgostit unei persoane un pic cam „dezmoștenită de soartă”. Și nu este un exemplu singular. Este bine de notat că numărul indivizilor onești, căzuți în capcana dezinformatorilor, ar fi putut fi mult mai mic dacă ar fi găsit un ajutor exterior discret și competent.

Cazul Pathé constituie o bună ilustrare a ceea ce înseamnă un agent de influență. Pierre Pathé a fost recrutat de către serviciile sovietice la vârsta de 49 de ani. Produs al unei onorabile familii burgheze, pînă în acel moment dusesse o viață mediocră, fără reușite remarcabile. Printre altele, studiasse limba rusă și se căsătorise a doua oară cu o emigrantă rusă. Nu-și ascundea simpatia pentru Rusia sovietică. Publicarea unei lucrări cu titlul *Fenomenul sovietic* a atras asupra lui atenția ambasadei URSS de la Paris.

Pathé va fi supus manipulării timp de 20 de ani de către șase controlori succesivi, toți bine cunoscuți de către DST*. Pathé nu-și făcea nici o iluzie asupra apartenenței controlorilor săi la KGB și se supunea în mod conștient complicatelor formalități cerute de întîlnirile lor ca și tuturor măsurilor de securitate fixate.

Cum se întîmplă în mod frecvent, patronii săi l-au făcut să joace un dublu rol: „informator“, furnizînd analize ale culiselor politicii franceze și ale evoluției sale probabile, biografii ale unor personalități politico-militare, etc., dar și agent de influență, publicînd într-un buletin de informare denumit „Synthesis“ și în alte organe de presă la care colabora ocazional, articole scrise pe baza datelor furnizate de controlorii săi sau răspîndind, la cererea acestora (prin intermediul numeroaselor relații de care dispunea), puncte de vedere și idei favorabile acțiunilor politice ale URSS.

În cazul lui Pathé, sovieticii au procedat la o apropiere directă, date fiind opiniile manifestate deschis ale acestuia. Nu a existat nici un fel de constrîngere. Agentul de influență a primit „onorarii“ relativ modeste, transmise direct, în mod neregulat, însă destul de frecvent, avînd valori variabile. În total, în cursul celor 20 de ani, suma s-a ridicat la cîteva zeci de mii de franci. Trecutul, destul de șters, al acestui om care depășise vîrsta medie a vieții, precum și anumite trăsături de caracter, au fost, bineînțeles, folosite de recrutori, care, la început, s-au prezentat foarte amical.

Arestat în 1979, pe timpul unei întîlniri cu controlorul său, căruia îi transmitea o serie de documente, Pierre

* Direcția Securității Teritoriale (n.t.)

Pathe a fost condamnat de către Curtea de securitate a statului la trei ani închisoare.

3. INFORMAREA PERVERTITĂ

A. MANIPULAREA SEMANTICĂ DEZINFORMANTĂ

Abordarea acestei probleme înseamnă recunoașterea importanței cuvîntului în operațiunile de dezinformare.

Astfel, omul obișnuit, fidel ascultător al discursurilor ideologilor (prin acest termen înțelegîndu-se toți aceia care se referă la un sistem de idei prestabilit — politicieni, filozofi, sau, în general, specialiști într-un anumit domeniu) încearcă adeseori sentimentul că există un decalaj, dacă nu o contradicție, între termenii auziți și cunoștințele personale pe care le are în legătură cu problema aflată în discuție. Prima impresie este că s-a schimbat sensul cuvintelor și că se ascultă un discurs într-o limbă străină, dar care folosește același vocabular. Dezinformarea uzează în mod nelimitat de deformarea limbajului. Există o anumită „putere culturală” bazată pe dreptul pe care și-l arogă un cerc restrîns de intelectuali de a „administra cuvintele, simbolurile și ideile”, așa după cum bine a spus-o Guy Sorman (1983). Orice doctrină, chiar înainte de a deveni teorie și sistem, este limbaj, al cărui noutate creează o atracție suplimentară și facilitează adoptarea sa ca mod de gîndire. Orice limbaj are dificultăți specifice de natură sintactică și lexicală, care, adeseori, constituie obstacole în exprimarea exactă a ideilor. Onoarea de a-l domina sau măcar de a-i marca în mod loial limitele aparține intelectualului. Misiunea necinstită de a-l masca, de a-l utiliza în scopuri necurate și de a-l face să treacă drept regulă logică aparține dezinformatorului. Această situație nu constituie o noutate. Sofiștii Atenei antice au fost artiști în domeniu ; sînt nenumărate „paradoxurile” propuse de ei. Evul mediu creștin s-a scufundat pînă la gît în dispute exegetice. Iar epoca noastră biblică în confuzie ideologică. Pot fi întrebuintate neologisme, apte să fascineze persoanele „pe jumătate cultivate

și pe jumătate mondene“, dar și mai bine se va căuta utilizarea conceptelor de uz larg, definite incert, cărora li se va atribui un sens nou și particular, revelator pentru un cerc de inițiați. Pentru a sesiza mai bine cum o astfel de situație favorizează dezinformarea este bine să facem o distincție între aspectul teoretic și cel practic al problemei.

a) Aspectul teoretic

După cum se știe, limbajele sînt „vii“, ceea ce înseamnă că pe timpul întrebuințării au loc schimbări atît în lexicul cît și în sintaxa lor. Uneori, ele pot să se deosebească destul de mult în cadrul unor comunități umane cu destine separate. Foarte frecvent, în sinul unei aceleiași colectivități, se formează subgrupuri, care deformează limbajul comun din motive profesionale.

În principiu, sensul cuvintelor este dat de dicționar, însă este importantă remarca (și Saussure a subliniat-o net) că un cuvînt din dicționar nu trimite la un obiect ci la o imagine interiorizată pe care fiecare dintre noi ne-am făcut-o despre obiectul respectiv. De exemplu, cuvintele „ciine“ sau „masă“ constituie trimiteri la „idei“ generice, fără a exista siguranța că acestea sînt identice pentru toată lumea. În plus, atunci cînd nu mai este vorba de a denumi simple obiecte ci noțiuni, stări de spirit sau diferențieri, definițiile lexicale sînt mult mai dificil de stabilit. Iar cînd se ajunge la concepte abstracte acestea devin adesea incerte și fac apel la comparații, analogii și aproximări mai mult sau mai puțin fericite. *Ex abrupto*, nu este deloc ușor să spui ce sînt, de exemplu, libertatea, dreptatea sau ura. Însuși dicționarul oferă adesea mai multe sensuri pentru același cuvînt. Acesta își găsește adevărata valoare prin referirea la un context dependent simultan de tema aflată în discuție, de nivelul cultural al interlocutorilor și de circumstanțele în care toate acestea sînt reunite. Aceasta este cauza pentru care „jargonul“ specializat își manifestă din plin prezența în limbaj. Deviațiile prea evidente de la sens sînt remediate prin convenții rezultate din întrebuințarea limbajului. În acest

fel, grupurile foarte structurate pot fi determinate să adopte un vocabular destul de diferit de cel al maselor. Și aceasta este cu atât mai adevărat cu cât cuvintele fac trimiteri la valori ideologice.

O altă problemă teoretică este aceea a *argumentării*. A convinge nu înseamnă în mod obligatoriu să spui adevărul. Sofiștii cunoșteau foarte bine acest lucru. Dintotdeauna a existat o anumită ambiguitate în ceea ce privește „gradul de adevăr” al unei propoziții care se bazează pe o relație de tipul „dacă cutare afirmație este adevărată, atunci este adevărată și cealaltă”. Adesea, un procedeu de persuasiune constă în a face o trimitere a unei concluzii, nu la premisele ce au determinat-o, ci la personalitatea interlocutorului. Acesta va enunța un adevăr cert, făcând astfel proba credibilității sale, după care va putea să-și permită ca, folosind puțină abilitate, să afirme un contra-adevăr. O deviere de sens bine aleasă poate masca o manevră, mai ales dacă se vor adăuga aici sentimentele frumoase și morale.

b) Aspectul practic

Dezinformatorul utilizează ambiguitatea vocabularului pentru a-și disimula scopurile, care constau în a acționa asupra auditoriului, fără ca acesta să bage de seamă. Intenția de a înșela există cu certitudine, însă aceasta nu este suficientă pentru a caracteriza dezinformarea, căci, în multe cazuri, propaganda deschisă nu se dă nici ea înapoi de la procedee asemănătoare. Dezinformatorul înșeală nu numai pentru a convinge, ci și pentru a face rău. Dincolo de convingerea la care își aduce auditoriul există ascuns un comportament prestabilit, adesea contrar intereselor și voinței victimei. Și pentru aceasta, dezinformatorul trebuie nu numai să jongleze cu diferitele sensuri ale cuvintelor pe care le întrebuințează, aflate fie în limbajul comun, fie în jargonul ideologic, însă trebuie, de asemenea, să facă dificilă situarea discursului într-un context care s-ar putea dovedi revelator. Dezinformatorul trebuie să salveze aparențele și să-și păstreze în permanență posibilitatea de a întrebuința din plin retorica. Din această

cauză, el este adesea obligat să procedeze la operațiuni succesive, aparent fără nici o legătură între ele, a căror convergență nu este cunoscută decât de el.

Este adevărat că asemenea manevre sînt, în general, posibile datorită naivității auditoriului, în parte, vinovat de propriile-i necazuri.

Pentru a fixa ideea, să încercăm a urmări o astfel de evoluție semantică :

A fi *pașnic* înseamnă a avea un comportament și o stare psihică caracterizată prin calm și liniște. Este *pacifist* cel care este neagresiv față de semenul său. Și unul și celălalt termen au sensuri apropiate și descriu aspecte psihologice. Deformarea sensurilor nu este deloc nevinovată. Astfel de adjective (semnificații) fac trimiteri la noțiuni (sensuri) care implică contrariul lor (antonime) : pentru unii, agitație, dezordine, pentru ceilalți, ostilitate și combativitate. Antonimele sînt în acest caz, din punct de vedere semantic, mai depărtate ca sens de termenul cunoscut, iar revenirea la un sens comun atît pentru unii cît și pentru ceilalți nu este garantată. Cel care refuză să cedeze agresivității devine *pacifist*, ceea ce nu mai este o caracteristică psihologică, ci însemnul unei convingeri ideologice. Și astfel jocul continuă : acțiunile pentru pace, împotriva războiului, gata la nevoie de a o apăra pe prima împotriva celui de-al doilea și astfel pacifistul devine luptător pentru pace, și este departe de a fi pașnic. Pentru a păstra acestei devieri cel puțin aparența unei coerențe intelectuale, el acționează împotriva războiului, împotriva mijloacelor acestuia (armamentele) și împotriva agenților săi (militarii). Angajarea pacifistului ia o turnură pasională prin intrarea sa în acțiune (comportament), justificată în propriii săi ochi de un imperativ etic. Dacă contradicția între acțiunile sale comportamentale de luptător și conținutul mesajelor pentru pace devine de nesuportat, pacifistul se va retrage într-un neutralism total, spre marele câștig al dezinformatorului.

Interesul pentru manipularea semantică este într-o continuă creștere datorită ambiguității, aptă să dea cuvintelor sensuri diferite față de întrebuințările obișnuite ; de exemplu, a vorbi de coexistența pașnică, care pentru unul

din interlocutori nu exclude lupta ideologică, denumită revoluționară. În aparență, se caută un acord în ceea ce privește sensurile cuvintelor, atunci când se urmărește să se profite în folosul propriu de interpretarea faptelor pe care părțile aflate în dezbatere le înțeleg în mod diferit. Cel care va protesta ulterior împotriva acestui abuz în folosirea cuvintelor va fi tratat drept elementul perturbator.

Profitul se va obține și dintr-o prezentare artificială a problemelor opunând adevăruri absolute (bine/rău, frumos/urât, bun/rău, etc). Acesta constituie un procedeu simplificator, capabil să atribuie aprecieri peiorative severe tuturor calificativelor acordate adversarului și care deschide calea generalizărilor abuzive.

c) Manipularea vocabularului

Vom exclude de la început manevrele de ordin psihologic, pentru a ne menține în cadrul unor anumite procedee pur lingvistice, fără a mai reveni asupra simbolurilor retorice clasice. De altfel, enumerarea ce o propunem nu este în nici un caz exhaustivă.

— Utilizarea unui jargon specializat într-un alt context decât cel specific. De exemplu, vocabularul militar pentru a descrie confruntările socio-politice. În acest mod, adesea, sînt provocate efecte durabile ce pot deveni o modă.

— Substantivizarea adjectivelor. De exemplu, despre două fenomene ale căror evoluții nu au efecte reciproce se va spune că sînt independente ; după care se va vorbi despre independență, devenită subiect în sine, obținînd orice vom dori. În unele situații, se pot apoi „personifica” abstractizările pentru a le face terenul unor confruntări dialectice.

— Sensul cuvintelor poate fi profund modificat prin tonul care însoțește folosirea lor. Batjocorirea unor termeni le poate schimba sensul, oferind astfel posibilitatea ca, fără să fie exprimat în mod explicit, sensul acestora să se transforme, devenind peiorativ.

— A face să fie acceptate identități false este, de asemenea, un procedeu foarte uzitat. Se repetă pînă la saturare anumite echivalențe, cum ar fi : a avea = a fura, sau anumite calificative în mod sistematic adăugate unui substantiv pînă la crearea unei referințe automatizate în conștiințe.

— Adesea, manipulatorul se va strădui să impună stereotipuri verbale, cu rol de a „echipa” gândirile, fiind însoțit, în general, de o nuanță peiorativă. Iar aceste stereotipuri sînt de tot felul : „Hunii” din 1914, „zidul de argint” din 1936, sau „dreptul la diferențiere” care nu se dă înapoi în prezent să coabiteze cu „stilul unisex”.

— Sînt utilizate abuzurile de semnificație. Astfel, este preluat unul din conceptele de bază ale societății ce se dorește a fi dezinformată și, după ce a fost adus pînă la un fel de sens absolut, fără nici o legătură cu realitatea, se folosește în scopul de a distruge societatea țintă în numele propriilor ei principii : libertatea devine dreptul de a face tot ce te taie capul, iar egalitatea se aplică tuturor relațiilor umane, nu numai juridice, ci și economice, intelectuale și sociale.

— Apropiată acestui gen de manipulare semantică este deturnarea într-un sens unic a unei atitudini fundamentale : „am dreptul să fac în numele principiilor voastre ceea ce vă interzic în numele principiilor mele”. Și astfel tortionarii denunță tortura, teroriștii denunță violența, dezinformatorul denunță războiul psihologic, iar patronii „goulag”-urilor denunță lagărele de concentrare naziste.

— În final, pentru a se înlătura ultimele obiecții, se face referire la un autor considerat ca o autoritate în materie, sau la un „text sacru”, pe care adesea nici unul dintre cei ce-l folosesc drept argument nici măcar nu l-au citit în prealabil.

Se remarcă faptul că toate aceste manipulări se bazează pe primordialitatea dialectică a cuvîntului, chiar și cînd acesta ar putea foarte bine să cedeze locul imaginii

* Termen folosit de mass-media occidentală pentru denumirea lagărelor de muncă forțată în care sînt închiși deținuții din U.R.S.S. (n.t.)

care „spune” mai mult și, mai ales, acordă, o libertate imaginativă mai mare observatorului. Pe de altă parte, o singură imagine creează o emoție mai puternică decât un întreg mesaj, ceea ce face ca, aproape întotdeauna, să fie însoțită de un text explicativ.

d) Vocabularul marxist-leninist

Marxismul are jargonul său propriu ca majoritatea celorlalte sisteme filozofice, de unde reiese necesitatea ca, atunci când te adresezi marxiștilor, să veghezi cu mare atenție asupra sensurilor date conceptelor de către dife-
riți interlocutori.

Pe de altă parte, în această situație, mai vin să se adau-
ge și alte cauze ale neînțelegerilor. Una dintre ele derivă
din diferența fundamentală pentru marxiști între stra-
tegie (considerată imuabilă) și tactică (apreciată ca fiind
oportunistă). În conformitate cu condițiile luate în consi-
derare de interlocutor, veridicitatea unei expresii actuale
poate foarte bine să nu mai corespundă cu aceea a unei
expresii identice anterioare.

Denaturarea semantică marxistă se realizează la mai
multe niveluri și nu este percepută decât de cei inițiați :

— Nivelul cuvintelor, cărora li se dă un sens parti-
cular, uneori în contradicție cu folosirea lor obișnuită, for-
mînd astfel jargonul. Unul din procedee îl constituie bana-
lizarea termenului ce desemnează o atitudine criticabilă
de către oricine și extinderea forțată a domeniului său de
aplicare, cum ar fi să se vorbească despre „rasismul îm-
potriva tinerilor”.

— Nivelul contextului intelectual, care, pentru mar-
xiști, comporță referiri constante la „dogme”, ceea ce de-
termină emiterea, uneori obligatorie, a unor concluzii sur-
prinzătoare. În orice caz, însă, dogma nu va fi niciodată
pusă în cauză.

— Nivelul pragmatic determină pentru un marxist an-
gajat în acțiunea politică ca o declarație să nu conteze
dacă este adevărată sau falsă, important fiind faptul ca
ea să fie eficace în îndeplinirea scopului urmărit. O dată
cu trecerea timpului declarația respectivă își pierde va-

loarea ; ea nu mai poate fi opusă vorbitorului, deoarece condițiile care au justificat-o s-au perimat. Devine, astfel, aproape imposibil să fie prins în flagrant delict de contradicere.

— Folosirea unor termeni diferiți pentru a denumi același fenomen, în funcție de referenți, comunism sau adversarii lui. De exemplu, cuvîntul „imperialism” nu se aplică decît statelor liberale, în timp ce invadarea Afganistanului este o acțiune pentru „apărarea socialismului”.

Oricum ar fi, publicul neavertizat se lasă adesea prins în păienjenişul unei asemenea dialectici, în majoritatea cazurilor, prea puţin cunoscută. Aceasta demonstrează marele interes al marxiştilor în a face popular vocabularul „limbii de lemn”. Însă trebuie bine înţeles că nu poate fi vorba de o simplă traducere a termenilor în limbajul uzual. Ar fi de preferat sesizarea sensului particular pe care îl iau expresiile comune folosite într-o ideologie particulară. A. Kriegel (1984) afirma că nu trebuie confundate „cuvîntele far”, ce anunţă trecerea vorbirii la vocabularul marxist, cu „cuvîntele bază” ale ideologici, adevăratele purtătoare ale mesajului.

e) Informarea dezechilibrată

Aceeaşi informaţie va fi interpretată în mod diferit după modul în care este difuzată în ţările libere sau în cele cu regimuri totalitare. Acest fapt devine cu atît mai evident atunci cînd este vorba de difuzarea rezoluţiilor adoptate de marile organisme internaţionale.

Dezechilibrul se manifestă în două feluri :

— lumea liberă este deschisă tuturor formelor de informare, inclusiv cele ale adversarului ce poate interveni atît direct cît şi prin interpuşi. În ţările cu regimuri totalitare, informarea este serviciu de stat şi este supusă unor consemne stricte ;

— un acelaşi cuvînt îşi schimbă sensul o dată cu trecerea frontierelor, în funcție de cine îl întrebuinţează : un marxist sau un liberal.

Tehnica dezinformativă constă în aceea că, plecând de la concepte sau valori utilizate în rezoluțiile organismelor internaționale, se operează asupra lor în mod progresiv, conducând, în final, la apariția unor concepte ambivalente. De exemplu, se va efectua o alunecare de la conceptul de „apărare a drepturilor omului” către „eliberare națională”, „securitate și dezvoltare”, pentru a se ajunge apoi la „dezarmare”.

Sînt posibile diferite variante. Se va propune o rezoluție în favoarea păcii. Cine ar refuza să subscrie? Însă există războaie drepte, de apărare, și războaie nedrepte, de agresiune. Pentru un popor, a lupta împotriva imperialismului capitalist reprezintă o cauză dreaptă, însă a se ridica împotriva unei intervenții militare în sprijinul unui regim comunist ce se clatină înseamnă a se face complice cu o agresiune împotriva socialismului, deci un război nedrept. Promotorii războiului sînt întotdeauna adversarii, capitaliștii sau antimarxiștii. Rezultă că lupta pentru pace și pacifismul sînt în mod obligatoriu îndreptate împotriva dușmanilor Uniunii Sovietice, cîndva patria socialismului. Iar astăzi în plus, apărătoarea celor oprimați. Și astfel, rezistența afgană devine promotoare a războiului.

Manipularea semantică este o armă eficace, însă cu două tăișuri. Este adevărat că opinia publică nu reușește întotdeauna să sesizeze prezentarea trucată a realității, fiind adesea dispusă să dea crezare imposturii, însă această impostură implică practici ce pot fi identificate de un personal avertizat și atent, ceea ce permite denunțarea ei.

B. FALSURILE DEZINFORMĂRII

Dezinformarea trebuie, în mod obligatoriu, să publice la un moment dat documente false, să răspîndească insinuări calomnioase sau să facă publice declarații mincinoase. Aceasta este cauza ascunderii cu foarte mare grijă a identității sursei. Falsurile, pentru a deveni credibile, cer o pregătire atentă și o fabricare impecabilă ce nu poate fi lăsată pe seama improvizăției.

a) Documente false (născocite).

Au întrebuințare curentă și unele state dispun de laboratoare specializate care permit fabricarea unor falsuri foarte atent elaborate pentru a masca înșelătoria. Printre afacerile relativ recente pot fi citate ca exemple următoarele : scrisoarea președintelui Reagan către regele Spaniei prin care îl învită să ia măsuri împotriva opoziției și împotriva organizației „Opus Dei” înainte de intrarea țării sale în Alianța Nord-Atlantică (Bethell, 1984) ; documentele false „descoperite” pe fundul lacului Baviere, relevând numele unor preținși foști funcționari hitleriști care, conform declarațiilor cehoslovace, ar fi fost recrutați de administrația Germaniei de Vest (Bitman, 1981) ; scrisoarea ambasadorului american din Madagascar în care mulțumea unui agent al C.I.A. pentru eforturile depuse la răsturnarea guvernului malgaș (Bitman, 1981). Și exemplele ar putea continua. Procedul este atît de frecvent (cu certitudine, mai multe sute de asemenea acțiuni pe an) încît victimele au sfîrșit prin a învăța să pună la punct metode de detectare și verificare.

Fabricarea falsurilor a devenit o artă din ce în ce mai delicată, fără însă ca aceasta să-i descurajeze pe falsificatori. Este necesară utilizarea unei hîrtii adecvate, a unei ștampile conforme cu originalul oficial, folosirea unor cerneleuri a căror origine să nu deconspire proveniența falsului, etc.

Redactarea și prezentarea trebuie să fie deosebit de îngrijite : este necesară respectarea întru totul a formei, stilului și limbajului specific administrației sau personalității în cauză, chiar și a formelor de politețe întrebuințate și a paginării documentelor respective. Aceasta a determinat numeroase servicii, victime ale unor astfel de mașinațiuni, să schimbe din cînd în cînd modalitatea de redactare sau de prezentare a documentelor și chiar să introducă „semne” discrete care să le permită autentificarea lor.

Difuzarea cere, de asemenea, precauțiuni serioase. Falsul „original” nu va trebui niciodată să parvină adversarului. În foarte rare cazuri, acesta va fi trimis direct

ținței. Vor fi căutați intermediari, nevinovați sau complici, care să asigure trimiterea sau publicarea lor. În orice caz, este de dorit ca destinatarii să nu posede mijloace perfecționate de control. Guvernele statelor recent formate sau mici, servesc adesea ca intermediari neștiutori de rolul pe care-l joacă. Niciodată un document fals nu va fi publicat de autorul însuși sau de un apropiat al acestuia. El va trece prin mîna agenților, iar cel mai indicat este să treacă prin mîna agenților dubli.

Este de remarcat că dezinformatorii sînt în mod considerabil favorizați în acțiunile lor de „complicitatea de fapt”, în speță, cea oferită de mijloacele de informare în masă occidentale. C. Stirling (1984) remarcă faptul că nu altul decît „Washington Post” a fost acela care a publicat primele informații referitoare la „dubiile” serviciilor secrete occidentale privind filiera bulgară pusă în cauză de justiția italiană în tentativa de asasinare a papei. Această afacere este plină de învățăminte, deoarece acuzațiile și dezmințirile, insinuările și punerile la îndoială, declarațiile tuturor părților interesate n-au mai permis unui cititor normal informat să-și formeze o opinie cît de cît rezonabilă. Singurul lucru care i-a rămas clar a fost acela că a existat o dezinformare fără însă a avea certitudinea în ceea ce privește identitatea manipulatorului și a manipulatului. Și, bineînțeles, că acesta din urmă a avut cel mai mult de suferit datorită acestei confuzii organizate.

În general, folosirea documentelor false are o eficacitate reală deoarece, pentru a dovedi înșelăciunea, este necesar accesul direct la documentul respectiv, precum și de timp pentru a-l analiza. Pînă cînd victima este în măsură să-și demonstreze buna credință răul s-a produs și ceea ce îi mai rămîne de făcut se va rezuma la posibilitatea de a face referință la un fals ipotetic.

b) Zvonurile și insinuirile calomnioase

Răspîndirea lor cere o adevărată artă căci trebuie să te ferești să faci afirmații tranșante ; se pun întrebări, păstrînd toate aparențele de imparțialitate și determinînd ast-

fel apariția îndoielii; se sugerează ipoteze, încredințând publicului grija de a trage concluzii; se enunță o enormitate, adăugându-se imediat că tu însuși nu o crezi decât pe jumătate. Este de la sine înțeles că zvonurile sînt răspîndite în medii considerate potrivite, iar difuzarea lor se face către mai multe ținte de-o dată, în așa fel încît ivirea zvonului din mai multe izvoare să conducă la confirmarea lui. Să începe „blind“, pentru ca victima să fie tentată să nu răspundă și să lase problema baltă. Mai târziu, calomnia va fi reluată fără a se uita să fie amintită etapă precedentă rămasă fără dezmințire. Întreaga operațiune se bazează pe două proverbe simple însă perfect operante: „Nu iese fum fără foc“ și „Gura lumii doar pămîntul o astupă“. Totodată, este exploatăată o tendință bine cunoscută de către psihologi: prima reacție, absolut normală, la primirea unei informații este de a o difuza mai departe.

Alegerea mesajelor este fundamentală. Este de preferat o insinuare comportînd o parte de adevăr, sugerînd însă o interpretare peiorativă. Este bine, de asemenea, să fie lansată în cadrul unei discuții între ținte deoarece, dacă va exista un schimb de argumente, se vor găsi întotdeauna indivizi care, fie și numai din spirit de contradicție, sînt gata să susțină veridicitatea calomniei chiar dacă, în sine, nu sînt deloc convinși. Dezinformarea primește, de obicei, un sprijin considerabil din partea „deșteptilor cărora nu le poți vinde gogoși“. Este bine cunoscut procesul clasic: un „suflăt bun“ aduce în atenție plîngerea unui delicvent care acuză poliția că l-ar fi maltratat. Și se va vorbi nu atît de tratament dur cît de tortură. Ideea este lansată și pasiunile se dezlănțuie. Răufăcătorul, chiar dacă este delicvent, este înainte de toate om și, oricare ar fi nelegiuirea comisă, are dreptul de a-și cere respectată „demnitatea de om“. Și dacă poliția admite faptul că i-ar fi administrat cîteva ghionturi, se va afirma că a fost pus sub semnul întrebării principiul însuși și că nu există niveluri în tortură (ceea ce, de altfel, este complet în contradicție cu realitatea). Mai mult, dacă au existat cumva „lovituri peste bot“ vor fi calificate drept tortură morală. Și astfel, poliția devine acuzată, iar nelegiuirea

de la care s-a plecat inițial este dată uitării. În cel mai bun caz, cei conștienți de manevră vor refuza să ia parte la confruntare.

Insinuările privitoare la viața particulară aduc întotdeauna faloase mari, deoarece, puțini oameni, în afara celor apropiați victimei și, în consecință, suspecti de părtinire, sînt în stare să dezmință calomnia.

Subliniem faptul că avantajul acestui gen de operații constă în aceea că pune victima în postura de acuzat și îi impune căutarea de probe pentru dezvinovățire. Victima trebuie să facă dovada nonexistenței faptelor incriminate ceea ce este, practic, imposibil, avînd în vedere că, prin definiție, ceea ce nu există nu lasă urme.

Contrar unei idei răspîndite, în viața publică nu trebuie niciodată să tratezi calomnia prin dispreț și tăcere ; nu trebuie să ne autolinîștim cu speranța că va trece neobservată. Întotdeauna vor exista indivizi „bine intenționați” capabili să o reînvie la momentul oportun. Adesea, calomnia este o operațiune în doi timpi : mai întîi se aruncă informația falsă fără a părea că i se acordă atenție, urmînd să fie reluată cu referire la prima sa publicare. Apelul la încredere nu servește la nimic, dezinformatorul dispunînd de la început de arme redutabile : scep-ticismul său politic sau cîșsimțămîntul său curtenitor, însă în doi peri, care menține întreagă insinuarea și îi oferă un rol frumos cu atît mai mult cu cît refuză să învenipeze dezbaterile. Fără întîrziere, trebuie cerute precizări în ceea ce privește faptele incriminate, acuzația și originea sa, să fie solicitate dovezi palpabile și să fie deschis un proces de defăimare. Apoi, va trebui declanșat contraatacul asupra agenților de influență, indiferent dacă aceștia sînt sau nu complici conștienți ai dezinformatorului, pentru a-i discredita, pentru a-i pune la index și pentru a le interzice pentru mult timp accesul în cîmpul dezbaterilor de idei.

c) Repertoriul minciunii

Este important în a nu confunda minciuna cu eroarea. Eroarea se opune realității. Minciuna se opune adevărului,

care în majoritatea cazurilor nu este, din păcate, decît o noțiune relativă. La fel este și minciuna ca urmare, ea poate avea o vastă gamă de nuanțe. Să ne reamintim că, practic, dezinformatorul este destul de indiferent față de veridicitatea spuselor sale. El nu recurge la minciună decît dacă îi permite să deformeze mai mult realitatea, ceea ce constituie țelul său principal. Prins în flagrant delict de minciună, dezinformatorul se va scuza prin încadrarea acesteia în domeniul erorilor, noțiune complet diferită, cu trimitere la exactitatea faptelor, dar care permite o oarecare lărghețe, deoarece calomniatorul a avut grijă să aleagă o temă ce se raportează la fapte dificil de negat în totalitate.

Este bine să nu uităm niciodată miile de fațete ale minciunii. Vladimir Volkoff (1982) distinge, după părerea sa, zece rețete pentru compunerea informațiilor tendențioase. În acțiunile dezinformative există însă o varietate imensă de asemenea informații și noi propunem o listă nelimitativă.

- Dozajul savant de jumătăți de adevăr cu jumătăți de minciună, primele determinînd acceptarea celorlalte și aceasta cu atît mai ușor cu cît opinia publică este neutră sau deja partizană.

- Minciuna absolută, adesea eficace datorită enormității sale ce poate seduce spiritele paradoxale.

- Contraadevărul neverificabil datorită lipsei de martori.

- Minciuna prin omisiune, în special aceea care neglijează de a prezenta informația în întreg contextul ei.

- Valorificarea accesoriilor, a faptului întîmplător în detrimentul esențialului, estompat în mod savant.

- Amestecarea faptelor, a opiniilor sau persoanelor echivalente, care, într-o anumită variantă, vor putea fi condamnate cu ușurință folosind o ilustrare adecvată, chiar dacă este abuzivă.

- Reminiscențe false sau comparații nejustificate.

- Minciuna înecată într-un noian de informații, existînd posibilitatea de a fi regăsită ulterior pentru a servi drept punct de referință.

- Citate aproximative sau trunchiate.

● Afirmații făcute pe un ton angelic, dezinvolt sau indignat.

● Exagerarea apocaliptică a unui fapt accesoriu și-fără importanță, în numele unor principii morale.

● Slăbirea adevărului printr-o prezentare sarcastică sau persiflatoare.

● Etichetarea interlocutorului atribuindu-i o pretenție apartenență la un anumit sistem de idei ce poate fi respins mai ușor decât discutarea în detaliu a argumentelor veritabile prezentate.

● Însă forma superioară a minciunii rămâne spunerca adevărului lăsându-se să se înțeleagă că este minciună sau negarea unei afirmații în așa fel încît interlocutorul să creadă că, de fapt, o aprobați.

Această enumerare nu este nicidecum exhaustivă. Ceea ce trebuie să rețină orice om de bună credință este faptul că există o mulțime de mijloace dialectice de a-l înșela, dacă nu-și exercită în orice moment spiritul critic și nu-și menține trează vigilența, precum și faptul că nicio dată în cadrul vieții publice o calomnie sau o insinuare răuvoitoare nu trebuie să rămână fără răspuns. Oricît de neplăcută ar fi postura de victimă, este necesară pregătirea pentru o adevărată luptă și ducerea ei pînă la descalificarea definitivă a adversarului.

Adcsea este dificil să se răspundă unei minciuni. Dezmințirea, chiar dacă este întotdeauna necesară, nu este suficientă. După ce și-a lansat contaadevărul, mai ales dacă se poate prezenta ca fiind un simplu transmitător a unei informații venite de aiurea, mincinosul nu are altceva de făcut decît să tacă și să aștepte. Minciuna reprezintă, practic, un proces cu trei personaje. În afara mincinosului mai există cele două victime ale procedeuului : cea asupra căreia acționează și care încearcă fără prea mari șanse de izbîndă să facă dovada bunei sale credințe și cea care recepționează minciuna, fără a avea posibilitatea de verificare și care se găsește, fără să vrea, în postura unui fel de arbitru judecător al diferendului ce opune mincinosul victimei sale. Afirmația mincinoasă, fiind în majoritatea cazurilor neverificabilă, nu servește decît ca detonator într-o confruntare *ad hominem*, avînd ca arbitru cel de-al treilea

personaj înșelat și el și determinat să intre în joc. Gîndirii îi scapă orice posibilitate de argumentare logică, judecătorul (a cărui opinie contează) neputînd să se pronunțe decît în funcție de un singur criteriu și anume cel de seducție — repulsia.

C. LIMITELE SECRETULUI

Secretul este într-un anumit fel negativul dezinformării, însă, de asemenea, și o condiție necesară a acesteia.

Poate fi oare menținut secretul unei operațiuni de dezinformare în așa fel încît nimeni în afara autorilor ei să nu aibă cunoștință de desfășurarea acesteia? Sau altfel spus, există operațiuni de dezinformare rămase perfect necunoscute?

• În practică, vorbind de „măsuri active” în domeniul politic, o operațiune este apreciată de obicei în funcție de efectele sale, chiar dacă nu întotdeauna există posibilitatea de a le evalua. Se poate întîmpla ca, mult timp după derularea evenimentului respectiv, observatori deosebit de perspicaci sau chiar istorici atenți și norocoși să descopere unele lucruri, fără însă a putea furniza o interpretare motivată și absolut concludentă. Așa a fost cazul, de exemplu, cu detenția „Măștii de fier” a cărei identitate n-a fost niciodată formal stabilită. Este destul de dificil să știm dacă eliminarea unui ipotetic frate gemen al regelui Ludovic al XIV-lea ar fi avut consecințe perceptibile asupra istoriei Franței. Un astfel de caz este într-un fel un „noneveniment” care va putea foarte bine rămîne definitiv misterios.

În materie de dezinformare pot fi enumerate cazuri de „noninformare”. Astfel, pe timpul celui de-al doilea război mondial, britanicii au reușit să descifreze mesajele strict secrete ale guvernului și înaltului comandament german deoarece dispuneau de modelul unei mașini de codificare a acestora, mașină ce le fusese dată de către serviciile secrete poloneze și franceze și pe care acestea din urmă nu avuseseră timpul necesar pentru a o pune la punct (Cave-Brown, 1981 și West, 1983). Problema consta în a

profita cît mai mult timp de informațiile astfel culese, dar fără ca inamicul să afle de această extraordinară reușită, ceea ce a făcut ca acțiunea să devină unul din secretele cele mai bine păzite. Aceasta însemna că englezii puteau fi nevoiți să nu se opună unor manevre germane periculoase pentru a nu trezi suspiciunea statului-major inamic, care n-ar fi scăpat ocazia să cerceteze cauzele posibile ale eșecului. În ultimă instanță, aceasta nu înseamnă oare să recunoaștem că arina cea mai secretă este aceea de care nu ne folosim ? În caz contrar, atunci cînd se va trece la întrebuintarea ei, vor rămîne în mod obligatoriu urme oferite perspicacității serviciilor aflate la pîndă.

Cînd este vorba de a modifica convingeri, atitudini sau comportamente, dezinformatorul trebuie să difuzeze într-un anumit moment un mesaj sau să lanseze, mai mult sau mai puțin ascuns, o campanie tendențioasă. Dacă operațiunea, reperată sau nu, rămîne fără efect notabil, constituie un eșec și nu-l mai interesează pe cel atacat decît ca indice al unei predispoziții a adversarului de a recurge la astfel de procedee.

O situație ceva mai delicată este aceea în care observatorul consideră că se află în fața unei schimbări de poziție a opiniei publice și caută să-i discearnă cauzele. Analiza trebuie să evite o dublă dificultate : să nege existența unei agresiuni care, de fapt, a fost comisă, sau să vadă dezinformare acolo unde nu există. Problema este cu atît mai dificilă cu cît cauzele schimbării de opinie sînt, în general, multiple și greu de descifrat. Prudența recomandă să nu fie eliminată ipoteza existenței dezinformării fără o examinare atentă a situației, iar înțelepciunea cere de a nu o accepta fără argumente obiective. Înainte de toate, nu trebuie neglijate cauze posibile în profitul uneia singure. Este necesară intaurarea obișnuinței cu analizele multifactoriale și cu cîntărirea greutății relative a fiecărui factor în parte. Mai mult, nu trebuie considerat secret tot ceea ce noi nu știm.

Un secret, pentru a fi bine păstrat, trebuie ascuns adversarului și, de asemenea, prietenilor și aliaților, chiar dacă poate fi cauza unor întreprinderi discordante sau unor

erori de manevră, ceea ce reprezintă tot atîta indici ce pot fi interpretați de un serviciu competent și atent.

Toate cele de mai sus, arată că secretul și disimularea trebuie practicate cu foarte mare discernămint și că mascarea absolut obligatorie a sursei unei operațiuni de dezinformare poate avea, în anumite condiții, serioase inconveniente. Esența propagandei naziste a reprezentat-o faptul că era deschisă, dîndu-i un aer de siguranță, care contribuia mult la eficacitatea ei, mai mult chiar decît conținutul propriu-zis al mesajului ce exprima, de altfel, mai ales o amenințare decît o justificare.

Preocuparea pentru păstrarea secretului ia uneori proporții uimitoare; în special dacă le judecăm în funcție de criteriile de transparență ale democrațiilor occidentale. Conform apărărilor lui P. Padovani (1985), Libia este o republică populară cu un guven formal, subordonat în realitate unui organism misterios denumit Senoussia. Este vorba de un vechi ordin religios și militar cu un lung trecut istoric, puternic ierarhizat și condus în mod absolutist de către un Mare Consiliu al Înțelepților, la rîndul său „prezidat” de un Mare Maestru, a cărui identitate este păstrată în cel mai adînc secret și care locuiește în apropierea unei oaze pierdute în deșert. Kadhafi, care nu are nici o funcție guvernamentală oficială însă are rang de mareșal, este secretarul general al Marelui Consiliu ale cărui decizii le execută. El reprezintă, în același timp, elementul de fațadă pentru lume și intermediarul politic ales pentru inteligența sa vie și adîncă credință religioasă de care este animat; este total subordonat adevăratelor puteri, care se țin în mod intenționat în umbră. Probabil că o asemenea organizație cu dublă fațadă, nu este atît de surprinzătoare, dacă ne gîndim la situația din Uniunea Sovietică (cu excepția ascunderii sursei puterii), unde se știe că adevărata putere aparține secretariatului general al Partidului Comunist al URSS și nu guvernului oficial sau șefului de stat.

VULNERABILITĂȚI ȘI PARTICULARITĂȚI

Dezinformarea își datorează o mare parte din succese conjugării a doi factori : pe de o parte, existența în cadrul societății noastre foarte structurate a mediilor specializate, care constituie ținte deosebit de vulnerabile, iar pe de altă parte, continua reînnoire imaginativă pe care o necesită, fiecare națiune și fiecare regim găsindu-și o exprimare originală în conformitate cu propriile particularități.

1. MEDII SOCIALE VULNERABILE

A. ZIARIȘTII ȘI PRESA

Este evident că mediul jurnalistic reprezintă o țintă de o atractivitate deosebită. Cu atât mai mult trebuie ca această vulnerabilitate să fie analizată cu prudență pentru ca, înainte de a o combate, să existe certitudinea că, sub pretextul de a proteja societatea, nu se atentează la unul din fundamentele democrației : libera informare.

a) Meseria de ziarist

Este o meserie dificilă ce-i expune la crude decepții pe entuziaștii care i se dăruie, însă oferă, totodată, posibilitatea de a accede la notorietate, ceea ce face să nu-i lipsească candidații. Acesta se pare a fi punctul cel mai vulnerabil al profesiei deoarece, chiar și în prezent, prea mulți ti-

neri abordează această carieră fără a avea formarea necesară, convinși fiind că vor învăța meseria „din mers”, fără a mai fi nevoiți să urmeze complicate studii de pregătire. Și în acest domeniu, ca în multe altele, competența profesională necesită cunoștințe de bază destinate pentru a clarifica și a da viață practicii. Numai dorința și anumite aptitudini, bineînțele necesare, nu sînt suficiente.

Cea dintîi preocupare a jurnalistului o constituie informațiile, considerate ca fiind o materie primă care trebuie prelucrată și vîndută. Acestea pot fi căutate sau primite. Căutarea este, în general, de lungă durată, costisitoare și adesea decepționantă. În majoritatea cazurilor, informația astfel obținută cu mare greutate, rămîne parțială, necesitînd noi investigații, din ce în ce mai delicate. Informația primită cere mai puține eforturi și, atunci cînd a fost deja difuzată în altă parte, pare să garanteze că merită să fie adusă în atenție. Primirea informațiilor se face prin citirea telegramelor agențiilor de presă sau a articolelor confrăților și prin ascultarea recunoscătoare a informatorilor „bine intenționați”. Unele oficine, a căror vulnerabilitate este invers proporțională cu rigoarea lor profesională, s-au specializat în furnizarea de informații. Agențiile de informații, presa, în general, sau jurnalele televizate preiau fără complexe știrile de la unele la altele și, în general, fără o verificare serioasă. În astfel de cazuri, jurnalistul nu mai este un descoperitor de fapte, ci un simplu ecou, mai mult sau mai puțin deformant. Ar trebui, în acest caz, să-și citeze sursele și să propună o evaluare critică a informației, ceea ce însă este departe de a fi devenit o regulă.

În principiu, un ziarist posesor al unei informații trebuie să-i verifice exactitatea. Acest lucru însă nu este întotdeauna ușor și ziaristul poate fi tentat să-și bazeze autenticitatea informației pe buna reputație a sursei. În ultimă instanță, formule consacrate cum ar fi „aflăm de la surse autorizate...” sînt suficiente pentru a introduce în circuitul informațional orice nerozie. Verificarea cere timp ori ziaristul, împins de la spate de publicul însetat de informații, ține mai mult să nu fie „fript” de către confrății

săi, decât să-și apere cu religiozitate dreptul, devenit reprob major în meserie, de a „reține“ o informație de la publicare.

Informația astfel dobândită, a cărei confirmare se limitează la faptul că ea a fost repetată de alții, chiar dacă nu a fost cu adevărat verificată nici de cei care au difuzat-o, trebuie prezentată, pusă într-o anumită formă și oferită în cuvinte, imagini sau în scris. Acesta este momentul în care intervine faimoasa noțiune de obiectivitate, mult mai incertă decât s-ar putea crede. Michel Legris (1976) sfătuiește destul de tăios să se învețe a face distincție între adevărata intenție de obiectivitate și obiectivitatea aparentă. Prima își propune mai întâi cunoașterea evenimentelor, a faptelor, a oamenilor și a ideilor și numai după aceea urmează aprecierea în ceea ce le privește. Cea de-a doua comportă o judecată prestabilită, dar se ferește de a o face publică; aproape fără a avea aerul de a o implica, ea va subordona acestei judecăți evenimentele, ideile și oamenii. Una are ca scop clarificarea gândirii, cealaltă orientarea ei.

Prezentarea comportă, de asemenea, un comentariu, aproape întotdeauna necesar unci bune înțelegeri, în cadrul căruia va putea fi exprimat liberul arbitru al ziaristului. Marile organe ale presei scrise și audiovizuale demne de acest nume, tin să separe, în articolele difuzate, enunțarea faptelor și a surselor de comentarii care angajează aprecierea personală a jurnalistului. Alții preferă „obiectivitatea aparentă“, care furnizează un enunț circumstanțial și întortocheat, suprimând comentariile deschise sub pretextul de a lăsa cititorului libertatea de a-și face singur o idee, înlocuind însă aceste comentarii cu o concluzie orientată decurgând din logica prezentării faptelor.

După parcurgerea etapelor acestui proces (achiziționarea informației, validarea ei într-un fel sau altul, punerea în formă și prezentarea — probleme care solicită din partea jurnalistului o morală profesională totală și vigilentă), este necesar ca ziaristul să se facă ascultat. Acesta este unul dintre aspectele cele mai înșelătoare ale meseriei: cei care au cel mai mare succes și cea mai mare in-

fluență asupra publicului nu sînt în mod obligatoriu și cei mai buni sau cei mai conștienți. Nicidecum. Este foarte exact că publicul poartă o mare parte din vină în ceea ce privește mediocritatea presei. Informarea, și, mai ales, cea audiovizuală care nu solicită nici un efort de lectură din partea publicului și care nu-i lasă decît puțin timp pentru a reflecta, caută să atingă cea mai mare parte a auditoriului posibil nu pentru ca toți să aibă acces la cunoaștere, ci, pentru că, de amploarea audienței la public depind comenzile publicitare. Sub pretextul unei mai bune înțelegeri, informarea este redusă, în ansamblul ei, la un nivel destul de scăzut de exprimare și prezentare.

Mediile jurnalistice se pare că întretin confuzia dintre geñuri (informare, cultură, distracții) ceea ce face greoaie recunoașterea și diferențierea unui reportaj, a unui editorial, a unei profesiuni de credință sau a unui articol de popularizare ; fără a mai vorbi de personajele secundare (cronicarii de cancanuri sau scandal, meteorologii amatori, prezicătorii și astrologii, sfătuitoarii de inimă, prezentatorii de pronosticuri pentru cursele de cai sau jocurile de noroc etc.), subordonați total autorității prezentatorului-animator-surizător, a cărui mimică permite exprimarea sintetică a trei sau patru sentimente convenabile, necesare și suficiente. Toate acestea nu sînt lipsite de un cabotinaj devenit obișnuință, apt să determine derapaje. Pe nesimțite, informarea devine complice cu amuzamentul vulgar și cu demagogia.

b) Slăbiciuni

Prima slăbiciune de înfierat și una din cauzele principale ale fragilității unui mediu social (în mod paradoxal viețuind repliat în el însuși mult mai mult decît se crede și coordonat mai mult de un conformism apropiat de autoadmirație decît de spiritul de clan) o reprezintă tendința de *vedetism* ce se manifestă la unii ziariști (ca să nu o numim histrionism). Talentul și succesul se apreciază în funcție de numărul de ascultători, cifra de tiraj, precum și prin anchete de opinie. Încrederea celor care au nevoie de publi-

citatie și a statului, principalii interesați și mînuitori de fonduri (cel puțin așa se prezintă situația în Franța pînă în prezent), se acordă în funcție de popularitatea în rîndul maselor. A deveni vedetă constituie pentru un jurnalist o situație de cucerit și de păstrat. Cel care reușește se află imediat în situația de a fi „beneficiarul unui salariu foarte mare” și nu poate scăpa tentației de a-și depăși condiția de martor și de a deveni actor pe scena social-politică. Și aceasta cu atît mai mult cu cît a devenit mediatorul de neînlocuît între adevărații jurnaliști, vînători de informații, și publicul larg căruia el trebuie să-i placă. Alături de reporter va exista de-acum înainte un prezentator al evenimentului, ideilor, al oamenilor și...al lui însuși, un fel de Mare preot care pune zeul Informației la îndemîna oamenilor. Cum să nu fie tentat de putere? Și astfel, marea afacere este lansată: informarea devine o contraputere (ceea ce nu este, în principiu, rău), demnă de a fi luată în considerație și care justifică eventual un control.

Informația și difuzarea ei costă scump, oricare ar fi suportul, și se înțelege că investorul vrea să supravegheze de foarte aproape produsul pe care îl finanțează. Însă această exigență, absolut normală, este adesea considerată ca un intolerabil amestec în libera exprimare a „redacției”; pentru unii grijă față de obiectivitate, iar pentru ceilalți devotament ideologic. Ar fi imprudent să se renunțe la orice posibilitate de a selecționa contribuțiile investițiilor de capital în domeniul informării și de a se limita controlul potențial asupra redacțiilor. Nu este bine să se deschidă prea larg porțile pentru pătrunderea dezinformatorilor sub pretextul de a favoriza investițiile.

Relațiile presei cu puterea politică și, în general, cu grupurile de presiune socio-economice ridică problema influențelor pe care acestea le exercită asupra ei: pozitive, pot duce la dezinformare, și negative, o formă de cenzură.

Adesea, aceste relații se stabilesc în mod ambiguu și aceasta în mare parte datorită faptului că presa este considerată și se consideră ea însăși ca o contraforță foarte influentă (cel puțin aceasta este situația în statele democratice). În țările cu regimuri totalitare, presa reprezintă un mecanism al statului, însărcinat să difuzeze numai adevă-

rul oficial, sau, cel mult, să prezinte simulacre de dezbateri, perfect organizate, pentru a crea aparența unei deschideri spirituale și de toleranță.

În statele democratice, presa reprezintă o sursă fundamentală de formare a opiniei publice, împărțind această misiune cu sistemul votului universal. Puterea politică nu poate să ignore ceea ce-i condiționează însăși existența și nu este deloc surprinzător faptul că se străduiește să controleze într-un fel sau altul funcția mediatică. Aceasta înseamnă că va încerca să limiteze întinderea campaniilor de opoziție și, totodată, să folosească mijloacele de informare în masă în profitul său. Pe de altă parte, libertatea presei constituie o exigență a democrației, pe care nici un partid, majoritar sau de opoziție, nu o poate pune în discuție. Politica este în mod ineluctabil închisă în această dilemă, în cadrul căreia trebuie să-și găsească un echilibru mai mult sau mai puțin stabil.

În unele țări s-a încercat separarea completă a celor două funcții, respectiv, de a governa și de a informa. Primul amendament adus Constituției SUA interzice îngrădirea prin legi a informării. Acest fapt i-a dat frâu liber și s-au văzut campanii de presă care au zguduit în mod serios puterea de stat, fără ca originile și suporturile reale ale acestor campanii să fie întotdeauna cunoscute. Pe de altă parte, un popor care votează în mod periodic, nu poate fi guvernat fără a i te adresa prin canalele mediatice. Se stabilește astfel, într-un mod mai mult sau mai puțin deschis, o legătură de tip client-furnizor și aceasta într-o societate în care, pentru a asigura liberă concurență, clientul este stăpîn. Volumul pieții de informații americane este, practic, atât de mare încît poate asigura viețuirea a numeroase grupuri de presă, a căror concurență garantează, în ultimă instanță, o oarecare obiectivitate.

În Franța se încearcă reglementarea optimă a raporturilor dintre presă și puterea politică. În principiu, statul intervine puțin în mod direct asupra conținutului informațiilor difuzate prin intermediul presei scrise sau audiovizuale, cu excepția perioadelor de război sau de stare excepțională. Nu de puține ori însă, s-a constatat utilizarea de

către guvern a unor modalități de exercitare de presiuni la care pot fi sensibili anumiți jurnaliști sau responsabili de programe. În toate acestea intră și destulă ipocrizie. Statul deține mijloace eficace de a îndepărta un jurnalist de televiziune care îl încurcă și de a face să fie acceptat un redactor sau un editorialist bine văzut de puterea politică. În plus, statul asigură prin intermediari prepuși gestiunea anumitor probleme tehnice. Că este vorba de a repartiza frecvențele de emisie radio sau de a preveni concentrările de presă, statul nu poate renunța la anumite principii și la o oarecare formă de arbitraj și control.

Din punct de vedere teoretic, un întreg arsenal juridic asigură o mare independență jurnaliștilor și oferă garanția unei libere informări a publicului larg :

— *Charta îndatoririlor ziaristului* a fost adoptată de syndicatele profesionale încă din 1918 și a fost revizuită în 1938. În 1971 a fost reluată și completată în *Declarația drepturilor și îndatoririlor jurnaliștilor*. Aceasta definește îndatoririle ziaristului, arătând că acuzația fără probe, calomnia, alterarea documentelor, deformarea faptelor și minciuna constituie cele mai grave greșeli profesionale. Este un text adoptat de organizațiile profesionale, însă nu există stabilit nici un organism abilitat * cu judecata litigiilor sau care să sancționeze încălcarea îndatoririlor, în afara unei vagi aluzii la „jurisdicția confrăților, suverani în materie de onoare profesională.” Tonul declarației este ferm însă conceptele rămân destul de incert definite. Ea a căpătat o anumită valoare juridică deoarece a fost anexată Convenției colective.

— *Legea din 29 iulie 1982*, care modifică *Legea din 1974* privitoare la reglementarea activității fostei ORTF**. Articolele 1 și 2 acordă cetățenilor dreptul la o comunicare liberă și pluralistă. Articolul 5 definește misiunea serviciului public al radio-televiziunii, citind, în primul rând, necesitatea asigurării unei informări oneste, independența și pluralismul informației. Însărcinată cu garantarea independenței serviciului public, avînd competența eliberării

* Termen juridic însemnînd „avînd o anumită calificare : calificat pentru” (n. t.)

** Organizația Radio-Televiziunii Franceze (n. t.)

autorizațiilor de exploatare a stațiilor locale și a rețelelor prin cablu, este așa numita „Înaltă Autoritate“. Ea unește directorii canalelor de stat. Această comisie nu are poziție perfect neutră, deoarece membrii săi sînt numiți de către puterea politică. Guvernul ales în martie 1986 și-a anunțat intenția de a o înlocui cu o comisie națională a cărei independență va fi mai bine garantată.

— *Caietul de sarcini* precizează, de asemenea, obligațiile companiilor mediatice atît în ceea ce privește informațiile cît și ansamblul producțiilor.

Alte dispoziții stabilesc, de exemplu, măsurile destinate garantării unui serviciu minimal în cazul încetării concertate a activității în cadrul serviciilor audio-vizuale publice.

— *Convenția colectivă* a fost adoptată în comun, în 1983, de către sindicatele ziaristilor și ale funcționarilor care lucrează în domeniu. În cadrul Convenției se face referință în mod expres la Charta îndatoririlor ziaristului. În articolul 3, paragraful 1, se arată că „în exprimarea publică a opiniei sale, ziaristul nu are alte obligații decît pe acelea care decurg, pe de o parte, din obligațiile profesionale, iar pe de altă parte, din apartenența sa la o întreprindere a serviciului audiovizual public“. Conform aceleiași Convenții colective „un ziarist nu poate fi constrîns să difuzeze informații contrare realității“. Ziaristul are dreptul să respingă orice presiune, să refuze să-și divulge sursele, să nu semneze sau să semneze parțial o emisiune a cărei formă sau conținut au fost modificate fără știrea sa sau împotriva voinței sale (articolul 5, paragraful 1).

Independența jurnaliștilor francezi pare a fi bine asigurată din punct de vedere juridic. Atunci cînd se crede că a fost descoperit cazul unei anumite aserviri, de cele mai multe ori, se ajunge la concluzia că, de fapt, ea este mai mult rezultatul unei tendințe caracteriale personale sau a unei anumite comuniuni ideologice, decît a unei constrîngerii reale.

Ziaristii au de făcut față unor multiple presiuni ce le pot altera independența de exprimare și trebuie să aibă continuu în vedere faptul că obiectivitatea necesită, adesea, menținerea unui echilibru între obligațiile contradictorii impuse de alții și cele ce și le impun singuri.

În unele state, puterea politică se apără împotriva investigațiilor apreciate drept indiscrete și împotriva publicațiilor nedorite prin intermediul unui adevărat păienjenis de reglementări ce nu pot fi ocolite. Un ziarist care dorește să scrie unele articole despre o țară străină, cu atât mai mult cu cât și-a făcut o reputație de specialist în domeniu, va trebui să se deplaseze la fața locului, unde va avea nevoie de uși deschise. În multe cazuri aceasta se traduce prin obținerea unei vize de intrare în țara respectivă dar și a unei întregi serii de autorizații, deloc ușor de obținut dacă nu se dă dovadă de „înțelegere“. Este preferabil ca, în prealabil, să fi fost adoptate poziții care să nu fie în contradicție cu politica statului respectiv. O anchetă inițiată fără aprobarea autorităților locale riscă să fie taxată drept spionaj.

Diferitele asociații sau grupări încearcă uneori să exercite presiuni asupra jurnaliștilor, dintr-un motiv sau altul, însă nu toate beneficiază de aceleași mijloace de acțiune. De regulă, se pot face ascultați numai mînuitorii de fonduri. Practic, toți aceia care au posibilitatea blocării unei anumite faze a procesului de editare și distribuire dispun de un mijloc de constrângere pentru a interzice anumite publicații sau să deformeze unele informații sub amenințarea de a pune publicația „antiguvernamentală“ respectivă în stare de șomaj tehnic. Intențiile unei astfel de acțiuni, care riscă să fie considerată drept o sfidare a opiniei publice, nu sînt întotdeauna ușor decelabile pentru cei neinițiați. Nu trebuie subestimată presiunea insidioasă ce poate fi exercitată de monopolurile corporative sau de sindicate asupra ziariștilor, indivizi adesea mediocru protejați și lăsați să se descurce prin propriile lor forțe. Fără a mai vorbi de existența unei adevărate „tiranii a intelectualilor“, aptă să interzică, chiar și în țările democratice, tratarea unor anumite subiecte într-un alt registru decît cel convenit. Se ajunge, astfel la condamnarea prin lege a atacurilor împotriva unor anumite sisteme de idei sau punerea în discuție a anumitor aprecieri sau interpretări oficiale.

În sfîrșit, mai există și o autocenzură ale cărei exigențe variază în funcție de personalitatea fiecăruia, dar care,

În orice caz, este în funcție de presiunile care se exercită și de importanța angajării personale a ziaristului respectiv în dezbaterile politico-ideologice. Această autocenzură nu rezidă numai în restricții aplicate comentariilor, ci, uneori, în reținerea de la publicare sau disimularea știrilor. O formă foarte frecventă de autocenzură se bazează pe propria mentalitate a jurnaliștilor, adesea a celor mai buni. Fără să o recunoască pe față, aceștia sînt foarte mîndri de influența ce o pot exercita asupra societății, de rolul lor de contraputere socială. Or, contraputerea este constituită de presă în ansamblul ei ; ziaristul izolat nu participă la ea decît în măsura în care se adaptează regulilor tacit adoptate și aflate în uz în cadrul acestui mediu destul de puternic particularizat. El este obligat să respecte o anumită ortodoxie în conduită, impusă de cadrul profesional. Din spirit de contradicție, unii ziariști caută să-și creeze un statut de contestatari din principiu față de autoritatea stabilită. O astfel de atitudine, lăudabilă în intenție, dacă nu este însoțită de o rigoare sporită în abordarea temelor, poate conduce prin ea însăși la o anumită formă de autocenzură. Numeroși ziariști își fac o regulă din a primi cu neîncredere și scepticism (atunci cînd nu le resping pur și simplu) informațiile provenind de la puterea politică. Or, puterea jurnalistului se bazează pe sarcina ce și-a asumat-o și anume de a evalua orice informație pe care o difuzează (și acéasta vrea-nu-vrea trebuie să o admită) cu aprobarea publicului său. Pe de altă parte însă (și aceasta este grav), jurnaliștii dau dovadă de o simpatie de principiu pentru orice informație care pune în discuție puterea politică. Astfel, ia naștere riscul real de a se stabili o complicitate de fapt între presa care se crede liberă și un eventual dezinformator.

Ar fi totuși de nedorit să se facă mereu procese de conduită, ce-i drept, regretabile, dar corespunzătoare contradicțiilor inerente ale unor funcții diferite și totodată complementare. Nu trebuie ascuns faptul că ambivalența relațiilor dintre puterea politică și presă constituie un punct fragil al structurilor democratice, tentatie permanentă a dezinformatorilor de toate soiurile.

c) Libertatea presei

Atunci cînd ziaristul vorbește de libertatea presei, el se referă la o dublă atitudine: una față de puterea politică, iar cealaltă față de el însuși. Pe de o parte, cerința de a fi total stăpîn pe ceea ce publică, atît din punct de vedere al formei cît și al conținutului, fără nici un fel de control în afara celui exercitat de el însuși. Pe de altă parte, el se consideră investit cu o misiune socială apreciată drept cea mai bună garanție a libertății poporului. Aceasta justifică în propriii săi ochi exigențele sale de liber arbitraj și, în plus, fundamentul legitim și respectabil al orgoliului său profesional.

O primă confuzie rezultă din referirea la „libertate”, entitate destul de vagă, însă mobilizatoare, considerată a fi o valoare absolută și indestructibilă. Nu e rău să ne reamintim de diatriba vehementă a lui Paul Valéry (1960): „Libertatea este unul din acele cuvinte detestabile care au mai mult valoare decît sens; care mai mult cîntă decît să vorbească; care mai mult cer decît să dea; este unul din acele cuvinte folosite peste tot și cu care memoria este mînjită de teologie, metafizică, morală și politică; cuvinte bune pentru controverse dialectice și demonstrarea elocinței; bune pentru analize iluzorii și subtilități sterile, cuvinte, care, dispuse la sfîrșitul frazei, dezlănțuie uraganul”. Un concept, cu cît este mai puțin precis, cu atît este mai încărcat de emotivitate și poate deveni periculos de operant fără să aibă sens, doar prin simpla folosire. Nu este oare exact ceea ce se întîmplă unui jurnalist atunci cînd își arogă, sau cel puțin solîcă, un drept deosebit, uîtînd că acordarea acestui drept nu este obligatorie, libertatea de exprimare neextrăgîndu-și valoarea decît din posibilitatea de a putea fi plasată într-un sistem general de drepturi ale omului, pe cît posibil coerent și necontradictoriu? Încercarea de a defini libertatea în sensul particular și nu în cel general al conceptului, înseamnă a-i fixa limite de aplicare, un drept al puterii judecătorești, ceea ce înseamnă a împiedica alunecarea conceptului atît într-o extremă cît și în cealaltă. O astfel de definire este o întreprindere dificilă la care se poate ajunge prin apro-

prieri și abordări succesive, mai bine decât prin redactarea cu înfilțate a regulilor de întrebuințare.

* *Solicitarea de către ziarist nu a „libertății” ci a unei „licențe” de a face își găsește noblețea și garanția în acceptarea și respectarea drepturilor celorlalți ; își găsește justificarea în rațiunea de a fi și nu într-o agitație emoțională. Chiar și atunci când libertatea totală este cerută cu vehemență, se remarcă existența unui acord general asupra faptului că această doleanță nu trebuie cu nici un chip să aducă vreun prejudiciu vieții particulare a persoanei. Trebuie să fim însă conștienți că există deja riscul dezinformării când apar conflicte asupra limitelor și tentativelor de a depăși aceste limite. Aproape întotdeauna apare, cu sau fără intenție, un fel de alunecare semantică: se continuă proclamarea respectului deplin al *vieții private* a individului fără însă ca regula să se aplice *vieții personalităților publice* ; amorurile și sănătatea Cezarului sînt și ele de domeniul public. Inițial, cel care a dorit să spună totul a fost ziaristul ; acum, masele sînt cele care pretind să știe totul. Omul nu rămîne liber decât în gîndurile sale cele mai intime, deși se găsesc cronicari ce pretind că le pot dezvălui și pe acestea.*

În domeniul libertății informației, bineînțeles că nu-i ușor să dai sfaturi, dar considerăm că este absolut necesară existența unei legislații fondate pe principii clar enunțate și pe o jurisprudență îndelungată. Că este vorba de deontologia * instituită într-un cadru pur profesional sau de codul legislației publice, aceasta este o altă problemă ; dar decizia în ceea ce privește informarea nu poate fi lăsată doar la aprecierea fiecărui jurnalist în parte, în funcție de concepțiile și conștiința acestuia. Această dezbatere intimă și solitară nu poate fi acceptată ca sursă de drept într-o activitate zilnică, interesînd întreaga colectivitate. Cel mult, poate fi tolerată în condiții excepționale și limitată numai la relații interindividuale. Chiar și în aceste cazuri însă, autorul informației respective va trebui să dea seama a posteriori de decizia luată.

* Parte a eticii care studiază normele și obligațiile specifice unei activități profesionale.

O altă cauză a confuziei provine din tendința de a trece de la ideea de libertate (prea vagă) la ideea de liberalism (în înțelesul ei economic). D. Shaw (1984) se face ecoul acestei atitudini atunci când citează un editorial al ziarului *Wall Street Journal* : „Un mare cotidian este o întreprindere privată ce nu datorează nimic publicului... el este proprietatea celui ce-l posedă, care vinde pe riscul său personal un produs manufacturat. Într-o asemenea perspectivă, concurența este unica modalitate de garantare a calității, judecător fiind publicul. Însă care să judece ce ? A cui calitate ? Probabil, pe cea a satisfacției și plăcerilor sale. Cu alte cuvinte, judecă efectul și nu calitatea produsului achiziționat ; apreciază plăcerea provocată de articolul respectiv și nu conținutul articolului. Astfel misiunea ziaristului deviază : mai mult va încerca să placă decât să informeze. Mulți dintre ei refuză această alunecare spre facil și aduc o corecție principiului liberal enunțat prea strimt : ei nu datorează nimic publicului, cu o singură excepție — adevărul.”

Pentru omul onest, adevărul reprezintă o capcană tot atât de redutabilă ca și libertatea. Ar fi de dorit ca adevărul să fie același pentru toți însă, în realitate, este însoțit de tot felul de nuanțe și incertitudini. Cei care se confruntă în activitatea lor zilnică cu această situație și îi cunosc foarte bine relativitatea sînt oamenii de știință. Adevărul este o afirmație temporară, pusă continuu sub semnul întrebării și, în orice caz, valabilă numai într-un cadru precis de referință. Nu există niciodată o probă totală a adevărului dar, se poate oricînd denunța o eroare, ceea ce nu este deloc același lucru. Ziaristul furnizează în mod necesar un produs eminentemente criticabil. Trebuie însă ca și publicul să posede mijloacele necesare pentru a-l putea critica, ceea ce, de altfel, este foarte rar. Mediatorul (sau cel mult un confrate, poate chiar și un rival) se consideră cel mai bine plasat pentru a aprecia valoarea produsului pe care îl oferă spre consum. Situație, în mod clar paradoxală, prin faptul că furnizorul de știri, oricît de atașat ar fi de un adevăr, nu se poate sustrage unui comportament caracterizat prin competiție și seducție, deoarece (cel puțin în societățile liberale) rămîne subordonate legilor pieței, iar respingerea sa de către public l-ar condamna la

tăcere. În această privință, este de înțeles că ziaristul, fiind foarte diferit de un vânzător de mărfuri, se depărtează și de imaginea unui furnizor de servicii, pentru a-și făuri un statut de artist. O dată cu succesul obținut, mediatorul (ziarist) devine un comerciant de distracție pentru a achiziționa notorietate. Aceasta implică o competiție adesea îndârjită cu confrății săi, în cadrul unui mediu în care nu lipsește aroganța față de masele cărora trebuie să le placă. Și acestea nu sînt deloc condiții ideale pentru o obiectivitate satisfăcătoare. În plus, pe lângă eforturile depuse pentru scoaterea la iveală a unor adevăruri aproape inaccesibile, ziaristul este obligat să dea dovadă de onestitate, o virtute individuală care, odată transpusă în practică, poate determina recunoașterea unei audiențe sporite.

d) De la mediator la anchetator

Rolul ziaristului nu se limitează la simpla transmitere a informației sub forma unui mesaj în mod inevitabil deformat. Așa cum a remarcat și R. Ergmanin (J.E.D.I., 1983) „cei care activează în mass-media nu sînt creatori, ci purtători de idei și informații”. Ziaristul caută știrile și decide ce va spune. Vînătorul, cel mai adesea, nu creează și nici nu-și vinde vînatul, dacă nu vinează fortuit. Dincolo de eveniment și de declarațiile referitoare la acesta, vînătorul de știri caută să descopere cauzele și faptele ascunse ; el își descoperă vînatul în „cotloane” reprezentate, de regulă, de cei dificil de abordat în situații normale. Ziaristul nu se mulțumește să aștepte evenimentul, ci caută să găsească faptele ascunse ; el pune întrebări. Și astfel, odată mai mult, obiectivitatea are de suferit. D. Shaw (1984) subliniază, pe drept cuvînt, existența a două etape în meseria de ziarist : mai întîi se urmărește să se răspundă la întrebările „cine ?”, „ce ?”, „cînd ?” și „unde ?”, ca apoi să se afle „cum ?” și „de ce ?”.

Nemulțumit de a fi numai martor al evenimentelor timpului său „reporterul”, adevăratul ziarist, se vrea anchetator. El are misiunea de a scoate la lumină tot ceea ce se ascunde sau i se ascunde ; se face investigator pentru a descoperi ce nu se spune și a înlătura reticențele celor

pe care îi interoghează ; devine astfel puțin polițist și puțin procuror, căutînd să-și prindă interlocutorul în plasa propriilor sale contraziceri și să-l determine să facă mărturisiri complete. Ziaristul modern a devenit, în deplină cunoștință de cauză, un fel de maieutician* al societății. Aflat în mijlocul evenimentelor în plină desfășurare, vrea să clarifice evoluțiile acestora, tendințele și chiar intențiile secrete ; și de aici cum să nu ajungă la prevederea (sau prezicerea) viitorului ? Bineînțeles că ziaristul nu este singurul care are astfel de pretenții. Orice om cărula i se împărtășesc secrete, cel care este inițiat într-o problemă, se simte deținătorul unei puteri. Se consideră a fi în posesia celor șapte chei ale lui Barbă-Albastră și de aceea le va folosi.

Nu se pune problema de a discuta aspectul moral pe care îl incumbă această preocupare de a monopoliza funcția informativă. Cei mai mulți i se consacră cu prudență și loialitate ; însă, ca peste tot, vor exista „mici șmecherii“ pentru a ascunde în spatele granodrii profesiei intenția de manipulare și deformare, în special dacă prin aceasta se poate demonstra devotamentul față de un ideal sau o cauză nobilă. În mai 1982, cotidianul *Libération* releva descoperirea unui osuar în Algeria, la Kenchala, și sugera faptul că masacrul ar fi fost înfăptuit de trupele franceze. Or, osuarul, cunoscut încă din 1962, fusese deja obiectul unei anchete condusă de către un general medic elvețian la inițiativa Crucii Roșii ; concluzia anchetei respective a fost că victimele fuseseră musulmani fideli Franței, executați de bandele Frontului de Eliberare Națională (C. Delmas).

Intenția, lăudabilă în sine, nu numai de a spune ci și de a descoperi adevărul, sau cel puțin realitatea, oferă substanță luărilor de poziție. Ea implică, însă o mare responsabilitate deoarece se bazează nu numai pe rigoare morală ci și pe stăpînirea epistemologiei informației. Este necesară o apreciere meticuloasă a nevoilor de explicații cerute de public, a dorinței acestuia de a obține cu orice preț răspunsuri la întrebarea „de ce ?“ deoarece prin aceasta se

* maieutică = arta de a face pe un interlocutor să dea la iveală, prin întrebări meșteșugite, adevărul pe care-l posedă dar nu știe să-l spună (n. t.)

poate ajunge la o înțelegere mai bună a influenței dezinformatorilor asupra conștiințelor. Dezinformatorii, dacă încearcă prin definiții să înșele, știu totodată că exploatează fără scrupule speranța prost exprimată dar imperioasă a victimelor pe care, de altfel, le disprețuiesc.

B. OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI CADRELE DIDACTICE

Oamenii de știință și profesorii sînt adesea folosiți ca intermediari sau agenți de influență de către dezinformatori, deoarece se bucură de onorabilitate și de rigoare morală și intelectuală în fața publicului.

Prin natura profesiei, sînt obișnuiți cu o anumită formă de reflectare critică și se prevalează de preocuparea lor pentru rațional și obiectivitate, însă, în același timp, sînt experți în materie de vorbire și se lasă cu multă plăcere prinși în jongleriile spiritului.

Practic, toți sînt angajați în profesii ce le solicită afirmarea personalității individuale și care se derulează sub forma unei competiții năncetate cu confrății lor. Reușita determină nașterea cu ușurință a vanității, iar eșecul a nemulțumirii.

a) Conflictul cu „burghezia“

Mediul intelectual, și în special cel francez, are numeroase puncte de contradicție cu un anumit grup al „burgheziei“, așa-numitul grup al oamenilor de afaceri. Există un conflict latent între două elite, parțial întrepătrunse și aflate într-o competiție a valorilor, recunoscută atît de o parte cît și de cealaltă. Pentru un anumit tip de burghez, calificativul de „intelectual“ are adesea o nuanță peiorativă. Mîndru, adesea pe bună dreptate, de reușita sa economică, burghezul apreciază criteriul reușitei individuale după mărimea averii. La antipod se situează intelectualul care fie prin disprețul față de ban, fie datorită faptului că se consideră insuficient apreciat, se alătură celor „șăraci“ și „muncitorilor“, pe care îi opune fără nici un dis-

cernămint „bogătaşilor“. Astfel, intelectualul înclină către socialism mai mult din pricina nemulțumirii decît din convingere.

Critica burgheziei, avînd uneori un caracter excesiv de virulent, într-o mare măsură nu este deloc justificată, cel puțin față de ce era această clasă socială acum cîteva decenii. Născută din comerț și artizanat, burghezia franceză a ajuns la putere o dată cu Revoluția din 1789, în detrimentul fostei nobilimi. În secolul XIX, reușita economică a acestei noi aristocrații a devenit incontestabilă. Burghezia a fost motorul modernizării industriale însă, adesea, a dovedit o puternică împotrivire față de progresul social și s-a preocupat foarte puțin sau în orice caz cu întîrziere și pe o arie limitată, de procesul de pauperizare a muncitorimii. Se pare că mulți burghezi, foarte grijulii față de îndeplinirea obligațiilor personale ce le reveneau la nivel local, n-au înțeles decît cu foarte multă întîrziere că, de fapt, ei constituie o „clasă“ căreia națiunea i-a încredințat un rol de conducere, cu responsabilități colective. Mulți dintre fiii burgheziei au contribuit la dezvoltarea științei în secolul XIX însă, din spirit de castă, au refuzat, datorită neîncrederii instinctive, implicarea filozofică și socială, constituind mai mult un factor conservator și chiar reacționar.

În același timp, generalizarea învățămîntului obligatoriu a făcut din burghezie o clasă larg deschisă, ceea ce este bine, dar care a trecut la stabilirea rangurilor sale pe baza unui singur criteriu, și anume, cel al reușitei financiare. În perioadele crizelor naționale, și numai Dumnezeu știe cîte au avut loc, mulți dintre acești „parveniți“ n-au fost la înălțimea marilor responsabilități ce-i drept nedorite de ei dar impuse de colectivitate datorită ascensiunii lor pe scara socială. A existat o neînțelegere în ceea ce privește îmbinarea privilegiilor cu obligațiile ce au derivat din reușita lor socială.

b) Atracția marxismului pentru intelectuali

În mod incontestabil, marxismul a exercitat o atracție considerabilă asupra unor intelectuali. În prezent, această situație se pare că seamănă mai mult a modă. Nu trebuie

uitat faptul că manifestul referitor la „Concepția științifică asupra lumii“ al Cercului de la Viena (1929), care a influențat puternic *pozitivismul* logic, constituind și în prezent unul din curențele dominante ale gândirii științifice, face în mod expres referire la sarcină organizării sociale și îi citează ca precursori pe Marx, Freud și Russell (A. Soulez, 1985).

Această atracție pentru marxism nu a fost exceptată și de unele aspecte pasionale, determinate într-o bună măsură de violența argumentației folosite. În orice caz, marxismul nu a convins niciodată decât o parte minoritară a populației și aceasta datorită faptului că dezbaterile se desfășurau sub semnul spiritului revoluționar.

Moda marxistă a reprezentat un fenomen de epocă. A avut un aspect social și i-a influențat mai ales pe intelectuali născuți o dată cu secolul XX ce se reuneau adesea în mici grupuri aparținând aceluiași cnaclu. Exemplul transfugilor englezi recrutați în anii '30 de către sovietici este semnificativ în acest sens (Andrew Boyle, 1980). Este destul de dificil să-ți faci o idee asupra amplitudinii acestor ralieri. Ne punem întrebarea dacă nu cumva este vorba de un fenomen general, un fel de snobism de moment? Se pare, totuși, că a cuprins un număr destul de mic de individualități de marcă ce aveau unele probleme psihologice personale.

Așa după cum știm, marxismul se opune spiritului burghez într-un mod mult mai radical decât celelalte forme de socialism și, datorită acestui fapt, nu putea decât să seducă progeniturile burgheziei aflate în curs de emancipare. Nu este mai puțin adevărat că în urma holocaustului primului război mondial, nașterea comunismului a apărut ca o condamnare a acestui autogenocid european și ca purtător al marilor speranțe de pace și dreptate. Nu este deloc surprinzător că tinerele conștiințe generoase au crezut în „viitorul luminos al omenirii“.

De asemenea, trebuie luat în considerare aspectul pur ideologic al fenomenului, care nu-i poate lăsa insensibili pe intelectuali. Marxismul reprezintă un sistem de idei ce a înregistrat o primire favorabilă datorită faptului că respingea valori sociale tradiționale într-un moment în care oamenii de știință, în domeniile lor de specialitate, efec-

tuau același proces. La acesta s-a adăugat dorința tineretului de a se îndepărta de educația catolică, aflată la baza educației multora dintre ei.

În 1900 marxismul nu mai este necunoscut; își va găsi marea sa perioadă de seducție după revoluția bolșevică. Limitată la Marx și Engels, teoria marxistă n-ar fi înregistrat un asemenea succes dacă nu și-ar fi găsit un „Sfint Pavel” în persoana lui Lenin. Citind scrierile acestuia dinaintea de Revoluția din Octombrie, îți apare ca un partizan angajat în polemici obscure cu niște necunoscuți. Chiar dacă nu este singurul creator, Lenin și-a adus o contribuție importantă la „limba de lemn”. Și apoi, el s-a dovedit a fi conducătorul, cu o energie fără limite, a unei mari revoluții, preocupat mai mult să învingă decât să aibă dreptate. Nu este oare de înțeles faptul că în epoca științei experimentale „praxisul” și-a găsit în revoluția bolșevică un echivalent politic? Pe de altă parte, această confruntare a scos în plină lumină scleroza și monstruoasa inconștiență a regimului țarist, mediocritatea intelectuală și nehotărîrea în acțiune a majorității participanților la dramă, în fine, brutalitatea și cruzimea celor două părți, care a sfârșit prin a le ține loc de doctrină și care a născut oroarea, cu redutabila-i putere de fascinație.

Această formidabilă aventură i-a captivat pe intelectuali, care dintotdeauna au trăit cu regretul de a nu fi oameni de acțiune. Ceea ce nici o altă dialectică n-a putut obține, a reușit lupta sălbatică, fără a avea altceva de făcut decât să apară.

c) Competiția culturală și științifică

Competiția culturală și mai ales cea științifică există, însă trebuie privită din două puncte de vedere. Pe de o parte, extraordinara expansiune a spionajului industrial și tehnologic, pentru unii mijloc de limitare a eforturilor proprii de cercetare și dezvoltare, iar pentru alții posibilitatea de a reduce rămănerile în urmă. Pe de altă parte, competiția foarte dură pentru întâietate în domeniul științific. Ea a

creat o situație la limita conflictului între marile state occidentale și favorizează acțiunile de divizare inițiate de statele est-europene și din lumea a treia.

Întietatea științifică este, fără îndoială, un atu important deoarece determină în mod direct puterea industrială și militară. În plus, pentru Europa Occidentală și Japonia oferă posibilități noi de expansiune în viitor. Rivalitatea se manifestă pe terenuri foarte diverse : tentative de impunere a unei limbi unice (engleza) sau, dimpotrivă, pledoariile pentru multilingvism ; intrigi țesute în jurul „consacrărilor internaționale“ cum ar fi atribuirea premiului Nobel ; impunerea de criterii severe pentru a fi admis spre publicare în revistele de nivel internațional, adesea, bastioane de influență ce își dispută cele mai importante grupuri de cercetători ; cereri repetate insistent de recunoaștere a echivalentelor titlurilor universitare ; folosirea intensivă a mijloacelor de popularizare științifică fără o preocupare specială pentru obiectivitate.

În cadrul acestei competiții, cercetătorii europeni fac față cerințelor, mai mult sau mai puțin bine, fiind în același timp confrunțați cu dificultăți interne, născute din politizarea și sindicalizarea excesivă a structurilor proprii și din modicitatea mijloacelor puse la dispoziție în comparație cu cele ale cercetătorilor din celelalte state industriale dezvoltate, dificultăți agravate de o lipsă de cooperare intereuropeană. Într-un climat de rivalitate totală, de gelozie și de nemulțumire, foarte adesea justificat, sînt destul de numeroși cei ce caută un fel de complicitate pe lângă una sau cealaltă din cele două mari puteri, cu atât mai mult cu cît cariera lor și volumul creditelor acordate depind în mod direct de notorietatea lor internațională. Din acest punct de vedere nu este de mirare că niște relații publice pozitive vor avea un efect mai bun decît munca îndirjită în laborator.

Alții, și uneori, printre aceștia se numără cei mai buni, au constatat că nu se poate desfășura în același timp o muncă de cercetare și acțiuni de menținere în competiție pentru notorietate și influență. Mînuitorii de fonduri (sta-

tul și fundațiile), care sînt și „planificatorii cercetărilor“ (!), sînt adesea slab informați pentru a putea judeca proiectele de finanțare solicitate și cer, la rîndul lor, avizul funcționarilor universitari sau științifici cu rang înalt, neglijînd faptul că aceste funcții sînt astăzi atribuite, de regulă după un sistem ce poate fi calificat, fără nici o exagerare, drept „nepotism fățiș“, atunci cînd e vorba de un merit clădit prin ani de muncă și, deci, justificat (!). Există și situații în care se cere avizul unor personalități străine, transformate astfel în judecătorii proiectelor de muncă ale celor cu care se află în competiție. Climatul mediilor științifice este departe de a fi sănătos, determinînd o demoralizare care le vulnerabilizează în mod periculos.

Puterea publică nu pare să sesizeze întotdeauna toate nuanțele acestei delicate probleme și, în special, necesitatea de a-i proteja pe cercetători împotriva autorenunțării și descurajării, fenomene ce ar putea constitui, în viitor, adevărate catastrofe naționale. Nu este exagerat dacă se afirmă că, în prezent, democrațiile suferă de neputința de a-și forma, selecționa, ajuta și utiliza în condiții optime elitele. Sînt adesea, propuși admirației mulțimilor și investiți cu ranguri de consilieri ai puterii, indivizi a căror reputație în domeniile de specialitate respective nu este dintre cele mai bune. Această situație de incertitudine, de concurență inegală și de invidie amară, chiar dacă nu este generalizată, oferă, cu certitudine, excelente piste dezinformării.

C. MAGISTRATURA

Constituie în mod evident o țintă predilectă deoarece reprezintă un zid natural de apărare al cetățenilor, dar este destul de dificil de abordat fiindcă fiecare din membrii săi acționează sub controlul unei ierarhii stricte și în cadrul unei activități cu îndelungate tradiții în păstrarea măsurii și în reținere. Unele zone ale mediului juridic sînt mai ușor penetrabile, cum este cazul școlilor și institutelor de drept.

a) Evoluția statului de drept

În Franța, evoluția către stabilirea unui stat de drept a început cu mult timp în urmă. Într-o mare măsură a fost opera regalității. La noi, obiectul justiției constă în a fixa regulile care garantează libertățile individului față de ceilalți membri ai societății și față de stat. În principiu, legile sînt promulgate de puterea legislativă, iar aplicarea lor este încredințată puterii executive. Rolul magistraților constă în a face să fie respectată corespondența actelor cetățenilor cu regulile juridice.

Tradiția noastră respinge jurisdicția politică, iar cînd s-a recurs la ea, în anumite etape ale istoriei, s-a făcut fără entuziasm și a avut un caracter temporar. În prezent, se depun eforturi pentru ca delictul politic să fie asimilat ca delictul de drept comun. Consiliul de Stat se ferește cu grijă să nu apară ca jurisdicție politică. Totodată, ne putem pune întrebarea dacă nu cumva actuala noastră Constituție nu a determinat apariția unei noi jurisdicții și anume aceea a Consiliului Constituțional care, prin compoziția sa, riscă să se înscrie pe o cale politică. Pe de altă parte, de cîțiva ani încoace, unii magistrați nu mai fac nici un secret din angajarea lor politică.

Se constată apariția unor anumite tendințe perverse care ne deturnează de la un adevărat stat de drept : în scopul, lăudabil de altfel, de a despovăra tribunalele, îi este recunoscut din ce în ce mai des administrației dreptul de a ancheta și, totodată, de a judeca și aplica sentințe, fără a fi respectate principiile dreptului public. Pot fi citate, printre altele, redresările fiscale, retragerea permisului de conducere, aplicarea amenzilor de către SNCF * pentru biletele necompostate etc. Ar fi bine să se pună capăt unor astfel de abuzuri și, oricum, să fie net separate procedurile judiciare de cele administrative.

---

* Societatea națională de căi ferate (n. t.)

b) De la drept la dreptate

Preocuparea pentru dreptate tinde să submineze autoritatea dreptului.

Anumite practici răspund numai grijii speciale privind indemnizațiile ce trebuie acordate victimelor și conduc la situația de a declara, de exemplu, vinovat de un accident pe cel care este mai bine asigurat. Astfel, în stadiul actual, automobilistul care lovește un pieton este întotdeauna declarat vinovat. În acest caz înregistrăm același tip de deviere semantică de care am mai vorbit și care este în mare parte spontană : este just nu atât ceea ce este conform dreptului, ci și ceea ce protejează împotriva faptului accidental.

În mod paradoxal, preocuparea pentru a face dreptate a diminuat ponderea conceptului de culpabilitate. Acesta este înțeles mai curînd ca un element psihologic ce-l deresponsabilizează pe vinovat în fața societății, ea fiind cea acuzată de a fi fost la originea greșelii sau delictului sau chiar a crimei. Dreptatea devine astfel o acțiune politico-ideologică, ai cărei susținători au la dispoziție două căi pentru a o face să triumfe : fie să modifice codul penal în sensul unei mai mari toleranțe, fie să-și facă admise ideile printr-o redefinire a principiilor ce le învață tinerii magistrați. Aceasta a fost cauza apariției și reunirii în cadrul Sindicatului Magistraturii a judecătorilor care se consideră datori să interpreteze activ legea în scopul de a corecta ceea ce ei apreciază drept vicii de organizare a societății ; în concepția lor, manifestarea populară trebuie modelată și nu ascultată. De asemenea, să mai remarcăm faptul că ideologii, atunci cînd refuză să acorde delincvenților responsabilitatea faptelor săvîrșite, dau dovadă de un anumit dispreț față de persoana umană, considerînd-o ca fiind în întregime creația societății. Și aceasta este tocmai o versiune marxistă a justiției. La prima vedere, argumentul pare să fie valabil : dacă psihologii găsesc explicații comportamentelor delictuale, ar fi „nedrept” să-l faci să plătească consecințele faptelor sale pe un individ care este sclavul unui determinism nenorocit, de neînlaturat. Teza trece însă sub tăcere multicauzalitatea comportamentelor umane și necesitatea luării în considerare a

greutății specifice a fiecăreia dintre aceste cauze, cărora, în limbaj juridic, le corespund „circumstanțele atenuante” și pe care noile idei le-ar putea face fără obiect.

- Tocmai de aceea trebuie să ne păzim ! Punerea în discuție, mai mult sau mai puțin insidioasă, a statului de drept și a obligațiilor magistraturii determină subminarea cadrului de referință (solid, deoarece este tehnic) oferit cetățenilor. Aceasta este în folosul ideologiilor mai mult sau mai puțin moralizatoare, care își reunesc argumentele într-un sistem de apreciere a conducerii societății, sistem bazat pe elemente pasionale.

D. CERCURILE DE AFACERI

Unul dintre obiectivele prioritare permanente ale agenților sovietici îl constituie culegerea de informații tehnologice. Ele permit URSS să înlăture rămănerile în urmă și să se doteze cu tehnologii necesare industriilor de vîrf, limitînd în același timp cheltuielile proprii destinate cercetării și dezvoltării.

Cercurile de afaceri sînt și ele extrem de expuse dezinformării fie jucînd rolul de factori de decizie influențabili, fie cel de intermediari manipulați în cursul tratativelor comerciale. Această vulnerabilitate specifică este determinată de diferiți factori, dificil de înlăturat, însă care pot fi cunoscuți, fie și numai din spirit de vigilență.

a. Există o mare diferență între situația omului de afaceri occidental (cel puțin cel aparținînd sectorului privat) și interlocutorii săi din Est, toți funcționari de stat și întotdeauna în strînse raporturi cu serviciile secrete ale țărilor respective. În Vest, o asemenea colaborare nu este obligatorie și se pare că francezii o refuză într-un mod mult mai net decît colegii lor, germani, anglo-saxoni sau japonezi.

În ceea ce-i privește pe europeni să mai adăugăm că, uneori, au impresia că relațiile economice bune cu țările din Est le-ar putea ușura contactul cu sindicatele muncitorești de factură comunistă.

b. În Est, scopul final al acțiunilor îl reprezintă creșterea puterii statului. În Occident, este acela de a crea bogăție. Întreprinderile trebuie să fie rentabile și să asigure profit, ceea ce constituie obligația lor față de acționari. De asemenea, aceasta constituie o condiție a dezvoltării, și uneori a supraviețuirii lor, deci a capacității de a asigura locuri de muncă. Conducerile întreprinderilor își justifică rezistența la presiunile politice prin necesitatea comercială de a păstra contactul cu toți clienții potențiali și prin existența concurenței; afacerea refuzată va fi acceptată de o firmă rivală (fapt, de altfel, verificabil în practica cotidiană).

c. Concurența între întreprinderi înregistrează în prezent o turnură nouă, o dată cu apariția a numeroase firme de mici dimensiuni, orientate către o producție foarte specializată, necesitând un înalt nivel tehnologic, dar ale căror produse sînt indispensabile unor anumite proiecte industriale de mare anvergură. Aceste firme sînt ținte deosebit de vulnerabile deoarece orice dorință de extindere necesită resurse de investiții, iar pe de altă parte ele caută, bineînțeles, să-și apere independența față de coloșii industriali. Cunoscute mai bine de către agenții străini de informații decît de serviciile noastre de securitate, cu un aparat restrîns de conducere și analiză, aceste firme sînt foarte sensibile la un aranjament financiar prezentat în mod atrăgător.

d. Nu există comerț fără plasament și publicitate. Atunci cînd interese considerabile sînt puse în joc și cînd concurența se arată acerbă, unele întreprinderi nu rezistă tentației de a-și supralicita produsul, inițiind, totodată, campanii denigratoare împotriva rivalilor. Este de la sine înțeles că marii achizitori sînt neîncrezători, însă faptul de a-i înșela a deschis dezinformării un nou cîmp de acțiune care ar merita un studiu aprofundat.

e. Activitatea economică conferă o putere considerabilă conducătorilor marilor întreprinderi cu producție diversificată și debușuri internaționale. Și este normal ca aceștia să fie tentați să facă presiuni asupra puterii politice pentru a-i influența deciziile într-un sens care nu convine întotdeauna apărării globale a intereselor naționale. Pe de altă parte, orice limitare cerută de imperative politice

este apreciată ca un atac intolerabil la adresa liberalismului comercial.

Ambiguitatea valorilor, interesele contradictorii, confruntările personale și intrigile viclene se află la originea unor conflicte ireconciliabile, oferind dezinformatorului ocazii excelente de găsire a căilor de a atrage la complicitate, pentru a se introduce în sinul sistemului capitalist și a-l distruge din interior. Pot fi citate exemple de mari consorții industriale rămase fidele, chiar și pe timp de război, politici „fiecare pentru sine” sau de afaceriști miliardari care, în mod deschis, recunosc că sînt comuniști.

f. Competiția economică se derulează într-un cadru ce nu se suprapune decît parțial celui al confruntării politice. Pentru directorul unei firme europene concurenții săi americani sau japonezi sînt mai periculoși decît sovieticii. Pe de altă parte, expansiunea industrială a dat naștere unor grupuri tentaculare ce controlează anumite domenii de producție și care au ajuns să susțină unele teze contestabile ce reflectă atît dorința lor conservatoare cît și preocuparea de a-și salvagarda pozițiile cucerite. De exemplu, este oare exact faptul că metalurgia, chimia sau biotehnologia modernă necesită puternice concentrări de mijloace ? Sau că nu putem avea mari industrii în afara societăților sau holdingurilor foarte puternice ? Este rezonabil să continuăm să credem, așa cum sugerează Samuel Pisar, că activitatea comercială ar putea reduce agresivitatea ideologică ? Diversitatea de interese ale forțelor angajate în competiție, precum și multitudinea poftelor acestora determină apariția unor declarații contradictorii, încheierea și destrămarea unor alianțe de moment.

Într-o astfel de încilceală colcăind de conflicte gata să izbucnească este ușor de ghicit mulțimea posibilităților oferite dezinformării însă este foarte dificil de a face o distincție netă între comportamente : voința de a distruge, dorința de a face rău, preocuparea pentru apărare, conformismul doctrinar sau lenea intelectuală. Dezinformarea poate fi determinată de autointoxicare și, uneori, chiar de simpla prostie a unei gândiri superficiale.

a) Regulile mediului

Există o anumită întrepătrundere între mediul „intelectualilor“ și cel al „vedetelor“, fără însă a exista o suprapunere perfectă. Motivația vedetei nu este determinată de necesitatea de a convinge prin logica ideilor expuse. Ea caută să seducă mai mult prin forme, istețime, deschidere spirituală. Sînt întotdeauna, mai mult sau mai puțin vedete, persoanele preocupate (din rațiuni profesionale sau din simplă vanitate) mai mult de imaginea pe care și-o fac ceilalți despre ele decît de îndeplinirea funcțiilor cu care sînt însărcinate. În rîndurile vedetelor se numără astfel artiști, scriitori, multe personalități politice, jurnaliști, oameni care se consideră, într-o formă sau alta, ca făcînd parte din „inteligenta“. Sînt cunoscuți, totuși, artiști și scriitori pe care mondenitatea îi lasă indiferenți, cel puțin în aparență. În general însă, toate aceste profesii au nevoie de aprobarea publicului, de unde rezultă obligații ale meseriei care nu au nimic comun cu talentul, însă care fac din vedetă un personaj vulnerabil :

— trebuie să se facă cunoscut și să se vorbească despre el, ceea ce implică accesul la „tribună“, cunoștințe care să-l „introducă“ și „critici“ favorabile. Dezinformatorul poate furniza un ajutor apreciabil în această operațiune de „valorificare“ ;

— există întotdeauna un fel de competiție între rivali-pentru păstrarea favorurilor publicului. Dacă acesta este manipulat, vedeta este obligată să-l urmeze. În acest caz este necesar un bun suport publicitar ;

— este important ca bîrfa să fie redusă la tăcere și să fie contrate toate felurile de ostilitate : nu numai criticii profesioniști, ci și sindicatele pot interveni în toate etapele unei cariere. Nimic nu este mai ușor pentru un sistem ce controlează mijloacele de informare în masă decît să distrugă o vedetă.

Unul din mijloacele de apărare a vedetei îl constituie înțelegerea cu dezinformatorul în schimbul cîtorva luări de poziție favorabile dar fără prea mare amploare. Și astfel, șantajistul va fi de acord să compună pentru vedetă o imagine de „mare conștiință“.

b) „Marile conștiințe“

„Marea conștiință“, cu o notorietate deja stabilită, își justifică și cele mai neînsemnate luări de poziție prin etică superioară și exigentă, când, de fapt, în majoritatea cazurilor, nu este vorba decât de o cedare la presiunile dezinformatorului. În orice caz, ea veghează cu mare atenție la păstrarea aparențelor de om de bună credință :

— va afișa un dezinteres material personal, garanție a obiectivității sale, ceea ce îi va permite, printre altele, să-și denigreze propria tabără păstrînd aparența de onestitate ;

— va denunța cu înverșunare toate relele societății (foamea, sărăcia, războiul, cancerul, colonialismul, poluarea etc.) ;

— din cînd în cînd, va da dovadă de finețe introducînd unele nuanțe subtile (droguri dure și ușoare, rebeli buni și răi, războaie de cucerire sau de eliberare). Se va declara, cu tristețe constrînsă, de acord cu un fapt inacceptabil pentru a nu slăbi tabăra virtușilor ;

— sistematic, va fi alături de cel slab împotriva celui puternic, alături de delinvent împotriva poliției, alături de tineret împotriva adulților, alături de țările lumii a treia împotriva SUA, alături de marginali împotriva societății ;

— va evita să se declare cunoscător al problemei puse în discuție, subliniind că nu intervine datorită „competenței“, ci datorită „indignării“ care îl „obligă, din punct de vedere moral“ să-și pună popularitatea în slujba unei cauze nobile. După care se va reîntoarce la prefăcuta-i modestie, ceea ce îi va permite să fie orb la ceea ce nu vrea să se vadă. „Marile conștiințe“ pedalează cu plăcere pe ambiguitatea condamnărilor pe care le pronunță : o crimă împotriva statului nu necesită, din partea lor, verificarea exactității faptelor incriminate și, dacă se greșește, nu e grav ; principalul este să denunți sensul unui rău posibil, răul în sine rămînînd întimplător,

Unele „mari conștiințe“ sînt personalități manipulate de către dezinformatori avizați, suferind uneori din cauza

acestei dependențe la care însă nu se pot hotărî să renunțe. Dar exemplul lor este totuși urmat. Alte personalități, mai puțin în vogă sau neglijate, copiază din arivism comportamentele acestora pentru a face și ei ca „oamenii celebri”, oferind astfel dezinformatorului „agenți prin mimetism”.

Intervenția „marilor conștiințe” ridică problema *referințelor morale în politică*. În mod obligatoriu, această intervenție se bazează pe o concepție asupra binelui și răului care devine un subiect cu variațiuni. Din punct de vedere psihologic, morala răspunde la nevoia individului de a face o apreciere de aprobare sau respingere a comportamentului propriu și al celorlalți. Pe plan social, morala impune o sumă de reguli. Rămâne deschisă problema de a ști dacă, de fapt, revine politiciii, respectiv oamenilor politici, sarcina de a organiza, mai bine zis, de a reorganiza societatea sau să se limiteze pe cât posibil la domeniul gestiunii economice a colectivității respective.

A reclama un plus de moralitate în politică corespunde la două preocupări diferite ; dacă este vorba de a cere politicianilor mai multă integritate, devotament și curaj, pe scurt, practicarea virtuților umane, nu putem decât să subscriem, dar dacă este vorba de a atribui finalități morale acțiunii politice, va trebui să dăm dovadă de mai multă circumspecție. A-i recompensa pe cei buni și a-i pedepsi pe cei răi este ușor de spus ; însă nu puține experiențe istorice ne învață că acțiuni cu o bază de intenții respectabile au condus adesea la abuzuri grave și violente de neacceptat. Politica are ca sarcină să apere interese. Atunci când ea începe să vorbească de morală, prudența recomandă cea mai mare neîncredere.

c) O societate ușuratică

Mediul vedetelor implică adesea și reale competențe profesionale, dar se constată mari inegalități în ceea ce privește nivelul cultural ; se înțelege că numai un mic număr de persoane se poate mândri cu cunoștințe universale, într-o epocă în care o familiarizare serioasă cu problemele știin-

țifice a devenit necesară. Diferențierea, tradițională în Franța, dintre „oamenii de știință” și „literați”, cu impact îndelunga: asupra învățămîntului superior, continuă să-și pună pecetea pe nivelul de cultură al unui numeros grup de adulți. Asistăm la apariția tot mai frecventă a unor cazuri de semi-cultură, care prezintă serioase lacune în cunoștințe. Mai mult ca în trecut, societatea este invadată de o mulțime de „mediocrități aurite”, hrănite de entuziasmul nețărnut pentru modă, de înduioșările episodice în fața mizeriei, de entuziasmul fals pentru operele fără viitor. Aceste mici grupuri există peste tot și se manifestă cu emfază. Niciodată nu s-au publicat atîtea lucrări neinteresante, al căror succes se bazează pe publicitate și pe conformismul grupurilor, și care nu au alte calități decît zgomotul pe care îl produc și accesul liber la mijloacele de difuzare, ca în prezent. Și astfel, se impune „falsa autoritate”, gata la orice pentru a se vorbi de ea, inclusiv la provocări ridicole și chiar la scandal. Să le mai și ceri ceva pe plan cultural, ar fi prea mult. Nerozii beneficiază întotdeauna de un public numeros; rigoarea, întotdeauna neplăcută, este condamnată ca atare. În aceste cazuri întîlnim așa-numita „dezinformare inocentă”, cea care modifică și difuzează, fără să gîndească, sloganuri la modă, șoapte insidioase sau zvonuri reprezentînd baloane de încercare lansate de către dezinformator. Este clar că hărmălaia creată de aceste mediocrități lustruite, din nefericire, adesea, foarte populare, contribuie în mare măsură la slăbirea aptitudinii de a judeca la rece a marelui public.

F. TINERETUL

Dezinformatorul acordă un mare interes tineretului: fie că acest mediu constituie pentru el o pepinieră de unde va putea recruta viitorii agenți de influență, fie că îl consideră ca un mediu-țintă special în tentativa de a-l transforma într-o pîrghie a subversiunii.

Printre alte particularități, tineretul, atunci cînd nu are o atitudine de respingere sistematică a lumii adulților, imprimă o mișcare progresistă unei societăți. Punerea în

discuție a valorilor sociale deja admise prin încercarea de a le reînnoi, fără a le denatura, imprimându-le o marcă personală este un aspect al problemei. Dezinformatorul consideră că opoziția normală dintre tineri și vîrstnici, această „contradicție internă“ merită să fie amplificată și exploatată. Pentru o societate al cărei tineret a devenit ținta dezinformării se pune problema diferențierii dintre ceea ce rezultă din criza de originalitate juvenilă și ceea ce se manifestă prin contestarea revoluționară a unei generații.

Nu poate fi acceptată tendința puternică și cu atît mai regretabilă, de a face din tineret o „clasă socială“ asemenea proletariatului sau burgheziei. Orice societate este structurată pe categorii, în funcție de anumite criterii, cum ar fi domiciliul sau profesiunea, însă vîrsta și averea, nu pot constitui criterii admise deoarece sînt instabile. Nu este mai puțin adevărat că actualul nostru mod de viață favorizează o repartizare, începînd din copilărie și adolescență, pe categorii de vîrstă. Micșorarea importanței mediului familial și influența crescîndă a școlii îi determină pe copii să trăiască sub supravegherea „pedagogului“, singurul adult cu care se află în contact permanent. Însă rolul acestuia nu este de a suplini lipsa familiei. În cel mai bun caz, el poate reprezenta autoritatea, urmărind respectarea unei anumite ordini. Datorită frecvențelor schimbări, pedagogul nu are posibilitatea să se ocupe de satisfacerea necesității tinerilor de securitate afectivă durabilă și de apartenență la un cadru social precis.

Practic, adolescentul se detașează și, din păcate, adesea prea repede, de mediul familial, de altfel, destul de puțin atractiv, iar uneori chiar inexistent. În acest stadiu, adolescentul nu a atins încă etapa afirmării personalității, nestabilindu-și astfel un rol și un statut de sine stătător în societate. Pe adulți îi consideră indiferenți sau și mai rău, ca surse ale unor constrîngeri de neînțeles, de care hotărăște să se elibereze cît mai repede. În această perioadă de tranziție, inconfortabilă și incertă, tînărul își caută refugiu pe lîngă cei de vîrsta lui, lîngă cei ce-l înțeleg, deoarece au aceleași probleme, îi reflectă o imagine asemănătoare, imagine caracterizată prin îndoieli și dorințe ne-

înțelese. Integrarea sa într-o „gașcă” o acceptă cu recunoștință ; aici personalitatea se află în plină formare și va deveni o jucărie a modei și riturilor, chiar dacă acestea din urmă sînt în ultimă analiză destul de sărace în sensuri. Din sînul acestei mici colectivități în care se crede liber, tînărul observă o societate inconjurătoare egoistă, plictisitoare și îndepărtată dar ciudat de îngăduitoare, ceea ce nu pare deloc să-l liniștească. Este în drept deci să se întrebe dacă nu cumva această îngăduință a societății adulte, trăită de el în sens unic, nu constituie un refuz din partea ei de a-și asuma responsabilități în ceea ce-l privește, lăsîndu-l astfel să se confrunte cu o imoralitate prea evident admisă. Să mai adăugăm faptul că unii adulți, care se vor pentru vecie copii, vin să-și împartă interesele și preocupările cu cei tineri sau să și le dispute. Toate filozofiile se consideră datoare să fixeze un scop vieții și, pentru aceasta, avansează concepte impregnate de afectivitate însă incert definite și controversate, cum ar fi fericirea sau realizarea individului etc. Aceasta nu-l ajută pe tînăr să-și stabilească un sens în viață.

Nu este lipsit de importanță dacă încercăm să prezentăm un fel de listă de „subiecte de interes” pentru tineret, deoarece, prin intermediul lor, va încerca dezinformatorul să acționeze. În acest sens se pot enumera :

— întrebuițarea unui vocabular argotic special, foarte schimbător, în scopul menținerii unei complicități secrete, vocabular caracterizat printr-o dezolantă imprecizie conceptuală ;

— îmbrăcăminte devenită aproape uniformă ;

— purtarea diverselor podoabe și, în special, a unei coafuri destinate să provoace lipsa de înțelegere a celorlalți, neînțelegere devenită reproșul indispensabil pentru alimentarea contestațiilor ;

— muzica, ce a introdus moda „idolilor” (care adesea sînt mediatorii unor mesaje subversive) oferind ocazia unui fel de ceremonii rituale tribale pline de extaz, facilitate de sensuri stereotipe, zgomot infernal și o stroboscopic abrutizantă ;

— gustul pentru „gadget-uri” * (patine cu rotile, walk-manuri, şişuri etc.), care iniţiază un fel de ierarhie şi trădează o înclinare către acceptarea consumului ;

— în fine, atractivitatea (nu este oare provocată de sufletele largi, „dezinteresate” ?) pentru paradisul permisivităţii : sexualitate fără limite, alcool peste măsură şi, foarte repede, drogul .

Violenţa colectivă a tinerilor poate lua o mare amploare, aşa cum au demonstrat-o marile mişcări din mai 1968, ale căror cauze multiple pot fi în prezent mai bine decelate, putându-se, totodată, mai uşor descoperi anumiţi agita-tori, infiltraţi în rîndurile tinerilor, încercînd să folosească în profitul lor o autentică criză de identitate. Acele evenimente au marcat puternic pe numeroşi intelectuali can-dizi sau hîrşiiţi prin viaţă, care s-au zbatut să prindă trenul din mers, precum şi pe unii lideri ai studenţimii care au făcut tot posibilul să supravieţuiască legendei lor. Tot-odată, însă, au constituit un prilej de decepţie şi amără-ciune pentru anumiţi tineri angajaţi în aceste acţiuni cu tot sufletul şi care au început să pregătească revolte ul-terioare, de care au ştiut să profite mişcări subversive uneori violente. Copiii pierduţi, împărtăşind destinul celor în afara legii, demonstrează clar că, în pofida ideologiei sumare de care au fost animaţi, unii tineri rămîn capabili de angajare totală şi entuziastă. Să nu-i lăsăm pe dezinformatori să folosească în profitul lor o asemenea gene-rozitate.

G. ORGANIZAȚIILE-ȚINTĂ ȘI LEGĂTURILE CU ACESTEA

Poate fi vorba de organizații create pentru nevoile cauzei, însă cel mai adesea, dezinformatorul preferă să se infiltreze în grupurile deja formate, înainte de a li se pre-ciza orientarea, metodele de muncă și a li se profila ierar-hiile. Unele organizații relativ insignifiante, servesc drept justificare sau acoperire a unor campanii sau chiar a unor agenți. Altele înregistrează o dezvoltare considerabilă. În

---

* Mic obiect practic, amuzant prin caracterul său de nou-tate (n. t.)

unele cazuri, devin adevărate instituții naționale sau internaționale și se dovedesc a fi terenuri de vînătoare-rezervate manipulatorilor. Adesea, este dificil să se aducă probe concrete în ceea ce privește infiltrarea lor. Taberele opuse se acuză reciproc cu aceeași vehemență și același accent de bună credință indignată. Numai o observare atentă și continuă a comportamentelor va permite constatarea apariției coincidențelor sau a înlănțuirilor de fapte. Acestea, fără a oferi o totală certitudine, vor determina apariția unor suspiciuni care, în timp, se vor justifica. În general, sovieticii, mai sistematici decît concurenții lor, au dus foarte departe preocuparea pentru obținerea controlului asupra acestor organisme, inițial independente, și le-au făcut ca, fără să-și dea seama, să le susțină necondiționat politica. În acest caz este vorba de o formă de acțiune permanentă pe plan internațional și nicidecum de operațiuni ocazionale.

a) Organizarea fronturilor sovietice la nivel internațional

Acestea sînt organizații de masă cu pretenții de a reprezenta largi fracțiuni ale opiniei publice mondiale. Girarea respectabilității, credibilității, și independenței le este asigurată de participarea unor naivi autentici incapabili să vadă ceva rău în faptul că participă la discuții și obișnuiți să constate că părerea lor, dacă nu este conformă cu obiectivele prestabilite, nu este niciodată luată în considerare. Aceasta este eterna credulitate a celor care consideră că pot, încetul cu încetul, să se facă ascultați și să difuzeze, prin intermediul organizației respective, opinii rezonabile. În realitate, organizațiile sînt îndeaproape dirijate de cîțiva membri permanenți, devotați, discreți și foarte eficienți. Organizațiile de acest fel prezintă întotdeauna programe ambițioase și generoase la care spiritele oneste, ameteite de vorbărie, nu pot decît să adere. Pînă să înțeleagă că rezoluțiile adoptate sînt întotdeauna în acord cu politica sovietică, trece un anumit timp și, chiar dacă

se retrag dezamăgiți, perioada în care au servit interese pe care le dezaprobă rămîne. Aceste „fronturi” de acțiune sovietică sînt în prezent destul de bine cunoscute, constituind un ansamblu coerent și bine coordonat (vezi Shultz și Godson, 1984 și documentul 9360 al Departamentului of State Publication, 1983).

Departamentul Internațional al C.C. al P.C.U.S., succesor de fapt al Kominternului și Kominformului, este acela care acționează direct prin reprezentanții săi (sovietici, cetățeni ai țărilor aliate sau membri ai partidelor comuniste din statele independente), întotdeauna numeroși în consiliile de conducere și plasați cu precădere în posturile cheie ale secretariatelor executive. Influența i se poate face simțită prin intermediul finanțării organizațiilor respective, finanțare efectuată, în general, pe căi ocolite. Astfel de organizații sînt :

— *Consiliul Mondial al Păcii* (CMP) este cel mai important din aceste fronturi și exercită un rol de coordonare asupra celorlalte. A fost creat la Paris în 1949, de unde a fost expulzat în 1951. Din 1968 își are sediul la Helsinki. Grupează 135 de asociații naționale și are reprezentanți permanenți la ONU și UNESCO. CMP susține toate acțiunile politice de anvergură sovietice. A adoptat două direcții principale de acțiune : pe de o parte, se prezintă lumii a treia ca fiind anticolonialist și susținător al mișcărilor de eliberare, iar pe de altă parte, acționează asupra populațiilor din țările membre NATO în rîndul cărora propagă frica față de războiul nuclear. În perioada afacerii eurorachetelor, CMP a organizat la Praga, în 1983, o „adunare mondială pentru pace, viață și împotriva războiului nuclear” care s-a opus în mod ferm poziției americane. SUA propuneau fie renunțarea bilaterală la toate rachetele cu rază medie de acțiune, fie repartizarea unui număr egal de încărcături nucleare purtate de astfel de rachete pentru cele două tabere din Europa. Adunarea de la Praga susținea teza sovietică care refuza instalarea oricăror rachete americane în Europa însă recunoștea dreptul URSS de a menține rachetele sale deja instalate, afirmînd că „SS-20” aflate în discuție, nu pot atinge teritoriul american, în timp ce pentru rachetele americane „Pershing

II" reciproca nu era valabilă. Este de reținut faptul că, în acest caz, ca și în altele, de altfel, diplomația sovietică a fost susținută de o importantă fracțiune a opiniei publice mondiale, a cărei mobilizare a fost asigurată chiar de către URSS.

De asemenea, de remarcat faptul că CMP și-a văzut respinsă mult timp de către *Comitetul Organismelor Neguvernamentale* de pe lângă ONU cererea de a-și extinde statutul consultativ și asupra *Comisiei Economice și Sociale* a ONU, datorită refuzului de a-i fi verificate trezoreria și sursele contribuțiilor financiare ce le primea.

— *Federația Mondială a Muncii* creată în 1945, a cunoscut și ca unele avataruri și funcționează în prezent la Praga. Grupează 90 de organisme afiliate. Marile organizații sindicale americane, după ce au părăsit-o, au format o federație rivală.

— *Organizația Solidarității cu Popoarele Afro-Asiatice* s-a născut în 1957. Sediul permanent este la Cairo și reunește 91 de participanți.

— *Federația Mondială a Tineretului Democrat* a fost creată, de asemenea, în 1945 ; își are sediul la Budapesta și reunește 210 asociații naționale.

— *Uniunea Internațională a Studenților* datează din 1946. Este instalată la Praga și numără 118 asociații afiliate.

— *Institutul Internațional pentru Pace* există din 1958. Se preocupă în special de organizarea întâlnirilor între savanții din Est și Vest.

— *Organizația Internațională a Ziaristilor* a apărut în 1952, își are sediul la Praga și reunește 140 asociații afiliate.

— *Conferința Creștină a Păcii* a fost fondată în 1958, își are, de asemenea, sediul la Praga și numără 36 de participanți.

— *Federația Democrată Internațională a Femeilor* există din 1945, își are sediul în Berlinul de Est și reunește 129 organizații.

— *Asociația Internațională a Juriștilor Democrați* creată în 1946 își are sediul la Bruxelles și numără 64 de grupuri asociate. Dispune de un reprezentant permanent la ONU.

— *Federația Mondială a Oamenilor de Știință*, cu sedii la Londra și Lyon, reunește 33 asociații afiliate.

Este suficientă această simplă enumerare pentru a evidenția dorința URSS de a „acoperi” o arie cât mai largă de domenii cu posibilități de difuzare, în timp ce titlul de „fronturi” relevă principalele teme ale propagandei sovietice. La o primă vedere, această multitudine de „fronturi” pare o manevră „cusută cu ață albă”. În realitate însă, nu este deloc lipsită de subtilitate datorită următoarelor elemente :

— campaniile de dezinformare sînt prezentate ca făcînd parte dintr-o serie de acțiuni determinate de sentimente umanitare, pentru a disimula faptul că ele sprijină, în toate situațiile, politica unei singure și aceleași tabere. Oficial însă, URSS nu se situează în prima linie, iar „fronturile” nu fac greșeala de a-și asuma sarcina de arbitraj între cele două mari puteri. Ele reprezintă o modalitate legală de a-i încorpora pe membrii taberei occidentale pentru a lupta sub drapel sovietic ;

— temele de propagandă (apărarea păcii, drepturile omului, exploatarea etc.) sînt prezentate întotdeauna ca fiind defensive, însă ascund o serioasă amenințare dacă nu li se răspunde de o manieră adecvată. Pentru neinițiați, orice progres, oricît de limitat, obținut prin continuarea dialogului dezinformativ, valorează mai mult decît a lăsa să se concretizeze amenințările. Pentru a crea o „dinamică a păcii” trebuie început prin ceva și acest „ceva” reprezintă o concesie din partea uneia din cele două tabere ;

— adversarii sînt întotdeauna acuzați că își apără propriile interese materiale, fără a le lua în considerare pe ale celorlalți, inclusiv pe ale propriilor lor aliați, în timp ce URSS se pretinde a fi apărătoare a principiilor și se vrea (prin vocație) protectoare a celor slabi și oprimați. Iar pentru o țară mică, a o urma înseamnă a se apăra.

b) Organisme internaționale. O.N.U.

ONU și organismele care depind de ea au înregistrat o transformare progresivă a stării de spirit inițiale prin admiterea în rîndurile lor, în decursul anilor, a unui nu-

măr tot mai mare de state suverane nou create. Adesea, fără reale ponderi politico-economice, noile state beneficiază de un drept de vot care le pune pe picior de egalitate cu principalele puteri. Decolonizarea a avut drept consecință nașterea unei mulțimi de tinere state-membre (unele numărând doar câteva zeci de mii de locuitori) foarte neîncrezătoare dacă nu chiar ostile față de țările occidentale, și care s-au adunat în grupul statelor așa-zis „nealiniate”. În cadrul acestui grup de state, țările comuniste se bucură de un mare prestigiu deoarece, pînă în prezent, par să propună o nouă cale de dezvoltare economică și socială accelerată.

În plus, ONU și organizațiile ce îi aparțin beneficiază de un statut de suveranitate care conferă administrației și misiunilor permanente ale statelor membre imunitate diplomatică. Asemenea posturi, ce includ toate privilegiile ce le comportă, nu pot să nu excite lăcomia serviciilor secrete. Aici, ele găsesc o bună acoperire și o bogată pepinieră pentru recrutarea de agenți. Se poate aprecia chiar că au avut loc adevărate abuzuri.

În aceste organisme, sovieticii ocupă posturi cheie :

- în secția politică, care se ocupă de problemele dezarmării și de urmările Conferinței de la Helsinki, avînd acces la dosarele confidențiale ale negocierilor ;

- în Secretariatul politic, al cărui asistent special este în mod tradițional sovietic, ceea ce îi permite să ia cunoștință de toate rapoartele secrete adresate secretarului general ONU ;

- la Protocol, cunoscînd toate dispozițiunile și măsurile luate cu ocazia vizitelor șefilor de state sau ale celorlalte personalități ;

- în Direcția Personal ;

- în Biroul cu Probleme Juridice, care stabilește reglementări interne ;

- în Biroul de Informare.

ONU i se reproșează, de asemenea, că atunci cînd a avut de rezolvat situații politice neclare, a procedat la adevărate deturnări : astfel, sub pretextul ajutorării refugiaților, au fost acordate subvenții teroriștilor palestinieni sau ai SWAPO.

— O.N.U.G. (serviciu al ONU ce funcționează la Geneva).

În conformitate cu datele NATO și ale poliției elvețiene, din totalul de 7 000 de funcționari ai ONUG, 300 sînt sovietici, din care 75-80 aparțin KGB sau GRU, fără a-i mai lua în considerare pe agenții recrutați din rîndul personalului venit din alte țări, în special aparținînd lumii a treia.

Șeful personalului are doi adjuncți sovietici, ofițeri ai KGB, a căror îndepărtare nu a putut fi obținută sub pretextul că ar fi fost imediat înlocuiți cu alții asemănători. Unul dintre ei alegea cine să fie „observator” al ONU, de exemplu în Namibia. Celălalt este însărcinat cu organizarea reuniunilor și conferințelor care se țin la Geneva ; în această funcție el se ocupă de traducători, secretari și securitate.

Adjunctul șefului Comisiei Economice pentru Europa este sovietic ; la fel pentru Comisia de Brevete. La Serviciul pentru Drepturile Omului un funcționar rus este cel care primește plîngerile din lumea întreagă, inclusiv pe cele ce vin din țările blocului comunist.

— U.N.E.S.C.O. (S. Bakon, 1985)

Organizația Națiunilor Unite pentru Știință, Învățămînt și Cultură, care, de cîtva timp, a adăugat și comunicațiile domeniului său de acțiune, s-a trezit acuzată de gestiune frauduloasă, de ineficacitate și de cîrdășie cu lumea sovietică. Organizația își are sediul la Paris, piața Fontenoy.

Directorul general UNESCO din 1974 încoace, senegalezul Amadou M'Bow a fost organizatorul, prin adăugarea sistematică a voturilor țărilor marxiste și a celor nealiniate, a unei majorități zdrobitoare împotriva Occidentului. Pe atunci se vorbea de „Grupul celor 77” care în prezent a ajuns la 126 de state din cele 161 reprezentate în UNESCO, inclusiv Rusia, Bielorusia și Ucraina.

UNESCO, cel puțin la fel de mult ca alte organisme internaționale permite URSS să-și instaleze, fie ca funcționari detașați, fie ca delegați pe lângă organizație, numeroși agenți ai KGB sau ai serviciului de informații militar (GRU), care își găsesc în acest fel o acoperire excelentă.

Din cei 47 de cetățeni sovietici expulzați din Franța în 1983 pentru activități de spionaj, 12 lucrau la UNESCO ; trei dintre aceștia au fost menținuți teoretic în funcțiile lor din cadrul Secretariatului și au continuat să-și primească indemnizațiile.

În scopul de a asigura continuarea dialogului, s-a pus la punct tehnica „consensului“ evitându-se astfel recurgerea la vot și, implicit, obligația de a face uz de păreri nefavorabile : mai întâi se reține câte puțin din toate propunerile, astfel încât să fie satisfăcuți toți participanții, urmînd ca redactarea finală a documentului să fie încredințată secretariatului, care dispune astfel de puteri considerabile.

Numeroase proiecte ale UNESCO sînt foarte revelatoare în ceea ce privește o anumită și sistematică orientare politică :

— Cu titlul de exemplu, poate fi citat proiectul *Noii ordini internaționale în domeniul informării și comunicațiilor* prezentat de URSS, în 1979, la Conferința de la Nairobi. Președintele comisiei responsabile cu analizarea proiectului nu era altul decît Sean Mac Bride, președinte în exercițiu al organizației Amnesty International. Proiectul prevedea finanțarea de către UNESCO a unor agenții de presă în lumea a treia pentru a le face independente de informațiile apreciate drept tendențioase difuzate de marile agenții de presă occidentale și pentru a le sparge monopolul. Pe de altă parte, se instituia o licență internațională obligatorie pentru toți ziariștii, ceea ce-i punea pe aceștia la dispoziția și la discreția guvernelor.

— Se remarcă faptul că finanțarea UNESCO nu este distribuită proporțional cu exercitarea puterii, ceea ce a determinat retragerea SUA și Marii Britanii din organizație, precum și manifestarea unor rezerve din partea majorității statelor Europei Occidentale, în afară de Franța. SUA contribuiau cu circa 25% la fondurile comune ale UNESCO, 24 dintre statele cu adevărat democratice cu 60%, URSS cu 9%, țările blocului sovietic cu 3%, iar statele cu adevărat nealinate cu circa 2%. Restul de 1% reprezenta cotizația a 68 de state care votau în mod automat cu blocul sovietic.

V. Y. Ghedali (1985), într-un articol pe ton moderat, denunța procesul de politizare al UNESCO care a determinat o „erodare a principiilor liberale” și „a făcut ca un pumn de state să joace rolul de purtători de cuvânt și să determine adoptarea unor condamnări politice prin intermediul rezoluțiilor, ajungându-se pînă la excluderi totale sau parțiale din cadrul organizației”. Autorul depînge, de asemenea, faptul că „criteriul de repartizare geografică echitabilă, folosit în recrutarea secretarilor, a determinat o sensibilă scădere calitativă a funcțiilor publice internaționale” și o dezvoltare peste necesități a birocrăției, stăpînită aproape dictatorial de secretariatul general în detrimentul Consiliului Executiv și al Conferinței Generale. Rămîne de văzut dacă UNESCO va ști să se regenereze și să pună capăt abuzurilor perverse.

c) Organisme religioase infiltrate sau presupus a fi infiltrate

În continuare, vom da o listă de organisme religioase sau de caritate care nu se dau înapoi de la acțiuni politice. Nu considerăm această listă exhaustivă. De asemenea, nu trebuie să se considere că aceste organisme sînt în mod obligatoriu oficine ale dezinformării. Sub multe aspecte, acțiunile lor sînt perfect pozitive și merită întreaga noastră admirație. Însă anumite convergențe ale opiniilor pe care le exprimă cu principalele teme ale propagandei sovietice determină apariția unor suspiciuni, cu atît mai mult cu cît nu se observă prea des reproșuri făcute Uniunii Sovietice în acțiuni care ar merita cel puțin o luare de poziție critică. Între ideologia comunistă și mila creștină nu există o identitate de vederi și este foarte probabil că majoritatea membrilor acestor organizații creștine nu este conștientă de existența unei complicități obiective; în momentul cînd au îndoieli, aceștia vor alege drumul continuării colaborării, acceptînd în mod conștient unele manevre pe care, în fond, le dezaprobă, pentru a nu aduce prejudicii aspectelor pozitive ale acțiunii lor.

— *Consiliul Ecumenic al Bisericilor (COE)*. La început reunea un număr foarte mare de biserici și asociații protestante din Europa și ortodoxe din Orientul Mijlociu. Observatorii catolici s-au retras repede. În perioada 1960—1967, COE se unește cu Patriarhia de Moscova, izvorul, de fapt, al ideilor creștino-marxiste, și cu bisericile protestante din Asia și Africa.

Activitatea COE înregistrează o cotitură în 1975 când, cu ocazia Congresului de la Nairobi, lansează apelul împotriva militarismului și supraînarmării. COE a adoptat două teme principale de propagandă : teama de război nuclear și disproporția dintre fondurile consacrate înarmării și cele alocate luptei împotriva foametei. Unii dintre membrii săi, neînșelați de această nouă orientare, au rămas în Consiliu cu speranța de a-și face auzită vocea și ca o parte cât de mică din mesajele ce le transmit să ajungă dincolo de Cortina de Fier.

Oricum ar fi, COE a susținut actul final al declarației de la Helsinki și Declarația comună a bisericilor evanghelice din cele două Germanii, din 1979. Începînd cu 1980, propaganda sa ia o turnură net antioccidentală, o dată cu Apelul de la Krefeld, elaborat împreună cu Partidul Comunist German, cu grupurile din lumea a treia și palestinienii. Apelul condamnă bomba cu neutroni, refuză instalarea rachetelor americane „Pershing II” în Europa, însă acceptă menținerea rachetelor sovietice „SS-20”. Apelul de la Krefeld va reuni un milion de semnături. În 1981, COE organizează „Kirchentag” * la Hamburg, cu participarea a o sută de mii de oameni. În același an își reunește Comitetul Central la Dresda. Refuză să vorbească de „Bisericile Tăcerii” pentru a nu-i deranja pe aderenții săi ruși.

Din cînd în cînd, se confruntă cu acțiuni de rezistență, așa cum s-a întîmplat cînd organizația „Armata Salvării” a părăsit COE.

— *Mișcarea „Pax Cristi”*. Este o mișcare catolică internațională, independentă de Episcopat, fondată imediat după cel de-al doilea război mondial, în scopul de a apăra și prezenta doctrina bisericii privind războiul (teoria răz-

* Ziua bisericii (n. t.)

boaielor drepte, și a celor nedrepte), pacea și dreptatea socială.

Practic, diferitele comitete naționale rămân foarte independente unele de celelalte. Astfel, se poate constata că secția olandeză este raliată la „Interchurch Peace Council”, organizație favorabilă atât opririi cursei înarmărilor nucleare la actualul nivel, fără a se preocupa de echilibrul de forțe, cât și acțiunilor de dezarmare unilaterală; totodată, se opune instalării rachetelor americane „Pershing II” în Olanda. Pe de altă parte, trebuie notat faptul că monseniorul Bruce Kent, aflat în perioada 1974—1977 la conducerea ramurii britanice, a devenit în 1980 secretar general al campaniei pentru dezarmare nucleară.

— *Asociația creștinilor pentru abolirea torturii (ACAT)*. Constituie un alt exemplu de asociație, probabil, manipulată, fapt de care nu prea pare să se sinchisească. Există de peste un deceniu, numărând 15 000 de aderenți, aproape toți francezi, în majoritate catolici. Secretariatul său se află la Londra. A fost fondată de către două personalități care au protestat împotriva Apelului organizației Amnesty International, care constituie și în prezent principala sa sursă de informații, fără însă a avea drept de control și căreia îi varsă 100% din cotizațiile sale. Să ne reamintim că președintele organizației Amnesty International a fost pînă de curînd Sean Mac Bride, deținător al Premiului Nobel pentru Pace și, totodată, al Premiului Lenin, această din urmă distincție întotdeauna atribuită pentru mari servicii aduse URSS.

— *Comitetul catolic împotriva foametei și pentru dezvoltare (CCFD)*. (Vezi revista *Permanence*, nr. 169, aprilie-mai 1980, fără semnătură, și Manvy 1984). A fost creat în Franța la apelul papei Ioan al XXIII și a rezultat din unirea unor diferite mișcări: Pax Cristi, Ajutorul catolic, Uniunea centrelor de acțiune socială.

Începînd cu 1977, își proclamă intenția de a acționa pentru instaurarea unei „noi ordini economice internaționale” și de a denunța modelele occidentale de dezvoltare economică. CCFD afirmă că adevărata dezvoltare înseamnă eliberare, ceea ce face ca „lupta pentru drepturile omului și ale popoarelor” să devină prioritară. Asimila-

rea celor două drepturi este prin ea însăși semnificativă deoarece, pentru prima dată, a fost exprimată în manifestele comuniste. CCFD cere Ocidentului să-și schimbe structurile sociale, considerate ca fiind responsabile de exploatarea lumii a treia. Spre exemplificare, putem prezenta următorul citat : „Ocuparea lumii a treia de către puterile occidentale, departe de a fi o operă pacifistă de civilizare, a constituit... un act de violență sistematică“. Această teză, reluată dintr-un proiect al UNESCO, reprezintă imaginea simplificată a unei mari aventuri umane și neglijează intervențiile URSS, R.D.Germane și ale Cubei în Africa.

Se pare că totuși există o schimbare de optică deoarece, la congresul național din 24 noiembrie 1973, Ajutorul catolic a ținut să sublinieze că nu poate și nici nu vrea să se alăture unor luări de poziție de natură politică ale CCFD, în special referitoare la Vietnam. Revista *Permanence* publică o parte a catalogului de proiecte financiare ale CCFD stabilite pentru perioada 1977—1978 din care reiese foarte clar intenția de a pregăti și forma cadre politice și sindicale foarte „orientate“. Ziarul „Le Monde“ din 22 decembrie 1977 anunța, în conformitate cu o informație difuzată de Radio—Vatican, că CCFD va acorda, pentru anul 1978, Vietnamului, un ajutor în valoare de 800 000 dolari.

În lipsa unor anchete foarte amănunțite, nu se poate afirma cu certitudine că aceste organizații sînt sovietice și nici că sînt infiltrate de agenți de influență. Totuși, este posibil să se accepte ideea că, datorită unor convergențe naturale, convingerile comuniste și creștine se armonizează în anumite puncte, ceea ce justifică o colaborare, cel puțin cu caracter temporar. Ceea ce însă trebuie să trezească neîncrederea, îl constituie caracterul sistematic al angajării, întotdeauna efectuată în același sens. Singurul punct de opoziție se referă, din cînd în cînd, la „opozanții interni din Uniunea Sovietică“ pe care comuniștii par să-i tolereze, ca exemplu al „politicii deschise pe care o promovează“.

Virtuțile teologice nu garantează împotriva riscurilor din lupta politică, ba dimpotrivă, într-o anumită măsură,

sporesc aceste riscuri. Organizațiile creștine nu sînt imune la infiltrare și manipulare. Spiritul religios, în timp ce este sursa unei dinamici sociale ce-i asigură simpatia celorlalți, este în același timp vulnerabil față de aceste pericole deoarece este însoțit, adeseori, de dorința de deschidere față de toți oamenii care se declară de bună credință.

Ca întotdeauna în materie de dezinformare, persoanele private nu pot avea decît dubii și bănuieli. Ele nu au posibilitatea certitudinilor. Înseamnă că nu le rămîne altceva de făcut decît să fie foarte vigilente și foarte critice, fiindcă, în mod clar, generozitatea le aruncă în mijlocul unei lupte fără scrupule și necruțătoare.

Se sesizează întreaga complexitate a relației politicului cu religia, gîndindu-ne la situația inversă și anume aceea în care este vorba de o religie care încearcă să mobilizeze structurile laice în vederea punerii în aplicare a unui proiect politic. Sionismul și integralismul islamic pot fi citate drept exemple. Sînt evidente neînțelegerile dintre părți, fiecare tabără considerînd acțiunile proprii de factură mesianică, iar pe cele ale adversarului de domeniul subversiunii.

2. DEZINFORMAREA ȘI TEMPERAMENTUL NAȚIONAL

În gama de atitudini față de dezinformare și între variatele moduri de desfășurare a operațiunilor dezinformative se constată diferențieri destul de mari de la o țară la alta.

A. DATE STRUCTURALE

Informarea nu are peste tot același rol și este în funcție de regimul politic din societățile respective.

În cadrul regimurilor totalitare, principala sa funcție este de a face cunoscut punctul de vedere al puterii politice. Nu este vorba de „știri” în adevăratul înțeles al

cuvîntului. Evenimentele sînt prezentate publicului prin intermediul comentariilor pe care le face presa de stat. Şi astfel, cetăţeanul ajuns în posesia unei informaţii pe altă cale decît cea oficială se va simţi vinovat şi dezorientat deoarece nu va şti cărei interpretări ale aceleiaşi ştiri să-i dea crezare. Libera circulaţie a ideilor este considerată ca o ameninţare la adresa ordinii existente. Pluralismul informaţional este pur şi simplu de neconceput, fiind sinonim cu erezia, deoarece contravine valorilor de bază : loialitatea faţă de regim, respectul faţă de ierarhie, conformitatea cu ideologia oficială. S-a ajuns pînă acolo încît libertatea de exprimare să fie considerată ca act antisocial. M. Heller (Col. Des. 1984), exprimă această situaţie, nu fără o urmă de umor : „Statul sovietic este o logocraţie, a cărei particularitate constă în faptul că însuşi cuvîntul este proprietate de stat“.

În cadrul democraţiilor de tip occidental libertatea informaţiei are valoare de dogmă. Reprezintă însăşi garanţia libertăţii cetăţeneşti. Se mai constată totuşi unele greşeli care conduc la apariţia unor situaţii paradoxale : un oarecare guvern, nesigur de reuşita sa, nu rezistă tentaţiei de a efectua o anumită „spălare a creierului“ opiniei publice, în situaţia în care nu dă dovadă de vigilenţa necesară pentru a se opune infiltrării sau recrutării de agenţi de influenţă de către puteri străine. Cu toate acestea, preocuparea şi grija pentru libertatea de expresie este fără încetare reafirmată. Lordul Bethell (1984), în raportul prezentat în faţa Parlamentului European, îşi începe expozeul cu privire la manipularea clandestină a opiniei publice astfel : „Raportorul dumneavoastră apreciază că Uniunea Sovietică are tot dreptul de a încerca să influenţeze opinia publică din ţările noastre, utilizînd toate mijloacele legale şi posibilităţile neclandestine“. O asemenea atitudine se situează la polul opus faţă de cea adoptată de statele marxiste. Există, în acest caz, o neînţelegere reciprocă de netrecut.

Aceasta este cauza unei grave disimetrii, dintre democraţiile occidentale şi regimurile totalitare : popoarele din ţările est-europene sînt ţinute în mod foarte eficace la distanţă de informarea occidentală şi supuse la dezîn-

formarea desfășurată de propriile guverne, pe cînd deschiderea pieței de informații din Occident, constituie pentru sovietici un noroc de care nu se jenează să profite.

B. DATE IDEOLOGICE

Cu riscul de a șoca unele conștiințe oneste, considerăm că este de datoria noastră să abordăm acest aspect deosebit de important al problemei, aspect ce constituie atît sursă de neînțelegere cît și de slăbiciune.

Există o contradicție între acceptarea diversității în gîndire și cerința unei conformări la o anumită ortodoxie. Pe de o parte, există indivizi ale căror convingeri, oricît de ferme ar fi ele (sau poate tocmai de aceea), acceptă să le pună în discuție și înțeleg perfect că ideile lor nu sînt împărtășite. De cealaltă parte se află „fanaticii”, în adevăratul înțeles al cuvîntului, care acceptă cu foarte mare greutate ca să le fie puse în discuție și judecate convingerile. Sîntem nevoiți să admitem că, din punct de vedere etic — și aici este vorba de una dintre cauzele celor mai groaznice violențe umane —, cel care are certitudinea absolută că deține adevărul într-un oarecare domeniu de referință, nu poate, fără să recurgă la necinste și compromisuri, să accepte opinii care îi sînt contrare. Certitudinea este în mod necesar manicheistă. Numai îndoiala acceptă dezbaterea și schimbarea.

În domeniul politic, presiunile economice sau amenințarea militară pot sili un „fanatic” să negocieze. Pentru „tolerant” contează căutarea termenilor de acord, plecîndu-se de la ideea, acceptată de la început, că trebuie să se renunțe la unele pretenții pentru a se ajunge la un compromis. Pentru „fanatic” contează încercarea de a învinge prin vorbe, chiar dacă îi repugnă la violență. În cel mai fericit caz, scopul constă în a cîștiga timp pentru a-și reface forțele necesare reluării luptei. Atunci cînd se adresează unui „fanatic”, „tolerantul” trebuie să înțeleagă că discuția nu se va putea purta decît pe baza unor fapte de netăgăduit și pe măsurarea exactă a energiilor care se opun și niciodată pe baza unor idei de principiu sau

opinii. Prin definiție, consensul nu va fi posibil decât în situația în care „fanaticul” renunță la dogma sa, ceea ce este total iluzoriu deoarece nu conținutul credinței respective este cel care determină formarea fanatismului, ci temperamentul sau disciplina individului sînt cele care îl conduc la certitudine.

Numai ponderea faptelor nu ajunge întotdeauna pentru a dărîma certitudinea. Exemplele abundă în acele medii care nu se sfîșesc să devină ridicole afirmînd, atunci cînd realitatea și doctrina intră în contradicție, că realitatea este aceea care minte. Acești indivizi știu foarte bine că, cu ajutorul cuvîntului, este întotdeauna posibil să spui orice... dar și contrariul. La „fanatici”, pericolul nu-i face să cedeze decât pe cei slabi ; pentru ceilalți există încă aureola martiriului.

Toleranța și fanatismul sînt apreciate a fi două atitudini însă, de fapt, reprezintă mai mult : ele sînt două practici. Trecerea de la o atitudine la alta nu este imposibilă. Tolerantul, dacă se convertește, o face, în general, cu înflăcărare și entuziasm, adesea cu excesivitatea neofitului. La polul opus, fanaticul nu renunță la credința sa decât după o luptă îndelungată din care ieșe înșelat, distrus și dezorientat. Liniștea caracteristică toleranței nu și-o va găsi decât odată cu trecerea timpului.

În concluzie, chiar dacă constatarea ne doare, trebuie să admitem că este mult mai ușor de a crea un „fanatic”, că toleranța nu este o atitudine naturală și că îndoiala este întotdeauna un sentiment rebarbativ. Credința dă forță, în timp ce toleranța nu oferă decât un răgaz temporar.

C. DEZINFORMAREA ÎN STATELE COMUNISTE

Modelul ne este furnizat evident, de URSS, la care se aliniază toate țările din bloc.

Guvernul Uniunii Sovietice s-a arătat dintotdeauna foarte sensibil la tot ceea ce privește informația, considerată mai mult ca un mijloc politic decât ca o monedă normală de schimb. Informația aparține materialului de război psihologic. În acest sens se remarcă faptul că guvernul

sovietic a precizat recent noțiunea de „spațiu informativ” propriu fiecărei țări în parte. Orice pătrundere străină în acest „spațiu” este considerată drept act ostil, independent de valabilitatea informațiilor difuzate (M. Heller, 1980—1981).

Dezinformarea reprezintă una din lungile tradiții ale puterii politice din Rusia, îndreptată atât către interiorul cât și către exteriorul țării : satele fictive prezentate țării Ekaterina cea Mare sau complicatele intrigi ale Ohra-nei (poliție secretă țaristă) constituie faptele istorice și se poate pune întrebarea dacă asemenea metode, aproape inevitabile într-un regim ultra-autoritar, n-au găsit cumva un teren deosebit de favorabil în însăși mentalitatea poporului rus foarte impregnată de mister și ambiguitate și, în general, foarte reverențioasă față de autoritatea stabilită. Literatura rusă a tratat pe larg tema mântuirii păcătosului prin josnicia extremă și adesea propune luarea unor severe măsuri polițienești sau întrebuințarea agenților dubli.

Regimul sovietic, încă de la nașterea sa, este adevărat, în condiții de o excepțională dificultate, a preluat metodele predecesorilor săi, însă le-a perfecționat și amplificat de o manieră incredibilă. Dezinformarea în Rusia a devenit mai mult decât o obișnuință, a devenit o veritabilă instituție, girată de organisme perfect oficiale. Nu trebuie să credem că numai KGB-ul o folosește. La dezinformare participă academii, institute și organe de presă. Shultz și Godson (1984) oferă o organigramă precisă : controlul și conducerea dezinformării aparțin, bineînțeles, *Secretariatului Biroului Politic al PCUS* prin intermediul *Departamentului său Internațional*, care a preluat funcțiile Kominternului și apoi ale Kominformului. Acest departament acționează direct asupra tuturor partidelor comuniste, asupra posturilor de radio clandestine, asupra Academiei de Științe a URSS și asupra organismelor internaționale ale „fronturilor”. Ei veghează cu foarte multă atenție la apărarea ortodoxiei marxist-leniniste, în Rusia, în lumea comunistă și aiurea. La același Departament Internațional sînt racordate, pe de o parte, *Departamentul*

Informației Internaționale, care se ocupă de agențiile de presă, de posturile de radio internaționale, de publicațiile de prestigiu sau de referință și de informarea ambasadelor, iar pe de altă parte, mai mult sau mai puțin plasat sub controlul departamentului, **Serviciul „A” al Primei Direcții Generale a Comitetului Securității de Stat (KGB)**. Acest Serviciu „A” se ocupă de „măsurile active”, adică de propaganda ocultă, de agenții de influență, de fabricarea falsurilor și de operațiunile paramilitare.

Înainte de a-i judeca în conformitate cu normele occidentale, ar trebui să încercăm să-i înțelegem pe sovietici, așa cum sînt. Comunismul este o ideologie ofensivă, care desfășoară o luptă continuă și la nivel global, utilizînd toate mijloacele considerate eficace, aproape întotdeauna combinîndu-le. Pentru comuniști, și ei nu o ascund deloc, nu există diferență între starea de pace și cea de război. Lupta va dura pînă la triumful definitiv al ideologiei. Nu există, de asemenea, diferențieri între propaganda deschisă și cea ocultă, între schimbul de informații și spionaj, între intervenția militară și ajutorul acordat terorismului sau mișcărilor revoluționare așa-zise de eliberare. În alegerea mijloacelor contează numai gradul de eficacitate și oportunitate deoarece, pentru sovietici, morala este de esență politică și nu invers. De o parte a baricadei este comunismul, iar de cealaltă parte inamicii săi, atît din interior cît și din exterior. În afară de ortodoxia strictă, comunistul nu este deloc preocupat de adevăr, ci numai de ceea ce el numește obiectivitate, respectiv de ceea ce îi permite să cîștige lupta. În acest mod chiar minciuna poate deveni obiectivă. Prezentînd situația din China comunistă, Simon Leys (1983) scria : „Însăși enormitatea minciunii are ca obiectiv precis lovirea, paralizarea și distrugerea gîndirii și a funcției sale critice”. Practicarea minciunii este permanentă, chiar și atunci cînd nu urmărește un scop imediat, măcar pentru a descumpăni apărarea intelectuală a adversarului.

Acest mod de acțiune are avantaje precise : perspectivă clară a scopurilor politice pe termen lung ; o foarte puternică centralizare a organelor de decizie ; o remarca-

bilă stabilitate politică; inexistența opiniei publice, conformarea la dogma proclamată fiind singura admisă. Pe de altă parte, ascunde și mari dezavantaje : birocratizarea excesivă însoțită de neajunsurile sale (rutina, inerția, lipsa de răspundere și, în special, apariția unor inevitabile rivalități de clan) ; din alt punct de vedere, administrația se obișnuiește cu minciuna proclamată atât de sus în jos cât și de jos în sus, existind o complicitate generală. Funcționarii subalterni își ascund eșecurile și-și preamăresc pseudo-reușitele. Eșaloanele intermediare preiau informații pe care le știu eronate, pentru a evita responsabilitățile la fiecare nivel. Conducerea superioară, destul de bine informată, acceptă minciuna ce-i permite, astfel, să prezinte minunatele rezultate ale politicii sale și să împărtășească lumii satisfacția sa. Și astfel, toată lumea profită de permanentizarea minciunii.

Indignarea Occidentului față de asemenea practici reflectă o anumită naivitate în gândire și ar trebui să fim destul de înțelepți pentru a nu ne lăsa prinși în joc. În realitate, se merge chiar mai departe, deoarece există o contradicție în ceea ce privește mentalitatea : acceptarea de către unii a machiavelismului sistematic în materie de politică, contrastând cu practicarea nu mai puțin sistematică a încrederii, considerată de către ceilalți drept cea mai bună modalitate de aplanare a conflictelor. Pentru sovietici, orice raport politic cu adversarul este în mod obligatoriu de natură conflictuală, atât timp cât vor continua să coexiste cele două sisteme socio-economice incompatibile. Acestei concepții i se opune convingerea mai „mercantilă” a occidentalilor și, în special, a anglo-saxonilor, conform căreia orice formă de acord, oricât de limitat ar fi, valorează mai mult decât un conflict deschis. Sigur, este bine să ne ferim de simplificări excesive, apte să ducă la dihotomie din prea mult manicheism, ocolind astfel realitățile politice. Confruntarea și neînțelegerea reciprocă continuă totuși să se desfășoare între „luptătorii” însetați de victoria finală și „negustorii” doritori de profituri, chiar și minime.

D. DEZINFORMAREA ÎN STATELE DEMOCRATICE

Nici democrațiile nu se dau înapoi de la folosirea dezinformării, în special pe timp de război, însă, în general, profunda lor convingere că modul propriu de viață este superior tuturor celorlalte, le determină să considere că este suficient să îi difuzeze meritele printr-o propagandă deschisă. Pe timp de pace, dezinformarea este mai mult internă deoarece guvernele sînt confruntate cu multiple încercări electorale și sînt destul de puține cele care, în caz de nevoie, să nu recurgă la mascarea sau chiar deformarea rezultatelor lor slabe. Însă, în această situație, pluralismul informării limitează mult posibilitatea disculpării.

Pe de altă parte, democrațiile nu se prea folosesc de dezinformare, în special pe timpul marilor campanii de opinii la nivel internațional, deoarece se sînt mai vulnerabile și știu foarte bine că, au puține mijloace pentru a influența populația din țările totalitare. În cadrul democrațiilor, dezbaterea publică constituie regulă. Multitudinea ideilor exprimate transformă, teoretic, dezinformarea într-o acțiune aleatorie deoarece, măcar în principiu, în acest domeniu nimeni nu deține monopolul. Pe plan intern, folosirea dezinformării este destul de ușor depistată și aproape întotdeauna interpretată de publicul larg drept un semn de mare derută din partea celor ce o folosesc.

Democrațiile au mare grijă să diferențieze starea de pace, pe timpul căreia se acceptă o anumită concurență în conformitate cu reguli unanim acceptate, de situația de război, întotdeauna considerată ca situația cea mai gravă, reprezentînd eșecul unei politici și în care se încearcă, cu mai mult sau mai puțin succes, să fie limitată violența prin intermediul convențiilor internaționale. În timp de război, dezinformarea este utilizată pe scară largă, avînd obiective relativ mici și un efect limitat în timp, cel mai adesea în legătură cu operațiile militare. În general, astfel de manevre sînt încredințate unor organisme special create în acest scop, ale căror legături cu serviciile secrete se situează numai la cel mai înalt nivel. Lupta împotriva dezinformării inamice este, cel puțin în ceea ce privește acțiunea asupra publicului larg, de domeniul presei libere,

sprijinită de declarațiile oficiale care, însă, nu sînt întotdeauna modele de convingere. J. Baron (1975) subliniază foarte bine faptul că „democrațiile se bazează pe convingerea că, într-o confruntare loială, adevărul va învinge; că, atunci cînd adevărul este exprimat, cel mai bun arbitru al politicii este poporul”.

În acest domeniu, democrațiile suferă de slăbiciuni specifice :

— favorizează dezvoltarea de „contraputeri” care sînt acceptate deoarece joacă un rol stabilizator fundamental, de unde rezultă și o atitudine de suspiciune sistematică vizavi de declarațiile oficiale ;

— totodată, criticile venite din exterior sînt întotdeauna utilizate de către opoziție, care este parte integrantă a sistemului. Fie că aceasta admite, sau se face că admite valabilitatea criticilor respective, fie că denunță insuficiența apărării împotriva amestecului străin ;

— s-a remarcat, în special, în perioada imediat următoare războiului, faptul că persoane particulare, puternic angajate în propaganda anticomunistă, au acționat voluntar pentru a ajuta organisme, de asemenea, particulare atît timp cît acestea nu au primit subvenții de la stat. Aceeași acțiune este considerată ca entuziasmantă atunci cînd este desfășurată de o asociație „independentă” și informată cînd este subvenționată de către puterea publică ; „voluntarii” au atunci impresia că au devenit simple instrumente, fără a mai avea posibilitatea de a participa la luarea deciziilor.

În atitudinile luate de diferite națiuni în privința dezinformării există, totuși, diferențieri, uneori, foarte accentuate.

a) Americanii

Așa după cum arată Rositzke (1978), în 1948, în plină perioadă de desfășurare a războiului rece, Harry Truman a creat „Office of Policy Coordination” (OPC) care, în 1952, va deveni parte integrantă a CIA. Se pune problema de a avea la dispoziție și pe timp de pace servicii „de acțiune”

secrete. Acestui organism i s-au încredințat trei tipuri de misiuni :

● Război psihologic (propagandă ocultă).

● „Acțiuni“ politice (contacte și fonduri secrete necesare pentru a acționa asupra situației politice dintr-o țară prietănă, prietenă sau ostilă, putându-se ajunge pînă la subversiune).

● Operațiuni militare limitate sau războaie neconvenționale.

Constatăm că, în acest caz, ca și în cel al KGB, acțiunile psihologice și operațiunile paramilitare au fost încredințate unui același serviciu.

Una dintre ideile de bază o constituie teoria „dezmințirii plauzibile“. Această teorie presupune ca organismele oficiale să aibă în orice ipoteză posibilitatea de dezmințire a unei operațiuni secrete deconspirate. Avem aici un excelent exemplu al preocupării de a nu aduce nici o dată vreo pată imaginii onorabilității americane. O altă particularitate se pare a fi faptul că americanii nu caută să ascundă originea informațiilor pe care le difuzează cît sursele de finanțare a campaniilor pe care le inițiază. În cadrul CIA, sectorul care se ocupă de diferitele forme de propagandă deschisă și ocultă îl reprezintă subdirecția planurilor (Deputy Directorate Plans) prin secția sa „Acțiuni psihologice și paramilitare“.

Mult timp, SUA s-au ținut departe de restul lumii și în special de statele europene, dorindu-se un fel de zonă paradisiacă protejată. Pînă la cel de-al doilea război mondial, și în general cu foarte multă întârziere, chiar cu neîncredere, au descoperit că ar fi putut fi manipulați. Așa a fost cazul cu afacerea „Telegrama Zimmermann“, apărută în momentul intrării SUA în războiul din 1917. Serviciul de decriptare britanic s-a ferit să admită că ar fi „ascultat“ rețeaua americană de comunicații pe care germanii o foloseau pentru a intoxica Statele Unite (B. Tuchmann, 1965).

În plus, America a fost dintotdeauna puternic impregnată de preocupări morale și religioase. A fost și a rămas și în prezent, în marea ei majoritate, o țară a credinței. Aceasta însă nu exclude o anumită ipocrizie, căci, dețină-

tor al unor certitudini fundamentale, poporul american nu este prea departe de a considera că un scop just poate necesita metode dubioase. În asemenea situație, se organizează mici grupuri, învăluite în cel mai strict secret, probabil mai mult pentru a nu șoca conștiințele concetățenilor lor decât pentru a-și ascunde acțiunile împotriva adversarilor lor.

În domeniul războiului secret, SUA încasează, în mod demn de admirat, lovituri din partea adversarului, în timp ce dezvăluirea în fața opiniei publice a unei manevre moralmente discutabile a administrației constituie, de fiecare dată, ocazia declanșării unei pasionante psihodrame, americanii dând impresia în acele momente că sînt gata să meargă pînă la catastrofă. Ușurința surprinzătoare cu care se poate mobiliza una sau alta dintre părțile opiniei publice americane prin prezentări moralizatoare, adesea sumar exprimate, nu numai că face acest popor foarte rapid atașabil la o cauză, dar reprezintă o vulnerabilitate considerabilă, exploatată fără rușine de către inamicii săi, pericol de care, nu pare să fie întotdeauna perfect conștient.

Americanii nu prea sînt convinși de ideea unei manipulari din exterior, prin mijloace mai mult sau mai puțin oculte. Ei au rămas la nivelul încrederii în virtuțile explicațiilor directe. Această îndelungată răbdare sau (indiferență ?) îi aduce în situația de a se trezi cu întirziere în fața pericolului, obligîndu-i la reacții mult mai violente. Pentru agresor, dificultatea problemei constă în a ști pînă unde poate să întindă coarda.

După cum afirmă Phillip Agee (1975), un fransfug din rîndurile CIA, serviciile secrete americane au încercat, cu precădere, să se opună acțiunii „fronturilor internaționale” controlate de către sovietici, creînd și susținînd organisme de propagandă opuse acestora. Și astfel, au apărut „Secretariatul de coordonare al Uniunilor Naționale ale Studenților” și o „Adunare Mondială a Tineretului”. Însă, acest autor se pare că merge cam prea departe atunci cînd pretinde că organizațiile de tineret și ale studenților de factură democrat-creștină sînt dirijate de către CIA. În ceea ce privește mediul muncitoresc, pentru a se opune Federației Mondiale a Muncii, pe care au părăsit-o la fel ca și britanicii, SUA au favorizat prin intermediul „American

Federation of Labor" (AFL) și „American Congress of Industrial Organizations" (CIO), crearea unei „Confederații internaționale a sindicatelor libere". În același mod au fost create „International Trade Secretariat", „International Federation of Journalists" și „International Commission of Jurists". Toate aceste organisme se opun în mod vădit „fronturilor" sovietice. Printre altele, ele servesc drept pepiniere pentru recrutarea unor eventuali agenți, dar se pare că reprezintă mai mult asociații de propagandă susținute și finanțate, mai mult sau mai puțin pe față, de către SUA, decât oficine de dezinformare în adevăratul înțeles al cuvântului. Ele reprezintă locuri în care se exercită o indiscutabilă influență americană și mai puțin relele oculte de subordonare automată. Situația este valabilă și pentru posturile de radio „Europa Liberă" și „Libertatea".

Brian Freemantle (1986) a disecat fără milă eșecurile de acțiuni dubioase ale CIA, ceea ce însă nu-l împiedică să tragă concluzii favorabile în ceea ce privește eficacitatea și onorabilitatea instituției respective. Este evident că cerințele războiului secret nu se potrivesc deloc cu o moralitate puerilă și onestă. Autorul consacră un scurt capitol din lucrarea sa intervențiilor CIA asupra mijloacelor mediatice prin intermediul rețelei de publicații și a ziariștilor, nu întotdeauna conștienți de faptul că se află sub control și că sînt influențați. După același autor, CIA considera încă, pînă recent, cartea ca un excelent suport pentru campaniile propagandistice pe termen lung și nu ezita să furnizeze scriitorilor documentații, eventual orientate.

b) Britanicii (Deacon, 1976 ; Cave-Brown, 1981 ; West, 1983)

La aceștia există o îndelungată tradiție a „serviciilor secrete" care au folosit cu predilecție difuzarea informațiilor false, uneori cu concursul unor personalități de prim rang. Britanicii au dat mereu dovadă de o mare labilitate, adaptîndu-se extrem de repede și fără prejudecăți situațiilor nou create ; aceasta i-a condus la înregistrarea unor succese răsunătoare, însă și a unor eșecuri de necrezut.

Adesea, împinși de necesitate, au trebuit să organizeze grupuri specializate destinate să răspundă unor nevoi

precise, ceea ce a determinat o adevărată proliferare a acestor organisme. În mod frecvent, s-au adresat unor indivizi deosebit de inteligenți, foarte îndrăzneți și cu o imaginație bogată, formați din mers și recrutați pe bază de voluntariat din rândurile păturilor înalte ale societății (cercuri de afaceri, presă sau universități), ceea ce garanta în ochii lor loialitatea față de coroană dar care nu excludea un anumit amatorism ce valorifica creativitatea. S-a găsit, astfel, un important număr de aventurieri de înaltă clasă, asupra cărora planează îndoiala de a fi agenți dubli sau multipli, precum Sidney Reilly sau Basil Zaharoff, și „cîrțițe” infiltrate cu mult timp înainte în serviciile britanice, cum ar fi Philby, McLean, Burgess, Hunt și alții ca ei (A. Boyle, 1980).

Conform lui Nigel West (1983), sir Campbell-Stuart, patronul lui M-I-6, serviciu cunoscut și sub numele de SIS (Secret Intelligence Service), ar fi fost acela care, în 1938, a format o unitate de propagandă pentru a fabrica informații înșelătoare ce păreau că provin din țările inamice sau din teritoriile ocupate. În acea vreme, lupta era îndreptată împotriva Germaniei, mult timp neglijată de serviciile secrete britanice în profitul Uniunii Sovietice. Acest serviciu depindea, mai mult sau mai puțin, simultan de Ministerul de Război, Ministerul Economiei, de Ministerul de Externe și de Ministerul Informației.

Pe timpul celui de-al doilea război mondial, cele mai bune informații proveneau din interceptările radio, ceea ce a făcut ca serviciile secrete să treacă la acțiuni ofensive de pătrundere și dezinformare folosind această cale. Astfel, britanicii își vor înmulți operațiunile de „descurajare” și de intoxicare, punând în joc o imaginație deosebit de bogată, care nu a dat niciodată greș. Cunoaștem că, în 1940, Churchill a format un grup strict-secret denumit London Controlling Section (LCS) ce făcea parte din Joint Planning Staff (JPS), grup subordonat direct primului ministru. LCS era însărcinat cu conceperea și coordonarea planurilor strategice de „acoperire și descurajare” pentru teatrele de război.

Este destul de dificil să ne facem o idee precisă asupra eficacității reale a acestor operațiuni, ale căror rezultate sînt apreciate în mod diferit de către autori. În orice caz,

ceea ce se poate afirma este faptul că au fost organizate și desfășurate cu sînge rece, fără a se acorda o prea mare atenție pierderilor morale și umane ce le antrenau. Aceste acțiuni au folosit numeroasele rivalități existente între serviciile secrete și conflictele de clan din sinul Înaltului Comandament German.

Aceste servicii au fost păstrate de către britanici și după încheierea războiului și, folosind echipe în mod remarcabil antrenate, au efectuat o „contra-dezinformare”, publicînd în presa de duminică articole ce se pretindea că ar aparține comunistilor.

c) Francezii

Încă din 1915, a fost creată, în cadrul Marelui Cartier General, o mică unitate însărcinată cu pregătirea și răspîndirea în Germania și, mai ales, în Alsacia, de articole ale liderilor socialiști sau pacifiști germani și de informații false sau ediții în întregime fabricate ale ziarelor locale germane (Hansi și Tonnelat, 1922).

Între cele două războaie, serviciile secrete militare s-au preocupat, cu precădere, de culegerea de informații și de contraspionaj. Apoi a apărut Rezistența.

Armata franceză a redescoperit războiul psihologic, însă la o altă scară, odată cu războiul din Indochina. Un număr de tineri ofițeri au încercat pe cont propriu să-i analizeze elementele și să-i stabilească doctrina specifică. Aceste eforturi au început în 1956, în timpul războiului din Algeria, prin Directiva provizorie privind folosirea armei psihologice și crearea Biroului 5, însărcinat să o pună în practică. Un număr din ofițerii angajați în acest tip de acțiuni, a căror eficacitate este dificil de apreciat datorită pașunilor declanșate, s-au reîntîlnit în mișcarea „Algeria Franceză”. În perioada imediat următoare acelor evenimente, Biroul 5 a fost dizolvat, directiva provizorie „îngropată” și este aproape imposibil să abordezi subiectul războiului psihologic cu conducerea militară sau politică. Nu este exagerat deloc dacă se afirmă că subiectul a devenit „tabu”.

Este foarte posibil să găsim situații asemănătoare și în alte părți. În orice caz, în ceea ce le privește pe autoritățile franceze, în general, nu înțeleg prea mare lucru din ceea ce se numește acțiune psihologică. Conducătorii noștri se consideră, plini de sine, „psihologi înăscuți” și apreciază că nu au nevoie de o formare în acest sens. În acest context, este surprinzător să vezi oameni cu înalte responsabilități, oameni politici, șefi militari, ziariști sau conducători de întreprinderi, aducând elogiul unor personalități care, pentru cei avizați, sînt în mod evident niște psihopați.

Subestimarea acțiunii psihologice, în Franța, se pare că este pe cale să se diminueze, dar mai persistă. Această situație se datorează următoarelor cauze principale :

— francezii se consideră avizați și inteligenți cînd, de fapt, cred orice și pe oricine. Nu se interesează deloc de fapte, pe care neglijează să le verifice, poate și datorită dificultății, dar se înverșunează în dezbaterile de idei, fără a se gîndi nici un moment că tocmai această pasiune le îngreuiază aprecierea și-i face vulnerabili ;

— o altă cauză, mult mai importantă, o constituie faptul că francezii sînt „spiritualiști”. Pentru ei, chiar și numai ideea că s-ar putea ca prin procedee tehnice să se acționeze asupra „spiritului”, este o mîrșăvie. Bineînțeles, ei exercită în fiecare moment presiuni psihologice asupra celor apropiați lor însă, datorită faptului că acționează intuitiv, această acțiune nu are caracterul blamabil pe care îl are în ochii lor o „tehnică” în fața căreia se simt neputincioși.

În realitate, în țara noastră există o ignoranță de spețiat în ceea ce privește psihologia, rezultatele sale experimentale, metodele folosite și conceptele sale cu care operează, limitele și pericolele sale reale. Fiziologia și medicina fizică sînt departe de a fi unanim admise ; ce să mai spunem atunci de psihologie și psihiatrie ! Abordarea subiectului igienei mentale se face cu rezerve și este primit mai mult cu dezaprobare decît înțelegere.

Cu toate acestea, se observă începutul unei anumite deschideri : eficacitatea publicității făcute de experți nu mai este deloc contestată. În pofida stupefiantei inerții în-

telectuale a publicațiilor de popularizare, psihologia își pierde, încetul cu încetul, aura sa de „mister“. În acest domeniu ar trebui să nu rămânem prea în urmă deoarece aici este una din condițiile de supraviețuire a poporului nostru.

Cuvintele noastre nu au menirea de a face aprecieri morale în ceea ce privește acțiunea psihologică, ci de a sublinia faptul că aceasta există, că trebuie să învățăm să o recunoaștem, că sintem nevoiți a admite că unii o folosesc și că ar fi o sinucidere ascunderea problemei, cramponându-ne de soclul indignării virtuoaase.

d) Germanii

Propaganda nazistă a fost o propagandă mai mult deschisă decât ocultă. Mediile fanatizate ce o răspîndeau nu aveau nici o nevoie de a-și ascunde convingerile și, siguri de forța lor, își dezvăluiau pe față ambițiile. Într-adevăr, se pot pune întrebări privind fenomenul așa-numitei „coloane a cincea“ din prima perioadă a războiului, a cărei amploare reală este totuși dificil de apreciat în mod obiectiv. Se pare că era vorba de indivizi infiltrați, unii cu mult timp înainte, în spatele frontului aliaților, avînd, în același timp, misiunea de a furniza informații tactice sau de a pregăti cucerirea de teritorii și de a propaga știri alarmiste false.

Germania poseda încă de pe atunci o bună experiență în ceea ce privește operațiunile de dezinformare. Ca exemplu poate fi citată o afacere destul de tipică din timpul primul război mondial, numită „Bonnet rouge“, care s-a derulat în anul 1917. Principalul personaj a fost un aventurier escroc, cu un cazier impresionant, Miguel Almareyda, pe adevăratul său nume Eugène Bonaventure-Vigo, născut la Béziers. Afîșînd idei progresiste și pacifiste, editează, începînd cu 1913, ziarul „Le Bonnet rouge“. Acceptă subvenții din toate părțile și, în primul rînd, de la personalități franceze, așa cum a fost cazul lui Malvy, care își va retrage sprijinul odată cu declanșarea războiului, înainte ca el însuși să devină ministru de interne, în 1917. În luna

* Bonetă roșie (n.t.).

mai a aceluiași an este arestat unul din oamenii de paie ai lui Almareyda, E.J.Duval, care se înapoia din Elveția și asupra căruia se descoperă un cec pentru o bancă elvețiană. Malvy, destul de imprudent, face ca acesta să fie eliberat, iar cecul restituit. În iulie, sub presiunea lui Clemenceanu și a oamenilor săi, Duval este din nou arestat, de această dată recunoscând că s-a întâlnit de câteva ori cu un bancher german, atașat comercial la Berna; care i-a semnat cecul. Almareyda, arestat la rândul său, va fi găsit spânzurat în închisoare. Duval va fi condamnat la moarte și executat. Malvy, obligat să demisioneze, va fi deferit Înaltei Curți de Justiție și condamnat la 5 ani de exil. Acțiunea de dezinformare organizată de Germania a fost clar stabilită. Ea a folosit serviciile unui escroc notoriu, gata să se vîdă celui care oferea mai mult. Afacerea s-a declanșat într-un moment al războiului critic pentru francezi : înțierea de contacte mai mult sau mai puțin oficiale pentru tratative de pace între Aliți și Austro-Ungaria ; gravul eșec al ofensivei din zona Nivelle ; izbucnirea unor revolte interne, pe care germanii se pare că le-au ignorat. În mod paradoxal, tocmai gravitatea crizei a fost aceea care a determinat autoritățile franceze să redevină stăpîne pe situație, făcînd să înceteze starea de complezență îndoielnică. Măsurile luate au condus la o întărire a convingerii de a se bate pînă la victoria finală. Unii consideră, în prezent, că războiul s-ar fi prelungit cu un an, conducînd la încheierea severului și, în același timp, himericului tratat de la Versailles, ale cărui consecințe au contat atît de mult în destinul ulterior al Europei.

3. PERSONALITĂȚI PERICULOASE DIN PUNCT DE VEDERE PSIHOLAGIC

Un studiu privind dezinformarea nu poate neglija factorii psihologiei individuale ce pot interveni fie afectînd țintele și mărindu-le vulnerabilitatea, fie sub masca prestigiului determinant al unor lideri sau agenți de influență.

Este de la sine înțeles că domeniul poate cuprinde personalități vizibil patologice, ținînd de psihiatrie, chiar dacă psihoza lor nu este evidentă pentru anturajul lor. În ma-

joritatea cazurilor, este vorba de personalități „excesivo”, din punctul de vedere al ponderii pe care o iau anumite trăsături de caracter, fără însă ca aceasta să permită a se vorbi de afecțiuni mentale. Frontiera dintre normal și patologic este întotdeauna incertă, iar stările mentale, în general, fluctuante.

În acest domeniu există probleme foarte controversate, iar diferiții autori le abordează în mod diferit în clasificarea bolilor. Ne vom mulțumi numai să facem o enumerare sumară a stărilor psihopatologice, avînd o valoare pur indicativă, în special pentru a-l determina pe cititor să reflecteze, fapt care, pentru noi, reprezintă un lucru indispensabil, adesea neglijat de către cei care au responsabilități publice.

— *Personalitățile isterice* sînt marcate de histrionism, uneori cu tendințe mitomanice. Au o puternică înclinare spre a dramatiza toate evenimentele din viață. Pe de altă parte, istericii sînt adesea sugestionabili, dependenți și destul de inconstanți.

— *Personalitățile obsesive și psihiastenice*. Este vorba de subiecte care suferă de perfecționism, aflate permanent în suferință, preocupate de ordine și de verificări repetate, niciodată satisfăcute. În general, dau dovadă de încăpăținare. În situația în care o temă de preocupări devine dominantă le ocupă întreaga gândire și îi conduce la un fel de mic delir.

— *Personalități anxioase și pesimiste* sînt acelea care se lasă pradă cu ușurință neliniștii și unui fel de apatie defetistă, mai mult sau mai puțin resemnată. Se întimplă să se considere persecutați. Se ridică uneori brusc pentru a înfrunța o tensiune devenită insuportabilă, însă modul cum trec la acțiune este catastrofal.

— *Personalitățile schizoide* au o netă tendință de interiorizare, au plăcerea reveriilor abstracte și a bizareriilor. Adesea, dau dovadă de apragmatism, în unele dintre cazuri atingînd limite de delir patologic. Aceștia sînt, de regulă, „idealiștii” fără vreun contract veritabil cu realitatea.

— *Personalitățile cicloide*. Subiectele din această categorie trec alternativ prin perioade de depresiune, defetism și neputință, ajungînd apoi la excitare și euforie. În cursul acestor din urmă perioade sînt ușor contactabile. Dau

dovadă de causticitate și hiperactivitate. Reprezintă o formă nepatologică a unei boli grave : psihoza maniaco-depresivă.

— *Personalitățile paranoide* fac dovada unei străluciri considerabile, rămânând adesea necunoscute publicului neavizat. Sînt caracterizate de o supraestimare a eului ce disimulează uneori o falsă modestie ; de egocentrism și de un comportament de neîncredere generalizată, frecvent însoțit de denigrări sistematice ; de o psihorigiditate care le conduce la concluzii false cu aparență logică sau chiar hiperlogică, precum și la slăbirea autocriticii. În general, dau dovadă de multă siguranță, de activitate și autoritarism, nedîndu-se înapoi de la simplificări abuzive.

— *Personalitățile dezechilibrate sau sociopate* sînt caracterizate prin impulsivitate, instabilitate emoțională și, în general, printr-o anumită inadaptabilitate la viața socială. Suportă foarte greu disciplina școlară. Intră ușor în conflict cu toate formele de autoritate și au tendința de a-și căuta refugiul în grupurile marginale ale societății. Adesea, puțin cam mitomane, aceste personalități dau frecvent dovadă de o anumită perversiune, respectiv de răutate. Uneori, sînt antrenate să „treacă la acțiuni” care pot foarte bine să se încadreze în zona delictului.

Unele din aceste personalități sînt cu ușurință manipulabile așa cum ar fi istericii, pesimiștii și cicloizii. Altele sînt mai expuse tentației aventurii, așa cum sînt paranoizii sau asocialii.

PROBLEME DE APĂRARE

1. EFICACITATEA DEZINFORMĂRII

Este normal să ne intereseze influența dezinformării ca metodă de acțiune, eficacitatea sa ca armă și limitele folosirii ei. Aceste lucruri îi interesează deopotrivă pe agresor și pe cel agresat pentru a aprecia în mod real pericolul și a decide importanța efortului apărării, evitându-se fie descurajarea și panica, fie declanșarea „vinătorii de vrăjitoare“.

Dacă analizăm operațiunile, din trecut, rezultatele oferă o anumită ambiguitate: doar în cazuri excepționale ele au satisfăcut în totalitate, însă puține au fost situațiile în care, chiar o acțiune apreciată drept eșec, să nu fi lăsat urme și posibilități de exploatare ulterioară. La operațiunile perfecte, rămase necunoscute, se poate aprecia că efectele au fost minime, însă trebuie să dispui de observatori competenți și atenți, capabili să deceleze indicii ale unei evoluții surprinzătoare a mentalităților. În absența acestor observatori există riscul că, într-o bună zi, să ne trezim în fața unei situații foarte grave, instalată pe tăcute, fără ca cineva să fi prins de veste. Probabil că ar fi interesantă înființarea unui organism specializat care, anual, să facă un raport privind starea moralului populației.

Se poate vorbi de reușite totale recente? Răspunsul la această întrebare trebuie nuanțat. În domeniul dezinformării nimic nu este simplu. Se pare că rezultatele cele mai distrugătoare pentru cel agresat au fost obținute atunci când a existat posibilitatea înrădăcinării unor mituri

noi în conștiința populară, așa cum a fost cazul cu noțiuni de tipul „războiul de eliberare națională” sau „lupta pentru pace”, noțiuni generatoare de confuzie.

Există destul de numeroase exemple de operațiuni dezinformative cu urmări neplăcute pentru inițiatorii lor (așa-numitul „efect de bumerang”). În aceste cazuri, bilanțul agresiunii este deficitar însă nici-victima agresiunii nu rămâne, în general, nevătămată.

Luată la nivel global, dezinformarea sistematică și permanentă are consecințe profunde și durabile asupra conștiințelor. O astfel de apreciere trebuie, totuși, nuanțată deoarece nu este o creație *ex nihilo*. Ea dezvoltă și exploatează tendințe oportune și situații favorabile, fiind dificilă o diferențiere clară între consecințele unei evoluții naturale și un transplant artificial.

Oricum, este bine să ne reamintim că dezinformarea este o armă periculoasă atât pentru victimele sale cât și pentru cei ce o folosesc.

A. AMPLOAREA FENOMENULUI ÎN PREZENT

Fiecare dintre noi trăim, zilnic, sentimentul că primim informații diverse care ni se par, dacă nu false și mincinoase, cel puțin depărte de adevăr. În plus, cum dezinformarea tinde să devină o preocupare la modă și adesea o scuză comodă, sîntem tentați să o vedem peste tot. Guvernele statelor ce se consideră expuse dezinformării, nu se sfîșesc, niciodată, atunci cînd eșuează în politica pe care o duc, să declare că n-au fost înțelese și că adversarii le-au deformat intențiile. Pentru cetățeanul cinstit, dezinformarea pare să impregneze toate subiectele și, ceea ce este mult mai grav, pare să vină din toate direcțiile, inclusiv din partea organismelor însărcinate să-l protejeze împotriva acestui tip de agresiune. Și atunci este tentat, în mod legitim să nu mai creadă pe nimeni, ceea ce evident, constituie o gravă sursă de demoralizare.

Uneori se întâlnește opinia că operațiunile dezinformative cele mai reușite sînt acelea care au rămas necunoscute. Și în acest caz, cum am putea să ne apărăm ? O asemenea abordare a problemei pare cam simplistă deoarece ar însemna că anumite schimbări ale societății, ușor sesizabile, ar rămîne fără cauze cunoscute. De fapt, în materie de psihosociologie, asemenea întregului domeniu social, evoluțiile au întotdeauna cauze multifactoriale și orice sistem aflat în curs de organizare necesită informații, care trebuie analizate. Dezinformarea este, deci, întotdeauna un posibil factor, printre mulți alții, iar problema constă în aprecierea importanței rolului pe care îl joacă. În prezent, există metode de analiză multifactorială care furnizează indici privind „pondera” relativă a diferiților factori implicați în joc. În orice caz însă, aceasta nu diminuează cu nimic responsabilitatea factorilor de decizie. Dezinformarea datorată altuia nu trebuie confundată cu greșeala de apreciere datorată ție.

Aprecierea amplitudinii fenomenului dezinformativ rămîne o problemă delicată. Bitman (1981) vorbește de mai multe sute de operațiuni de dezinformare pe an desfășurate numai de serviciile cehoslovace în deceniul șapte, pe timpul cînd era director adjunct. C. Melnik (Col. Dez. 1984), un expert francez, le evaluează numărul la peste o mie pe an, numai în Franța. Pare enorm. Acest număr va depinde de felul cum se calculează : se iau în calcul toate operațiunile mici efectuate de un singur agent de influență sau se comasează ansamblul unei campanii cu toți executanții săi. Cîți dintre noi au remarcat influența, destul de limitată, a unui agent ca Pathe (condamnat în Franța în 1980) înainte de a fi arestat ? Nu trebuie însă să subestimăm faptul că însumarea unor operațiuni mici poate determina multiplicarea efectelor, în special, dacă cineva dirijează cu dibăcie orchestra ; cîteva dezacorduri pot da în vileag afacerea, va persista totuși un efect „simfonic”. Adevărata problemă constă, mai curînd, în posibilitatea de a decide dacă anumiți comentatori, cu declarații suspecte, sînt dezinformatori sau inițial dezinformați, victime ale unui anumit confort intelectual, unor anumite obișnuințe ale cercurilor cărora le caută aprobarea.

B. O DISTINCȚIE FUNDAMENTALĂ

a) Operațiuni punctuale

Fie că este vorba de intoxicare, de „dception“, de insinuări calomnioase sau de documente false, operațiunile punctuale visează ținte limitate : factori de decizie, state majore, guverne, servicii secrete, adesea, urmăresc înregistrarea unui efect rapid, dacă nu chiar imediat, ceea ce însă nu exclude posibilitatea ca rezultatele obținute să servească ulterior ca „fapt demonstrat“ într-o nouă acțiune. Fără a lua în considerare perioada de pregătire, uneori îndelungată, o astfel de acțiune cere un anumit timp pentru a se desfășura. La început se urmărește un efect imediat de „surpriză“ care să determine reacții emoționale, în special de indignare. Apoi este vizat un al doilea efect : ținta, controlându-și mai mult sau mai puțin starea emoțională, va fi determinată să ia unele măsuri în concordanță cu cele dorite de dezinformator. În orice caz, va mai exista și un efect întârziat care nu trebuie subestimat : în general, mașinațiunea este descoperită, uneori prea târziu, dar ea lasă în urma ei un sentiment de ranchiună din partea victimei, sentiment care, mai târziu, se poate dovedi un obstacol insurmontabil în încercarea unei noi manevre. Iar faptul de a pierde încrederea oamenilor, cu care circumstanțele te obligă să comunici, nu poate rămâne fără urmări.

b) Operațiuni de anvergură

Sînt operațiuni de durată, progresive, vizînd în principal impactul asupra opiniei publice. Evoluția lor este dificil de prevăzut deoarece sînt complexe. Controlul reacțiilor maselor de oameni se realizează greu, în special în timp, mai ales dacă aceste mase nu sînt reunite în vreun fel. Pot avea loc intervenții neprevăzute ale unor factori perturbatori interesați să dea afacerii respective o turnură favorabilă intereselor lor. Mobilizarea psihologică a maselor poate lua o asemenea anvergură încît operațiunea să „scape“ de sub controlul inițiatorilor,

comportînd totodată riscul grav de a înregistra „efectul de bumerang”.

Pe de altă parte, se constată că unele operațiuni de acest tip, aparent bine conduse, al căror mesaj a pătruns în mase și chiar a mobilizat simpatizanți, rămîn totuși fără efecte majore asupra politicii pe care își propuseseră să o combată. Uneori, cu toate că ar exista motive să se creadă că opinia publică va reacționa în mod favorabil, se constată că populația vizată, ce părea că și-a schimbat opinia, nu-și modifică comportamentul tocmai cînd se ajunge la punctul dorit. Este o situație descurajatoare pentru dezinformator, demonstrînd faptul că și acțiunile sale au limite. Astfel, campania desfășurată împotriva instalării rachetelor „Pershing II” în Europa se părea că a obținut bune rezultate propagandistice, însă nu a zdruncinat în mod serios hotărîrea guvernelor și nici nu a antrenat puternice reacții populare atunci cînd s-a trecut la instalarea lor, ceea ce tinde să demonstreze că o contrapropagandă bine făcută, fără excese, poate contracara o operație în mare parte ascunsă. Ea arată mai ales, diferența, uneori extraordinară dintre opinia, întotdeauna puțin nestabilă a unei populații, și comportamentul ei practic.

S-a observat folosirea unui alt procedeu, învinovățirea de săvîrșirea unor fărădelegi, fără a aduce probe concludente, a unor cetățeni străini aflați într-o situație delicată. Guvernele respective, surprinse și dorind să diminueze un incident diplomatic, se desolidarizează într-un caz dubios de proprii lor cetățeni, dînd astfel impresia că admit posibilitatea vinovăției. Această poziție oferă adversarilor o justificare și posibilitatea exploatarei ei în acțiunile dezinformative. Astfel, acuzatorul a reușit să creeze suspiciuni în ceea ce privește guvernul în cauză și, totodată, un climat de neînțelegere în rîndurile lui.

C. CONSECINȚE PERICULOASE

Chiar dacă dezinformarea nu-și atinge întotdeauna obiectivele, iar cîteodată o plătește scump, nu este mai puțin adevărat că efectele sale pe termen lung asupra

psihologiei multîmilor-ţintă pot fi grave. Constatăm, adesea, schimbări şi de mentalitate şi „atitudini“, instalate în mod progresiv şi insidios. Populaţia, fără a fi măcar în cunoştinţă de cauză, acceptă mituri cu obstinaţie insinuate, îşi pune în discuţie propriile valori, adoptă moravuri şi se alătură unui anumit conformism instaurat de către „elită“, mai ales prin presă. S-ar putea spune că toate acestea sînt perfect normale, însă aceste evoluţii au luat o turnură accelerată în ţările occidentale, în timp ce statele blocului comunist par să fi încremenit într-un conservatorism total.* În Vest, datorită unei mai mari libertăţi de informare, dezinformarea găseşte, cel puţin la început, condiţii mai favorabile de acţiune. Nu se pune problema de a nega transformările endogene, însă deschiderea către lume a Occidentului îl expune la influenţe externe care îi pot face atît bine cît şi rău. Alegerea ne aparţine şi trebuie să avem în vedere faptul că scopul final al dezinformării este de a-l determina pe celălalt să facă aprecieri eronate, prezentîndu-i o imagine falsă a realităţii. Populaţiile dezorientate şi deconcertate se lasă pradă descurajării, renunţării şi pasivităţii ceea ce le sporeşte pe termen lung vulnerabilitatea. Nu putem spera că lucrurile se vor aranja de la sine, dimpotrivă, este de temut declanşarea unui proces ireversibil care să depăşească pragul admisibilului. Şi această situaţie implică o apărare activă.

Totodată, trebuie să fim conştienţi că acest gen de vulnerabilitate nu se datoreşte numai acţiunilor dezinformative, chiar dacă acestea au o anumită contribuţie. În anumite domenii ne-am păstrat posibilităţile de a reacţiona însă aceasta trebuie să se facă prin intermediul unei informări dinamice şi perseverente a publicului, printr-o eficientă educare, începînd de la vîrsta cea mai fragedă.

Publicul nostru este periculos de slab pregătit pentru a prevedea corect consecinţele evenimentelor asupra colectivităţii. Fiecare caută să se pună la adăpost şi se mulţumeşte să facă o apreciere, adesea rămasă la stadiul intuitiv, numai în ceea ce priveşte consecinţele personale

Reamintim că lucrarea originală a apărut în anul 1986 (n. t.)

imediate. Puțini oameni sînt antrenați în aprecierea cu obiectivitate a realităților politice. Să nu se creadă cumva că este vorba de un punct de vedere pesimist. Vrem să se înțeleagă faptul că domeniul rațiunii, care are un caracter pur subiectiv, este vast și ne oferă, pentru un timp, o anumită libertate pe care trebuie să o folosim fără zăbavă în scopul asigurării supraviețuirii noastre.

D. CINE FOLOSEȘTE DEZINFORMAREA ?

S-ar putea spune că toată lumea este, mai mult sau mai puțin, dezinformatoare dintr-un anumit punct de vedere. Totodată, aceasta este o problemă de gradare și, probabil, chiar de diferențieri de natură.

a) Statele occidentale

Statele așa-zis liberale practică o propagandă deschisă la scară mare, existind credința naivă că, la nivelul publicului, poate exista o dezbatere și o judecată obiectivă ; se uită că acțiunile psihologice vizează mai mult comportamentele decît opiniile, căutînd să treacă neobservate.

Au existat operațiuni dezinformante adesea foarte sofisticate, însă punerea lor în practică a avut loc, în majoritatea cazurilor, pe timp de război. În prezent, volumul relativ mic al dezinformării îndreptată împotriva statelor străine se datorește faptului că statele cu regim autoritar, în special cele din blocul comunist, sînt foarte bine apărute împotriva pătrunderilor străine. De aceea, dezinformarea lor nu este nici simplă și nici ușoară. Se opun acestui lucru multe condiții, așa cum ar fi :

● Absența comunicării libere și, în general, îngrădirea circulației oamenilor și ideilor.

● Control polițienesc omniprezent, bazat pe ubicuitatea delatuniei.

● Existența unui „punct de vedere oficial”. Există un adevăr de stat, iar tot ceea ce se depărtează de acesta devine, *ipso facto*, suspect, deci periculos. Subiectul comunist cunoaște bine aceste limite și nu le depășește pentru a nu se expune unor represii severe.

b) Statele comuniste

Dezinformarea tuturor celor pe care regimul îi consideră adversari are o îndelungată tradiție și este aproape oficial recunoscută, fiind practică pe o scară enormă. Să recunoaștem totuși că celebra formulă „scopul scuză mijloacele” nu este de origine sovietică. Sînt dezinformați adversarii, neutrii, aliații și chiar proprii cetățeni. În concluzie, se poate aprecia că există chiar și o autodezininformare a administrației la toate eşaloanele: serviciile se mint și se înșală reciproc. Serviciul „A” al Direcției Întîi Generală a KGB reprezintă consacrarea administrativă a unei stări generale de spirit.

Bineînțeles, pentru a explica această psihoză colectivă a minciunii, poate fi remarcată slăbiciunea argumentativă a tezelor comuniste atunci cînd nu se adresează unor convinși anterior. Se dezinformează pentru că nu există posibilitatea de convingere.

Este normală întrebarea dacă nu cumva această stare de fapt este inerentă mai mult organizațiilor socio-politice decît doctrinei. Aspectul represiv și polițienesc, încurajarea generalizată a denunțului, inclusiv prin practica „autocriticii”, încurajează disimularea, devenită condiție de supraviețuire, îngustează personalitatea și duce la pierderea încrederii în sine și în ceilalți. Valorizarea excesivă a aspectului colectiv, în detrimentul persoanei, a condus la tratarea „claselor sociale” ca individualități, în contradicție cu ideile actuale ale psihosociologilor, care insistă ca niciodată să nu fie pierdută din vedere dimensiunea umană personală atunci cînd se încearcă acțiuni asupra grupurilor, chiar de mari dimensiuni. În sfîrșit, trebuie subliniate și constrîngerile născute din menținerea mitului revoluției, care pune în evidență importanța „terorii”. Întreaga propagandă sovietică încearcă, la urmă urmei, să creeze un sentiment de neputință în fața ineluctabilității destinului mai mult decît să convingă și, deci, să provoace descurajarea, refuzul de a se angaja, pasivitatea și frica. Niciodată în istoria sa poporul rus, cu excepția cîtorva luni, în 1917, nu a încercat să-și ia propria soartă în mîini, în sensul democrației societății occiden-

tale. Capabil de cel mai înalt elan în fața amenințărilor la adresa patriei, poporul rus este complet indiferent la amenințările la adresa instituțiilor.

În concluzie, eficacitatea reală a operațiunilor de dezinformare nu trebuie nici supraestimată, dar nici minimizată. La început, se poate vorbi de o slabă „eficacitate pozitivă” : aceste operații nu sînt suficiente pentru a lua puterea și este dificilă manipularea de durată a factorilor decizionali competenți. Dezinformarea poate, totuși, să joace un rol complementar, deloc neglijabil. În schimb, „eficacitatea negativă” pare mult mai manifestă deoarece, pe termen lung, operațiunile repetate creează dezordine în gândire, destabilizează structurile sociale și slăbesc spiritul critic. Considerăm că acesta este pericolul cel mai mare.

Pe de altă parte, studiul cazurilor cunoscute ne arată că cele mai bune rezultate au fost obținute în cadrul operațiunilor punctiforme cu obiectiv limitat. Marile campanii destinate să acționeze asupra opiniei publice sînt întotdeauna greu de ținut sub control și pot avea efecte negative neașteptate.

În ceea ce privește comportamentul democrațiilor, ele trebuie să înțeleagă faptul că dezinformarea este inerentă în dialectica adversarilor lor totalitariști. Protecția trebuie să se facă cu luciditate și trebuie să fie continuă. Ar fi însă iluzoriu să se dorească a plasa dezbaterile pe terenul moralității relațiilor interumane.

2. PROTECȚIA ÎMPOTRIVA DEZINFORMĂRII

A. TERENUL

În lupta dusă împotriva dezinformării trebuie avut în vedere unele aspecte importante. În primul rînd, să nu se ofere un teren favorabil adversarului însă, totodată, să nu se compromită dezbaterile ca element vital al democrației. În acest context, baza cea mai solidă a apărării se va afla în mentalitatea fiecărui cetățean. Nici o protecție nu va fi cu adevărat eficace fără perceperea de către toată lumea a faptului că fiecare individ, în parte, este o țintă finală a oricărei acțiuni dezinformative și,

deci, că fiecare trebuie să participe personal la propria apărare. Principala dificultate în țările democratice constă în aceea că inițiativele puterii politice destinate mobilizării opiniei publice și instruirii cetățenilor riscă de a fi considerate ca încercări de manipulare.

a) Schimbarea mentalităților

Sarcina ce ne revine fiecăruia trece, înainte de toate, printr-o educare a spiritului critic. Și aceasta începe, în materie de informare, cu dorința de a nu considera suficientă dezbaterea de idei „oferită pe tavă” și a încerca de a ajunge singur la sursă printr-o conduită activă. Nu trebuie să ne limităm la preluarea pasivă a știrilor, ci trebuie să adoptăm obișnuința de a le căuta și, pe cât posibil, de a le controla prin toate mijloacele avute la dispoziție. Și acest lucru nu este foarte dificil, cu condiția de a te obișnui să acorzi o atenție mărită acțiunilor colectivității, așa cum se face cu practicarea igienei cotidiene. Ar fi o eroare să se confunde spiritul critic cu „surogatul” ce îi ia locul : denigrarea, sarcasmul sau contestarea. Un prim obiectiv, din păcate în contradicție cu spiritul epocii care se complăce în drame și exagerări, ar fi de a învăța publicul să-și asimileze cu înțelepciune și măsură știrile publicate și comentariile ce le însoțesc.

Mai mult ca niciodată, într-o lume a confruntărilor și pericolelor, fiecare trebuie să se simtă personal implicat în problemele națiunii ; aceasta constituie prima dintre obligațiile civice ce trebuie să-i anime pe cei ce-și asumă responsabilitatea de individ cu drept de vot și o regulă de conduită a tuturor acelor care vor ca propria lor conștiință să nu fie manipulată. Libertatea nu este numai „fizică”, de exemplu dreptul să te deplasezi sau să faci ce vrei, ea înseamnă totodată respectarea datoriei de a-ți forma opinii beneficiind de întreaga independență.

Este bine ca dezinformarea să nu fie negată în mod sistematic, după cum nu este bine să se ajungă la o suspiciune excesivă. În acest domeniu rațiunea cere o confruntare deschisă între concetățeni, pe temeiul neacceptării

ideilor gata prelucrate. Trebuie denunțată atitudinea, din păcate prea frecventă la noi, de neîncredere și chiar de o anumită repulsie față de politică. În afara faptului că este calea spre renunțare la prima datorie de cetățean într-o democrație, această atitudine (și aceasta este mult mai grav) lasă cîmp liber intriganților capabili să o folosească în profitul lor. Sînt de dorit dezbateri politice constructive, dar ele se împacă greu cu reacțiile afective sau pasionale partizane. Este necesară toleranța și deschiderea față de convingerile altora ca și intransigența atunci cînd este negată realitatea faptelor. Toate acestea cer eforturi, autocontrol, modestie, recunoașterea faptelor și, în special, voința de a îndeplini o obligație în adevăratul înțeles al cuvîntului. Mai există și un alt aspect al mentalității franceze ce va trebui revăzut cu mai multă înțelepciune: sîntem foarte atrași egalitarismului, ceea ce ne conduce adeseori la exagerări regretabile. Dacă constituie o datorie cetățenească participarea la viața socială și depunerea de eforturi pentru a ne însuși informații cît mai bogate și mai obiective posibil, nu este mai puțin adevărat că fiecare dintre noi nu va participa decît în măsura aptitudinilor sale și că se impune prudență și modestie. Trebuie să ne păzim cu mare atenție de falșii lideri pe care ni-i propune moda și din care mijloacele mediatice își fac o plăcere în a le amplifica declarațiile, în majoritate superficiale. În domeniul culturii și cunoașterii, experiențele neplăcute ale oportuniștilor însetați de notorietate, imbinată cu mania noastră egalitaristă, ne-au determinat adeseori să respingem ceea ce numim cu oroare elitism, cu toate că, paradoxal, practicăm elitismul, cu plăcere, în cazul, de exemplu, al campionilor sportivi. Că un actor, o cîntăreață sau un sportiv își exprimă public opiniile politice constituie un lucru perfect legal, iar uneori chiar amuzant, însă nu trebuie să-i ascultăm decît în măsura în care aceste declarații reflectă realitatea. Să nu ne lăsăm subjugati de „stăpîni ai gîndirii” ce ni se propun, în fiecare zi. În majoritatea cazurilor, aceștia nu sînt decît niște marionete.

b) Rolul presei și al puterii publice

Schimbarea mentalităților comportă, bineînțeles, un aspect educativ și, periodic, este reluată problemă educației civice în școală. Intenția este laudabilă, cu condiția de a fi luată în serios. A face cunoscut sisteme de valori certe poate fi profitabil, însă nu școlii îi aparține misiunea de a le impune ca singure admise. Rolul școlii constă, în primul rând, de a pregăti gândurile tinere pentru o muncă metodică, prin rigoarea expresională, în scopul efectuării unei analize inteligente. În plus, îi revine misiunea de a descrie elevilor, cu întreaga obiectivitate posibilă, organizarea juridică a societății noastre, mecanismele și funcționarea sa, precum și de a-i învăța istoria noastră într-o manieră nu prea tendențioasă. Cea mai bună educație civică este aceea în care profesorul îi face pe copii să simtă fără echivoc diferența existentă între ce înseamnă opinia unei persoane (și, de ce nu, a lui însuși) și descrierea onestă a faptelor și evenimentelor, făcându-i încet, încet să învețe să gândească ei singuri și să-și cunoască limitele.

Am repetat și vom repeta mereu că apărarea împotriva dezinformării se situează înainte de toate la nivelul individului, că solicită eforturi de gândire și o întreagă ucenicie consimțită de bună voie. Însă școala nu este de ajuns dacă mass-media și puterea politică, din rațiuni nemărturisite, vin să tulbure spiritele.

O politică machiavelică de înșelare a poporului încearcă înainte de toate, prin metode răbdătoare și insidioase, să-l demotiveze și să-i obțină pasivitatea complice. Această este cauza pentru care propaganda și dezinformarea au o mică eficacitate în perioade de criză; pot fi intoxicați factorii de conducere însă populația rămâne neîncrezătoare. Dimpotrivă ele iau un mare avânt în perioade de calm și relativă securitate. Foarte grav este faptul că adeseori slăbirea spiritului critic al populației este înfăptuită de conducători care promovează demagogia, fenomen condamnat de toată lumea și practicat de fiecare, chiar și de presa autohtonă preocupată mereu de cifra

țirajului său de nivelul de audiență, dacă nu este cumva determinată de curtoazie față de puterea politică.

Puterea publică și presa au un rol activ de jucat în apărarea împotriva dezinformării, fără ca aceasta să aducă vreun prejudiciu independenței lor de apreciere. Cei care refuză acest rol sînt complici obiectivi ai dezinformatorilor, împotriva cărora ezită să ia poziție.

Guvernul și mijloacele mediatice pot interveni foarte eficace în cel puțin trei direcții :

— pot contribui la o mai bună cunoaștere a ceea ce este în realitate acțiunea psihologică, capcanele pe care aceasta le întinde, metodele pe care le folosește, limitele pe care le are. Dacă am putea face sesizat faptul că manipulatorul este atotputernic asupra automatismelor din gândire sau comportamentale, însă mult mai puțin înarmat împotriva judecăților și conduitelor deliberate ale victimelor sale, ar fi deja un mare pas înainte. Cîți politicieni sau editori au suficiente cunoștințe în acest domeniu ?

— de asemenea, este necesar ca, într-un fel oarecare, guvernele să facă cunoscute dinainte „temele” de propagandă ce pot fi reperate pentru a pune în gardă populația.

Se constată că dezinformatorii sînt nevoiți să reia ceea ce au mai folosit și altă dată datorită faptului că o campanie eficace presupune o temă purtătoare, destul de generală dar unică. În afară de aceasta reluarea unei teme ce și-a dovedit eficacitatea va trezi automat vechile reacții care, cu toate că s-au mai tocit, permit să se cîștige timp. Ea întărește reflexele condiționate ;

— în sfîrșit, considerăm că este necesar să se facă o cît mai mare publicitate afacerilor de dezinformare, chiar vechi, al căror mecanism a putut fi stabilit datorită mărturisirilor manipulatorilor sau în urmă anchetelor judiciare. Nu trebuie să ne temem să publicăm cît mai mult identitatea agenților și a controlorilor lor, pe cît posibil însoțită de fotografii, și să dăm un larg ecou consecințelor unor astfel de afaceri, inclusiv urmărilor judiciare. Acestea ar putea fi cuprinse într-un raport anual care să facă analiza afacerilor dezinformative ale unei perioade determinate de timp.

B. PROTECȚIA ȚINTELOR

Vulnerabilitatea unei ținte este în funcție de personalitatea individului amenințat, de situația sa socio-profesională (în special când aparține mass-mediei, sferei educaționale, mediilor de influență sau este o autoritate în materie decizională) însă și de evenimentele colective sau particulare la care este expus brusc. Remarcăm faptul că, dacă un agent de informații, cu o apariție ștersă și având un rang social mediu, poate fi sursa unor informații foarte utile, nu același lucru se poate spune despre un agent de influență care trebuie, în majoritatea acțiunilor, să se bucure de o anumită notorietate pentru a se face ascultat. Grupurile sociale constituie o țintă cu atât mai bună cu cât sînt mai închise, ceea ce nu le diminuează capacitatea de influențare ci, dimpotrivă, le întărește prestigiul. „Liderii de opinie” (care constituie țintele cele mai expuse) sînt relativ pasivi în ceea ce privește sursele dezinformative însă, prin definiție, activi în interiorul propriului grup. Acțiunea lor poate suscita rezistență; cei ce refuză angajarea sînt deviaționiștii care, însă, minoritari, nu pot utiliza mijloacele de difuzare ale grupului. Pentru a se face auziți trebuie să se adreseze în altă parte. Orice tensiune legată de orientarea unui grup sau de schimbări de direcție, trebuie să trezească atenția observatorilor.

Informarea „țintelor” asupra riscurilor și manevrelor la care sînt expuse pare a fi indispensabilă. În general, ne vom lovi de o suspiciune amuzantă, rezultatul unei totale naivități, dar și dovada că persoana respectivă este mai mult sau mai puțin angajată. De fapt, adesea, va fi necesară nu numai o punere în gardă a țintei, ci și asigurarea, iar uneori impunerea, unui minimum de formare (atunci cînd se află în condiții speciale, cum ar fi colocviile internaționale, asociațiile caritative, întîlnirile culturale, recepțiile diplomatice, negocierile comerciale etc.) pentru a o învăța cum să se comporte nu numai în cursul reuniunilor respective, ci și în ceea ce privește noile relații personale. Toate grupurile, chiar și cele temporare, se supun unor reguli prestabilite sau spontane, și este important să se sesizeze posibilitățile ce le oferă. Chiar și atunci cînd intervine un acord, redactorii, punîndu-l pe hîrtie, îi pot

modifica sensul. Ordinea de zi a ședințelor nu este totdeauna inocentă, un președinte de prezidiu poate controla cu ușurință timpul expunerilor fiecărui vorbitor sau să facă reuniunea să treneze pînă la plecarea eventualilor opozanți. În fiecare grup există funcții decizionale și altele pur onorifice și nu întotdeauna sîntem informați de alianțele prealabile ce s-au putut stabili. Tot acest mecanism solicită experiență și atenție susținută, cu atît mai mult cu cît, adesea, poate apare un tip jovial și simpatic capabil să intervină pentru a reduce tensiunea sau pentru a amîna o afacere care ar semăna confuzie printre manipulatori.

Bineînțeles, sarcina de a supraveghea anturajul țințelor sensibile revine serviciilor de securitate, care au misiunea de a alerta la nevoie țințele în situația apariției amenințării unei apropieri sau infiltrări inamice. Această supraveghere ar putea fi orientată de organisme specializate în observarea operațiunilor de dezinformare.

În plus, date fiind obișnuințele regretabile de acoperire luate de unele ambasade, ar trebui limitat volumul reprezentanțelor diplomatice în funcție de numărul acțiunilor dezinformative detectate și să nu ne fie teamă să-i expulzăm pe cei ce s-au dovedit prea înșistenți în astfel de acțiuni. Se remarcă reala eficacitate a măsurilor de expulzare a agenților prea indîscrîți. Chiar dacă măsurile respective determină acțiuni de reciprocitate, deci defavorabile Vestului, ale cărui reprezentanțe diplomatice sînt din punct de vedere numeric mai puțin importante, ele stînjenesc pe termen lung acțiunile statelor comuniste, mult mai însetate de informații secrete, în special din domeniul economic și tehnologic. Refuzul de a fi înșelat sau de a deveni complice nu constituie un impediment în menținerea unor bune relații diplomatice; faptul că te faci respectat, le poate favoriza. Și cu atît mai mult, difuzarea pe scară largă, inclusiv în rîndul publicului, a măsurilor luate și a identității agenților descoperiți ar putea constitui, în acord cu țările aliate sau prietene, o dificultate deloc neglijabilă pentru adversar.

În sfîrșit, (și asupra acestei probleme vom mai reveni) va trebui facilitat ajutorul autorizat către persoanele sau asociațiile care se consideră, pe drept sau nu, amenințate, sco-

pul fiind atât de a face să cșueze tentativele de recrutare a agenților cît și de a detecta acțiunile desfășurate de inamic. Ar fi de dorit ca toate persoanele ce se simt a fi obiectul unei încercări de recrutare sau implicare într-o acțiune de dezinformare să aibă posibilitatea consultării, fără rețențe și cu gărantarea discreției, unui confident autorizat, capabil să aprecieze în mod real riscul, să-l sfătuiască în ceea ce privește conduita ulterioară și să aibă dreptul de a avertiza autoritățile competente în desfășurarea anchetei. Nu trebuie ignorat faptul că funcționarii DST sînt, în principiu, la dispoziția publicului însă acesta din urmă nu le prea cunoaște posibilitățile. Cel mai adesea publicul ezită să contacteze serviciile de poliție, temîndu-se fie să nu devină ridicoli datorită unei frici nemotivate, fie să nu accepte cererea de a participa la o contraacțiune în rol de agent dublu, sau chiar să fie obligat la aceasta. Situația s-ar rezolva prin precizarea unui număr de mediatori pricepuți și ușor accesibili în cadrul administrațiilor regionale și chiar în întreprinderile sau organizațiile profesionale.

3. DETECTAREA DEZINFORMĂRII

O operație de dezinformare este, într-un fel, o acțiune activă, care nu poate rămîne total secretă. Practic, cele două capete ale lanțului, sursa și obiectivul final, sînt cel mai greu de detectat cu precizie și, în special, în timp util. În mod inevitabil însă, dezinformatorul trebuie să întreprindă legături, agenți, scenarii și teme care formează partea de sub apă a aisbergului. Însăși dinamica acțiunii poate fi revelatoare în sensul că, în materie de dezinformare, există a asimetrie a fluxului de informații: comunicarea se face în sens unic fără a se instala vreodată un adevărat dialog între agenți și sursă. O metodă riguroasă și permanentă de observare și analiză poate contribui într-o mare măsură la nașterea bănușelilor și orientarea unei anchete obiective.

Certitudinea unei agresiuni deliberate este întotdeauna greu de obținut. Nu te poți baza numai pe mărturisirile autorilor, întotdeauna tardive, dar eficiente totuși la efec-

luarea unei analize aposteriori a fenomenului. Este vorba de a căuta coincidențe ciudate, de a stabili corelații temporale între anumite teme propagate și anumite evenimente, de a constata simultaneități de surse surprinzătoare și curioase căi pe care parvin informații îndoielnice. Fiecare dezinformator își are stilul său propriu ce poate fi învățat și recunoscut. Adesea, se poate deschide o pistă constatând că unui comentator, în aparență independent, folosesc același vocabular. În sfârșit, este bine să nu se uite mai ales buna și vechea regulă de a căuta pe cel ce profită de crimă. Shultz și Godson (1984) au relevat frecvența a zece principale teme folosite de propaganda sovietică în perioada 1960 — 1980 și au notat variațiile cantitative în funcție de evenimentele politice sau de manevrele diplomatice. Ar fi posibil ca, plecând de la observații îndelungate și minuțioase, să se elaboreze o metodă generală de analiză care să permită evidențierea adevăraților inițiatori ai acțiunii dezinformative și stabilirea intenției acestora de a face rău.

Posibilitatea de a aduce probe într-o operație de dezinformare depinde într-o mare măsură de condițiile respective :

— Că este vorba de un scenariu de „deception“ sau de intoxicare credem că se poate stabili prin analiza datelor de care se dispune, de asemenea, factorii de decizie ai apărării trebuie să elimine orice reacție intuitivă și să țină seama în cel mai înalt grad de psihologia țintei (pe care dezinformatorul o cunoaște bine). O prezentare prea frumoasă este întotdeauna suspectă și, pentru a fi credibil, dezinformatorul este adesea obligat să comită greșeli ce pot compromite întreaga afacere. Pe de altă parte, mascarea anumitor trăsături ale psihologiei personalității — țintă, poate face parte din măsurile permanente de apărare.

— Informațiile false, transmise printr-un agent detur-nant, constituie o situație clasică justificând un întreg joc de proceduri de verificare, dar care sînt uneori dificil de susținut. Acestei metode i se pot alătura „scăpările organizate“ de informații, foarte frecvent folosite pe timp de pace. Analistii serviciilor de informații, foarte des confrun-

tați cu acest gen de probleme, cunosc întreaga dificultate a acțiunii de a argumenta perfect într-un timp util.

— Documentul fals este, în principiu, recunoscut ca atare de pretinsul său autor și acesta dispune de mijloacele tehnice pentru a o demonstra, cu toate că și aceasta cere un anumit timp. În orice caz, victima va avea multe obstacole în acțiunea sa de disculpare deoarece agresorul său nu va scăpa prilejul să-l acuze de rea-credință. Este pus în joc cuvântul unuia împotriva celui alt. Cu timpul însă unii își vor crea o bună reputație dispunând astfel de un anumit capital de credibilitate, ce trebuie protejat. Dimpotrivă, alții, dacă vor fi de fiecare dată denunțați pe față și cu probe, chiar dacă delațiunea este tardivă, vor sfârși prin a fi considerați falsificatori.

— Împiedicarea infiltrării unei „cîrțițe“ pe lângă un factor de decizie necesită măsuri de securitate obișnuite într-un serviciu administrativ. Pentru a o detecta se desfășoară o muncă de contraspionaj clasic. Acțiuni recente demonstrează că, din păcate, metoda infiltrării rămîne totuși operațională cu un real succes. Nici o țară nu se poate considera în prezent la adăpost de un asemenea necaz, cu atât mai mult cu cît respectivul factor de decizie înșelat va avea tendința de a-și minimaliza trădarea pentru a-și salva creditul.

— Manipularea opiniei publice pune o cu totul altă problemă în materie de dovezi, deoarece rezultă dintr-un val, mai mult sau mai puțin regulat dar îndelungat, de informații manipulate, iar efectele nu pot fi măsurate decît după scurgerea unei anumite perioade de timp. J.L. Tyson (1985) propune două modalități, ce vizează agentul și, respectiv, mesajul, pentru a reuni cel puțin prezumții puternice : a) metoda bilanțului aplicată unei personalități suspecte constă în clasarea articolelor sau declarațiilor acesteia în două coloane „debit“ și „credit“ în funcție de concordanța acestora cu linia adoptată de dezinformator, respectiv, de independența față de acesta ; b) metoda analizei istorice a situațiilor cînd a avut loc o informare falsă. Se va încerca atunci să se precizeze dacă exploatarea sa în mass-media relevă sau nu acțiunea unui posibil agresor. Dacă este vorba de o situație în care s-a demonstrat falsi-

tatea informației, sursa acesteia este, de cele mai multe ori, evidentă ; dacă nu, sînt puține șanse de a o afla. În principiu, întotdeauna este posibil să dovedești eroarea, însă aceasta poate cere mult timp. Partea curioasă a problemei constă în faptul că victima cunoaște adevărul însă nu poate prezenta imediat dovida mașinațiunii pentru a convinge o opinie publică exigentă și, de cele mai multe ori, mai neîncrăzătoare față de propria-i administrație decît față de inamic. Probabil, este mai eficientă dezvoltarea temelor campaniei și luarea de măsuri împotriva rețelei în sine, a agenților ce o compun și a controlorilor lor.

În practică, detectarea dezinformării se bazează pe prezumții reieșite din coincidențe ciudate, din convergențele ce duc către obiectivul vizat, din redundanțele anumitor teme de propagandă, precum și... din eforturile adversarului de a învinovăți victima. Asemenea argumente nu sînt fără influență și permit declanșarea unei contraofensive. Însă, din punctul de vedere al logicii stricte, nu sînt decisive. Or, statul sau grupul social ce se caută a fi discreditat, pentru a se apăra trebuie să fie crezut în primul rînd de către propria opinie publică. Subtilitatea dezinformatorului constă în a-l determina pe cel atacat să găsească dovezi ale nevinovăției sale deoarece, chiar dacă se poate stabili că un document a fost contrafăcut, mesajul transmis ar putea, totuși, să trezească bănuieli. Falsificatorul nu are această grijă ; îi ajunge să suscite îndoiala și, apoi, să lase să evolueze liber procesul de neîncrădere. Cel atacat trebuie să găsească o dublă argumentație: cea referitoare la informația falsă și cea care să permită denunțarea intenției răufăcătoare și a autorului ei. Teoretic, sînt posibile două modalități de acțiune : fie, după dezmințirea categorică a informației, să se respingă orice discuție în speranța că problema nu va lua o prea mare amploare (ceea ce, în general, este iluzoriu), fie să se reacționeze violent și să se ceară agresorului probă obiective și de netăgăduit ale declarațiilor sale, ca apoi acesta să fie acuzat de rea-voință și de minciună ; în fine, intențindu-se, dacă este posibil, un proces de defăimare. Această a doua atitudine, chiar dacă nu garantează victoria argumentativă, în multe cazuri poate demasca agenții, obligați să-și dezvăluie participarea la

afacere. În această situație trebuie aleasă o tactică lucidă și utilă. În general, se poate aprecia că o contraofensivă dusă împotriva personalității agresorului este mai promițătoare decât o tentativă de dezvinovățire.

Ne-ar conveni să putem propune opiniei publice și factorilor responsabili o metodă sigură de detectare a dezinformării, rețete care să le garanteze posibilitatea de a diferenția fără erori propaganda deschisă de cea ascunsă. Considerăm că ar fi mult mai bine însă să creăm o stare de spirit generală și anume aceea a observatorului atent, a vânătorului la pîndă decât de a da reguli și metode care riscă să fie eludate și prinse pe picior greșit.

Una din caracteristicile esențiale ale dezinformării o constituie intenția evidentă de a face rău, ceea ce o diferențiază de simpla minciună utilă sau de fabulație. Înseamnă că sursa dezinformantă trebuie căutată în direcția inamicului sau adversarului și, în special, a acelor adepți ai unei ideologii severe. Dacă li se identifică obiectivele generale, va putea fi urmărită evoluția mijloacelor lor de propagandă deschisă și de atac, vor putea fi căutate și reperate căile lor acoperite sau indirecte de apropiere. De unde rezultă concluzia că, pentru a descoperi și combate dezinformarea trebuie, mai întâi, să-ți cunoști adversarul pentru a-l „recunoaște” în toate manifestările sale. Nu pot fi sesizate punctele asupra cărora acționează dezinformarea decât dacă sînt stabilite legăturile lor cu ideologia. Bineînțeles că trebuie reperate erorile factice, însă depistarea se face numai printr-o analiză atentă a doctrinei adverse. Printre altele, detectarea ar putea fi în mod util orientată de către factorii de decizie, mult mai bine informați în ceea ce privește situația generală.

Tocmai plecînd de la această identificare anticipată se va putea ca, în noianul debordant de publicații care se abate asupra publicului sub formă de scrisori, ziare, reviste, cărți, discuri, casete, emisiuni de radio și televiziune, să fie decelat un anume serial îndoielnic, atribuit adversarului, și dezvăluită sursa informației împreună cu intenția de manipulare, ascunsă sub o aparență anodină sau seducătoare, însă întotdeauna perfidă.

Este important să se înțeleagă, în prezent, că Rusia sovietică și Islamul integrist vor să-și impună ideologiile de natură expansionistă, care nu ascund intenția de a distruge sistemul de valori căruia noi i-am rămas atașați. Echilibrul între convingeri care se opun dar care ar putea să se respecte reciproc, nu depinde numai de noi. Adversarii noștri n-ar consimți deloc la o astfel de atitudine de toleranță. Ei proclamă cu voce tare și cu orice ocazie voința de a duce lupta împotriva sistemului de idei pe care l-am adoptat noi, pînă la totala sa dispariție. Pentru a ne asigura apărarea, trebuie să știm și să spunem cine este inamicul (care, de altfel, se recunoaște singur în această postură), și împotriva cui trebuie să ne luăm toate măsurile de precauție. Acțiunea ar fi destul de simplă dacă acest inamic ar constitui obiectul unui studiu atent și constant, începînd cu sursele care clarifică motivațiile permanente și profunde și terminînd cu manifestările actuale care aruncă o lumină mai clară asupra acțiunilor aflate în curs.

Universul închis în care viețuiesc perturbatorii, care își consacră o mare parte din eforturi exegezei textelor părinților fondatori ai credinței lor, precum și disprețul pe care îl afișează pentru societatea noastră (pentru ei neînțeles de liberală), le permit să-și prezinte fără rușine intențiile finale, așa cum Hitler și le-a proclamat pe ale sale în *Mein Kampf*. Să fim oare încă o dată atît de proști sau atît de puțin curioși pentru a le înțelege ? Sau prea sceptici pentru a le considera periculoase ?

Congresele partidului *ne comunică totuși că distrugerea societății noastre prin ascuțirea luptei de clasă, încununată de victoria acestei forțe conducătoare a proletariatului care este partidul comunist, a fost de la început și rămîne scopul afirmat deschis al întregii activități comuniste, indiferent de toate „mîinile întinse” și toți „tovarășii de drum”. Simpla citire a moțiunilor votate la Conferința celor trei continente, reunită la Havana în 1966, demonstrează clar că fiecare țară din lumea a treia constituie obiectul unei considerații tactice, conformă cu nivelul său de dezvoltare și cu situația sa strategică. Declarațiile pur-

---

* Comunist.

tătorilor de cuvînt ale „Senoussiei” sau ale ştişilor iranieni sînt tot atît de clare şi categorice.

Lucrările sînt de aşa natură însă, încît evidenţa nu este aceeaşi pentru toţi : acolo unde unii văd o mişcare politică mondială ce se consideră de o natură specială şi lansează multiple „cruciade”, alţii, şi din păcate foarte numeroşi, se încăpăţinează să nu vadă decît un partid şi oameni „ca oricare alţii”. Altfel spus, sîntem nevoiţi să constatăm că trecerea de la o luciditate individuală a ameninţării dezinformării, la luciditate de grup şi la o luciditate naţională, nu este nici spontană şi nici determinată de o necesitate filozofică ineluctabilă. Voinţa de-a lumina pe cei ce nu văd la lumina zilei trebuie să depăşească simpla semnalare sau explicare a faptelor. Adeseori, ne găsim în situaţia, devenită clasică, în care adevărul deranjează ; or, liniştea sufletească şi comoditatea tabieturilor sînt puse prea frecvent înaintea adevărului trecut sub tăcere.

Universitarii, aflaţi într-o criză a carierei lor, candidaţii electorali, mereu în căutarea unor voturi în plus, patronul preocupat să-şi echilibreze cu orice preţ bugetul, găsesc că colegii comunişti, alegătorii comunişti şi muncitorii comunişti sînt de luat în considerare în acţiunile lor „asemenea celorlalţi”. Dintr-o singură mişcare, dezinformarea se instalează şi promovează ideea conform căreia comuniştii apără pacea „asemenea celorlalţi”, drepturile omului „asemenea celorlalţi” şi libertatea „asemenea celorlalţi”. Comunismul devine astfel tabu dacă se încearcă atacarea lui în contextul acestor teme, cel care-l atacă fiind ameninţat cu pedeapsa majoră de „excomunicare”, acuzat de ură anticomunistă primară. C.Henkin (1984) observă, cu umor, că nu se cade niciodată să denunţi antiliberalismul primar.

Trebuie, deci, reluată explicaţia de la început, adică de la nivelul principiilor de bază care comandă şi orientează comportamentele, de la teorie la practică sau, cu alte cuvinte, modul cum, pe un drum pavat cu intenţii bune, se ajunge în gulag. Prin explicaţii răbdătoare şi rectificări neîncetate repetate se poate realiza deschiderea chiar şi a ochilor oportuniştilor, făcîndu-i să sesizeze că avantajul

prezent și imediat care-l găsesc în ordinea lor voluntară riscă de a fi fără nici o importanță în comparație cu consecințele catastrofale ale unei alunecări către război civil sau „finlandizare“. Această muncă de clarificare a ideilor și de convingere a spiritelor nu se poate efectua decât prin intermediul tuturor asociațiilor, existente sau create în acest scop, preocupate de păstrarea libertății.

Un asemenea efort își găsește o justificare suplimentară în faptul că, adesea comuniștii găsesc printre democrați „tovarăși de drum“, animați în mod sincer de nevoia de dreptate socială, opozanți ai liberalismului așa-zis sălbatic. Atunci când este în joc ascensiunea către putere, diferitele curente politice se înfruntă cu duritate și își administrează fără discernământ lovituri, făcând astfel, înainte de toate, jocul adversarului comun. Din oportunism electoral, se constată realizarea de alianțe nenaturale, cel mai adesea temporare care nu sporesc deloc rezistența față de totalitarism deoarece conduc la compromisuri, la acomodări și uniuni cu cei ce afirmă, totuși, fără ură, că sînt în război permanent cu societățile real democratice și, pentru început, cu aliații lor de o zi.

4. COMBATEREA DEZINFORMĂRII

Ce trebuie făcut după detectarea și recunoașterea cu o precizie suficientă a unei operații de dezinformare ?

a) În primul rînd, considerăm că trebuie respectat în ansamblu și deplin principiul de *a-ți interzice ție însuți recurgerea la dezinformare*, atît în relațiile cu agresorul, cît și în ceea ce privește populația care trebuie protejată. O apărare eficace se bazează pe încrederea deplină pe care a reușit puterea politică s-o inspire celor pe care îi administrează. Această încredere însă nu se impune la semnul unei baghete magice, în ziua declanșării luptei ; pentru a se întrona are nevoie de timp îndelungat, perioadă în care este interzisă, oricît ar costa aceasta, folosirea înșelătoriei sau falsului, constînd în mascarea eșecurilor sau erorilor în administrarea cotidiană.

Trebuie în mod serios să ne punem întrebarea de ce, în cadrul democrațiilor, poporul adesea nu are încredere în conducătorii săi, situație regretabilă, însă, din păcate, existentă. Bineînțeles, sînt indivizi interesați în a semăna îndoiala și suspiciunea, însă aceste acțiuni nu sînt suficiente pentru a da naștere unei neîncredere sistematice. Trebuie admis faptul că procesul democratic, prin controlarea puterii prin alegeri, creează factorilor politici responsabili preocuparea de a-și păstra imaginea marcantă ce și-au făurit-o și oferă tentația de a-și „înfrumuseța” bilanțul acțiunilor, concomitent cu „umbrirea” celui al concurenților. Promisiunile care se știe că nu vor putea să fie onorate, însă a căror nerealizare va putea fi imputată opozanților, constituie o practică curentă. Politicianul democrat are mereu un adversar intern prezent constant, chiar înaintea de a înfrunța inamici exteriori întotdeauna pregătiți de a învenina și exploata această „contradicție internă”. Ar trebui să fie un sfînt și, probabil, destinat unei cariere politice foarte scurte, pentru a nu profita de toate ocaziile tactice oferite, fără a se preocupa prea mult de moralitatea lor. Cunoaștem, dintotdeauna, că cel mai grav pericol pentru democrații l-a reprezentat alunecarea progresivă către demagogie. Acesta este domeniul în care presa, cu condiția de a fi cu adevărat liberă, are un cuvînt greu de spus. Ea nu este destinată participării la competiția pentru cucerirea puterii, ci trebuie să reprezinte o contraputere fără ambiții de conducere.

Bineînțeles că este vorba de un echilibru subtil, permanent aflat în pericol de a se rupe și necesitînd constant măsuri de stabilizare. Or, exact această dinamică este aceea care face societatea mai deschisă și mai liberală, un loc în care „se trăiește mai bine”. În fața pericolului (și dezinformarea constituie un pericol ce nu trebuie subestimat), populația are nevoie de „organisme de încredere”, fie publice, fie private, care să o poată ghida în aprecierile pe care le face. Guvernanții vorbesc cu plăcere de onestitate, franchețe și transparență; probabil că ar cîștiga mai mult dacă ar și acționa în acest sens, decît să cedeze tentațiilor minciunii facile dar mediocre și micilor meschinării re-

prezentate de binefaceri trecătoare, acțiuni care ruinează capitalul de încredere de care atît ei cît și națiunea au atîta nevoie.

b) Al doilea principiu îl reprezintă *obligativitatea permanentă de a denunța o operațiune de dezinformare* de către toți cei avizați în acest sens. Această denunțare trebuie să intervină cît mai rapid posibil și să vizeze atît „tema” cît și conținutul mesajului dezinformant, în scopul de a nu oferi adversarului posibilitatea de a se prevala de absența unei dezmințiri.

De îndată ce se dispune de probe sau chiar și numai de prezumții întemeiate referitoare la sursele și intermediarii dezinformării, trebuie imediat lansată o campanie virulentă de *descalificare a agresorului* prin publicarea pe scară largă a identităților intermediarilor, fără a li se lua în considerare rangul social sau statutul diplomatic, în scopul de a impune o adevărată ostracizare a acestora, împiedicîndu-i să-și reia tertipurile în alte părți.

Reacția, care va comporta o anumită violență, trebuie totuși să aibă o conduită avizată și controlată : o operație de dezinformare descoperită nu devine, numai prin aceasta, total inoperantă. A denunța tema purtătoare, a-i discreditat pe transmitători și pe agenții de influență constituie acțiuni necesare, însă trebuie evitată antrenarea în argumentări și polemică ce pune agresorul pe picior de egalitate cu victima, supunîndu-i pe amîndoi unui arbitraj exterior, care chiar dacă este favorabil victimei, prelungește dezbateră și nu înlătură, decît în mod incomplet, calomnia. Trebuie ca dezinformatorul și complicii săi să fie determinați să înțeleagă că acțiunile lor sînt periculoase pentru ei înșiși și că o condamnare morală sau penală îi va marca în mod durabil.

c) *Starea de apărare* reprezintă un concept pe care îl considerăm important de definit. Cuprinde descrierea atitudinii celui care se apără, precum și conduitele ce le are la dispoziție, în funcție de tipul agresiunii, potențiale sau de fapt.

În acest context, poate fi luată în considerare o *politică de prezență* care, în materie de dezinformare, constă în a veghea permanent asupra liberului transfer de informații și asupra libertății comunicațiilor în toate domeniile ; într-un fel, o manieră de a atenționa că paza există.

Nu vom insista pe *disuasiune* care vizează descurajarea agresiunii, oricare i-ar fi forma și convingerea inamicului că „nu face daraua cît ocaua” și că ar fi mai bine să caute să ajungă la o înțelegere. Disuasiunea constituie o conduită care necesită mijloace și forța capabile să răspundă unei agresiuni majore.

Riposta corespunde alegerii deliberate a modalităților de a se opune agresorului pe terenul acestuia, (în principiu localizat) de a-l stopa în acțiune și de a-l respinge. Aceasta necesită, acolo unde se dă atacul, mijloace capabile să fie puse în stare operativă imediat. În materie de dezinformare riposta înseamnă acceptarea luptei, deci discuția, ceea ce, foarte adesea, îl reduce pe agresor la tăcere.

Replica constă în a răspunde agresiunii contraatacînd inamicul în locul și cu mijloacele considerate cele mai favorabile de către cel atacat, a căror alegere și le rezervă. În același timp, se procedează în așa fel încît agresorul să fie informat asupra semnificației exacte a acțiunii respective care se derulează uneori pe un teren foarte îndepărtat de cel al agresiunii inițiale. Să ne reamintim că apărarea unei mari națiuni este întotdeauna globală și că pentru aceasta sînt puse în joc toate forțele și mijloacele avute la dispoziție, chiar dacă ele nu intervin decît în proporții variabile. Astfel, unei operațiuni de dezinformare i se poate răspunde printr-o acțiune în domeniul schimburilor economice, culturale sau diplomatice.

A te pune în postură de replică este, adesea, cea mai bună politică de combatere a dezinformării. Însă cel ce se apără trebuie să îndeplinească o dublă cerință :

— pe de o parte, trebuie să-i protejeze pe ai săi, cel mai bine fiind ca puterea politică să aducă probe incontestabile cu privire la acțiunea dezinformativă în cauză. Cu toate acestea, știm că luările de poziție ale opiniei publice sînt arareori, și în orice caz de manieră parțială, rațională ; opinia publică îl urmează pe cel în care are în-

credere (pe drept sau nu). Numai printr-o îndelungată practică, constantă și sistematică, un guvern își câștigă și-și merită încrederea celor pe care îi guvernează ; aceștia îl cred pe cuvânt, dacă este nevoie îi acordă un termen pentru a aduce dovezi în sprijinul bunei sale credințe ;

— pe de altă parte, apărătorul trebuie să riposteze la fiecare acțiune agresivă. Nu este necesară dezvăluirea publică a probelor privind acțiunea dezinformativă cunoscută, ca atare, de ambele părți, uneori fiind preferabil să nu se facă public diferendul. Guvernul atacat va solicita serviciilor sale de analiză și informații să-i furnizeze prezumții suficiente pentru a-și fundamenta convingerile asupra originii dezinformării. Apoi, îl va face pe agresor să înțeleagă (niciodată în mod direct, ci discret, prin intermediul terților) că nu se lasă înșelat de operațiunea dezinformativă ce se desfășoară împotriva lui și că îi cunoaște sursa. Va putea acum să acționeze prin replică, alegându-și terenul și lăsând (din nou) să-i „scape” către inamic semnificația contraacțiunii sale, sugerându-i totodată posibilitatea deschiderii unor negocieri limitate. Arta omului de stat constă în a nu se lăsa surprins de evenimente și de a se îngriji din timp de asigurarea unor posibilități de replică bine pregătite, cărora le va fixa cu precizie modalitățile practice și limitele lor.

Tot guvernului îi aparține și sarcina de a alege dispozitivul de apărare cel mai potrivit și de a fixa misiunile pentru executanți ; astfel, el are posibilitatea personală de a acționa asupra conflictului și de a dezechilibra proiectele agresorului.

d) Important este de a pune totul în acțiune pentru a face munca de dezinformare nerentabilă și, dacă este posibil, chiar la un preț prohibitiv. Acest lucru este posibil dacă se reușește exploatarea efectului „bumerang”, deturnând către agresor propria mașinațiune. Pot apărea două situații favorabile : fie că acțiunea, prin consecințele ei, a ajuns la limită, fie că agresorului i se pare deschisă calea realizării unei duble lovituri și căreia nu-i poate rezista, pierzând astfel controlul operațiunii planificate anterior. Efectuarea în profitul celui ce se apără a acestor deturnări necesită o foarte mare prudență, o abilitate de tactician și o bună alegere a momentului și modului de

acțiune. Cel mai bine ar fi dacă asemenea acțiuni ar fi lăsate în seama unor experți bine antrenați. Afacerile Tukacevski sau Palmer, pe care le-am citat anterior, constituie exemplele unor astfel de răsturnări ale situației.

Se poate astfel, am mai spus-o, periclita activitatea agenților de influență. Lupta împotriva dezinformării nu este numai defensivă și nu se limitează doar la denunțarea minciunii. Este necesară aplicarea de lovituri și atacarea, în primul rând, a manipulatorilor. Am văzut deja cum controlorii pot fi condamnați la ostracizare, ceea ce le compromite cariera și-i discreditează în ochii celor ce-i folosesc. De asemenea, nu trebuie să ezităm să-i anihilăm pe acei concetățeni care au acceptat să se vîndă inamicului, fapt pentru care, este necesar să facem totul pentru a-i arăta în public cu degetul, indiferent de sancțiunile penale pe care le riscă.

e) Credem că mai rămîne de respectat un ultim principiu în ducerea acestei lupte (asupra căruia vom mai avea ocazia să revenim) și anume *de a separa net ceea ce reiese din lupta pe planul informațiilor* (detectarea și analiza temelor, publicarea dezmințirilor, contramăsurile etc.) *de misiunile normale ale serviciilor de securitate* (identificarea agenților și a controlorilor, supravegherea mediilor sociale expuse). Bineînțeles că este necesară o coordonare la nivel înalt de responsabilitate și trebuie impusă o cooperare bazată pe încredere între toate serviciile și organisme implicate în bătălie, însă trebuie evitată cu foarte mare atenție o anumită compromitere reciprocă între cei care denunță falsitatea informațiilor difuzate și cei care au datoria de a-i pune pe dezinformatori în imposibilitatea de a acționa. Primii își vor pierde, în acest caz, credibilitatea, în timp ce ceilalți riscă să compromită secretul investigațiilor lor.

5. ASPECTE JURIDICE

Contrar unei opinii des exprimate, țara noastră nu pare să fie total lipsită de arsenalul juridic necesar împotriva dezinformării.

Dacă, în ansamblul ei, operațiunea dezinformativă este periculoasă, părțile sale componente sînt, în general, legale și corespund libertăților fundamentale cărora democrațiile le sînt atașate : dreptul la exprimarea și comunicarea liberă a ideilor, secretul convorbirilor particulare și libertatea de conștiință, implicînd dreptul de alegere a ideologiei.

Ar fi utopic sau în orice caz dificil și riscant să fie instituit un nou delict și anume acela de dezinformare căci, dacă intenția de a face rău este clară sînt multiple modalități de transpunere în practică a acestei intenții. În dreptul penal intenția nu poate constitui cap de acuzare. Numai fapte sau absența faptei, în condiții determinate pot fi pedepsite, iar delictul trebuie în mod expres definit.

În orice caz, se pare că arsenalul juridic existent are posibilitatea procurării unor arme eficace cu condiția ca puterea politică să vrea să se servească de ele, ceea ce nu s-a întîmplat întotdeauna.

— Să ne reamintim că *Legea fundamentală a presei din 29 iulie 1881* stipulează că „publicarea sau reproducerea de știri false sau acte contrafăcute, falsificate sau mincinoase atribuite unor terți” nu sînt incriminate decît dacă ele „au tulburat liniștea publică” și dacă au fost făcute „cu rea intenție”. De asemenea, legea precizează condițiile de protejare a persoanelor particulare împotriva defăimării.

— Un *Decret-lege din 3 octombrie 1935* stipulează că delictul de falsă informare se constituie numai dacă informația este „susceptibilă” de a fi tulburat ordinea publică.

— *Decretul-lege din 21 aprilie 1939*, care urmărește să reprime propaganda străină, se aplică „oricărei persoane care primește fonduri pentru propagandă din străinătate, direct sau indirect, sub orice formă și se dedă la acțiuni de propagandă politică”. În acest caz, capul de acuzare îl constituie finanțarea străină. Noțiunea de propagandă politică poate da loc la interpretări și se pare, de exemplu, că poate fi aplicată, fără a greși, propagandei pacifiste. Acest decret, căzut în desuetudine, dar încă în vigoare, permite reprimarea unui mare număr de campanii de dezinformare colectivă.

— *Decretul din 24 iunie 1939* aflat, de asemenea, în vigoare, interzice „distribuirea, punerea în vânzare, expunerea pentru public... în scop de propagandă, a manifestelor, buletinelor și fluturașilor de origine sau inspirație străină, de natură să dăuneze intereselor naționale”. Pare posibil ca dezinformarea să fie inclusă în noțiunea de „daună adusă intereselor naționale”. Acest text de lege vine să-l completeze pe cel precedent.

— *Articolul 80, paragraful 3 din Codul Penal* definește un astfel de tip de infracțiune în termeni generali : „Întreținerea, cu agenții unei puteri străine, de relații secrete de natură să dăuneze situației militare sau diplomatice a Franței, sau intereselor sale economice esențiale”. Acesta este articolul care a fost folosit în singurul proces de dezinformare judecat de un tribunal francez și anume cazul Pathé, din 1979.

În legătură cu acest text se pot face două remarci :

Majoritatea comentatorilor apreciază că textul „caută în mod vizibil să acopere toate activitățile al căror efect, voit sau nu, poate fi periculos pentru țara noastră”. Vina principală o constituie întreținerea de relații secrete cu o persoană identificată ca agent al unei puteri străine, chiar și fără ca vinovatul de acest contact să fi voit în mod deliberat să aducă prejudicii situației militare sau diplomatice a Franței. Astfel, „poetul” neștiutor, sedus de către agenții de influență, care îi oferă ocazia de a se manifesta, poate cădea sub incidența legii.

Pe de altă parte, în general, este admis faptul că acest text se aplică în timp de pace, nefiind cu nimic subordonat stării de război.

Să mai notăm că acțiunile de dezinformare susceptibile de a cădea sub incidența acestei definiții legale constituie *crime* judecate de Curtea de juri, după suprimarea Curții de securitate a Statului.

Articolul 80 nu precizează ce trebuie înțeles prin „relații secrete” cu agenții unei puteri străine. Deci, grija dovedirii unui fapt este lăsată la aprecierea judecătorilor.

— *Articolul 100 din Codul Penal* condamnă „pe aceia care, având cunoștință de proiecte sau acte de trădare, spio-

naj sau ale activității de natură să dăuneze apărări naționale“ nu au declarat aceste acțiuni autorităților militare, administrative sau judiciare, din momentul în care au luat cunoștință de elc.

Articolul pedepsește deci nedeclararea activităților de natură să prejudicieze apărarea națională. El pare să înglobeze activitatea de dezinformare practică în profitul unei țări străine, care aduce întotdeauna prejudicii apărării naționale, luată în sensul cel mai larg al cuvântului. Articolul instituie o adevărată obligație de a denunța faptele susceptibile de a atenta la unitatea sau integritatea țării. O asemenea obligativitate nu este unică în Dreptul nostru penal ; să ne reamintim obligația de a acorda ajutor persoanelor aflate în pericol, de a denunța ascunzătorile răufăcătorilor etc.

Ar fi de dorit să se asigure cunoașterea acestui articol de către publicul larg, deoarece poate contribui la căutarea și descoperirea dezinformatorilor.

— *Articolul 27 al Ordonanței privind presa, din 6 mai 1944*, pedepsește „publicarea, difuzarea sau reproducerea... de știri false de natură să tulbure liniștea publică“ și capătă o circumstanță agravantă când publicarea respectivă este de natură să „zdruncine disciplina sau moralul armatei sau să împiedice efortul de război al națiunii“. Acest text nu se aplică decât în situația în care campania de dezinformare este însoțită de „știri false“, însă, ca atare, ar putea fi considerată și difuzarea unei lozinci care acoperă o știre falsă.

— *Articolul 14 al Legii din 29 iulie 1981* permite ministrului de interne să interzică publicațiile, periodice sau nu, redactate într-o limbă străină sau în franceză, dacă sînt de proveniență străină.

În contextul acestei interdicții, Consiliul de Stat a anunțat că sub incidența aceluiași articol din lege vor intra și „publicațiile în limba franceză tipărite și editate în Franța, realizate de autori de altă naționalitate și redactate pe baza unei documentări de origine și inspirație externe“. Este vorba de o măsură de natură polițienească pe care ministrul o poate motiva printr-o simplă referire la interesul național.

În sfârșit, fără a voi să ne angajăm într-o polemică de factură ideologică, credem că este de datoria noastră să remarcăm faptul că reproșurile aduse fostei Curți a securității Statului, de a fi fost un for juridic cu puteri excepționale, nu sînt prin nimic fondate. Ea era, și ni se pare perfect normal, un for juridic specializat, așa cum sînt (fără a urmări să provocăm indignarea în ceea ce privește comparația) tribunalele pentru copii sau tribunalele comerciale. Că așa stau lucrurile o demonstrează faptul că, după suprimarea ei, afacerile pe care le judeca au trebuit să fie transferate unei Camere a Curții cu juri, constituită nevoie din trei magistrați și fără juriu asesorial, pentru a-i pune la adăpost pe membrii acestuia din urmă de eventuale presiuni sau chiar represalii.

STRUCTURI IMPLICATE ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA DEZINFORMĂRII

Împotriva dezinformării nu se poate lupta fără un personal calificat, dispunând de mijloace adecvate și, în special, fără o direcție strategică și tactică care să fixeze scopuri clare și să coordoneze acțiunile necesare. Aceasta începe, ca în oricare alt domeniu, prin cunoașterea exactă a pericolului.

În prezent, pentru Europa liberală, principalul pericol în ceea ce privește dezinformarea, vine din partea revoluției comuniste care, de aproape trei sferturi de secol, în pofida încercărilor de tot felul și chiar a unor serioase eșecuri, a reușit să-și consolideze baza europeană și să-și extindă sfera de influență în lume. De altfel, se remarcă faptul că această revoluție, ca și multe altele, nu a transformat fundamental forma regimului politic al Rusiei (dintotdeauna centrul unui vast sistem expansionist), ci i-a redat dinamismul; continuă să fie o oligarhie justificată de o ideologie exigentă și bazată pe un sistem polițienesc represiv, de delațiune și teroare. S-au schimbat cei de la putere pentru a reconstitui însă, imediat, „aristocrația” care și-a ales un „autocrat”. Ideologia naționalist-comunistă a luat locul ortodoxiei naționalist-absolutiste. Chiar dacă sînt mai tineri, polițiștii sînt aceiași.

În pofida unor reușite remarcabile în anumite domenii ale tehnologiilor de vîrf (la care se pare că au contribuit din plin spionajul industrial și indiferența față de costuri), sistemul sovietic se dovedește destul de puțin performant în competiția economică.

Aceasta însă nu-l împiedică să exercite asupra Europei o amenințare militară permanentă, chiar dacă folosirea masivă a forțelor Pactului de la Varșovia nu reprezintă eventualitatea cea mai probabilă. Este evident faptul că istoria militară rusă din ultimul secol nu prezintă decît succese, iar acestea destul de rare, n-au fost obținute, în general, decît cu prețuri exorbitante. Uniunea Sovietică a cîștigat mai mult prin puterea „ținută în rezervă” decît prin acțiuni ale forțelor sale, însă acest lucru probabil că este normal din partea dascălilor dialecticii.

Timp îndelungat, Internaționala Comunistă s-a prezentat ca fiind singura purtătoare a unui mesaj de speranță și eficacitate ; aceasta a avut loc în perioada marilor mișcări intelectuale. Însă studiul atent al marxism-leninismului nu-i mai convinge pe filosofi. Observarea evenimentelor și a faptelor, ca și rezultatul unor experimente încercate ici și colo, nu ne mai dau voie să credem în binefacerile socio-economice ale doctrinei.

Și nu este deloc întîmplător faptul că Rusia sovietică a recurs tot mai des la subversiune pentru a provoca, prin acțiune psihologică insidioasă sau violentă și mai ales omniprezentă, teama. Este un domeniu în care URSS dispune de un confortabil avans metodologic, nu are scrupule și beneficiază de o îndelungată experiență practică. În acest domeniu URSS este cea mai redutabilă.

Pentru a ne concepe sistemul de apărare trebuie să fim conștienți de principalul pericol la care sîntem expuși. Dezinformarea, utilizabilă în oricare din formele luptei, se înscrie în primul rînd în forma subversivă a amenințării. Calcularea probabilității agresiunii nu este necesară deoarece ea este în plină desfășurare. Este posibil ca, în decursul timpului, societățile noastre liberale să devină imune în mod natural la această amenințare, însă aceasta cere prea mult timp, în care ele riscă să dispară. Ca întotdeauna, și în acest caz este preferabil să se organizeze apărarea și să se treacă la luptă.

1. PRINCIPII GENERALE

Că ne place sau nu, dezinformarea nu mai trebuie tratată superficial. Ea reprezintă o formă vicleană a războiului și, chiar dacă regulile pot evolua în funcție de circumstanțe, se supune unor principii fundamentale ce nu pot fi subestimate fără riscul înfringerii. Nu este deloc prea mult spus dacă afirmăm că, bine condusă, dezinformarea poate determina capitularea unei societăți la un eventual atac prin surprindere, societate care a rămas nepăsătoare fie din neatenție, fie datorită faptului că a fost anesteziată.

A. ANSAMBLUL APĂRĂRII

Lupta împotriva dezinformării nu reprezintă un domeniu izolat în care confruntarea se poate desfășura fără a se ține seama de celelalte imperative ale apărării. Ea poate constitui faza preliminară și indispensabilă a unor negocieri diplomatice. Ea este un factor important al reușitei comerțului nostru exterior. Ea vine în sprijinul atât de controversatei politici de dezarmare. Ea a devenit o necesitate pentru a putea rezista unei agresiuni psihologice împotriva națiunii, fie că este vorba de o campanie destinată modelării opiniei publice într-o problemă cheie, fie că vizează degradarea lentă și progresivă a sistemului de valori recunoscut și demoralizarea indivizilor.

Orice încercare de apărare împotriva dezinformării trebuie să se desfășoare în conformitate cu un plan general care să aibă fixate cu precizie obiectivele și responsabilitățile. Trebuie refuzate formal toate inițiativele solitare.

B. CONTINUITATEA APĂRĂRII

În cadrul apărării, înțeleasă în sensul cel mai larg al cuvântului și legată de ansamblul mijloacelor avute la dispoziție, lupta împotriva dezinformării nu admite nici o improvizație și trebuie să fie pregătită cu mult timp

înainte dacă se vrea evitarea surprizelor și decepțiilor. Punerea sa în practică cu șanse rezonabile de succes cere timp și nu trebuie să ne așteptăm la rezultate imediate. Orice întârziere în punerea în poziție a mijloacelor necesare și în elaborarea modului lor de folosire nu face decât să prelungească o situație vulnerabilă, deosebit de periculoasă, cu atât mai mult cu cât reacțiile intempestive, determinate de criza de timp, riscă mai mult să strice decât să fie utile. Orice greșală de manevră va fi imediat sancționată de către un inamic aflat permanent gata de acțiune și foarte bine pregătit.

C. UN PERSONAL SPECIALIZAT

Apărarea împotriva dezinformării este formal interzisă amatorilor. Prea adesea s-au văzut factori politici responsabili sau comandanți militari care, crezând că sînt fini psihologi (așa cum domnul Jourdain se considera un fin prozator), au fost manevrați și depășiți de către un adversar mult mai competent.

Formarea specialiștilor în acest domeniu solicită timp și atenție, precum și o gândire fără prejudecăți. În primul rînd, le sînt necesare calități native cum ar fi singele rece, inteligență, perspicacitate, răbdare, subtilitate, curaj... și lista ar putea continua. De asemenea, ei vor trebui să învețe și să-și însușească numeroase cunoștințe din domenii foarte diverse, punerea la punct a unei bune programe de instruire necesită un studiu aprofundat. În sfîrșit, și în special, acești specialiști vor trebui să acumuleze o experiență practică însă fără a pune în pericol, prin încercări intempestive, societatea pe care vor trebui să o protejeze.

În domeniul războiului psihologic, orice acțiune, inclusiv aceea de a pregăti și forma un personal specializat, constituie un act de război și poate determina o contra-acțiune inamică. Să mai adăugăm faptul că, într-o societate deschisă cum este a noastră, nu ne vor lipsi spiritele nobile sau naivii care să denunțe cu vehemență însăși lupta psihologică. Și să fim siguri că dacă se oferă ocazia

unei dezbateri publice, ne vor intenta proces de intenție în ceea ce privește apărarea împotriva dezinformării așa cum au mai făcut-o în legătură cu apărarea împotriva rachetelor sovietice SS-20 dislocate în Europa. „Pacifiștii“ se vor dezlănțui cu atât mai mult cu cât se vor simți deposezați de monopolul folosirii unei arme pe care o denunță dar de care fac uz. Sensibilizarea, pregătirea și informarea prealabilă a publicului sînt indispensabile oricărei acțiuni. Aceste misiuni aparțin celor care guvernează și mijloacelor de informare în masă care trebuie, în primul rînd, convinse.

D. APĂRAREA — O PROBLEMĂ A TUTUROR

Cîmpul de luptă al dezinformării îl constituie conștiința fiecărui cetățean. Aceștia nu pot rămîne simpli spectatori așa cum ar fi posibil la nevoie, în situația confruntărilor cu caracter militar sau economic. Este vorba de un domeniu în care „consensul“, adesea invocat însă rareori realizat, reprezintă un imperativ absolut. Apărarea împotriva dezinformării nu se va putea realiza fără participarea generală a celor ce-i sînt victime. Imposibilitatea de a mai încredința altora grija pentru securitatea proprie constituie pentru concetățenii noștri o situație nouă, căreia nu-i vor putea face față de pe o zi pe alta. Pentru a se ajunge la acest lucru va fi probabil nevoie de o mare parte din totalul de timp avut la dispoziție pentru pregătirea apărării.

„Consensul“ național este, în mare măsură, determinat de încrederea pe care cetățenii o acordă statului ce-i guvernează. În acest context, trebuie să constatăm că micile „șiretlicuri“ folosite în politica internă, cărora nici un guvern democratic nu le poate rezista, riscă să coste foarte scump națiunea pe planul apărării moralului. Încrederea nu este un capital din care să se poată consuma la cerere : ea există sau nu. În democrații, atât indivizii obișnuiți cît și prinții vor trebui să învețe ce este aceea franchețe și loialitate dacă vor să supraviețuiască. Această necesară sporire a moralității vieții politice de-

mocrate ar putea fi una dintre consecințele neașteptate ale războiului psihologic.

Ne putem pune problema care va fi evoluția raportului de forțe dintre regimurile care practică o obiectivitate reală, deci urmate clar de popoarele lor, și cele ce se vor încăpățâna să continue a trișa cu ideile și faptele! Minciuna guvernanților va duce cel mult la pasivitatea supușilor și la reticența executanților, ceea ce nu facilitează deloc confruntarea cu realitățile lumii. Originalitatea războiului psihologic constă în faptul că atitudinea de sinceritate nu este determinată de cauze etice, ci de realism și necesitate.

2. ROLUL SERVICIILOR DE SECURITATE

Apărarea împotriva dezinformării trebuie asigurată de două domenii în care nu se aplică aceeași strategie :

— Există o luptă dusă împotriva participanților la actul de dezinformare, adesea organizați în rețele protejate : recrutori, controlori, agenți de influență și consilieri. În acest domeniu se pune problema de a-i aduce pe indivizii respectivi în imposibilitatea de a face rău, de a-i determina să respecte legea și de a le pedepsi delictele.

— A doua preocupare a apărării constă în a evita ca informația înșelătoare să pătrundă liberă în conștiințe și să exercite o influență nefastă asupra conduitei cetățenilor, lipsindu-i de posibilitatea unei aprecieri corecte a intereselor lor legitime sau de voința de a le proteja.

În fiecare din aceste două domenii sînt utilizate metode și mijloace destul de diferite, primul fiind în mod clar de resortul poliției și justiției, iar cel de-al doilea fiind încredințat specialiștilor în informații și în acțiune psihologică. Există totuși o întrepătrundere de competențe în detectarea agresiunii dezinformative, rezultată atît din procesul de anchetare al persoanelor implicate cît și din analizarea temelor de propagandă perfidă răs-pîndite.

Este deosebit de important ca oamenii, cu calificări diferite și complementare, să acționeze într-o aceeași direcție și într-o deplină încredere reciprocă însă, nu trebuie uitat că cei de la serviciile de securitate au misiunea cea mai îngrată și nu trebuie sub nici un pretext împiedicați în acțiunile lor, cu atât mai mult cu cât, așa după cum am văzut, reprimarea dezinformatorilor este indispensabilă și se realizează cu prioritate în raport cu denunțarea temelor dezinformării.

Dintotdeauna, serviciile secrete au avut de manipulat agenți, însă acest gen de acțiune psihologică este mult diferită de cea care constă în manipularea unei opinii publice. Totodată, este necesară separarea operațiunilor „ofensive”, ce aparțin domeniului „măsurilor active”, de operațiunile „defensive”, ce trebuie desfășurate în mod deschis deoarece necesită aprobarea încrezătoare a populației.

Adevărată dificultate poate să apară atunci când serviciile de securitate urmăresc să determine persoana supusă unei contactări din partea inamicului, în vederea recrutării, să devină agent dublu. O asemenea perspectivă trezește în mod normal teama eventualei ținte, care va prefera să ascundă oferta adversarului. Constatăm aici o atitudine paradoxală care determină cetățeni onești să prefere riscul de a deveni agenți ai străinilor decât agenți ai propriei țări. Poate fi de înțeles faptul că unele persoane se fereșc de orice formă de activitate clandestină : în raport cu dezinformatorul ele sînt manipulate, însă pot pretinde că n-au avut cunoștință de acest lucru, în timp ce colaborarea cu serviciile proprii țări o consideră ca pe o obligație care vine să se adauge la necazul de a fi prezent pe cîmpul de luptă fără să fi vrut. Problema este complicată și mai mult de tendința tuturor serviciilor secrete de a amesteca obținerea de informații, contraspionajul și acțiunile diversioniste. Nu este prea rezonabil să se spera a-l dezinforma pe inamic prin intermediul dezinformatorilor pe care acesta îi folosește în timp ce se derulează și acțiunea de intoxicare prin intermediul spionilor săi. Or, majoritatea serviciilor (în orice caz, din afacerile ce se cunosc, lucrul acesta este sigur pentru ruși) încredințează agenților pe care îi recrutează

un dublu rol : cel de culegere de informații și cel de dezinformare.

Apărarea va fi iluzorie dacă nu se dispune de informații despre recrutorii străini și agenții autohtoni pe care îi controlează. Este indispensabilă infiltrarea în rețelele acestora și menținerea la curent cu operațiile ce se desfășoară în alte țări. Această misiune aparține serviciilor secrete tradiționale cu condiția ca acestea să fie corect orientate și să nu-și disperseze căutările în prea multe direcții.

Participarea serviciilor de securitate la apărare variază în mod considerabil dacă este vorba de acțiuni punctiforme sau de anvergură.

În acțiunile de intoxicare a unei persoane sau a unui grup, sau când se pune problema unei tentative de recrutare individuală, asigurarea protecției țintelor și distrugerea rețelelor inamicului intră în sarcina serviciilor de poliție.

Nu considerăm că deturnarea dezinformării ar fi o metodă prea bună. Acțiunile subversive, dacă autoritățile decid astfel, iar dezinformarea este de natură ofensivă, vor trebui să fie încredințate unor organisme specializate, complet independente de cele care organizează apărarea. În orice caz, sarcina de a veghea cu strâșnicie spre a evita riscul unor interacțiuni regretabile, va aparține instanțelor superioare.

Când este vorba de o agresiune de anvergură avînd ca obiectiv acțiunea asupra atitudinii sau comportamentului unei întregi părți din populație, apărarea trebuie asigurată de către organisme de o mare competență însă, și mai ales, care să acționeze de o manieră foarte deschisă, fără disimulări sau reticențe, deoarece primul lor scop îl constituie asigurarea încrederii din partea celor pe care îi apără. Între aceste formațiuni de apărare și serviciile de poliție există o diferență ce ar putea fi comparată cu cea existentă între pompieri și polițiști. S-ar putea aprecia că acțiunile lor se încadrează în „apărarea civilă“.

3. DETECTARE ȘI ANALIZĂ

Obiectivul constă în asigurarea apărării împotriva campaniilor dezinformative de anvergură ce vizează mari mase populare sau chiar moralul națiunii. Sînt întîlnite, în această situație, două imperative puțin contradictorii. Apărarea situîndu-se, în primul rînd, la nivelul conștiinței fiecăruia, este absolut necesar ca cei ce trebuie să clarifice și să conducă lupta să dispună de încrederea totală a cetățenilor. Competența și independența pe care le au față de puterea politică sînt condiții indispensabile pentru ca părerile lor să fie luate în considerare și pentru ca sfaturile să le fie urmate. Este de dorit ca organismul în cadrul căruia își desfășoară activitatea să nu apară ca un simplu serviciu subordonat guvernului. Am mai subliniat problema atitudinii de neîncredere sistematică a mass-mediei și a populației din statele democratice față de toate comunicările avînd un caracter oficial. Nu se poate spera restabilirea adevărului bazîndu-ne numai pe diversitatea surselor și a comentariilor deoarece publicul nu este obișnuit să caute el însuși elementele argumentațiilor politice. El le primește de la sursele de informare cu care s-a familiarizat și nu privește mai departe. Pe de altă parte, nu este de dorit să se ofere dezinformării un cadru polemic care să-i permită dezvoltarea temelor înșelătoare.

Privită din alt unghi, la fel de legitim, dacă se consideră dezinformarea ca o armă deosebit de eficace a războiului subversiv, lupta împotriva ei intră, evident, în conducerea generală a apărării, care este o prerogativă normală a statului, imposibil de abandonat fără a o denatura. Lupta împotriva dezinformării prezintă totuși unele asemănări cu politica de păstrare a sănătății în cadrul căreia medicii nu sînt în mod necesar subordonați statului.

Este, deci, necesară, încercarea de a realiza o articulare convenabilă a conducerii și a mijloacelor de apărare fără a aduce prejudicii eficacității acestora din urmă.

Una dintre soluții ar fi crearea unui *organism de detecție și analiză* consacrat în exclusivitate igienei mentale

a națiunii, cu un statut național însă nu în mod indispensabil guvernamental : un fel de „agenție” sau „institut” aflat în afara problemelor politice interne, așa căm cum sînt Banca Franței, Institutul sau Fundația Franței. Un astfel de organism ar deveni deci un element distinct al Centrului de Analiză și Prognoză al Ministerului de Externe. Ar constitui o mare victorie dacă un asemenea organism ar putea fi creat la nivel european. Totodată, guvernul ar dispune de un comitet interministerial și de un stat-major de apărare specializat în coordonarea mijloacelor și serviciilor.

O astfel de „agenție de deservire publică” va trebui însărcinată cu următoarele misiuni precise :

— studiul permanent al metodelor și procedurilor de dezinformare și al acțiunilor ce i se pot opune, precum și elaborarea unei doctrine de apărare în acest domeniu ;

— supravegherea constantă și analiza curentelor informaționale din Franța și străinătate în scopul de a repăra obiectivele și temele ce ar putea trăda operațiuni viitoare sau în curs de pregătire. Agenția va trebui să adune și să ordoneze toate elementele probatorii care să permită denunțarea acestor operațiuni fără teamă de dezmințiri ;

— păstrarea și ținerea la zi a tuturor informațiilor disponibile referitoare la operațiunile trecute sau aflate în curs. Este indispensabil ca cei ce se dedau la dezinformare să știe că acțiunile lor lasă urme și că aceste urme sînt păstrate și puse la dispoziția presei, istoricilor și, în general, a publicului. Reputația de dezinformator îi va urmări peste tot unde se vor duce. În aceste arhive se vor păstra, de asemenea, analizele și interpretările făcute de către specialiști ;

— elaborarea sfaturilor și sugestiilor ce vor fi puse la dispoziția puterii publice. Agenția ar putea fi însărcinată, în caz de nevoie, și în mod ceva mai solemn, să facă revelații oficiale motivate, referitoare la operațiunile aflate în curs și apreciate ca fiind deosebit de periculoase ;

— informarea populației privind problema dezinformării în general și participarea la protejarea „țintelor”

arătându-le riscurile la care se expun și conduitele de urmat ;

— primirea persoanelor care se consideră, pe drept sau nu, obiectul unor încercări de apropiere din partea dezinformatorilor. Asigurați de totala discreție a interlocutorilor lor, vor putea să aprecieze, împreună cu aceștia și în deplină cunoștință de cauză, realitatea și amploarea amenințării și să decidă modul cel mai indicat de comportare.

Un astfel de organism nu va fi utilizat decât pentru apărare și niciodată pentru a duce o operațiune dezinformantă. Pentru a fi eficace fi este necesară o deplină credibilitate națională și internațională cam așa cum și-a dobândit-o Crucea Roșie sau Ajutorul Catolic, de exemplu.

Este evident că acest proiect, în special dacă se încearcă realizarea lui la nivel european, va solicita multă răbdare și diplomatie înainte de a reuși. Pentru a atinge o deplină eficiență, va fi necesar și mai mult timp pentru a-și demonstra utilitatea. Dezinformarea a atins actuala sa amploare în anii ce au urmat primului război mondial și, dacă ne-am fi dat seama mai devreme de pericolul ce-l reprezintă pentru societățile liberale, am fi dispus astăzi de o apărare bine organizată și, probabil, descurajantă. Orice tentativă de a face față dezinformării imediat și fără nici o pregătire riscă să ne conducă la paleative ce pot fi periculoase.

Realizarea unei bune apărări împotriva dezinformării implică parcurgerea a trei etape succesive :

— prima va fi consacrată *analizării structurilor*, de dorit a se face simultan cu *pregătirea publicului larg* pentru ca acesta să fie în măsură să aprecieze realitatea amenințării și să accepte principiile necesare pentru a-i răspunde ;

— a doua va consta în *formarea personalului specializat*, reunirea mijloacelor necesare, fixarea doctrinei și acumularea experienței necesare ;

— și numai în a treia etapă va fi posibilă punerea în acțiune a dispozitivului.

În acest domeniu trebuie procedat cu multă prudență. O pregătire insuficientă nu expune numai la ineficaci-

tate, ci și la posibile „lovituri de răspuns” cu efecte catastrofale. Totodată, nu este necesar să atragem prea mult atenția adversarului.

4. CONTRIBUȚII LA APĂRARE

Este de la sine înțeles că un anumit număr de asociații sau organisme publice sau particulare existente au posibilitatea de a interveni în acest proces de apărare, în special acelea ce sînt deja implicate în domeniul comunicațiilor.

— Prima problemă ce se pune este de a ști în ce măsură presa ar putea să ia parte la apărare.

În statele democratice, care situează libertatea de exprimare în primele rînduri ale valorilor de salvagardat, nu se poate aștepta și, cu atît mai pușin, pretinde un acord unanim. Să ne reamintim că le recunoaștem inamicilor noștri (cu excepția unor condiții cu totul speciale) dreptul de a-și expune în mod liber punctele de vedere la noi în țară, în timp ce reciproca nu este valabilă. Legea, așa după cum am văzut, asigură, într-o oarecare măsură, condiții pentru protejarea împotriva acțiunilor dezinformative ce au fost stabilite ca atare, însă și ea mai lasă încă o marjă de manevră adversarului. Orice măsură ce ar putea fi considerată ca o formă de cenzură atentează la credibilitatea puterii politice și poate avea consecințe mai mult nefavorabile decît utile.

Adevărata problemă este de a nu compromite în ochii publicului francez și a celui străin organele de presă care, prin ele însele, aduc un sprijin apărării. Asupra acestor organe nu trebuie exercitată nici un fel de presiune. Ele trebuie convinse prin explicații loiale, la fel ca și opinia publică. În această privință, o „agenție” de detectare și analiză situată în afara oricăror suspiciuni poate constitui pentru jurnaliștii de bună credință un interlocutor acceptat și respectat.

În orice caz, intervenția presei în deplină libertate este un factor de neînlocuit ce poate deveni foarte eficient, mobilizînd atenția și interesul populației. Nu poate

fi evitat însă inconvenientul rezultat din declanșarea unor dezbateri generale asupra temelor dezinformative, care primesc, astfel, un fel de drept de existență și chiar dacă sînt combătute eficient, vor lăsa urme în conștiințe. Situația însă nu trebuie să ne neliniștească peste măsură, dacă acesta este prețul plătit pentru a se instaura un climat de încredere. Societatea liberală se bazează pe respectarea contractelor, adică pe încrederea reciprocă dintre cetățeni și puterea politică. Dorința de a trăi într-o astfel de societate implică acceptarea ideii că adevărul, odată proclamat, biruiește, pînă la urmă, minciuna și eroarea, în virtutea bunului simț popular. Această convingere fundamentală este exact ceea ce caută dezinformatorul să distrugă.

Cu toate acestea, și în pofida tăgădei anumitor jurnaliști, este imposibil ca presa să nu fie considerată ca o contraputere aptă să controleze într-o mare măsură acțiunile puterii de stat și care este capabilă să influențeze cetățenii într-un sens ce poate fi favorabil sau nu acestei puteri. Datorită acestui fapt care, de altfel, reprezintă o garanție foarte serioasă împotriva abuzurilor autorităților, societatea este în drept să ceară ca să fie respectate anumite reguli deontologice. Misiunea de a fixa aceste reguli și de a stabili o jurisdicție capabilă să le interpreteze, precum și de a asigura o anumită protecție ziaristilor, aparține presei însăși. La un asemenea nivel de responsabilitate față de colectivitate, a se vorbi de corporatism constituie un abuz de limbaj. Opoziția, ce nu va întîrzia să se ridice împotriva acestui proiect, nu mai este acceptată din momentul în care ești obligat de experiență să consideri dezinformarea ca armă a unei forme de război, care chiar dacă nu o numești ca atare, rămîne deosebit de redutabilă.

— Unii au sugerat că formarea de *asociații de supraveghere cu caracter privat*, de felul asociațiilor de consumatori, ar putea avea un efect mobilizator și ar contribui la sensibilizarea particularilor față de amenințare. În același timp, i-ar determina să-și asume responsabilități individuale într-o luptă ce-i implică pe toți, fie că o vor sau nu.

Astfel de asociații există deja și adesea sînt animate de preocupări morale respectabile ; trebuie totuși să recunoaștem că unele concluzii ce se pot trage din activitatea lor nu sînt prea încurajatoare. Există un număr prea mare de amatori animați de dorința de a face bine, care se lansează vitejește în acțiune, fără însă a avea o pregătire suficientă ; adesea, această situație a fost cauza unor decepții. Asemenea asociații devin în mod inevitabil zone-țintă, foarte prost înarmate pentr'u a rezista infiltrărilor în aparență anodine. O parte din aceste asociații, născute dintr-o pornire generoasă, și-au văzut acțiunile deturnate către obiective perfide. Presupunînd că ele reușesc să se apere împotriva agenților de influență inamici, trebuie vegheat să nu ajungă în situația de a denunța orice și oricum, peste tot, avîndu-se în vedere că, în general, nu dispun de nici o informație precisă și verificată prin mijloace proprii. Pe de altă parte însă, descurajarea acțiunilor lor este o problemă delicată, deoarece intențiile le sînt lăudabile și marea majoritate a acestor militanți este formată din persoane onorabile. Or, cei ce acceptă să se angajeze în luptă dificilă, vicleană și plină de pericole, nu sînt chiar atît de mulți.

În orice caz, „agenția“ de detectare a dezinformării ar trebui ținută la distanță de mișcarea asociativă, deoarece va trebui să se ferească înainte de toate de a fi compromisă în operațiuni riscante care nu fac decît să diminueze încrederea ce i se acordă, încredere care constituie rațiunea ei de a fi și cea mai bună armă.

Atît timp cît lumea va fi ceca ce este, scepticii nu vor fi niciodată convinși de faptul că adevărul va triumfa întotdeauna împotriva minciunii. Atitudinea lor nu este atît de realistă cît ar putea să pară. Cei care luptă împotriva dezinformării își pot fundamenta acțiunile și convingerea în posibilitatea victoriei pe o constatare a logicienilor moderni : dacă afirmarea unui adevăr definitiv și universal este imposibilă, întotdeauna este posibilă demonstrarea erorii. Este adevărat că aceasta poate solicita nervi și timp însă metoda merită efortul. Toate dovezile ce au putut stabili în mod solid existența unei acțiuni de dezinformare au ca rezultat un efect cumulativ

în memoria maselor. Ele diminuează credibilitatea dezinformatorului, determinând indivizii (la urma urmei, adevăratele ținte) să adopte o poziție critică și de neîncredere. Încetul cu încetul, țintele posibile învață ce este aceea îndoiala și nu mai sînt mulțumite cu certitudinile ce li se propun. Or, apărătorul nici nu cere mai mult. El nu are nevoie să formeze opinia celorlalți și va fi pe deplin satisfăcut să-i vadă pe cetățeni devenind adepții unei adevărate libertăți spirituale, în timp ce dezinformatorul, relativ indiferent la ceea ce gîndesc victimele, nu are altă rațiune de a exista decît în măsura în care poate să orienteze comportamentele și conduitele unor indivizi pasivi și descurajați.

Oamenilor le place coerența faptelor și ideilor. Dezinformatorul nu este determinat să mintă decît dacă punctul său de referință este o ideologie care, atunci cînd este în dezacord cu faptele, consideră că acestea din urmă sînt cele care mint. O asemenea jonglerie spirituală devine din ce în ce mai periculoasă. Probabil, aceasta este una din cauzele pentru care marile campanii dezinformative survin în valuri, separate între ele de o acalmie relativă; trecerea timpului făcînd să fie uitate argumentele prea îndoielnice sau afirmațiile prea mincinoase. Misiunea de a le readuce în atenție, atunci cînd ofensiva se reia, aparține „agenției” de detectare și analiză, care ar constitui memoria societății în acest domeniu.

5. DIRECȚII DE ACȚIUNE

a. Lupta împotriva dezinformării este parte integrantă a apărării în sensul cel mai deplin al termenului. Deci, în mare parte, ea este de resortul guvernului. Să ne reamintim că, în conformitate cu articolul 20 din Constituție, administrația și forțele armate sînt atribuții ale guvernului, iar articolul 21 stipulează că „primul ministru este răspunzător de apărarea națională”. Deci, această formă particulară de conflict, ce interesează totalitatea cetățenilor și mobilizează servicii de o mare diversitate, trebuie să se realizeze de la cel mai înalt nivel.

b. De aici rezultă *pentru guvern următoarele obligații* :
— *să informeze cetățenii*, cât mai clar posibil, în ceea ce privește pericolul ce-l reprezintă, pentru ei ca indivizi și pentru colectivitate, difuzarea știrilor false sub aparențe, adesea, nevinovate. Trebuie, de asemenea, să vegheze ca ei să învețe metodele personale de apărare, bazate înainte de toate, pe atenția ce o acordă individul problemei în cauză și pe menținerea trează a spiritului său critic. O astfel de educație începe, în principiu, de pe băncile școlii. Nu este deloc o sarcină simplă, cu atât mai mult cu cât trebuie evitate reacțiile excesive care duc la o neîncredere sistematică față de orice informație sau chiar la deliruri colective, pe timpul cărora populația ajunge să vadă peste tot agresori cu intenții necurate.

De asemenea, guvernul trebuie să asigure *protecția persoanelor*, punându-le la dispoziție structurile de primire și asistență necesare ;

— *să vegheze la „moralul națiunii”*, considerat ca un tot unitar, ceea ce a reprezentat dintotdeauna o obligație guvernamentală pe timp de război (fie el cald sau rece). Este de mirare însă faptul că, pînă la sfîrșitul acestui secol XX nici un text oficial nu face referire la *integritatea morală a națiunii*. Evident, este un concept destul de dificil de delimitat și care ar putea favoriza erezia. Considerăm că acest concept se bazează pe sentimentul de apartenență la un grup social cu tradiții și valori spirituale proprii, pe o anumită mîndrie de a fi membrul acestui grup și pe voința de a-l apăra împotriva oricărei încercări de a atenta la coeziunea sa. Aceasta oferă fiecărui individ o largă marjă de libertate și inițiativă, însoțită însă de o responsabilitate colectivă ;

— *guvernul organizează structurile de apărare* și nu se poate sustrage acestei obligații. El decide crearea lor și le fixează misiunile. El controlează gradul lor de pregătire și eficacitatea acțiunilor lor, așa cum o face și pentru forțele armate. De asemenea, orientează planurile de apărare în părțile ce se referă la „lupta împotriva dezinformării” ;

— *asigură conducerea nemijlocită a apărării* : guvernul este cel care decide cum și cînd să prezinte în fața publicului afacerile dezinformative detectate. Eventual, el orga-

nizează și conduce măsurile de răspuns indicate. Veghează cu o grijă specială la buna coordonare a serviciilor participante la acțiune.

c. Pentru a răspunde acestor cerințe, se pare că guvernul va trebui să se sprijine pe două organisme diferite :

— pe de o parte, pe un „consiliu interministerial de coordonare“, total independent de serviciile de presă sau de purtători de cuvânt obișnuiți ; lucrînd discret, el va asigura o bună colaborare a serviciilor implicate și va studia interacțiunile diferitelor manevre de dezinformare cu acțiunile subversive și cu linia politică generală. Acest consiliu, plasat sub conducerea primului ministru, va urmări operațiunile antidezinformative aflate în curs de desfășurare și va fi format din membrii permanenți ai administrațiilor civile și militare, precum și din reprezentanți ai agenției de detecție și analiză, ai presei centrale și poate chiar personalități din lumea culturii și educației ;

— pe de altă parte, conducerea directă a apărării (fără a se amesteca în reprimarea dezinformării care rămîne strict o problemă de resortul poliției) va necesita, probabil, constituirea unui *stat-major permanent, civil și militar*, sub conducerea Secretariatului General al Apărării Naționale, care va asigura legătura cu agenția de detectare și analiză, va pregăti deciziile guvernamentale necesare și le va asigura buna execuție.

Schema propusă aici nu are decît o valoare indicativă a ambivalenței necesare procesului de organizare deoarece, subliniem încă o dată, nu va fi vorba de a depozita puterea publică de responsabilitățile sale în ceea ce privește apărarea într-un domeniu, în prezent, tot atît de important ca și cel al forțelor armate. Însă, în același timp, este necesar să fie luați în considerare factorii subiectivi ai dezinformării și să se admită faptul că populațiile, care constituie miza bătăliei, dau dovadă, aproape întotdeauna, de o anumită neîncredere față de declarațiile oficiale, în timp ce pe acelea venite din partea organismelor sau persoanelor ce afișează un spirit contestatar la adresa puterii legale le acceptă fără rezerve.

d. O ultimă problemă ce se pune se referă la cooperarea, foarte de dorit, dintre democrațiile occidentale. Ea este justificată prin faptul că marile campanii de propagandă nu sînt aproape niciodată limitate la o singură țară și chiar operațiunile punctiforme focalizate trec, cel mai adesea, prin rețele internaționale de pregătire și îndrumare. Mai mult, să nu uităm că, unul din obiectivele permanente ale dezinformării este de a produce zizanie între aliați, ceea ce implică o apărare colectivă.

Ar fi de dorit extinderea organizării și a domeniilor de responsabilitate ale agenției de servire a publicului, pe care am propus-o, la întreaga comunitate europeană ; ar constitui un pas considerabil spre rezolvarea problemei dezinformării. Una din misiunile acestei agenții ar fi de a căuta, împreună cu țările aliate sau prietene, mijloacele eficace de cooperare pentru a armoniza politica de apărare comună.

6. FACTORI DEMOBILIZANȚI

Vom aborda acum un subiect mai delicat, mai mult cu titlul de indicație pentru o cercetare, pe care o considerăm necesară. Este într-un fel opusul a ceea ce denumim integritatea morală a națiunii. Ar fi hazardată dorința de a oferi o descriere a motivațiilor psihologice care determină conduitele unei populații în mod abuziv globalizată, cînd de fapt (am mai subliniat-o) nu putem decît cu greutate, personaliza marile ansambluri umane fără a introduce un mare quantum de subiectivitate și arbitrarie în aprecieri. Pe de altă parte, se poate remarca faptul că noțiunile de moravuri, de „inconștiență colectivă“, de patrimoniu cultural nu sînt cu totul artificiale și se raportează la ceea ce au comun membrii anumitor grupuri, care le diferențiază de celelalte grupări umane. În plus, cercetările actuale foarte riguroase, aduc date neașteptate în sprijinul unei asemenea idei. Enmanuel Todd (1983, 1984), de exemplu, a arătat relațiile care există între structurile familiale deosebit de stabile și convingerile politice sau dezvoltarea culturală. Bernard Cathelat (1977) descrie evoluția modurilor de trai și preocupărilor grupurilor sociale franceze moderne, clar individualizate.

Observațiile pe care sîntem determinați a le face nu sînt aplicabile în mod automat tuturor populațiilor din țările democratice însă considerăm că ele se aplică unor părți mai mult sau mai puțin importante din cadrul acestor populații și caută să descrie cîteva atitudini care nu sînt fără influență asupra capacității de rezistență la dezinformare a acestor societăți, în întregul lor. Cei care vor avea sarcina de a asigura apărarea antidezinformativă vor trebui să țină cont de acest gen de analize și să le aprofundeze.

A. DE LA VIS LA CONCRET

Comportamentele politice ale unor numeroși cetățeni sînt revelatoare pentru oscilația între vis și concret. Mulți dintre ei nu consacră decît puțin timp analizei politice. Atunci cînd se declanșează vreo dezbatere și îi scoate puțin din indiferență, ei adoptă cu plăcere poziții dictate în special de afectivitate și care reflectă simpatia față de unul sau altul din liderii de opinii sau organele de presă, simpatii care n-au nimic de-aface cu dezbaterea respectivă. Ca apoi, după ce constată că se va trece la măsuri efective ce le pun în joc interesele concrete, își schimbă adesea opinia sau în orice caz adoptă un comportament decizional raportat la realitatea care îi afectează în mod direct, uitînd de profesiunea de credință anterioară pe care nu o consideră ca un angajament.

Dezinformarea acționează pe ascuns, păstrîndu-și întotdeauna un aspect teoretic și lăsîndu-le altora grija de a pune în practică temele înșelătoare pe care le-a răspîndit. Ea poate fi recepționată cu candoare, fără a necesita un raționament motivat.

În mod frecvent, se observă o atitudine apropiată de cea pe care tocmai am descris-o, în special în rîndul tinerilor : aceștia, de regulă, afișează un anumit scepticism (și, probabil, nu fără motive) față de metodele științei istorice. Pentru ei istoria nu poate fi obiectivă, întotdeauna există interpretări în funcție de autor ; și, de vreme ce există

diversitate de interpretări, ei aleg cu precădere legenda, care solicită mai mult imaginația și incită, în mod plăcut, la visare. Fără a acorda o atenție exagerată conformității cu realitatea întrucâtva disprețuită, și-au format, față de istoria mai recentă a țării lor, o imagine poetică destul de incertă, ceea ce nu le ajută să-și formuleze o idee corectă asupra evenimentelor la care iau parte.

B. DEPENDENȚE ÎN MATERIE DE INFORMARE

Fie din lene sau dezinteres, fie din pasivitate sau neputință, numărul celor care renunță să caute faptele și să-și formeze o părere proprie despre acestea este destul de mare. Această căutare solicită un anumit efort și obișnuințe care nu se pot forma decât cu dificultate într-o societate ce a putut fi calificată ca o „societate de asistați.“ * Numeroși indivizi, foarte modești, consideră că o apreciere personală izolată este o picătură de apă într-un ocean al opiniei publice.

Din nefericire, sistemul democratic le cere, din cînd în cînd, să facă o alegere și să-și exprime o opinie. Nepregătiți, ei adoptă opinii emise de către alții, de către cei ce le sînt mai apropiați, de către cei care au știut să se facă plăcuți sau de către cei care strigă mai tare. Această situație constituie un adevărat chilipir pentru dezinformare: marele public nu judecă, ci acționează conform modelelor prezentate. Votarea constituie un comportament, la urma urmei, opinia celui ce votează este aproape neglijabilă.

C. JOCUL SPECTACOL

Puțini oameni consideră că acțiunea psihologică constituie o armă. Un număr, mereu în creștere, de indivizi din statele occidentale n-a cunoscut nenorocirile războiului decât prin intermediul povestirilor sau imaginilor.

* Persoane care se bucură de asistență (socială, juridică, etc.) (n. t.).

Războiul rece sau ideologic, mai mult îi plietisește și nu le pare prea periculos, deoarece viața și bunurile personale nu sînt puse în mod direct în pericol.

În plus, subversiunea, ale cărei manifestări par întotdeauna punctiforme în spațiu și timp, a oferit imaginației un aspect romantic și aventuros, seducător chiar și atunci cînd este vorba de o seducție de soi rău. Teroriștii, spionii sau agenții de influență le apar foarte asemănători actorilor preferați în rolurile lor obișnuite, iar numeroasele conflicte armate ce se desfășoară departe de ei le sînt oferite de presă și televiziune ca tot atîtea drame de mare spectacol fără a prezenta nici un pericol personal imediat.

În mod inevitabil, războiul modern, cel care se derulează sub ochii lor, capătă caracterul unui joc rezervat cîtorva specialiști, comportînd bineînțeles victime, depărtate însă, și prezentat ca un spectacol care face să înfloare masele de spectatori ce se consideră, aparent, în securitate. Toate acestea nu pot avea decît un cert efect demobilizator.

D. VALORILE PE CARE LE APĂRĂM

Mai rămîne un ultim punct care cere o analiză prudentă și atentă și pe care noi îl vom evoca doar, conștienți de faptul că oamenii de bună credință au față de această problemă sensibilități foarte diferite. Am subliniat în mai multe rînduri că, în prezent, dezinformarea se alimentează în mare parte din așa numita „criză a valorilor”. Este un fapt de necontestat cu atît mai mult cu cît nu reprezintă o noutate în istoria noastră, fiind, cu toate acestea, dificil de enunțat și de rezolvat.

Ar fi oare mai bine să le propunem concetățenilor noștri valori noi sau revigorate, organizate într-un sistem de referință care să le asigure securitatea spirituală și pe care să le folosească ca bază de lansare a unui fel de contraofensivă culturală ?

Se pare că este foarte greu și mai ales delicat să se ia o hotărîre. Cine s-o facă ? Cui să i se încredințeze misiunea

de a stabili și de a defini aceste noi valori colective ? Nu ar constitui oare ocazia unor confruntări dure între persoane și apariției unor disensiuni interne care vor spori criza ? Căroră dintre noi, dintre cei mai înțelepți, le-ar putea fi recunoscut dreptul sau care dintre noi s-ar simți desemnați de a releva poporului „adevărul“. Cum se va manifesta opoziția de bună credință ?

Printre altele, o astfel de conduită ar duce la acceptarea confruntării pe terenul specific al ideologiei, exact acela pe care vor să ne atragă adversarii noștri. La ce folosește o dezbatere dialectică și exegetică unei societăți care se vrea liberă și deschisă ? În mod inevitabil, luările de poziție vor pune față în față o ortodoxie contra alteia cu prețul pierderii contactului cu realitatea, vor naște o confruntare complexă și uneori contradictorie însă care nu va putea fi negată sau neglijată. Trebuie să constatăm că în lupta împotriva ideologiilor secolului acționează cot la cot oameni de bună credință cu opinii diferite. Nu vom reveni la comportamente socio-politice depășite pentru a stăpîni o lume clocotitoare care ne zăpăcește pentru că am învățat s-o cunoaștem mai bine.

Nu se pune problema de a șterge cu burtele trecutul colectivității nici de a nega forța apartenenței la o comunitate de tradiții. Credem (și bineînțeles că aceasta nu constituie decît părerea noastră personală) că nu se poate determina cultura unui popor ; ea constituie un rezultat viu, aflat într-o continuă evoluție, a ceea ce au făcut, au crezut și au iubit toți predecesorii noștri, de pe pămîntul nostru, precum și limba noastră, în contact cu evenimintele, care i-a singularizat în raport cu alte popoare. Această rezultată poate fi descrisă în mod retrospectiv, pentru un moment dat, de către istorici și etnologi, însă dreptul de a fixa viitorul culturii nu aparține nici unei instanțe, oricît de prestigioasă ar fi ea.

Timpurile valorilor și culturilor concordante sînt revolute ; cel puțin așa dorim. Onoarea oamenilor moderni, în cadrul democrațiilor, o reprezintă faptul că fiecare dintre ei, oricît de modest ar fi, are în grijă o parte din patrimoniul comun pe care trebuie să-l fructifice și să-l transmită urmașilor săi. Este o obligație ce nu o putem încredința altcuiva fără a ne decలాsa.

CONCLUZII

La sfîrşitul acestei lucrări, subliniem încă o dată faptul că a reprezentat analiza unui fenomen care trezeşte în mod special atenţia în prezent, deoarece circumstanţele politice şi culturale contribuie la amplificarea lui considerabilă. Analiza este necesar să fie dusă mai departe şi să fie reluată şi din alte puncte de vedere, însă considerăm că, începînd de acum, va trebui să se insiste pe patru puncte fundamentale.

1. Dezinformarea este dificil de definit, însă ea există fără nici un dubiu, nu numai ca o înclinaţie naturală de a ascunde poftele şi aşteptările, ci şi ca o voinţă deliberată de a face rău şi de a cuceri puterea aptă să constrîngă gîndurile prin toate mijloacele posibile.

În studiul nostru nu am urmărit să ne referim asupra dezinformării de uz intern, care ar merita o analiză fără concesi. Guvernele, partidele politice, grupurile de presiune se lasă prea cu uşurinţă pradă tentaţiei de a recurge la toate formele de manipulare a informaţiei: reţinerea de la publicarea ştirilor, deformarea faptelor, minciuna şi, din fericire mai rar, fabricarea de falsuri. În societăţi aşa cum este a noastră, multiplicarea surselor informaţionale face ca aceste trişuri să devină periculoase pentru autorii lor, care nu pot spera decît la un efect pe termen scurt, atît timp cît presa rămîne în afara monopolizării şi spiritului de clan. Trebuie să fim conştienţi de faptul că asemenea practici au marele inconvenient de a dezorienta opinia publică şi de a-i spori în mod notabil vul-

nerabilitatea față de acțiunile dezinformative de proveniență străină, acțiuni ce au devenit curente.

Pe acestea din urmă trebuie să le nuanțăm în funcție de faptul că vizează ținte punctiforme sau întreaga populație, că sînt utilizate în timp de război (intoxicare, șiretenie de luptă) sau pe timp de pace. La drept vorbind, în actualele condiții internaționale, această ultimă diferențiere își pierde mult din greutate: confruntarea dintre puteri este permanentă și se manifestă în toate domeniile.

Fie că este vorba de o stare de spirit sau de un adevărat sistem ofensiv, dezinformarea există. Și exemplele nu lipsesc. Trebuie să se înceapă prin a-i cunoaște mai bine căile de manifestare și organismele care o pun în practică. Ea va fi în viitor mai mult o confruntare de idei, un „război“ al cărui suport îl constituie informația; tot ceea ce ține de domeniul comunicării interumane (spusul, scrisul sau arătutul) devine suspect; prin amploarea sa, din păcate demonstrată, dezinformarea constituie o periculoasă piedică în calea liberei circulații a informației.

2. Cititorul și-a dat seama că expunerea noastră se referă mai mult la acțiunile dezinformative desfășurate de sovietici. Aceasta corespunde unei realități de netăgăduit, chiar dacă este un lucru stabilit că aproape toate statele au recurs, mai mult sau mai puțin, la asemenea mijloace. Însă această situație justifică întrebările asupra diferențierilor, cel puțin din punct de vedere cantitativ.

Răspunsul ni se pare simplu și merită să ne oprim asupra lui.

În societățile democratice liberale se consideră, pe drept sau nu, că dezbaterea informativă comportă o finalitate care reprezintă manifestarea adevărului înțeles ca o conformare a declarațiilor cu realitățile observabile. În plus, există convingerea absolut fundamentată că, odată exprimat, adevărul nu poate decît să triumfe. Este o viziune cam optimistă asupra lucrurilor și care se pare că nu ia în considerare faptul că adevărul, chiar admis, nu este în mod obligatoriu determinantul esențial al comportamentelor și atitudinilor, singurele care contează în politică. Oamenii sînt capabili de orice echilibristică

spirituală pentru a-și pune cuvintele în acord cu faptele, în timp ce contrariul îi preocupă mai puțin. Există aici o reală vulnerabilitate pentru Occidentul liber, rămas încă la tehnicile propagandei tradiționale, deoarece este determinat să facă o apreciere incorectă a riscurilor la care se expune.

În societățile comuniste se acordă puțină importanță adevărului; în sensul occidental al noțiunii. Doctrina fixează scopurile care sînt atașate „obiectivității” (conform terminologiei sovietice), respectiv la tot ceea ce-i permite să și le atingă. Restul este vorbă goală. Este cert faptul că modul de gîndire marxist-leninist nu se preocupă de obiectiile eticii burgheze față de folosirea dezinformării. Punctul slab al acestui mod de acțiune, al acestui „praxis”, iese la iveală atunci cînd faptele, încăpăținate, refuză să se identifice cu doctrina. Un timp, discordanța poate fi mascată, însă realitatea iese întotdeauna victorioasă în confruntarea cu dogma.

Ceea ce trebuie să reținem este faptul că în această luptă pe tărîmul informației, chiar și în domeniul manipulării gîndurilor, sovieticii utilizează alte valori de referință în argumentare și, în consecință, pentru concluziile care decurg.

3. Considerăm că dezinformarea, sub toate formele sale, face să planeze un grav pericol asupra societăților noastre liberale, nepăsătoare și neavertizate. Într-un conflict declarat cu puteri care înțeleg să facă să le triumfe fără restricții ideologia pretutindeni în lume, victoria pentru ele, înfrîngerea totală pentru noi, înseamnă aservire spirituală. Amenințările militare, manevrele diplomatice, presiunile economice, agitațiile sociale și manipulările psihologice au exact acest scop. Inamicul este acela care ne șoptește: „Mai bine roșu decît mort” așa cum alții ne-au mai propus. „Mai bine brun decît mort”. Să dăm ascultare acestor șoapte ar însemna să ne condamnăm la o josnicie servilă; să nu uităm că întreaga noastră istorie este străbătută de strigătul „Libertate sau moarte”... fapt care nu ne-a reușit prea rău.

Apărarea împotriva dezinformării, forma cea mai malignă și cea mai pernicioasă a agresiunii, este problema

tuturor sau, mai bine zis, a fiecăruia dintre noi. Destinul nostru stă în puterea gândirii noastre. Protecția împotriva minciunii este, înainte de toate, o problemă de voință individuală. Dacă la început, ea va fi exprimată de câteva gânduri clare, spre marea nenorocire a inamicilor noștri și a „colaboratorilor” lor, avîntul va fi repede luat, iar măsurile de apărare adoptate de colectivitate vor deveni în mod miraculos eficace. S-ar putea ca, temporar, să fim înșelați, însă se va rezista foarte bine minciunii deîndată ce se ia hotărîrea de a fi permanent în gardă și dacă refuzăm să devenim marionetele altora. Însumarea tuturor acestor decizii personale va determina reculul dezinformării. Tocmai acest consens popular, pe care inamicul va căuta să-l împiedice, va constitui condiția protecției noastre. Astfel, ne vom regăsi într-o situație într-adevăr reconfortantă deoarece fiecare dintre noi este responsabil, într-o măsură deloc neglijabilă, de propria sa salvare.

4. Se poate constata recrudescența dezinformării în domenii dintre cele mai variate. Ea poate lua o amploare și mai mare în materie de spionaj industrial, exploatînd extrema rapiditate a reînnoirii tehnicilor de vîrf și dependența reciprocă dintre națiuni. Jay Tuck (1986) a făcut în acest sens o aluzie. Rivalul, însetat de aparatură tot mai performantă, este făcut să creadă că se află în curs de punere la punct un nou procedeu ce va determina devalorizarea aparatelor ce le are la dispoziție. Scopul nu va fi altul de a-l determina să-și dezvăluie filierele de ocire a interdicțiilor de export, cît de a-l face să renunțe la anumite investiții sau de a-l orienta către imposibilități tehnologice. O altă modalitate este de a livra unui client neinformați dispozitivul la care visază în cadrul căruia însă să ascunzi o cheie secretă al cărei control este păstrat de exportator. Unii diplomați sau conducători de întreprinderi și chiar oameni de știință își împănăază comunicările cu diferite momeli. Fiecare îl minte pe interlocutorul său, știind că și acesta din urmă face la fel. Dacă o asemenea tendință se confirmă, nimeni nu va mai ști în ce să creadă. Dacă oamenii își vor consacra întreaga abilitate încercărilor de a se înșela unii pe alții,

nu pot decît să determine apariția unor prejudicii generale. Și acestea ar putea produce serioase frînări progresului cercetărilor științifice, atît celor fundamentale cît și celor aplicate.

Sîntem oare pregătiți să depășim stadiul competiției oneroase pentru a ne consacra apărării colective, inversînd actuala dependență care subordonează inteligența puterii ?

BIBLIOGRAFIE

Prezenta bibliografie nu se pretinde a fi exhaustivă. În cadrul ei veți găsi autorii citați în text și data de apariție a ediției consultate. Totodată, ea cuprinde un număr de lucrări care pot contribui la o mai bună cunoaștere a subiectului tratat.

În cadrul textului sînt referiri la documentele a două colocvii la care au luat parte membrii colectivului de redactare :

a. *Journée d'étude sur la désinformation internationale* (6 iulie 1983, organizat de către Asociația Veteranilor din cadrul I.I.F. E.D.N. la Versailles. Referirile sînt indicate prin (JEDI 1983)

b. *Colloque sur la désinformation* (5 și 6 decembrie 1984,) organizat la Paris de Institutul European de Securitate și de Internaționala Rezistenței. Referirile sînt indicate prin (Coll. Des.1984).

Agee Phillip, *Inside the Company C.I.A. Diary*, Penguin Books, 1975, 640 pagini.

Alexandrov Victor, *L'Affaire Toukhatchevsky*, Laffont, 1982, 248 p.

Antonel David, Alain Jaubert, Lucien Kovalson, *Les Complots de la C.I.A.*, Stock, 1976, 606 p.

Bakou (S), *U.N.E.S.C.O. et Subversion*, U.N.I., 1985, 124 p.

Balle Francis, *Médias et Société*, Montchrestien, 1980, 752 p.

Barron John, *K.G.B.*, traducere în franceză Elsevier-Sequoia, 1975, 400 p.

— *K.G.B. Today. The Hidden Hand*, Hodder & Stoughton, 1983, 493 p.

Bauman (S), Ecouves (A) „L'information manipulée”, *Revue politique et parlementaire*, P.U.F., 1981, 212 p.

Benhalla Fouad, „La guerre radiophonique” *Revue politique et parlementaire*, P.U.F., 1983, 216 p.

Besangon Alain, *Présent soviétique et Passé russe*, La Livre de Poche (Pluriel), 1930.

Bethell Lord, „Raport al Parlamentului European asupra activității destabilizatoare ale serviciilor secrete ale țărilor est-europene asupra teritoriului Comunității Europene și a lumii occidentale”, Documente de ședință 1-1343/83, 6 noiembrie 1984.

Blitman Ladislav, *The Deception Game*, First Ballantine Books, 1931, 246 p. (prima ediție : 1972)

Bolkenstein Frédéric, Raoul Girardet, Joseph Royan, Joris Voorkoeve, „Pacifisme et Neutralisme en Europe”, Asociația franceză pentru comunitatea atlantică, 1932, 74 p.

Bonilauri Bernard, *La Désinformation scolaire*, P.U.F., 1933, 160 p.

Boudon Raymond, *Effets pervers et Ordre social*, P.U.F., 1977.

— *La Logique du social*, Hachette, 1979, 278 p.

— *La Place du désordre*, P.U.F., 1984, 256 p.

Boudon Raymond, François Bourricaud, Alain Girard, *Science et Théorie de l'opinion publique*, Retz, 1931, 320 p.

Bordgrave Arnaud de, Moss Robert, (traducere) *L'Esberg*, Lattés, 1930, 400 p.

Bourcart (J.R.D.), *L'Espionnage soviétique*, Fayard, 1962, 320 p.

Bourricaud François, *Le Bricolage idéologique*, P.U.F., 1930, 272 p.

Boyd-Barrett Oliver, Palmer Michael : *Le Trafic des nouvelles*, Moreau, 1961, 720 p.

Boyle Andrew, (traducere) *Un climat de trahison*, Lattés, 1930, 432 p.

Cathelat Bernard, *Les Styles de vie des Français*, Stanke, 1977, 312 p.

Cave-Brown Anthony, (traducere) *La Guerre secrète*, Pygmalion, 1931, două volume.

Colby William, (traducere) *Trente ans de C.I.A.*, Presses de la Renaissance, 1976.

Comtois (J-R), „Raport al subcomisiei pentru tinăra generație”, Adunarea Atlanticului de Nord, Z 202.C.I.C./S.G.(32), noiembrie 1982, pag. 12—37.

Cromier Michel, Friedberg Erhard, *L'Acteur et le Système*, Le Seuil, 1977.

Daeon Richard, (traducere) *Histoire des services secrets britanniques*, Buchet-Chastel, 1976.

Delzunay Général Jean, *La foudre et le cancer*, Pygmalion, 1935.

Delmas Claude, „La désinformation, arme de la guerre psychologique”, „Revue générale”, pag. 13—27.

Domenach Jean-Marie, *La Propagande politique*, P.U.F., 1979.

Durandin Guy, *Les Mensonges en propagande et en publicité*, P.U.F. 1932. Eagleburger, „Unacceptable Intervention : Soviet Active Measures”, N.A.T.O. Review, aprilie 1933.

Ellul Jacques, *Propagandes*, Armand Colin, 1962.

— *Histoire de la propagande*, P.U.F., 1937.

- Escarpit Robert, *Théorie de l'information et Pratique politique*, Le Seuil, 1981.
- Eudes (Y), *La Conquête des esprits. L'Appareil d'exportation culturelle américain*, Maspero, 1982.
- Faligot Roger, Kauffer Rémi, *Au cœur de l'Etat, l'espionnage*, Autrement, 1983.
- Feigenbaum Edward, McCorduck Pamela, (traducere) *La Cinquième Génération*, Inter Edition, 1984.
- Faligot Roger, Krop Pascal, *La Piscine. Les Services secret français*, Le Seuil, 1985.
- Fialka (J—J), „Les forgeries du K.G.B.“, „Perspectives“, mars 1984.
- Fouqueray, „Pacifisme, antimilitarisme et neutralisme“, „Bulletin du C.N.I.P.“, 1984, nr. 13, pag. 14—15.
- Freemantle Brian, (traducere) *La C.I.A. Les Secrets de l'honorable compagnie*, Plon, 1986.
- Garder Michel, *Histoire de l'armée soviétique*, Plon, 1959.
- Gaucher Roland, *Le Réseau Curiel*, J. Picollec, 1981.
- Gheballi (V—Y), „L'U.N.E.S.C.O. à l'heure des réformes“, „Revue de défense nationale“, 41, august-septembre 1985, pag. 47—67.
- Giscard d'Estaing Valéry, *Deux Français sur trois*, Flammarion, 1984.
- Glucksmann André, *La Force du vertige*, Grasset, 1983.
- Gourévitch Jean-Paul, *La Propagande dans tous ses états*, Flammarion 1981.
- Gramsci Antonio, *Gramsci dans le texte*, Editions Sociales, 1977.
- Hagen Walter, (traducere) *Le Front secret*, Hles d'Or, 1950.
- Halberstam David, (traducere) *Le Pouvoir est là*, Fayard, 1979.
- Hansi Tonnelat (E), *A travers les lignes ennemies*, Payot, 1922.
- Heaps Léo, *Thirty Years with the K.G.B.*, Methuen, 1984.
- Heller Michel, „La désinformation, moyen d'information“, „Politique internationale“, nr. 10, 1980—1981.
- Henkine Cyrille, *Les Russes sont arrivés*, Scarabée et Cie, 1984.
- Jacquard Roland, *Les Dossiers du terrorisme*, Albin Michel, 1985.
- Kapferer Jean—Noël, *Les Chemins de la persuasion*, Gauthier-Villars, 1978.
- Kennedy William V., *La Guerre secrète moderne*, Bordas, 1984.
- Laqueur Walter, *World of Secrets*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1978.
- Le Bon Gustave, *La Psychologie des foules*, P.U.F., 1971.
- *Psychologie politique*, Les Amis de G. Le Bon, 1984.
- Legris Michel, „Le Monde“ tel qu'il est, Plon, 1976.
- Le Ny Jean-François, *La Sémantique psychologique*, P.U.F., 1979.
- Leys Simon, *La Forêt en feu. Essais sur la culture et la politique chinoises*, Hermann, 1983.
- Maisonneuve Jean, *Introduction à la psychosociologie*, P.U.F., 1980.
- *La Dynamique des groupes*, P.U.F., 1981.

- Marcellin Raymond, *La Guerre politique*, Plon, 1935.
- Maury (G), „Charité chrétienne ou subversion marxiste ?”, „Le Figaro Magazine”, 28 aprilie 1984.
- Mefret (J-P), „Ces faux que le K.G.B. fabrique pour nous intoxiquer”, „Le Figaro Magazine”, 1 aprilie 1984.
- Megret Maurice, *L'Action psychologique*, Arthème Fayard, 1959.
- Miquel Pierre, *Histoire de la radio et de la télévision*, Perrin, 1984.
- Monnerot Jules, *La Guerre en question*, Gallimard, 1951.
- Morin col., *Sectarus*, Eboli, 1982.
- Moscovici Serge, *Psychologie des minorités actives*, P.U.F., 1979.
- *L'Age des foules*, Fayard, 1981.
- Mounin Georges, *Clefs pour la linguistique*, Seghers, 1931.
- Mucchielli Alex, *Les Motivations*, P.U.F., 1981.
- *Les Mécanismes de défense*, P.U.F., 1981.
- *Les Jeux de rôles*, P.U.F., 1983.
- Mucchielli Roger, *La Subversion*, C.L.C., 1976.
- Nord Pierre, *L'Intoxication*, Livre de poche, 1971.
- Olson Mancur, (traducere) *La Logique de l'action collective*, P.U.F., 1978.
- Packard Vance, (traducere) *La Persuasion clandestine*, Calmann-Lévy, 1958.
- Padovani P. „La Libye”, conferință la A.A.-I.H.E.D.N., 6 martie '85.
- Poliaikov Léon, *De Moscou à Beyrouth. Essai sur la désinformation*, Calmann-Lévy, 1933.
- Polianski Nicolas, (traducere) *M.I.D. Douze ans dans les services diplomatiques du Kremlin*, Belfond, 1984.
- Pouget Jean, *Le Manifeste du camp nr. 1*, Fayard, 1969.
- Raufier Xavier, „Un officier du K.G.B. dévoile les secrets des services spéciaux soviétiques”, „Magazine Hebdo”, nr. 47, 3 august 1984.
- Revel Jean-François, *Comment les démocraties finissent*, Grasset, 1933.
- Rozitzke Harry, (traducere) *C.I.A., Elsevier-Sequoia*, 1978.
- Rouquette Michel-Louis, *Les Rumeurs*, P.U.F., 1975.
- Rovan J., „Sur le neutralisme allemand. Essai d'interprétation”, apărut în revista „Pacifism și neutralism în Europa”, 1982.
- Schellenberg Walter, (traducere) *Le chef du contre-espionnage nazi parle*, Julliard, 1957.
- Servan-Schreiber Jean-Louis, *Le Pouvoir d'informer*, Laffont, 1972.
- Servier Jean, *L'Ideologie*, P.U.F., 1992.
- Shaw David, *Press Watch*, Mac Millan, 1984.
- Shultz Richard H., Godson Roy, *Dezinformatia. Active Measures in Soviet Strategy*, Pergamon-Brassey's, 1984.
- Sorman Guy, *La Révolution conservatrice américaine*, Fayard, 1983.

- Soulez Antonia, „Manifeste du Cercle de Vienne et autres écrits“, „Philosophie d'aujourd'hui“, 1983.
- Stirling Claire, (traducere) *Le Temps des assassins*, Mazarine, 1984.
- Stoetzel Jean, *La Psychologie sociale*, Flammarion, 1963.
- *Les Valeurs du temps présent. Une enquête européenne* P.U.F., 1983.
- Stoetzel Jean, Alain Giraud, *Les Sondages d'opinion publique*, P.U.F. 1979.
- Sun Tzeu, (traducere) *L'Art de la guerre*, Flammarion, 1972.
- Suvorov Viktor. *Soviet Military Intelligence*, Hamish-Hamilton, 1984.
- Tchakhotine S., (traducere) *Le Viol des foules*, Gallimard, 1952.
- Thomas Raymond, Alaphilippe Daniel, *Les Attitudes*, P.U.F., 1983.
- Todd Emmanuel, *La Troisième Planète, Structures familiales et systèmes idéologiques*, Le Seuil, 1983.
- *L'Enfance du monde*, Le Seuil, 1984.
- Tristani-Potteaux Françoise, *L'Information malade de ses stars*, Pauvert, 1933.
- Tuchman Barbara, (traducere) *Le Secret de la Grande Guerre*, Fayard, 1965.
- Tuck Jay : *High-Tech Espionage*, Sedgwick & Jackson, 1986.
- Tyson James L., *Target America*, Discipleship Books, Chicago, 1985.
- Valéry Paul, *Regards sur le monde actuel*, Gallimard, 1980.
- Veraldi G. : „Cette fausse affaire Dreyfus qui remue l'Occident“, „Le Figaro Magazine“, 29 septembre 1984.
- Volkoff Vladimir, *Le Montage*, Julliard, 1982.
- *La Désinformation, arme de guerre*. Textes de base, Julliard, 1986.
- West Nigel, M.I.-6. *British Secret Intelligence Service Operations 1939—1945*, Random House, 1983.
- Welton Thierry : *Le K.G.B. en France*, Grasset, 1986.
- Wüst René-Henri, *La Guerre Psychologique*, Payot, Lausanne, 1954.
- Zinoviev Alexandre, *Nous et l'Occident*, L'Age d'homme, 1981.

FĂRĂ SEMNATURĂ

C.C.M.M. (Centre de documentation, d'éducation et action contre les manipulation mentales), 1934.

C.C.F.D. (Comité chatolique contre la faim et pour le développement).

Revista Permanence nr. 169, aprilie-mai 1980.

Les Services spéciaux soviétique. Est et Ouest nr 505, 1 martie 1973 ; Soviet International Fronts, Departament of State Publications, august 1933.

CUPRINS

Prefață	7
Introducere	13
I. Sfera dezinformării	19
1. O primă încercare de a-i da o definiție	19
2. Acțiuni de dezinformare	24
A. Ascunderea unei acțiuni	26
B. Discreditarea unei personalități	30
C. Crearea neînțelegerilor dintre națiuni	33
D. Captarea încrederii unui factor de decizie	35
E. Manipularea opiniei publice. Pacifismul	38
a) Evoluția istorică	38
b) Acțiunea pe un teren favorizant	40
c) Teine și cuvinte de ordine	41
F. Dezinformarea ca mijloc de apărare	43
3. Proximități	46
A. Dezinformarea în cadrul general al informării	46
B. Dezinformarea și propaganda	49
C. Dezinformarea și publicitatea	51
D. Dezinformare, intoxicare, înșelare, provocare	53
E. Educația și cultura	54
F. Metode de indoctrinare	59
a) Spălarea creierului	60
b) Indoctrinarea copiilor	63
c) Sectele religioase	64
4. Natura dezinformării	60
A. Dezinformarea ca stare de spirit a agresorului și a victimei	66
B. Valori morale	69
II. Factori actuali favorizanți ai dezinformării	74
1. Actualul climat general de „criză”	75
A. Universalizarea surselor de cunoaștere și demografia	76
B. Influența tehnico-științifică	78
C. Democrația	81
D. O societate a violenței	83

2. Dezvoltarea explozivă a mijloacelor de informare în masă	85
A. Caracteristici generale	85
B. Diversitatea suporturilor	88
a) Radioul	88
b) Televiziunea	90
c) Presa scrisă	93
d) Extrema diversitate a suporturilor	94
C. Suprainformarea	95
3. Psihosociologie și dezinformare	99
A. Aspecte ale psihologiei individului	101
a) Dispoziții și atitudini	101
b) Comportamente și conduite	103
c) Judecăți și opinii	105
B. Individul în cadrul grupului	108
a) Locul individului în cadrul grupului	108
b) Conflictul individ — grup	112
C. Dinamica grupurilor	112
a) Formarea și dezvoltarea grupurilor	114
b) „Leadership”-ul și influența socială	115
c) Transformarea valorilor	116
d) Importanța culturii	117
D. Concepte specifice dezinformării	121
a) Opinia publică	121
b) Psihologia grupului țintă	124
c) Convingerea	123
III. Practica dezinformării	131
1. Noțiuni generale	131
A. Scopul și obiectivele	133
B. Țintele	135
C. Rețea și intermediari	137
D. Mesaje și teme	139
2. „Personajele” dezinformării	142
A. Comanditarii	142
B. Specialiștii	144
a) Planificatorii	145
b) Controlorii	146
c) Agenții de influență	147
3. Informarea pervertită	156
A. Manipularea semantică dezinformantă	156
a) Aspectul teoretic	157
b) Aspectul practic	158
c) Manipularea vocabularului	160
d) Vocabularul marxist-leninist	162
e) Informarea dezechilibrată	163
B. Falsurile dezinformării	164
a) Documente false (născocite)	165
b) Zvonurile și insinuările calomnioase	166
c) Repertoriul minciunii	168
C. Limitele secretului	171
IV. Vulnerabilități și particularități	174

1. Medii sociale vulnerabile	174
A. Ziaristii și presa	174
a) Meseria de ziarist	174
b) Slăbiciuni	177
c) Libertatea presei	184
d) De la mediator la anchetator	137
B. Oamenii de știință și cadrele didactice	139
a) Conflictul cu „burghezia“	189
b) Atracția marxismului pentru intelectuali	190
c) Competiția culturală și științifică	192
C. Magistratura	194
a) Evoluția statului de drept...	195
b) De la drept la dreptate	196
D. Cercurile de afaceri	197
E. „Vedetele“	209
a) Reguliile mediului	200
b) Marile conștiințe	201
c) O societate ușuratică	202
F. Tineretul	203
G. Organizațiile-tintă și legăturile cu acestea	206
a) Organizarea fronturilor sovietice la nivel internațional	207
b) Organisme internaționale O.N.U.	210
c) Organisme religioase infiltrate sau presupus a fi infiltrate	214
2. Dezinformarea și temperamentul național	218
A. Date structurale	218
B. Date ideologice	220
C. Dezinformarea în statele comuniste	221
D. Dezinformarea în statele democratice	225
a) Americanii	226
b) Britanicii	229
c) Francezii	231
d) Germanii	233
3. Personalități periculoase din punct de vedere psihologic	234
V. Probleme de apărare	237
1. Eficacitatea dezinformării	237
A. Amploarea fenomenului în prezent	238
B. O distincție fundamentală	240
a) Operațiuni punctuale	240
b) Operațiuni de anvergură	240
C. Consecințe periculoase	241
D. Cine folosește dezinformarea?	243
a) Statele occidentale	243
b) Statele comuniste	244
2. Protecția împotriva dezinformării	245
A. Terenul	245
a) Schimbarea mentalităților	246
b) Rolul presei și al puterii publice	248
B. Protecția țintelor	250
3. Detectarea dezinformării	252

4. Combaterea dezinformării	259
5. Aspecta juridice	264
VI. Structuri implicate în lupta împotriva dezinformării	269
1 Principii generale	271
A. Ansamblul apărării	271
B. Continuitatea apărării	271
C. Un personal specializat	272
D. Apărarea — o problemă a tuturor	273
2. Rolul serviciilor de securitate	274
3. Detectare și analiză	277
4. Contribuții la apărare	280
5. Direcții de acțiune	283
6. Factorii demobilizanți	286
A. De la vis la concret	287
B. Dependența în materie de informare	288
C. Jocul spectacol	288
D. „Valerile pe care le apără.	289
Concluzii	291
Bibliografia	296

Redactor : Mr. DORIAN VLAR
Tehnoredactor : MARIA SĂRACU

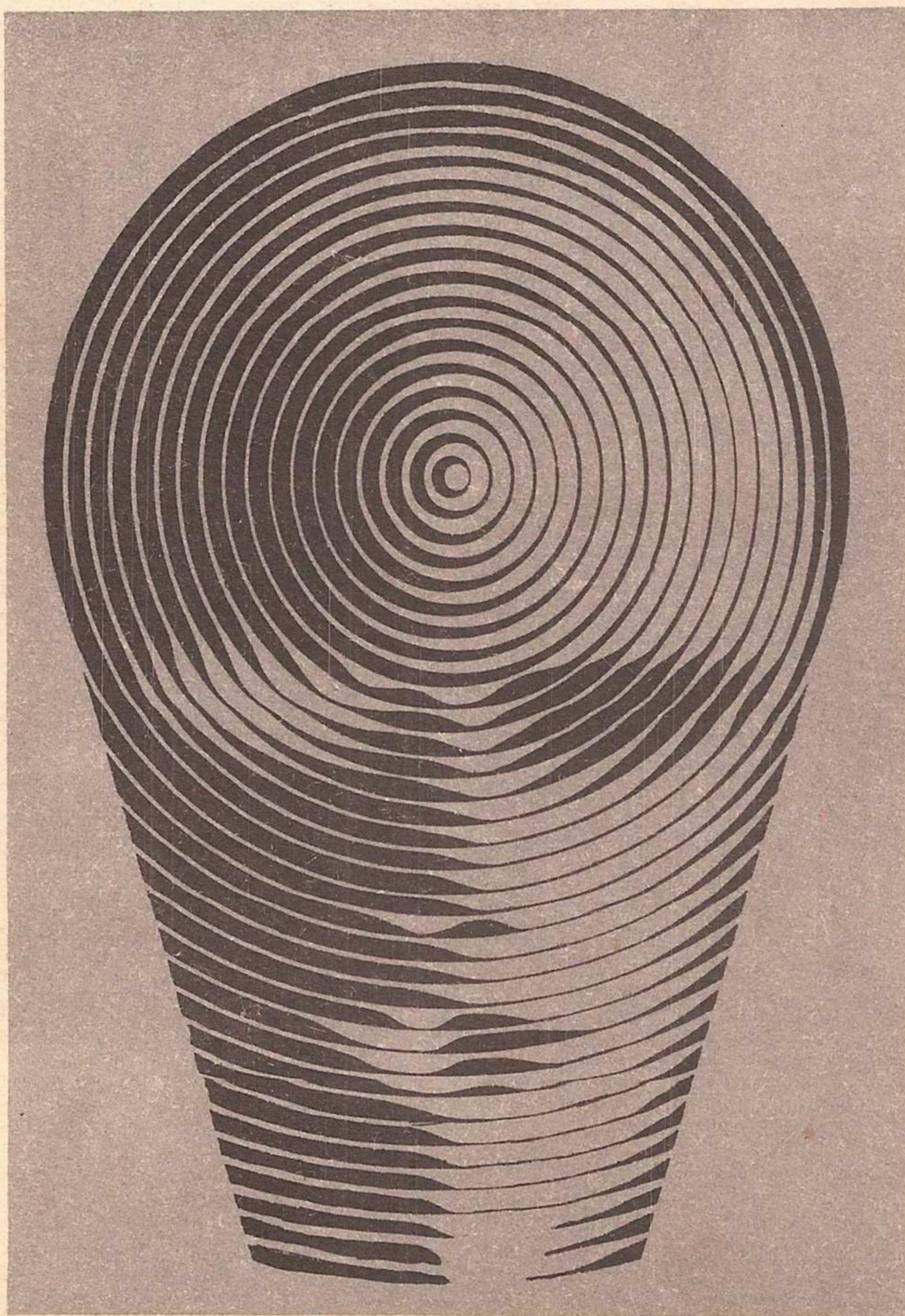
Bun de tipar : 25.03.1991, Apărut 1991
Coli de tipar : 19, B. 10390

Tiparul executat sub cda. nr. 183
la Combinatul Poligrafic București
Piața „Presii Libere”, nr. 1
ROMANIA

EDITURA MILITARĂ

ISBN 973-32-0163-4

Lei 85